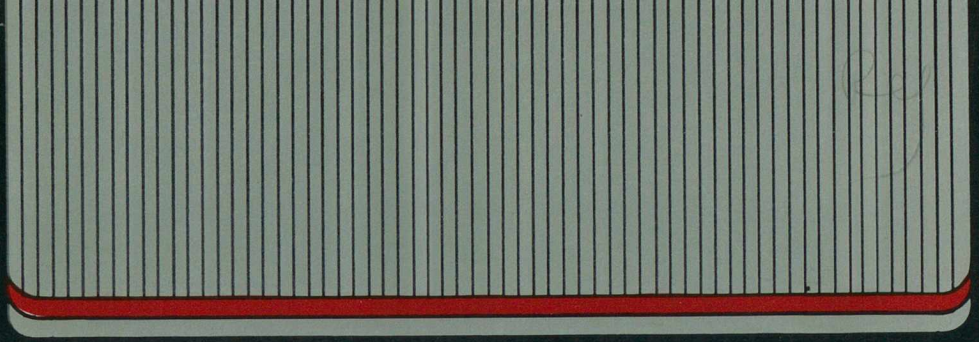

Vetenskaplig och teknisk

Informations försörjning

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013
KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

SOU
1977:71

Betänkande av BIDOK och SINFDOK-utredningen

Vetenskaplig och teknisk

Informations försörjning

SOU
1977:71

Betänkande av BIDOK och SINFDOK-utredningen

Bibliotekss- och dokumentationssamverkans-
kommittén

Statens offentliga utredningar
SOU 1977: 71
Utbildningsdepartementet
Industridepartementet

Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning

Betänkande av BIDOK
och SINFDOK-utredningen

Stockholm 1977

Omslag Jan Boman
ISBN 91-38-03697-5
ISSN 0375-280X
Norstedts Tryckeri, Stockholm 1977

Till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Den 29 maj 1975 bemyndigade regeringen chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga med uppdrag att utreda frågor rörande ett centralt biblioteksorgan m. m. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 4 juli 1975 såsom sakkunniga generaldirektören Sven Moberg, byråchefen Paul Almefelt, numera t. f. överbibliotekarien Birgitta Janson, länsbibliotekarien Jan Nilsson, riksdagsledamoten Lennart Pettersson, överbibliotekarien Björn Tell och riksbibliotekarien Uno Willers. Departementschefen förordnade Moberg att vara de sakkunnigas ordförande.

De sakkunniga har antagit namnet biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (BIDOK).

Huvuddelen av BIDOK:s arbete har bedrivits i nära samarbete med utredningen rörande organisation av verksamheten inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation, SINFDOK-utredningen (I 1975: 04).

Betänkandet Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning, som härmed överlämnas, har utarbetats gemensamt av de båda utredningarna. Detta betänkande innehåller för utredningarna gemensamma överväganden och förslag i kap. 1–12. För BIDOK separata frågor behandlas i kap. 13 och 14.

Till sekreterare i BIDOK förordnades fr. o. m. den 1 september 1975 avdelningsdirektören Börje Holmborn. Numera länsbibliotekarien Arne Sträng var biträdande sekreterare under tiden den 8 september 1975–den 31 januari 1977 och därefter expert. Förste bibliotekarien Bengt Alexanderson förordnades till biträdande sekreterare i utredningen fr. o. m. den 15 februari 1977.

I arbetet har vidare som experter deltagit förste bibliotekarien Stig Berg, under tiden den 15 oktober 1975–den 30 november 1975, civilingenjören Harry Brynielsson, förordnad fr. o. m. den 15 februari 1977, biblioteksrådet Folke Hermanson-Snickars, förordnad fr. o. m. den 1 april 1976, organisationsdirektören Olov Höglund, förordnad fr. o. m. den 1 september 1975, departementssekreteraren Björn Thomasson, förordnad fr. o. m. den 15 februari 1977, förste bibliotekarien Folke Sandgren, under tiden den 1 december 1975–den 31 mars 1976 och numera avdelningsdirektören Bengt Wedel, under tiden den 1 september 1975–den 14 februari 1977.

Vid BIDOK:s och SINFDOK-utredningens sekretariat har tjänstgjort biträdena Maj Andersson, Ingrid Halldin och Gun Johansson.

Som grund för betänkandet ligger bl. a. delrapporter som på SINFDOK-utredningens uppdrag utarbetats av statskontoret, medicinska informationscentralen vid karolinska institutet, biblioteket vid tekniska högskolan i Stockholm, statens industriverk och styrelsen för teknisk utveckling. I en gemensam rapport till de båda utredningarna har överbibliotekarien Björn Tell redovisat synpunkter på det internationella samarbetet inom informations- och dokumentationsområdet. Vidare har underlagsmaterial till BIDOK tagits fram av bl. a. kungl. biblioteket, när det gäller bibliografisk information och dokumentation samt vissa kulturbevarande uppgifter.

Delrapporterna till SINFDOK-utredningen innehåller värdefull kompletterande information men bör inte ses som delar av betänkandet. För innehållet i rapporterna och där framlagda förslag svarar de myndigheter som utarbetat dem.

Utredningarna har vid kontakter med företrädare för myndigheter, företag och organisationer inhämtat uppgifter av värde för arbetet. Ytterligare erfarenheter har inhämtats vid gemensamma studieresor till Canada, Frankrike, Storbritannien och USA.

BIDOK har i en skrivelse den 1 mars 1976 tecknat samråd med organisationskommittén för Stockholms högskoleregion rörande vissa gränsdragningsproblem mellan universitetet i Stockholm och kungl. biblioteket.

Lokal- och byggnadsfrågor vid kungl. biblioteket har BIDOK behandlat i skrivelser dels till byggnadsstyrelsen den 23 december 1975, dels till regeringen den 1 mars 1976.

Utredningen har haft överläggningar med forskningsbiblioteksrådet och universitets- och högskoleämbetet samt företrädare för personalens organisationer m. fl. vid Kungl. biblioteket och Stockholms universitets bibliotek.

Yttranden har avgivits till utbildningsdepartementet över promemorian Central dokumentationsservice inom utbildningsområdet, till industridepartementet över Studsviksutredningens delbetänkande Grundläggande forskning och bibliotek i Studsvik samt till forskningsrådsnämnden över forskningsrådens utredning beträffande media för vetenskaplig resultatförmedling.

Utredningsuppdraget är härmed slutfört.

Stockholm i oktober 1977

Sven Moberg

Paul Almefelt
Lennart Pettersson
Birgitta Janson
Björn Tell
Jan Nilsson
Uno Willers
Börje Holmborn
Bengt Alexanderson

Till statsrådet Olof Johansson

Den 26 juni 1975 bemyndigade regeringen chefen för industridepartementet att tillkalla en sakkunnig med uppdrag att utreda frågor rörande organisation av verksamheten inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen den 1 juli 1975 riksdagsledamoten Lennart Pettersson som sakkunnig. Han entledigades den 31 januari 1977 på egen begäran och till ny utredningsman utsågs civilingenjören Harry Brynielsson.

Utredningen som arbetat under namnet SINFDOK-utredningen har i skrivelse till industridepartementet den 15 juni 1977 berört företagareföreningarnas roll vid förmedling av teknisk information till mindre och medelstora företag m. m. Som underlag för de förslag som utredningen framfört i skrivelsen har bl. a. tjänat statens industriverks PM (1976: 1) Informationstjänster till industrin.

Huvuddelen av utredningens arbete har utförts i samarbete med biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (U 1975: 06).

Betänkandet Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning har utarbetats gemensamt av de båda utredningarna och överlämnas härmed. Det tar upp för utredningarna gemensamma överväganden och förslag i kap. 1–12 medan SINFDOK-utredningens separata frågor behandlas i kap. 15.

Departementssekreteraren Nils Berg och avdelningsdirektören Krister Gustavson förordnades som sekreterare i utredningen den 15 juni 1976. Biträdande sekreterare var under tiden den 1 oktober 1975–den 14 juni 1976 Berg samt under tiden den 1 oktober–den 31 december 1976 departementssekreteraren Per-Olof Carlson.

I arbetet har vidare som experter deltagit avdelningsdirektören Börje Holmborn, förordnad fr. o. m. den 15 februari 1977, verkställande ledamoten Hans Håkansson, förordnad fr. o. m. den 1 juli 1975, numera t. f. professorn Christian Lindström, förordnad fr. o. m. den 15 september 1975 samt civilingenjören Johan Martin-Löf, förordnad fr. o. m. den 15 november 1975. Pol. mag. Lars-Gösta Jardevall, Statskonsult AB, har dessutom anlitats som konsult av utredningen. Konsulten Peter Bagge var sekreterare i SINFDOK-utredningen under tiden den 1 augusti 1975–den 14 juni 1976 och därefter expert t. o. m. den 31 augusti 1976.

Utredningen har för vissa frågor biträtts av en rådgivande industrigrupp.

Vid de båda utredningarnas sekretariat har tjänstgjort biträdena Maj Andersson, Ingrid Halldin och Gun Johansson.

Som grund för betänkandet ligger bl. a. delrapporter som på SINF-

DOK-utredningens uppdrag utarbetats av statskontoret, medicinska informationscentralen vid karolinska institutet, biblioteket vid tekniska högskolan i Stockholm, statens industriverk och styrelsen för teknisk utveckling. I en gemensam rapport till utredningarna har överbibliotekarien Björn Tell redovisat synpunkter på det internationella samarbetet inom informations- och dokumentationsområdet. Delrapporterna till utredningen innehåller värdefull kompletterande information men bör inte ses som delar av betänkandet. För innehållet i rapporterna och där framlagda förslag svarar de myndigheter som utarbetat dem. En studie över verksamheten vid statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK) har utarbetats av riksrevisionsverket.

Utredningarna har vid kontakter med företrädare för myndigheter, företag och organisationer inhämtat uppgifter av värde för arbetet. Studieresor har gjorts till Canada, Frankrike, Storbritannien och USA.

Utredningsmannen har haft sammanträden bl. a. med miljödatanämnden, patent- och registreringsverket, Ingenjörsvetenskapsakademien, Standardiseringskommissionen i Sverige, Tekniska litteratursällskapet och Tekniska nomenklaturcentralen. Besök har gjorts bl. a. vid informationscentraler och företagsbibliotek. Utredningsmannen har vidare besökt SINFDOK och haft samtal med rådets personal.

Yttranden har avgivits till utbildningsdepartementet över promemorian Central dokumentationsservice inom utbildningsområdet, till industridepartementet över Studsviksutredningens delbetänkande Grundläggande forskning och bibliotek i Studsvik samt till forskningsrådsnämnden över forskningsrådens utredning om media för vetenskaplig resultatredovisning.

Vid fullgörandet av sitt utredningsuppdrag har SINFDOK-utredningen samrått med bl. a. forskningsavgiftskommittén (I 1975:01), forskningsrådsutredningen (U 1972:02) och STU-kommittén (I 1974:06).

Utredningsuppdraget är härmed slutfört.

Stockholm i oktober 1977

Harry Brynielsson

/Nils Berg

Krister Gustavson

Innehåll

GEMENSAMT FÖR BÅDA UTREDNINGARNA

1 *Sammanfattning* 15

2 *Utredningarnas uppdrag och avgränsningar* 29
2.1 Utgångspunkter 29
2.2 Ett gemensamt problemområde 30
2.3 Definitioner och avgränsningar 31
2.3.1 Informationsförsörjning 31
2.3.2 Informationsförsörjningen som system 33
2.4 Informationsförsörjningens institutioner 34
2.5 Nya inslag i informationsförsörjningen 35

3 *Allmänna riktlinjer för informationsförsörjningen* 36
3.1 Inledning 36
3.2 Riktlinjer för informationsförsörjning 37
3.3 Vissa krav på informationsförsörjningen 39

4 *Informationsförsörjningens nuvarande struktur* 42
4.1 Inledning 42
4.2 Den vetenskapliga informationsförsörjningen 42
4.2.1 Uppkomsten av samarbetsorgan 42
4.2.2 Bibliotek och informationscentraler 44
4.2.3 Vissa organisationer och sammanslutningar 47
4.3 Referenssystemet 49
4.3.1 Inledning 49
4.3.2 Bibliografering av utländskt material 50
4.3.3 Svensk bibliografering av utländskt material 51
4.3.4 Bibliografering av svenskt material 52
4.3.5 Katalogiseringsregler och standardisering 54
4.3.6 Klassificering och indexering 55
4.4 Beståndssystemet 56
4.4.1 Inledning 56
4.4.2 Svenska skrifter 56
4.4.3 Utländsk litteratur 59
4.4.4 Faktadatabaser 61
4.4.5 Fjärrlåneverksamhet 61
4.4.6 Översikt över beståndssystemet 62

4.5 Kommunikationssystem, särskilt för datorstödda sökningar . 63
4.5.1 Inledning . . . 63
4.5.2 Utvecklingen av terminalbaserade system . . . 64
4.5.3 Tillgänglig terminalservice . . . 65
4.6 Forskning, utveckling och utbildning . . . 71
4.6.1 Forskning och utveckling . . . 71
4.6.2 Utbildning . . . 75
4.7 Folkbiblioteken i informationsförsörjningen . . . 78
4.7.1 Folkbibliotekens målsättning . . . 78
4.7.2 Folkbibliotekens resurser . . . 80
4.7.3 Bibliotekstjänst AB . . . 80
4.7.4 Samverkan mellan folk- och forskningsbibliotek . . . 82
4.8 Internationell samverkan . . . 84
4.8.1 Inledning . . . 84
4.8.2 IFLA . . . 84
4.8.3 FID . . . 85
4.8.4 Unesco . . . 85
4.8.5 OECD . . . 87
4.8.6 ICSU . . . 88
4.8.7 ISO . . . 88
4.8.8 Nordiska samarbetsorgan . . . 89
4.9 Kungl. biblioteket . . . 90
4.9.1 Uppgifter och inriktning . . . 90
4.9.2 Organisation . . . 92
4.9.3 Nationella uppgifter . . . 94
4.9.4 Lokala och regionala uppgifter . . . 99
4.10 Forskningsbiblioteksrådet . . . 100
4.10.1 Inriktning och organisation . . . 100
4.10.2 Verksamhet . . . 101
4.11 Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation . . . 104
4.11.1 Inledning . . . 104
4.11.2 Uppgifter och organisation . . . 104
4.11.3 Anslagsutveckling . . . 105
4.11.4 Verksamhetens inriktning . . . 106
4.11.5 Datorbaserad information . . . 107
4.11.6 Kunskapsuppbyggnad . . . 108
4.11.7 Internationellt samarbete . . . 109
4.11.8 Framtidsplaner . . . 109
4.12 Informationscentraler . . . 110
4.12.1 Inledning . . . 110
4.12.2 Informations- och dokumentationscentralen vid tekniska högskolans bibliotek . . . 110
4.12.3 Medicinska informationscentralen vid karolinska institutet . . . 113
4.12.4 Andra informationscentraler . . . 115
4.13 LIBRIS . . . 117
4.13.1 Inledning . . . 117
4.13.2 Målsättning och principer . . . 119

4.13.3 Samarbetsformer inom projektet 121
4.13.4 Försöksdriften 122
4.13.5 Diskuterade rutiner 124
4.14 Tekniska nomenklaturcentralen 125

5 *Internationell utblick* 127
5.1 Inledning 127
5.2 De nordiska länderna 128
5.2.1 Danmark 128
5.2.2 Finland 129
5.2.3 Island 130
5.2.4 Norge 130
5.3 Övriga länder 131
5.3.1 Canada 131
5.3.2 USA 132
5.3.3 Japan 133
5.3.4 Frankrike 134
5.3.5 Storbritannien 135
5.3.6 Förbundsrepubliken Tyskland 137

6 *Allmänna utvecklingstendenser av betydelse för informationsförsörjningen* 139
6.1 Inledning 139
6.2 Framtidsbedömningar 140
6.3 Informationens tillväxt 141
6.4 Teknisk utveckling 143
6.4.1 Allmänt 143
6.4.2 Datateknik och datorer 144
6.4.3 Programvara 144
6.4.4 Datakommunikation 145
6.4.5 Media 145
6.4.6 Användning av datorbaserade informationstjänster . . 145
6.5 Kostnadsutveckling 146
6.6 Struktur- och rollförändringar 146

7 *Förutsättningar för svensk informationsförsörjning* 149
7.1 Inledning 149
7.2 Förändringar i användarnas krav 149
7.3 Helhetssyn på informationsförsörjningen 153
7.4 Decentraliseringen inom informationsförsörjningen 156
7.5 Tekniska hjälpmedel 158
7.6 Internationellt beroende 160

8 *Aktuella problemområden* 162
8.1 Inledning 162
8.2 Långsiktig planering 162
8.3 Ansvarsfördelning inom informationsförsörjningen 163
8.4 Åtgärder inom referenssystemet 164
8.4.1 Bibliografering av svenskt material 164

8.4.2 Ämnesbibliografering av svenskt material 165
8.4.3 Bibliografering och katalogisering av utländskt material 166
8.4.4 Referensservice och informationssökningssystem . . 167
8.4.5 Hänvisningstjänster och referenscentral 167
8.5 Åtgärder inom beståndssystemet 169
8.5.1 Försörjning med svensk litteratur 169
8.5.2 Försörjning med utländsk litteratur 169
8.6 Taxor och avgifter 170
8.7 Datateknik i informationsförsörjningen 171
8.7.1 Inriktning av utvecklingsinsatser 171
8.7.2 Datatekniska åtgärder 172
8.8 Utbildningsåtgärder 173

9 *Nationella uppgifter inom informationsförsörjningen* 175
9.1 Utgångspunkter 175
9.2 Planering och samordning 176
9.3 Forsknings- och utvecklingsuppgifter 178
9.4 Nationella serviceuppgifter 179
9.5 Nationaldokumentära uppgifter 180
9.6 Sambanden mellan olika nationella uppgifter 180

10 *Alternativa organisationsformer och utredningarnas förslag* 183
10.1 Principiella överväganden 183
10.2 Alternativa organisationslösningar 184
10.3 Alternativ 1. Nationalbibliotek med samordnings- och utvecklingsuppgifter 185
10.4 Alternativ 2. En delegation för informationsförsörjning och ett nationalbibliotek 187
10.5 Förslag till lösning 188

11 *En delegation för informationsförsörjning* 190
11.1 Ställning och uppgifter 190
11.2 Sammansättning 193
11.3 Organisation och arbetsformer 193
11.4 Ekonomi och anslagssystem 196
11.4.1 Verksamhetsprogram 196
11.4.2 Medelsbehov 197
11.4.3 Anslagssystem 198
11.5 Genomförandefrågor 199

12 *Informationscentralerna vid karolinska institutet och tekniska högskolan i Stockholm* 200
12.1 Allmänna överväganden 200
12.2 Informations- och dokumentationscentralen vid tekniska högskolans bibliotek 200
12.3 Medicinska informationscentralen vid karolinska institutet . . 202
12.4 Medelsbehov 204

FRÅGOR ENBART FÖR BIDOK

13 *Nationalbiblioteket* 207
13.1 Ställning och uppgifter 207
13.2 Nationaldokumentära uppgifter. 208
13.3 Informationsförsörjningsuppgifter. 210
13.3.1 Nationella serviceuppgifter 210
13.3.2 LIBRIS 211
13.3.3 Vissa andra serviceuppgifter 211
13.4 Styrelsens sammansättning 212
13.5 Organisation och arbetsformer 212
13.6 Ekonomi och anslagssystem 214
13.7 Genomförandefrågor 215

14 *Samverkan mellan folkbibliotek och forskningsbibliotek* . . . 216

FRÅGOR ENBART FÖR SINFDOK-UTREDNINGEN

15 *För SINFDOK-utredningen särskilda frågor* 221
15.1 Inledning 221
15.2 Industrins informationsbehov 221
15.3 Patentinformation 223
15.4 Tekniska nomenklaturcentralen, ... 224
15.5 Drift, underhåll och utveckling av programvara 225
15.6 Faktadatabaser 226
15.7 Utbildning och stipendiatverksamhet 228
15.7.1 Utbildning. 228
15.7.2 Stipendiatverksamhet 229

Bilaga 1 Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommitténs direktiv
Bilaga 2 SINFDOK-utredningens direktiv
Bilaga 3 BIDOK:s samrådsskrivelse (1976-03-01) till organisationskommittén för Stockholms högskoleregion
Bilaga 4 SINFDOK-utredningens skrivelse (1977-06-15) till industridepartementet
Bilaga 5 Underlag för utvecklingsplan inom informationsförsörjningens område
1. Inledning
2. SINFDOK:s planering av forskning och utveckling
   2.1 Utveckling av system för informationssökning
   2.2 Nordisk forskning och utveckling
3. Förslag till nya utvecklingsprojekt avseende datateknik
4. Förslag till utvecklingsprojekt avseende databasuppbyggnad och bibliografering
5. Försöksverksamhet med ansvarsbibliotek och fjärrlånebidrag samt utveckling av hänvisningstjänster
6. Förslag till utvärderingsinsatser
7. Användarundersökningar

Förteckning över inkomna rapporter m. m.. 257
Förkortningar 258

Gemensamt för båda utredningarna

1 Sammanfattning

Utredningarnas uppdrag

BIDOK skall enligt sina direktiv (bilaga 1) utarbeta förslag om ett centralt organ för vissa gemensamma biblioteksfunktioner såsom planering och samordning av de vetenskapliga bibliotekens verksamhet, frågor avseende bibliografisk information och dokumentation samt driften av informationssystemet LIBRIS. Vidare bör de sakkunniga inventera vilka ytterligare uppgifter som bör åligga ett sådant organ. Ett sådant ledningsorgan skulle enligt direktiven bl. a. även kunna skapa förutsättningar för en utbyggd samverkan mellan forskningsbibliotek och folkbibliotek. De sakkunniga bör även uppmärksamma de gränsdragningsproblem som kan uppkomma vid fördelningen av uppgifter mellan ett centralt biblioteksorgan och nuvarande kungl. biblioteket samt utarbeta förslag till organisation av sådana arbetsuppgifter, främst av kulturbevarande karaktär, vid kungl. biblioteket, vilka inte på ett naturligt sätt kan inordnas i den lokala biblioteksorganisationen i Stockholm eller i ett centralt biblioteksorgan. Kungl. bibliotekets uppgifter avseende biblioteksservice till utbildning och forskning bör enligt direktiven så långt möjligt inordnas i biblioteksorganisationen för högskolan i Stockholm. BIDOK har i skrivelse (1977-03-01) tecknat samråd med organisationskommittén för Stockholms högskoleregion i frågan om biblioteksservicen till Stockholms universitet (bilaga 3).

En utgångspunkt för förslag till organisation bör enligt direktiven till BIDOK vara att universitets- och högskoleämbetet skall ha i vart fall det ansvar för anslagsframställningar m. m. i fråga om de vetenskapliga biblioteken som tidigare åvilat universitetskanslersämbetet, samt att styrelsen för Sveriges lantbruksuniversitet (tidigare jordbrukets högskolor) skall ha motsvarande ansvar i fråga om biblioteken vid nämnda universitet.

SINFDOK-utredningen skall enligt sina direktiv (bilaga 2) klarlägga förutsättningarna för verksamheten vid statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK) och vilka verksamhetsformer som i dagens läge är ändamålsenliga inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation. Om övervägande skäl talar för att det även i framtiden behövs ett särskilt organ för statliga insatser inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation, bör en översyn göras av SINFDOK:s uppgifter, verksamhetsformer, organisation och finansiering. I motsatt fall bör förslag utarbetas till hur SINFDOK:s samtliga nuvarande uppgifter skall fördelas på befintliga eller nya organ.

Den sakkunnige bör enligt direktiven belysa frågor rörande industrins informationsförsörjning, utnyttjandet av patent- och registreringsverkets tekniska information, utformningen av stödet till teknisk forskning och utveckling inom området samt hanteringen av vissa system- och datasamordningsfrågor. Därvid skall behovet av internationellt samarbete särskilt beaktas.

Enligt direktiven bör den sakkunnige vidare överväga hur den av SINFDOK finansierade operativa verksamheten vid tekniska högskolans i Stockholm bibliotek och medicinska informationscentralen vid karolinska institutet bör inordnas i organisationen för den vetenskapliga biblioteksverksamheten i övrigt.

Enligt direktiven skall de två utredningarna samråda. Eftersom båda utredningarna haft i uppdrag att behandla frågor som gäller organisationen av den framtida försörjningen med vetenskaplig och teknisk information i landet har det samarbete som redan från början etablerades mellan utredningarna successivt utvidgats. Utredningarna har valt att presentera sina förslag i ett gemensamt betänkande med sammanfattningen i kapitel 1, för utredningarna gemensamma avsnitt i kapitlen 2–12 samt separata förslag från BIDOK i kapitlen 13 och 14 och från SINFDOK-utredningen i kapitel 15.

Gemensamt för de båda utredningarna

I *kapitel 2* redovisas utredningarnas syn i centrala avgränsnings- och definitionsfrågor.

Sveriges beroende som industrination av den information som framkommer på olika håll i världen medför allt större krav på en effektiv informationsförsörjning. Samtidigt är kostnadsutvecklingen ogynnsam, vilket innebär behov av ökad samverkan, nationellt och internationellt, mellan de institutioner som förmedlar information och ökad användning av tekniska hjälpmedel.

Den verksamhet de båda utredningarna behandlar faller inom ett område som är svårt att definiera och avgränsa. Utredningarna ser det som nödvändigt att samordna å ena sidan traditionell biblioteksservice och å andra sidan vetenskaplig och teknisk information och dokumentation.

Utredningarna använder som sammanfattande benämning på detta vida problemområde begreppet *vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning;* detta till skillnad från informationsspridning. Den vetenskapliga och tekniska informationsförsörjningen betjänar forsknings- och utvecklingsverksamhet, högskoleutbildning och annan verksamhet som baseras på dokumenterad erfarenhet, såsom utrednings- och planeringsverksamhet inom den offentliga och privata sektorn, massmedias verksamhet men även enskilda människors studier. Den tekniska informationen i strikt bemärkelse är ett problemområde som i första hand berör SINFDOK-utredningen. Med sådan teknisk information avses material av icke-vetenskaplig karaktär av särskild betydelse för företagen, såsom produktdata, mätvärden, områdesöversikter och information om patent.

Informationsförsörjningen beskrivs i kapitel 2 mot bakgrund av tre typer

av system: *referenssystem, beståndssystem* och *kommunikationssystem.* Till referenssystem hänförs de hjälpmedel som syftar till att ge kännedom om existerande informationskällor. Beståndssystem består av biblioteks och andra institutioners gemensamma samlingar av dokument och andra informationsbärare. Referenssystem och beståndssystem samverkar via kommunikationssystem som främst kan ses som förbindelselänk med användaren eller den som söker information. Denna systemindelning har utredningarna funnit ändamålsenlig för att beskriva och diskutera åtgärder inom informationsförsörjningsområdet.

I *kapitel 3* formuleras vissa allmänna riktlinjer för informationsförsörjningen varvid utredningarna anger att huvudsyftet bör vara att den skall kunna tillgodose de behov av information som finns eller som kan förutses vid forsknings- och utvecklingsverksamhet och liknande verksamhet oavsett var den bedrivs i samhället.

Informationsförsörjningen skall avse information inom alla ämnesområden samt förse användarna med information oavsett medium, form, bearbetningsgrad och oberoende av var den framtagits. Vidare skall det internationella utbudet av informationstjänster utnyttjas i största möjliga utsträckning och de internationella kontakterna hanteras med utgångspunkt från en helhetssyn på den nationella informationsförsörjningen. De tjänster som byggs upp skall också utnyttja de möjligheter som ges av tillgänglig teknik.

Sverige har ett särskilt ansvar för att det svenska kulturarvet bevaras och tillhandahålles. Detta speciella ansvar medför stora krav på fullständiga bestånd och noggrann bibliografering. Riktlinjer för denna typ av *nationaldokumentär* verksamhet anges vara att samla, ordna, förteckna, förvara och tillhandahålla yttringar av svenskt språk, liv och kultur.

I *kapitel 4* ges en överblick över den svenska informationsförsörjningens nuvarande struktur.

I avsnittet om referenssystem lämnas en översikt över referensservice, bibliografering, katalogisering, indexering m. m. av svenskt och utländskt material för svenska användare samt en genomgång av i Sverige använda katalogiseringsregler, klassifikationssystem m. m. Avsnittet om beståndssystem innehåller uppgifter om tillgängligheten av svenska och utländska skrifter i Sverige. Avsnittet om kommunikationssystem behandlar framför allt datorbaserade system. Därvid orienteras om datanät, utländska informationstjänster och databaser som är av särskilt intresse för svensk informationsförsörjning.

Vidare behandlar utredningarna i kapitel 4 forskning, utveckling och utbildning inom informationsförsörjningen, folkbibliotekens roll inom detta område samt internationell samverkan. Vissa institutioner och verksamheter som utredningarnas uppdrag direkt berör beskrivs utförligt. Kapitlet innehåller redogörelser för verksamheten vid kungl. biblioteket, forskningsbiblioteksrådet, SINFDOK, informationscentralerna vid karolinska institutet och tekniska högskolan i Stockholm samt Tekniska nomenklaturcentralen. Dessutom beskrivs informationssystemet LIBRIS.

I *kapitel 5* beskriver utredningarna hur *informationsförsörjningen* organiserats i vissa andra länder, bl. a. i Norden. Även om organisationslösningarna varierar mellan olika länder kan man skönja likartade och växande krav på rationalisering och samverkan inom informationsförsörjningen. Omfattande åtgärder för att förbättra informationsutbudet inom vetenskap och teknik har vidtagits i de flesta industrinationerna. Brister i systemen har analyserats och motåtgärder har börjat sättas in från det allmännas sida. Satsningen på särskilt teknisk och naturvetenskaplig information har i vissa av dessa länder varit betydande.

Utredningarna har studerat organisationslösningar i bl. a. Canada, Frankrike och Storbritannien.

I *kapitel 6* belyses allmänna utvecklingstendenser av betydelse för informationsförsörjningen medan det därpå följande kapitlet särskilt tar fasta på förändringar av situationen i Sverige.

Traditionellt har bibliotekens uppgift varit att samla, ordna och tillhandahålla böcker, tidskrifter och andra skrifter. De vetenskapliga bibliotekens verksamhet har sålunda präglats av att varje bibliotek strävat efter hög självförsörjningsgrad. Verksamheten har emellertid alltmer utvecklats i riktning mot att hänvisa till och förmedla litteratur ur bibliotekens gemensamma bestånd. Speciella enheter och institutioner har dessutom utvecklats för referensservice och bearbetning av information. Ökningen av informationsutbudet och beroendet av utländsk forskning medför emellertid att fullständig täckning inte kan komma i fråga ens för enskilda länder.

Under senare år har begrepp som *informationsexplosionen* kommit att användas om den växande informationsvolymen. Bakom denna informationsexplosion ligger flera faktorer varav en är ökningen av antalet vetenskapsmän och tekniker som producerar forskningsresultat. Antalet tekniska och vetenskapliga tidskrifter beräknas växa till ca 100 000 år 1980. Varje år publiceras omkring 2 milj. tidskriftsartiklar med vetenskapligt och tekniskt innehåll.

Informationsförsörjningen knyts också närmare till forskningens resultatredovisning. Allt större vikt läggs därvid vid att vetenskapliga och tekniska dokument formaliseras.

Datatekniska hjälpmedel är nu förhållandevis vanliga. Merparten av de datorbaserade systemen är avsedd för registrering, lagring och sökning av information. Datatekniken har emellertid också kommit att utnyttjas för det löpande arbetet i biblioteken.

I kapitlet beskrivs vidare några av utvecklingstendenserna på det datatekniska området. Bl. a. nämns att kostnaderna för att utnyttja datateknik sedan länge varit sjunkande.

Antalet användare av datorbaserade informationstjänster väntas öka starkt, vilket ställer krav på utbildning både av användare och av personal. Den ökade mängden information tillsammans med alltmer komplicerade tekniska hjälpmedel torde leda till att förmedlare (mellanhänder) kommer att spela en allt större roll i informationsprocessen. Bibliotek och informationscentraler får därvid ett ökat ansvar för att tillgodose de grupper som inte har tillgång till teknisk utrustning eller vana att hantera sådan.

I *kapitel 7* diskuteras närmare den framtida informationsförsörjningen ur svenskt perspektiv. Särskilt behandlas förändringar i användarnas behov, utvecklingen av en helhetssyn på informationsförsörjningen, decentraliseringen inom området, det ökande utnyttjandet av tekniska hjälpmedel samt det ökande internationella beroendet. Informationsförsörjningen med vetenskaplig och teknisk information har tidigare i första hand riktat sig till forskning vid universitet och högskolor. På senare tid har emellertid *nya användargrupper* tillkommit. Politiker, läkare, lärare, tjänstemän i offentlig förvaltning och industri, arbetsmarknadens organisationer, massmedia och allmänheten ställer numera ökade krav på service. Medan forskare många gånger har möjlighet att själva söka och bearbeta sin information har andra, t. ex. de som är sysselsatta med utvecklingsarbete eller löpande arbete i näringsliv och förvaltning, ofta större behov av vägledning och bearbetning för att informationen skall kunna tillgodogöras.

För de vetenskapliga biblioteken innebär de nya kraven stora påfrestningar.

Ökningen av antalet traditionella användare och tillkomsten av nya användargrupper på nya orter leder till att de olika institutioner som svarar för informationsförsörjningen i framtiden kommer att behöva samverka än mera för att kunna lämna en fullgod service. För användarna är det angeläget att på samma ställe få service inte bara i fråga om lån av dokument utan även i fråga om hänvisningar, bibliografisk information och faktainformation. Folkbibliotek och andra lokala bibliotek kan därvid väntas få ökad betydelse som lokala förmedlare i informationsförsörjningen. Bibliotek av olika slag och övriga institutioner inom informationsförsörjningen blir sålunda i ökad utsträckning beroende av hur samarbetet dem emellan fungerar. Ansvar och kostnader måste fördelas mellan ett växande antal institutioner. Det är för närvarande svårt att överblicka förändringar i användarstrukturen och informationsbehoven samt att vidtaga nödvändiga förändringar i den nuvarande organisationen.

Beskrivningen visar på behovet av en *helhetssyn* på informationsförsörjningen och behovet av balans mellan de tre tidigare nämnda systemen. De tekniska landvinningarna har till stor del utnyttjats för förbättringar i referenssystemet. Det är numera tämligen lätt att snabbt få hänvisningar till publikationer från i stort sett hela världen, medan det kan vara svårt att lokalisera och få tag i motsvarande dokument. Många av de publikationer som hänvisas till är inte heller tillgängliga i Sverige utan måste hämtas utomlands. En viss obalans råder sålunda mellan referensservicen och beståndsservicen i landet. Inom samhällsvetenskaper och framför allt inom humaniora har datateknik för bibliografisk service inte utnyttjats i samma utsträckning som inom naturvetenskap, teknik och medicin. Utbudet av datorbaserad information har dock under senare tid ökat inom de förstnämnda områdena och erfarenheterna av den hittillsvarande verksamheten inom naturvetenskapliga och tekniska ämnesområden bör vara tillämpliga även på andra ämnesområden. En annan viktig fråga är hur Sverige skall utnyttja den internationellt tillgängliga informationen, dvs. vilken service som skall bedrivas genom informationscentraler och bibliotek inom landet och för vilken service man bör anlita tjänster från utländska informationscentraler och kommunikationsnät. En rimlig avvägning måste här eftersträvas.

Den svenska informationsförsörjningen är *decentraliserad* i det avseendet att den ombesörjs av institutioner under olika huvudmannaskap (statligt, kommunalt, privat) och att varje institution oberoende av andra institutioner avgör vilken litteratur som skall inköpas och vilken service som skall ges. En övergång till ändamålsinriktade anslag (programbudgeteringsprinciper) i den nya högskolan kommer att göra högskoleenheternas bibliotek mera direkt avhängiga av lokal forskning och utbildning, vilket kan förstärka denna decentralisering. För att uppnå en lämpligt sammansatt referens- och litteraturservice behövs enligt utredningarna en övergripande planering och samordning av den nationellt inriktade servicen.

Särskilt under senare år har olika former av *teknisk forskning och utveckling* nyttiggjorts inom informationsförsörjningen i Sverige. Ny teknik, särskilt datateknik, ställer stora krav på organisationers och enskilda individers förmåga till omställning och stora krav ställs också på systematisering och enhetlighet i verksamheten. För att utnyttja tekniken effektivt och möta de problem som kan uppstå genom den tekniska utvecklingen krävs noggrann planering.

Den *internationella samverkan* inom informationsförsörjningen är synnerligen omfattande och gäller litteratur, referensinformation och kommunikationsnät. Det starka internationella beroendet gör att planeringen av landets informationsförsörjning måste ske med hänsyn till och med beaktande av den internationella utvecklingen.

I *kapitel 8* tar utredningarna upp några aktuella problemområden inom informationsförsörjningen samt diskutera tänkbara åtgärder.

En ansvarsfördelning inom beståndS- och referensservicen är nödvändig. Utredningarna föreslår att ett system med *ansvarsbibliotek* införs. Ett ansvarsbibliotek för ett visst område bör bl. a. svara för referensservice, ämnesbibliografering och nationell medverkan i internationella informationssystem, ta initiativ till uppbyggnad av databaser, ansvara för fjärrlån, kunna ge hänvisning till service på området samt bevaka utbildning och information till användare och personal.

Utredningarna har funnit att ett inte obetydligt dubbelarbete sker vid bibliograferingen av svenska skrifter mellan bibliografiska institutet, Bibliotekstjänst AB och riksdagsbiblioteket. Den ämnesbibliografering av svenskt material för databaser och traditionella bibliografier som för närvarande sker på initiativ av myndigheter, organisationer och enskilda personer torde väl kunna inordnas i ett system med ansvarsbibliotek. En fullständigare bibliografering av svenska tidskriftsartiklar och ett klarläggande av luckor och dubbleringar i ämnesbibliograferingen av svenskt material är andra önskemål liksom att utarbeta en enhetligare bibliografering i samklang med internationella riktlinjer och att fastställa ambitionsnivån vid bibliografering.

Ett huvudsyfte med LIBRIS har varit att minska dubbelarbete vid katalogisering. Det är en betydelsefull nationell uppgift att fortsätta detta arbete.

Det är även väsentligt att man bevakar och tar initiativ till uppbyggnad av nationell referensservice och därvid tar hänsyn till områden som kan riskera att bli eftersatta. Riktlinjer för en databaspolicy bör därvid formuleras.

I verksamheten vid bibliotek, informationscentraler, branschorganisationer, företagareföreningar m. fl. ingår att svara för viss hänvisningsservice, varigenom användare får upplysning om var information finns och hur man skall nå den. På senare tid har förts fram tanken på en gemensam central för sådan service, avsedd för alla användarkategorier. Utredningarna menar att behoven på området till viss del bör kunna tillfredsställas inom ramen för ett system med ansvarsbibliotek.

Efterfrågan på fjärrlåneservice kan väntas öka. Det innebär dock inte, enligt utredningarnas uppfattning, att det skulle vara aktuellt i Sverige med ett särskilt fjärrlånebibliotek. Ett sådant skulle troligen inteckna en stor del av reformutrymmet på informationsförsörjningens område. En förutsättning för att fjärrlånetrafiken skall fungera tillfredsställande är dock att lokaliseringsinstrumenten förbättras samt att utlånande bibliotek får sina kostnader täckta på ett tillfredsställande sätt.

En allmän tendens i den datatekniska utvecklingen är att allt större resursinsatser krävs vid utveckling av stora system och vid produktutveckling. För att motivera de höga kostnaderna måste man vid sådant utvecklingsarbete sikta på flera tillämpningsområden. Man måste också sträva att anpassa redan befintliga produkter till användning inom informationsförsörjningen. Behov föreligger därvid av teknisk rådgivning. Möjligheterna bör enligt utredningarnas uppfattning undersökas att göra informationen i LIBRIS databas tillgänglig via enklare och billigare terminaler än de nuvarande. Vidare bör undersökas möjligheterna till ämnesmässig sökning av posterna i LIBRIS databas. I samband härmed bör även diskuteras bibliografisk samverkan mellan folkbibliotek och forskningsbibliotek.

Utredningarna framhåller sammanfattningsvis att riktlinjer för ny tekniks utnyttjande i informationsförsörjningen bör formuleras i en *utvecklingsplan*. Ett underlag för en sådan plan redovisas i bilaga 5 till betänkandet.

I *kapitel 9* behandlas de nationella uppgifterna inom informationsförsörjningen och deras inbördes samband. Det har tidigare framhållits att informationsförsörjningen i Sverige bygger på en decentraliserad struktur. Denna behöver kompletteras med ett samordningsorgan för nationella uppgifter. Ett särskilt organ förutsätts dels ha överblick över och ansvar för att det totala serviceutbudet blir så väl avvägt som möjligt, dels disponera egna medel för forskning och utveckling inom området. Till nationella uppgifter hör planering och samordning (inkl. internationell samverkan), forskning och utveckling (inkl. utbildning) och nationell service. Till nationella uppgifter med anknytning till informationsförsörjningen kan också hänföras den typ av nationaldokumentära uppgifter kungl. biblioteket av tradition haft ansvar för.

Utredningarna har konstaterat behov av planerings- och samordningsinsatser på nationell nivå bl. a. innefattande långsiktig planering med syfte att skapa beslutsunderlag för åtgärder inom informationsförsörjningen. I ett kortare perspektiv bör planeringsverksamheten resultera i åtgärder för att förbättra referens-, bestånds- och kommunikationsservicen i landet. Bland konkreta åtgärder som organet bör verka för kan nämnas systemet med ansvarsbibliotek, att bestämma ambitionsnivån för bibliografisk verk-

samhet och referensservice samt att upprätta service på nya områden och riktad till nya användarkategorier.

Med forsknings- och utvecklingsuppgifter avses här uppgifter av gemensam karaktär som syftar till att inom informationsförsörjningen utnyttja forskningens landvinningar samt planera, initiera och stödja forsknings- och utvecklingsprojekt inom området. Det gäller härvid att skaffa en god överblick över den forskning och utveckling som bedrivs i landet och utomlands samt med egna medel finansiera för landets informationsförsörjning önskvärda projekt. Konsultation och rådgivning i form av teknikstöd, standardisering och normering är andra angelägna uppgifter. På utbildningens område är en viktig uppgift att överblicka utbildningen inom informationsförsörjningsområdet. En annan uppgift är att planera och initiera fort- och vidareutbildning för personal samt användarutbildning.

Till nationella serviceuppgifter hör referens- och beståndsservice av gemensamt intresse för landet. Fjärrlåneverksamheten mellan olika bibliotek är en sådan service. Vidare ingår i de nationella serviceuppgifterna viss bibliografisk verksamhet.

Informationsförsörjningen syftar främst till att tillgodose användarnas behov i dag och i den närmaste framtiden. De *nationaldokumentära uppgifterna* syftar därutöver till att bevara svenska skrifter och göra dem tillgängliga för all framtid. På detta område har kungl. biblioteket med bibliografiska institutet speciellt uttalade uppgifter. Enligt utredningarnas åsikt bör även fortsättningsvis en institution ha det huvudsakliga ansvaret för de nationaldokumentära uppgifterna.

I *kapitel 10* diskuterar utredningarna alternativa organisationsformer och framlägger ett förslag till organisation av de nationella uppgifterna inom informationsförsörjningsområdet. Den grundläggande principen för en sådan framtida organisation bör enligt utredningarnas uppfattning vara att operativ verksamhet skall utföras i ett decentraliserat mönster men förstärkas med ett centralt organ för främst planering och samordning samt forskning och utveckling. För ett sådant centralt organ framlägger utredningarna två tänkbara organisationslösningar.

Utredningarna har den gemensamma ståndpunkten att endast en lösning som tillgodoser tidigare redovisade krav på en helhetssyn på informationsförsörjningsområdet kan anses ändamålsenlig.

Utredningarna förutsätter att det organ som föreslås får en oberoende ställning i förhållande till de myndigheter som i övrigt är verksamma inom området. Den starka anknytningen till universitet och högskolor gör det naturligt att organet får ställning som egen myndighet under utbildningsdepartementet. I kapitlet utvecklas sedan de två organisationsalternativen.

Det ena alternativet är ett nationalbibliotek med samordnings- och utvecklingsuppgifter. Detta innebär att kungl. biblioteket, forskningsbiblioteksrådet och SINFDOK upphör och ersätts med ett nationalbibliotek med vida uppgifter inom informationsförsörjningen, däribland ansvar för nationella informationsförsörjningsuppgifter samt kungl. bibliotekets nuvarande nationaldokumentära uppgifter. Förutom att ta över kungl. bibliotekets omfattande arkiv- och serviceuppgifter skulle en sådan myndighet även svara för övergripande planering och samordning samt forskning och ut-

veckling inom hela informationsförsörjningens område.

Det andra alternativet innebär en organisatorisk åtskillnad mellan å ena sidan uppgifterna planering, samordning och utveckling för informationsförsörjningen och å andra sidan nuvarande kungl. bibliotekets operativa uppgifter, främst de nationaldokumentära. En särskild *delegation för informationsförsörjning* inrättas för att handlägga förstnämnda uppgifter. Delegationen övertar SINFDOK:s och FBR:s nuvarande uppgifter. Delegationen får på detta sätt ett uttalat ansvar för övergripande planering och samordning samt forskning och utveckling (inkl. utbildning) inom informationsförsörjningens område. En viktig uppgift är att tjänstgöra som svenskt kontaktorgan för den internationella verksamheten. Kungl. biblioteket ombildas till *nationalbibliotek* med oförändrad ställning som självständig myndighet.

Utredningarna har kommit till den gemensamma ståndpunkten att övervägande skäl talar för att välja lösningen med *dels* en delegation för informationsförsörjning, *dels* ett nationalbibliotek.

Förordet för delegationsalternativet bygger bl. a. på den grundläggande förutsättningen att delegationen får sådan kompetens samt sådana befogenheter och ekonomiska resurser att den effektivt kan verka som centralt samordnings- och utvecklingsorgan inom informationsförsörjningsområdet.

I *kapitel 11* beskrivs den föreslagna *delegationen för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning*.

Delegationen föreslås som tidigare nämnts få ställning som myndighet under utbildningsdepartementet med resurser för planering och samordning (inkl. internationell samverkan), forskning och utveckling (inkl. viss utbildning) samt för viss nationell service. Delegationen skall genom sin sammansättning och till myndigheten knutna permanenta nämnder och tillfälliga arbetsgrupper kunna verka inom hela informationsförsörjningsområdet. För att ge myndigheten förutsättningar att effektivt verka inom andra samhällssektorers ansvarsområden bör delegationen få en allsidig sammansättning.

Delegationen föreslås få mandat att föreslå erforderliga åtgärder för samordning och utveckling inom hela informationsförsörjningsområdet. En viktig uppgift är att i samråd med berörda myndigheter och organisationer hos regeringen föreslå ansvarsbibliotek för olika ämnesområden och serviceformer.

Delegationen bör ha rollen som svenskt kontaktorgan för internationell samverkan och svara för att svenska intressen bevakas och att svenska synpunkter får vederbörligt inflytande.

Delegationen förutsätts bli centralt remissorgan för frågor inom informationsförsörjningsområdet. Statliga myndigheter bör i alla frågor av större omfattning eller principiell betydelse som gäller informationsförsörjning söka samråd med delegationen. Delegationen bör också beredas tillfälle yttra sig över förslag till anslagsframställning från statliga myndigheter och organisationer som har direkt betydelse för informationsförsörjningen.

Utredningarna föreslår att delegationen för informationsförsörjning skall bestå av *högst tio ledamöter*, som regeringen utser för en period av tre år.

Bland ledamöterna utser regeringen ordförande och vice ordförande.

Användarrepresentanterna föreslås tillsammans med representanter för allmänintressen bilda majoritet i delegationen. Användarintressena bör enligt utredningarnas mening företrädas i delegationen genom representanter för olika sektorer, t. ex. högre utbildning och forskning inom högskolan, teknisk forskning och utveckling, annan sektoriell forskning och utveckling samt industri och näringsliv. Utredningarna anser att allmänintressena bör företrädas genom riksdagsledamöter. Representanter för närliggande områden, t. ex. folkbiblioteksväsendet, nationaldokumentär verksamhet och datasamordning, bör också enligt förslaget ingå i delegationen. Vidare föreslås i delegationen ingå chefen för delegationens kansli.

För att ytterligare bredda inflytandet och därmed underlätta kontakterna med olika intressenter föreslås att delegationen kompletteras med ett antal permanenta rådgivande nämnder och tillfälliga arbetsgrupper. Medan delegationens sammansättning avser att spegla allmänintresse och användarbehov, skall nämnder och arbetsgrupper i högre grad spegla mer speciell kompetens på området samt serviceorganens och utbudsorganisationernas intressen. Exempel på nämnder som inledningsvis skulle kunna vara motiverade är: en nämnd för de vetenskapliga biblioteken, informationscentralerna och folkbiblioteken, en nämnd för förvaltningsbibliotek och företagsbibliotek, en nämnd för industrifrågor, en nämnd för terminologi och klassifikation, en nämnd för forskning och utveckling inom informationsförsörjningen, en nämnd för kommunikationsfrågor (datanät m. m.) samt en nämnd för utbildningsfrågor.

Utredningarna föreslår vidare att verksamheten vid delegationen skall bedrivas inom tre verksamhetsprogram: forskning och utveckling, planering och samordning samt nationella serviceuppgifter.

Till delegationens förfogande bör stå *ett kansli* med uppgift att planera, bereda och i delegationen föredra ärenden. Kapacitet bör även finnas för utrednings- och planeringsverksamhet. Till kansliuppgifterna hör vidare att initiera, planera och utvärdera forsknings- och utvecklingsprojekt samt insamla, analysera och sammanställa underlagsmaterial för diskussioner i nämnder och i delegationen. Delegationens kansli föreslås bli uppdelat på en planerings- och samordningsenhet och en utvecklingsenhet. Kansliet föreslås inledningsvis omfatta ca. 20 tjänster.

Utredningarna har funnit det angeläget att Sverige i likhet med flertalet andra industrinationer vidtar kraftfulla åtgärder för att samordna och förbättra informationsförsörjningen till forskning, utbildning och näringsliv liksom till samhället i övrigt. Delegationen för informationsförsörjning förutsätts få omfattande arbetsuppgifter och ett nationellt ansvar som sträcker sig över alla samhällssektorer. Mot denna bakgrund och med hänsyn till omfattningen av det planerings-, samordnings- och utvecklingsarbete delegationen bör få föreslår de båda utredningarna att följande medelsramar ställs till delegationens förfogande det första verksamhetsåret: för forskning och utveckling 8,1 milj. kr., för planering och samordning 2,6 milj. kr. samt för nationella serviceuppgifter 2,7 milj. kr. eller sammantaget *13,4 milj. kr.*

Utredningarna anser det önskvärt att delegationen för informationsförsörjning börjar sin verksamhet den *1 juli 1978*. Förberedelsearbete kan

komma att erfordra en särskild organisationskommitté. Verksamheterna vid forskningsbiblioteksrådet (FBR) och statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK) föreslås upphöra med utgången av budgetåret 1977/78.

I *kapitel 12* framläggs förslag bl. a. beträffande finansieringen av verksamheterna vid informationscentralerna vid tekniska högskolan i Stockholm (IDC) och karolinska institutet (MIC).

IDC kan jämföras med en avdelning vid tekniska högskolans bibliotek. Utredningarna anser, att en fortsatt nära samverkan med högskolans bibliotek är önskvärd och att centralen även i fortsättningen bör tillhöra tekniska högskolan. IDC:s verksamhet kan uppdelas i tre grupper, nämligen: operativ verksamhet inom naturvetenskap och teknik samt beteende- och samhällsvetenskap, uppdragsverksamhet, forskning och utveckling. Finansieringen sker genom medel främst från SINFDOK och universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) samt avgifter. Beträffande den operativa verksamheten anser utredningarna att denna lämnat försöksstadiet.

Utredningarna föreslår att tekniska högskolan i Stockholm övertar ansvaret för finansieringen av den informationsservice, med undantag av forsknings- och utvecklingsverksamheten, som nu bedrivs vid IDC med medel från SINFDOK. Kostnaderna har preliminärt uppskattats till 0.9 milj. kr. Den organisatoriska inordningen i biblioteket och överföringen av finansieringsansvaret till högskolan av den operativa verksamhet som nu drivs med medel från SINFDOK bör ske snarast. Samtidigt bör uppdras åt delegationen att i samråd med tekniska högskolans bibliotek och övriga berörda intressenter utreda vissa frågor beträffande den framtida verksamheten vid biblioteket mot bakgrund av övergången från försöksverksamhet till drift.

MIC har ställning som en serviceenhet vid karolinska institutet. Verksamheten finansieras från olika håll, bl. a. med medel från institutets budget, UHÄ, olika forskningsråd, fonder och SINFDOK samt genom avgifter. Den nu gällande ordningen med huvudmannaskapet hos karolinska institutet bör enligt utredningarnas uppfattning kvarstå. En närmare institutionell samordning mellan informationscentralen och karolinska institutets bibliotek bör övervägas.

Verksamheten vid MIC kan indelas i operativ verksamhet inom medicin och biokemi m. fl. ämnesområden, indexeringsverksamhet och ämnesbibliografering, uppdragsverksamhet samt forskning och utveckling.

Det är, enligt utredningarnas uppfattning, önskvärt att karolinska institutet även övertar det finansiella ansvaret för den del av indexeringsverksamheten som hittills bekostats av medicinska forskningsrådet. Större forsknings- och utvecklingsprojekt bör som regel finansieras ur delegationens utvecklingsanslag.

För närvarande pågår försök med avgiftsbeläggning av MEDLINE-servicen vid MIC. Vilka effekter detta kommer att få på sikt för MIC:s intäkter är ännu för tidigt att avgöra. Den finansieringsbild som informationscentralen uppvisar är splittrad, något som utredningarna ur principiell synvinkel finner mindre önskvärt. Utredningarna föreslår att karolinska institutet övertar ansvaret för finansieringen av den informationsservice som

nu bedrivs vid MIC med medel från SINFDOK. Kostnaderna härför har preliminärt beräknats till 0,4 milj. kr.

Frågor enbart för BIDOK

De båda utredningarnas förslag till organisatorisk lösning innebär att kungl. biblioteket ombildas till nationalbibliotek med främst nationella uppgifter. I *kapitel 13* redogörs för BIDOK:s förslag beträffande nationalbibliotekets verksamhet.

Nationalbiblioteket föreslås under ledning av en styrelse med företrädare för olika intressen överta kungl. bibliotekets uppgifter, som även fortsättningsvis bör hållas samlade.

Nationalbiblioteket bör främst inriktas mot nationella uppgifter. Detta innebär en viss förändring i förhållande till kungl. bibliotekets hittillsvarande inriktning. Man måste dock räkna med en omställningsprocess innan denna riktningsförändring får fullt genomslag. Bland annat behöver universitetsbiblioteket i Stockholm viss tid för planering, uppbyggnad av samlingar och andra förberedelser innan universitetet helt övertar ansvaret för bibliotekservicen vad avser utländsk litteratur till forskning och högre utbildning vid universitetet. Även sedan universitetsbiblioteket övertagit denna uppgift kommer nationalbibliotekets betydande samlingar att vara en värdefull källa för forskning.

Inom det nya nationalbiblioteket skall enligt BIDOK:s förslag finnas två grupper av uppgifter med skilda inriktningar och krav. För att åstadkomma en lämplig resursfördelning mellan dessa olika arbetsuppgifter föreslår BIDOK en uppdelning av nationalbibliotekets verksamheter som återspeglar denna skiljelinje, nämligen på ett verksamhetsprogram för nationaldokumentära uppgifter och ett verksamhetsprogram för nationella serviceuppgifter.

Till de *nationaldokumentära* uppgifterna bör bl. a. hänföras verksamheten som arkivbibliotek för svenska skrifter, verksamheten vid nationalfonoteket samt framställning av de nationalbibliografiska produkterna. Den i kungl. bibliotekets instruktion fastställda skyldigheten att samla, förvara och tillhandahålla svenska tryckta skrifter (arkivbiblioteksfunktionen) bör enligt BIDOK:s förslag bli en central uppgift för det nya nationalbiblioteket. BIDOK föreslår att nationalbiblioteket får ansvaret att vårda och tillhandahålla det nationalexemplar av svenska skrifter som nyligen föreslagits i betänkandet Pliktexemplar av skrift (DsU 1977:12).

Inom det nationaldokumentära området föreslås nationalbiblioteket därutöver också få till uppgift att vårda och förkovra kungl. bibliotekets äldre samlingar av böcker och annat tryck, handskrifter, kartor och planscher, samt svara för skyddsfilmning av dagstidningar och i övrigt att hålla en representativ samling utländsk litteratur. Enligt BIDOK:s uppfattning kan vidare nationalfonotekets samlingar av fonogram och den därmed förenade verksamheten med fördel knytas till det nya nationalbiblioteket.

Framställning av nationalbibliografin i dessa olika delar har ett nationaldokumentärt syfte liksom uppgifterna att svara för ISBN- och ISSN-systemens tillämpning i Sverige.

De *nationella serviceuppgifterna* består främst i framställning av accessionskatalogen samt uppgiften att tillhandahålla utländsk bibliografisk information i datorläsbar form (MARC-information) från bibliografiska centraler i andra länder och därvid lämna svensk bibliografisk information i utbyte. Upprättande av specialbibliografier eller ämnesbibliografier kan också bidraga till den nationella servicen.

Nationalbiblioteket föreslås få utförandeansvaret för LIBRIS och därmed förenad verksamhet medan vidareutvecklingen av systemet ligger under delegationens ansvar. Denna lösning bedömer kommittén i dagens läge vara mest ändamålsenlig med hänsyn till nationalbibliotekets ansvar för framställning av accessionskatalogen och nationalbibliografiska produkter samt tillhandahållande av svensk och utländsk bibliografisk information. Vid nationalbiblioteket bör inrättas en samrådsnämnd för bibliografiska frågor.

BIDOK anser det angeläget att *styrelsen för nationalbiblioteket* får en sammansättning som speglar bibliotekets olika kontaktytor mot samhället. Forskning och utbildning inom och utom högskolan, författare, bok- och musikförläggare, boktryckerier och bokbinderier, informationsförsörjningen i landet (särskilt de vetenskapliga biblioteken) samt kultursektorn bör sålunda vara företrädda. Nationalbibliotekets chef bör också ingå som ledamot. Antalet ledamöter, bland vilka regeringen utser ordförande, bör vara *högst tio*.

BIDOK tänker sig nationalbiblioteket organiserat på tre huvudenheter; en enhet för arkivbiblioteksfunktioner, en enhet för fonogramfunktioner och en enhet för bibliografiska funktioner (inkl. LIBRIS).

En organisationskommitté bör tillsättas med uppgift att företa en översyn av nationalbibliotekets interna organisation dels utifrån de ställningstaganden BIDOK:s förslag ger anledning till, dels kommande beslut på basis av förslagen från tidningsfilmnings- och dataarkiveringskommittéerna samt förslagen i betänkandet Pliktleveranser av skrift. BIDOK föreslår att kungl. bibliotekets omorganisation sker *den 1 juli 1979*.

I *kapitel 14* tar BIDOK upp frågan om samverkan mellan folkbibliotek och forskningsbibliotek. Kommittén förutser att folkbibliotekens roll i försörjningen med vetenskaplig och teknisk information kommer att öka bl. a. genom uppkomsten av nya användargrupper. Folkbiblioteken kan utgöra en bas i en utbyggd service till mindre och medelstor industri och lokal förvaltning. Sedan gammalt spelar de en viktig roll i fjärrlånesamarbetet, vilket kan förbättras genom bättre och aktuellare lokaliseringsinstrument. Åtskilligt dubbelarbete utförs vid behandling av svensk och utländsk litteratur som förvärvas vid folkbibliotek och forskningsbibliotek.

En annan viktig fråga är vilken service de kommunala folkbiblioteken skall ge till den statliga högskoleutbildningen. Statens kulturråd föreslår i en skrivelse att denna fråga snarast utreds.

BIDOK anser att den föreslagna delegationen särskilt bör uppmärksamma, ta initiativ till och stödja samarbetet mellan folk- och forskningsbibliotek. En högt prioriterad uppgift är därvid att underlätta fjärrlånesamarbetet, samt gemensamt utveckla och utnyttja datatekniska hjälpmedel för bibliografisk samverkan.

Frågor enbart för SINFDOK-utredningen

I *kapitel 15* behandlas vissa för SINFDOK-utredningen särskilda frågor med utgångspunkt från den av utredningarna föreslagna organisationen. Företagareföreningarnas roll vid förmedling av teknisk information till mindre och medelstora företag har bl. a. berörts i SINFDOK-utredningens skrivelse till industridepartementet (bilaga 4). Utredningsarbetet har enligt SINFDOK-utredningens mening bekräftat att utnyttjandet av tillgänglig kunskap har särskild betydelse för ett industriland som Sverige, med dess totalt sett ringa del av världens totala forsknings- och utvecklingsarbete. Betydelsen av en rationellt ordnad informationsförsörjning har understrukits vid kontakter med representanter för såväl större som mindre företag.

I sin delrapport till utredningen lämnar statens industriverk en beskrivning av patent- och registreringsverkets tekniska information. Industriverket bedömer det vara angeläget att den kvalificerade tekniska fackkunskap som finns tillgänglig vid patentverket i ökad utsträckning kan komma industrin till godo. Patentverket redovisar i en PM från aug. 1977 ett förslag till utveckling och effektivering av sin informationsservice. SINFDOK-utredningen är positiv till detta under förutsättning att systemet utformas så att förtroendet för verkets myndighetsutövning inte rubbas.

I kapitlet betonas vidare värdet av ett organiserat nomenklaturarbete inom det tekniska fältet och därtill hörande vetenskapsområden. Utredningen lämnar förslag om formerna för fortsatt finansiering av verksamheten vid Tekniska nomenklaturcentralen.

Ett flertal statliga myndigheter med informationsförsörjningsuppgifter har utvecklat eller på annat sätt anskaffat programvara för datorbaserad informationssökning. För tillämpningar anlitas i allmänhet Stockholms datamaskincentral (QZ). SINFDOK-utredningen berör i kapitlet bl. a. sådana frågor som drift, underhåll och utveckling av programvara. Den föreslagna delegationen bör, enligt utredningens mening, tilldelas en aktiv roll vid utvärdering, anskaffning och utveckling av programvara inom informationsförsörjningen. Samarbete bör etableras mellan de berörda datacentralerna och delegationen.

Utredningen finner det även vara angeläget att delegationen följer utvecklingen inom faktadatabasområdet med uppmärksamhet. Ur nationell synpunkt anser utredningen det vara av intresse att söka utröna inom vilka områden det finns behov av nya faktadatabaser. Med tanke på att området är relativt nytt kan det finnas utrymme för svenska insatser med bytesvärde på den internationella marknaden.

I kapitlet tar SINFDOK-utredningen slutligen upp frågor om utbildning och stipendiatverksamhet. Utredningen vill betona behoven av utbildningsinsatser såväl när det gäller specialister vid bibliotek och informationscentraler som när det gäller användare, bl. a. inom industrin. Enligt utredningens mening bör den föreslagna delegationen som en inledande åtgärd inventera tillgänglig utbildning inom informationsförsörjningen och utreda behovet av olika typer av utbildning för de kategorier som berörs. I syfte att höja den allmänna kompetensen i landet på informationsförsörjningens område bör det finnas möjligheter att bedriva viss stipendiatverksamhet. Stipendier bör kunna utgå för olika nivåer av specialutbildning med teknisk inriktning vilket innebär en breddning av det nuvarande stipendiatsystemet.

2 Utredningarnas uppdrag och avgränsningar

2.1 Utgångspunkter

Forskning, utveckling och liknande verksamhet på olika håll i samhället blir alltmer beroende av information och dokumentation. Vid uppläggningen av sådant arbete fordras information om vad som tidigare gjorts inom samma område. Härigenom kan onödigt dubbelarbete undvikas och planeringen av arbetet underlättas. Vidare kan hänvisningar erhållas till personer och institutioner som kan bidra med intressanta synpunkter och rön. Även under forsknings- och utvecklingsarbetets gång är det av vikt att dra nytta av resultat och idéer från olika håll. Detta blir allt viktigare genom att information måste användas från många olika ämnesområden och källor.

Att genomföra litteraturstudier och informationsinsamling har blivit alltmer komplicerat genom den ständigt ökande produktionen av vetenskaplig och teknisk information. Enligt olika beräkningar är tillväxthastigheten sådan att informationsmängden fördubblas vart tionde till femtonde år. Detta skulle betyda att det sedan mitten av 1960-talet publicerats lika mycket vetenskaplig och teknisk information som under hela tiden dessförinnan.

Den krets som för att kunna fullgöra sina arbetsuppgifter är beroende av aktuell vetenskaplig och teknisk information vidgas. Numera är det inte enbart forskare som är intressenter utan även tekniker och tjänstemän inom förvaltning och näringsliv samt olika intressegrupper. Även forskarens behov har emellertid förändrats. Det räcker inte med information inom det egna området för att göra bedömningar av konsekvenserna av forskningsresultat.

Vidare efterfrågas allt aktuellare information. Rapporter, tidskrifter och projektinformation svarar för en växande andel av informationsflödet och ersätter alltmer böcker av traditionellt snitt. Kraven på tidig information leder också till att intresset numera ofta riktas mot pågående projekt. De traditionella formerna för hantering av information har blivit otillräckliga. En betydande omstrukturering av informationshanteringen har blivit följden i hela den industrialiserade världen.

Problemet är att i en situation med ständigt växande informationsmängd som efterfrågas av ett allt större antal användare och med en föga gynnsam kostnadsbild förbättra och underlätta informationshanteringen. Bland annat därför har tekniska hjälpmedel, främst datorbaserade system för lagring och sökning av information, utvecklats på nationell och internationell nivå.

Av den vetenskapliga och tekniska forskningen och utvecklingen i världen svarar Sverige endast för någon enstaka procent. Med hänsyn till vår ställning som industrination är det avgörande för oss hur den tekniska och vetenskapliga information som framkommer på olika håll i världen kan tillgodogöras inom landet. Det är därför väsentligt att hålla en hög ambitionsnivå och att erforderliga ekonomiska, personella och tekniska resurser kan ställas till förfogande.

Den här beskrivna utvecklingen har satt sin prägel på verksamheten i Sverige. Biblioteken har tagit datatekniska hjälpmedel i bruk och etablerat samarbete på såväl det nationella som det internationella planet. För de vetenskapliga biblioteken har skapats ett särskilt samarbetsorgan, forskningsbiblioteksrådet (FBR). Folkbiblioteken har ett eget samarbetsorgan i Bibliotekstjänst AB som bl. a. utvecklar datatekniska hjälpmedel för dessa bibliotek. I flera avseenden har ett frivilligt samarbete etablerats mellan olika bibliotek i syfte att fördela ansvar och arbetsuppgifter. Genom tillkomsten av statens råd för vetenskaplig och teknisk information och dokumentation (SINFDOK) skapades år 1968 forsknings- och utvecklingsresurser som framför allt använts för utveckling av informationssökningssystem och uppbyggnad av informationssökningstjänster. Rådet har även startat viss försöksverksamhet rörande den mindre och medelstora industrins informationsbehov.

Vid en jämförelse med andra industrinationer ligger Sverige väl framme i utnyttjandet av avancerad teknik och i fråga om deltagande i det internationella arbetet rörande bibliotek, information och dokumentation. Brister förekommer dock i samordning mellan dessa verksamheter och de tillgängliga resurserna har inte motsvarat de snabbt ökade kraven särskilt på dokumentservice.

En rad industriländer har börjat se över sina system för biblioteks-, informations- och dokumentationsservice. Brister i systemen har analyserats och åtgärder vidtagits från det allmännas sida.

Det internationella samarbetet inom biblioteks-, informations- och dokumentationsområdet växer i betydelse. Sverige, med sina relativt begränsade resurser, måste än mer effektivt utnyttja det internationellt tillgängliga informationsutbudet och samtidigt bidraga ännu mer till informationsutbytet.

2.2 Ett gemensamt problemområde

En välkänd svårighet är att definiera det problemområde som utredningarna har att behandla och dess gränser mot annan verksamhet. Enligt utredningarnas mening bör man till problemområdet hänföra huvuddelen av traditionell biblioteksservice samt vetenskaplig och teknisk dokumentations- och informationsservice. För användarna är det inte avgörande om information finns att hämta ur ett datorbaserat informationssystem, en referattidskrift, en bibliografi, en bok, en rapport, en tidskrift eller genom personkontakter med vetenskapliga och tekniska experter eller personal med annan specialistkunskap. Utredningarna ser det som positivt och nödvändigt att förena å ena sidan traditionell biblioteksservice och å andra sidan ve-

tenskaplig och teknisk information och dokumentation.

Vad som bör avses med information och dokumentation har bedömts på skiftande sätt i olika sammanhang. I tidigare utredningar begränsas information och dokumentation ofta till teknisk och naturvetenskaplig information. SINFDOK-utredningen har liksom BIDOK utgått från att alla vetenskaper och ämnen bör rymmas inom begreppet vetenskaplig information. Det är också svårt att finna en självklar avgränsning mellan teknisk information och vetenskaplig information. Utredningarna har valt att till teknisk information hänföra bl. a. produktdata, marknadsöversikter, information om undersökningar och projekt samt patent. Det är här fråga om material av icke-vetenskaplig karaktär, som dock kan vara av stor betydelse för t. ex. produktutvecklingen inom företagen.

Båda utredningarna har i uppdrag att behandla frågor om landets framtida försörjning med vetenskaplig och teknisk information. Genom det samarbete utredningarna redan från början etablerat har det nära sambandet mellan de olika delarna av biblioteks- och informations- och dokumentationsområdet framträtt allt tydligare. Av organisatoriska, personella och ekonomiska skäl är det motiverat att behandla hela området som en enhet. Utredningarnas samarbete har successivt utvidgats till att omfatta de flesta överväganden och förslag. Utredningarna har därför valt att publicera ett gemensamt betänkande.

2.3 Definitioner och avgränsningar

2.3.1 *Informationsförsörjning*

Begrepp som vetenskaplig och teknisk information och dokumentation uppfattas på olika sätt i skilda sammanhang. I vissa fall görs avgränsningar i förhållande till traditionell biblioteksverksamhet, i andra ifråga om ämnesområden. Gränsen mellan vetenskaplig och teknisk information är oklar. I direktiven till de båda utredningarna används termer som "vetenskaplig information" och "information inom vetenskap och teknik". Inriktningen mot forskning och utveckling och liknande arbete är uppenbar. Utgångspunkten för de diskussioner om definitioner och avgränsningar som förs är de behov av försörjning med information som återfinns hos dem som verkar inom nämnda områden, snarare än hänsyn till institutionella förutsättningar eller den form som informationen har.

Det är väsentligt att definiera och avgränsa problemområdet på ett sådant sätt att framtida tekniska landvinningar när det gäller distributions- och presentationsformer kan inkluderas. Begreppsapparaten får sålunda inte utgöra ett hinder för utveckling och ändamålsenlig samordning. Det kan sålunda vara befogat med en viss återhållsamhet när det gäller att entydigt och exakt söka utstaka det område utredningarna har att behandla. De definitioner och avgränsningar som redovisas är snarast av operationell karaktär och gör inte anspråk på exakthet.

Försök till definitioner har gjorts i många olika sammanhang. Några allmänt internationellt accepterade och använda definitioner existerar dock inte. Beroende på sammanhang och syfte blir resultaten av sådana försök med nödvändighet olika. I statskontorets rapport (1976:34) till SINF-

DOK-utredningen utgår man från följande definition av information och dokumentation: systematisk anskaffning, lagring, selektering och kommunikation av fakta eller begrepp oberoende av media och teknik. Härvid gör man den viktiga begränsningen att verksamheten är användarorienterad. Informationsmottagaren har en uppfattning om vad han vill ha och hur han kan använda information och dokumentation för att uppnå detta mål. Härigenom gör man en avgränsning i förhållande till informationsspridning (t.ex. massmedias verksamhet), där informationsproducenten för ut den information han vill ge till många mottagare.

Informationssökaren har sällan en exakt uppfattning om vad han vill nå, vad existerande biblioteks-, informations- och dokumentationssystem kan ge och hur de fungerar. Ett viktigt inslag i verksamheten blir följaktligen en aktiv vägledning och undervisning av den informationssökande.

Syftet med den verksamhet, som utredningarna i det följande kallar *informationsförsörjning, kan anges vara att underlätta för informationssökare att nå den information som är relevant för dem.*

Enligt denna uppfattning kommer verksamheten vid olika typer av bibliotek (forsknings-, folk-, företags- och förvaltningsbibliotek), informationscentraler och vissa arkiv att inbegripas. Detta strider delvis mot en mer traditionell och snäv uppfattning, enligt vilken information och dokumentation enbart sammankopplats med sökning efter litteraturreferenser. *Informationsförsörjning* är sålunda den sammanfattande benämningen på de olika biblioteks- och informations- och dokumentationsverksamheter som nämnts i det föregående.

Att betrakta biblioteks-, informations- och dokumentationsverksamhet som ett gemensamt område har på senare tid kommit till uttryck i många sammanhang (FBR:s lägesrapport Det svenska informations- och biblioteksområdet; NORDINFO; den nyss citerade rapporten från statskontoret och Unescos General Information Programme).

Termen *informationsförsörjning* har här ovan använts utan begränsningar. Varken BIDOK eller SINFDOK-utredningen har emellertid till uppgift att behandla informationsförsörjningsområdet i hela dess vidd.

Direktiven till BIDOK utgår från de vetenskapliga bibliotekens tjänster till forsknings- och utvecklingsverksamhet samt sådan informationsservice som informations- och dokumentationscentralen vid tekniska högskolans bibliotek (IDC) och medicinska informationscentralen vid karolinska institutet (MIC) erbjuder.

BIDOK skall dessutom inventera vilka nationella arbetsuppgifter i övrigt med anknytning till vetenskaplig biblioteks- och dokumentationsverksamhet som bör åligga ett centralt biblioteksorgan och pröva möjligheterna till samverkan mellan folkbibliotek och vetenskapliga bibliotek. Vidare har BIDOK att bedöma hur uppgifter av delvis annan karaktär, främst kungl. bibliotekets kulturbevarande uppgifter, skall organiseras. Enligt sin instruktion har detta bibliotek som en uttalad uppgift, här benämnd *nationaldokumentär,* att samla, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna skrifter samt utomlands utgivna skrifter på svenska språket, av svenska författare eller om svenska förhållanden. Denna verksamhet utgör samtidigt en utomordentligt viktig del såväl av vår nationella informationsförsörjning som av vårt bidrag till en global informationsförsörjning.

SINFDOK-utredningens uppgift är i första hand att klarlägga vilka verksamhetsformer som är ändamålsenliga inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation och vilka förutsättningar som föreligger för SINFDOK:s verksamhet. SINFDOK-utredningen skall särskilt ta ställning till hur verksamheten vid informationscentralerna (IDC och MIC) skall finansieras och organiseras samt lämna förslag om hur informations- och dokumentationsverksamhet riktad till industrin, bl. a. teknisk information till mindre och medelstor, skall utformas. Med *teknisk information* avses härvid sådant material av icke-vetenskaplig karaktär som har särskild betydelse för företagens utveckling.

Såväl forskningsbiblioteken som den verksamhet som ovannämnda informationscentraler bedriver med stöd av bidrag från bl. a. SINFDOK har en huvudsaklig inriktning mot forskning och utveckling samt högskoleutbildning. Dessa resurser kan och bör emellertid också kunna utnyttjas för annan allmän eller privat verksamhet, bl. a. för utrednings- och planeringsarbete av olika slag.

Såväl direktiven som här gjorda överväganden leder till att utredningarna inom hela fältet för informationsförsörjning särskilt riktar uppmärksamheten mot *vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning*. Denna betjänar främst forskning och utveckling, högskoleutbildning och annan samhällelig verksamhet som baseras på tillämpning av dokumenterad erfarenhet (t. ex. olika slag av offentlig och privat utrednings- och planeringsverksamhet, verksamhet inom massmedia), men även enskilda människor, som bedriver studier utan direkt anknytning till sådan verksamhet. *I detta betänkande används genomgående uttrycket informationsförsörjning för det område med anknytning till vetenskap och teknik som utredningarna har att behandla.*

2.3.2 *Informationsförsörjningen som system*

Utgångspunkten för begreppet informationsförsörjning är att användaren skall vara oberoende av hur informationen lagras, var den återfinns, hur den anskaffas osv. För dem som har att svara för informationsförsörjningen inklusive planering, samordning, forskning och utveckling, utbildning m. m. kan det däremot vara ändamålsenligt att se det hela som flera samverkande system som skall fungera i samklang med varandra. Främst av historiska skäl har olika institutioner ansvar för olika led i informationsförsörjningen vilket bl. a. medfört att tekniska hjälpmedel inte i samma utsträckning kommit hela området till del.

Den information som tillhandahålls hämtas i allmänhet från olika slag av dokument (böcker, tidskrifter, rapporter). För att göra det möjligt att orientera sig i mängden dokument används olika slag av bibliografiska hjälpmedel. Genom dessa erhåller användarna hänvisningar (referenser) till dokument som kan vara av intresse. Dessa hänvisningar kan t. ex. vara en kortfattad uppgift om dokumentets titel eller utförliga uppgifter med referat av innehållet. Referenser finner man bl. a. i tryckta och stencilerade bibliografier och litteraturlistor, bibliotekens kortkataloger och datorbaserade söksystem. Dessa hjälpmedel utgör ett *referenssystem* som i de flesta fall hänvisar till dokumenten och endast undantagsvis meddelar direkta

fakta eller ger hänvisning till annat än dokument, t. ex. personer eller institutioner som är engagerade i viss forskning eller utveckling.

För en tillfredsställande informationsförsörjning krävs också fungerande system för att tillhandahålla dokument och andra informationskällor som referenssystemet hänvisar till. Detta *beståndssystem* består av bibliotekens och andra institutioners gemensamma, tillgängliga samlingar av dokument eller andra informationskällor, t. ex. produkt- och faktadatabaser.

Mellan användarna och nämnda system liksom mellan systemen inbördes försiggår intellektuell kommunikation och transport av dokument och data. Referens- och beståndssystemen samverkar via *kommunikationssystem*, bl. a. post, telefon, direkta personkontakter, telex och datakommunikationsnät. Kommunikationssystemen är emellertid främst förbindelselänk med användaren, dvs. den som söker information.

De olika systemen hänger samman och kan inte alltid klart särskiljas från varandra. Beståndssystemet är emellertid det primära systemet och de två andra kan närmast betraktas som hjälpsystem.

Den indelning i tre delsystem som redovisats har utredningarna befunnit ändamålsenlig för att beskriva och diskutera åtgärder inom området. Som utgångspunkt för att skapa ett enhetligt synsätt på hela problemområdet och därigenom verka för balans i informationsförsörjningen kan denna indelning vara användbar, även om gränserna mellan systemen med tiden kan suddas ut eller flyttas.

2.4 Informationsförsörjningens institutioner

Ett annat sätt att betrakta informationsförsörjningen är utifrån de institutioner som verkar inom den. Detta betraktelsesätt tjänar snarast till att illustrera och förtydliga de definitioner och avgränsningar som redovisats ovan.

De vetenskapliga biblioteken och informationscentralerna spelar självklart en central roll inom informationsförsörjningen. Dessa är också föremål för utredningarnas huvudintresse. Merparten av dessa institutioner återfinns inom högskolesektorn, men även vissa större myndighetsbibliotek och riksdagsbiblioteket brukar föras hit.

Folkbiblioteken spelar numera en allt större roll inom den vetenskapliga och tekniska informationsförsörjningen. Genom att intresset för den aktuella informationen vidgats till nya grupper och genom att högskoleutbildning tillkommit på flera orter har folkbiblioteken kommit att delta alltmer aktivt i informationsförsörjningen.

Inom näringslivet återfinns särskilt hos de större företagen bibliotek med samlingar innehållande vetenskaplig och teknisk information inom specialområden. Det primära målet för dessa bibliotek är att möta företagens egna behov. Det har emellertid visat sig att även dessa bibliotek blir alltmer beroende av institutioner för informationsförsörjning utanför företaget. Genom utbyte av information med andra bibliotek och samarbete t. ex. när det gäller redovisning av tidskriftsbestånd har företagsbibliotek kommit att spela en icke oväsentlig roll i informationsförsörjningen. Samma förhållande gäller delvis även för bibliotek inom den offentliga förvaltningen.

Utöver nämnda typer av institutioner fullgör även en mängd andra organ uppgifter inom informationsförsörjning. Dessa är ibland avsedda för en begränsad intressentkrets eller inriktade på nya problemområden. Vidare verkar inom informationsförsörjningen ett flertal företag som tillhandahåller främst referensservice på kommersiell basis. Även arkiv av olika slag bidrar till en fungerande informationsförsörjning genom att tillhandahålla unikt material.

2.5 Nya inslag i informationsförsörjningen

Bibliografier, referat- och indexpublikationer m. m. ger hänvisningar till dokument. Inom vissa områden förekommer bl. a. databaser som ger informationssökaren fakta i form av numeriska data, mätvärden (ibland kritiskt utvärderade) etc., som ger ett direkt svar på en bestämd fråga. Sådana söksystem kan liknas vid tabellsamlingar, uppslagsverk m. m. En allt viktigare uppgift inom informationsförsörjningen blir att hänvisa till andra källor än dokument om pågående forskning och utveckling.

Om informationsförsörjningen skall kunna ske effektivt fordras att forskningsprojekt förtecknas på ett vägledande sätt, att resultaten av arbetet publiceras snabbt och i lättåtkomlig form med upplysande innehållsdeklarationer (titlar, referat, nyckelord m. m.). Härigenom bidrar man till att den informationssökande kan finna den information kan behöver. Publicering av forskningsresultat och spridning av information på ett sådant sätt att de lätt kan återfinnas gränsar sålunda till informationsförsörjningen. Ansvaret för resultatpubliceringen ligger dock i första hand på forskarna och de bidragsgivande organen och inte hos här nämnda institutioner för informationsförsörjning.

3 Allmänna riktlinjer för informationsförsörjningen

3.1 Inledning

I föregående kapitel har angivits det område inom vilket utredningarnas arbete bör bedrivas. I centrum stod begreppet informationsförsörjning. Här belyses mera i detalj vad den vetenskapliga och tekniska informationsförsörjningen syftar till, vilka förutsättningarna är för en fungerande informationsförsörjning och vilka krav som bör ställas på en sådan.

Riktlinjer för de vetenskapliga biblioteken, folkbiblioteken eller vetenskaplig och teknisk information och dokumentation har i Sverige diskuterats i olika sammanhang och finns uttryckta bl. a. i propositioner och beslut från statsmakterna.

Forskningsberedningen hade i mitten på 1960-talet uppe frågor om riktlinjer för vetenskapliga bibliotek och informations- och dokumentationsverksamhet. I 1965 års statsverksproposition (bil. 10) behandlas bl. a. frågor om de vetenskapliga bibliotekens framtida verksamhet. Där utgår man från att biblioteken vid universitet och högskolor skall betraktas som en gemensam resurs för högre utbildning och forskning. Diskussioner om folkbibliotekens målsättning har på senare tid förts bl. a. i olika kulturutredningar, t. ex. Ny kulturpolitik (SOU 1972: 66–67) och Boken (SOU 1974: 5). I samband med att SINFDOK inrättades (prop. 1968: 68) skapades vissa riktlinjer för en del av det område som utredningarna innefattar i informationsförsörjningen, särskilt sådan med inriktning på vetenskaplig och teknisk information.

I Sverige, till skillnad från vissa andra länder, har diskussionen om en övergripande politik för hela informationsförsörjningens område inte varit särskilt intensiv, och klart utsagda riktlinjer har saknats som underlag för en sådan politik.

I t. ex. Canada, USA och Sovjetunionen och i vissa internationella organisationer som OECD och Unesco har formulerats riktlinjer för informationsförsörjningen (Tell, Internationell och nordisk IoD-politik och försök till riktlinjer för en svensk samverkanspolitik, 1976). Unescos 19:e generalkonferens i Nairobi år 1976 antog ett program som innebär att biblioteksverksamhet och informations- och dokumentationsverksamhet betraktas som ett gemensamt problemområde. Samma grundsyn har legat bakom det nyligen inrättade nordiska samarbetsorganet NORDINFO (NORDINFO. Förslag till nordiskt samarbetsorgan inom området forskningsbiblioteksväsende, vetenskaplig information och dokumentation, 1975). Den analys av

systemen för informationsförsörjning som utredningarna gör i det följande understryker betydelsen av att bibliotek, information och dokumentation behandlas som ett gemensamt område.
I föregående kapitel har inte gjorts någon skillnad mellan publikationer framställda i, eller med anknytning, till Sverige och utländska publikationer.

Ett speciellt ansvar åvilar emellertid Sverige när det gäller att göra landets egen litteratur tillgänglig. I de strävanden att åstadkomma ett globalt samarbete inom informationsförsörjningens område, som framför allt karakteriserat organisationer som Unesco och IFLA, har starkt understrukits ansvaret för det egna landets litteratur liksom för dess vetenskapliga och tekniska resultatsredovisning, t. ex. i program som UNISIST, NATIS och UBC, men också i informationssystem för speciella ämnesområden som INIS och AGRIS.

Utredningarna formulerar i det följande vissa riktlinjer som utgångspunkt för beslut om inriktning och ambitionsnivå för den svenska informationsförsörjningen.

Dessa riktlinjer har också varit vägledande för utredningarnas förslag till organisation för nationella uppgifter inom informationsförsörjningens område. Diskussionen utgår från de definitioner och avgränsningar som gjorts i föregående kapitel.

3.2 Riktlinjer för informationsförsörjning

Informationsförsörjningen är inte en isolerad företeelse utan ett av flera medel för att uppnå vetenskapliga, ekonomiska, sociala och kulturella mål i samhället. Det har länge ansetts att informationsförsörjningen kan betraktas som ett separat område, men erfarenheterna från de flesta industriländer visar att politiken för informationsförsörjningen måste stå i samklang med politiken inom övriga områden för att förhindra isolering inom en trång informationsförsörjningssektor. Även om de riktlinjer som gäller för högre utbildning, forskning och utveckling i hög grad måste bli vägledande för hur informationsförsörjningen utformas, bör denna service ställas i hela den ekonomiska, sociala och kulturella utvecklingens tjänst. Mot denna bakgrund kan vissa allmänna riktlinjer formuleras.

Informationsförsörjningens huvudsyfte

- ☐ Informationsförsörjningen skall syfta till att tillgodose de behov av information som finns eller kan förutses vid forsknings- och utvecklingsverksamhet eller liknande verksamhet oavsett var den bedrivs i samhället.

Häri ingår forsknings- och utvecklingsverksamhet, högre utbildning och annan samhällelig verksamhet som baseras på tillämpning av dokumenterad erfarenhet, t. ex. olika slag av utrednings- och planeringsverksamhet inom den offentliga och privata sektorn, insamling och bearbetning av in-

formation för massmedia, men även enskilda studier utan direkt anknytning till här nämnda verksamheter.

För att uppnå syftet med en svensk informationsförsörjning förutsätts, som framgår av föregående kapitel, dels ett hänvisande system (referenssystem) som ger kännedom om existerande informationskällor, dels ett system av informationsbärare i olika former (beståndssystem) som ger tillgång till själva informationskällan. En förutsättning för att hänvisningar och informationskällor skall kunna delges användarna är slutligen fungerande kommunikationssystem.

Till stor del finns ett referenssystem redan uppbyggt i vårt land genom bibliotekens ämnesbibliografier och beståndskataloger, informationscentralernas datorbaserade bibliografiska tjänster, olika register över projekt etc. För att det globala referenssystemet skall fungera krävs insamlingsverksamhet som syftar till att bygga upp och vidmakthålla bibliografier och register eller på dem baserade tjänster. Sådan verksamhet kan ske i nationell skala, vilket förutses i Unescos UBC-program, eller ämnesvis i global skala, vilket varit kännetecknande för många ämnesbibliografier.

Syftet med beståndssystemet, att tillhandahålla de informationsbärare som referenssystemet hänvisar till, uppnås genom uppbyggnad av allmänt tillgängliga samlingar av dokument (böcker, tidskrifter, rapporter) och faktadatabaser. Genom samkataloger och fjärrlåneverksamhet utnyttjas samlingarna till stor del gemensamt. Man kan hävda att grunderna för ett sambibliotek existerar i Sverige, genom vilket beståndssystemets resurser utnyttjas. Om informationsförsörjningen skall fungera krävs bl. a. att uppbyggnaden av bestånden sker systematiskt. Det stora utbudet av information och kostnadsutvecklingen har medfört att varje bibliotek inte ensamt kan tillgodose sina användare i samma utsträckning som tidigare. Utan systematiskt uppbyggda beståndssystem med effektiva metoder och hjälpmedel för beståndsredovisning och lokalisering kan inte de dokument ställas till förfogande som moderna bibliografiska söksystem refererar till eller som på annat sätt kommit till en informationssökandes kännedom.

Informationsförsörjningens internationella karaktär gör det omöjligt att bygga på total självförsörjning. Såväl referenser som dokument och andra informationsbärare måste kunna utväxlas, kommuniceras. För detta ändamål krävs tillgång till kommunikationssystem.

Vid val av åtgärder för att förverkliga informationsförsörjningens mål bör man så långt som möjligt utnyttja redan befintliga resurser inom systemen (t. ex. existerande bibliografier i konventionell eller datorläsbar form, bokbestånd och kommunikationer) samt verka för att utveckla och förbättra dessa system (t. ex. genom att utarbeta bibliografier och register över förbisedda områden, upprätta informationssökningstjänster på efterfrågade områden, bygga ut bokbestånd m. m. på ett målinriktat sätt samt utnyttja nya kommunikationsmedel som datanät).

Det gäller att kunna utnyttja alla biblioteksresurser och informationskällor, existerande och tillkommande, oberoende av institutionell tillhörighet eller var i samhället dessa resurser råkar finnas.

Resurser för informationsförsörjning finns bl. a. vid:
- kungl. biblioteket och riksdagsbiblioteket
- de vetenskapliga biblioteken inom högskolan
- informationscentraler vid vissa högskoleenheter
- förvaltningsbibliotek och informationscentraler inom statlig förvaltning
- folkbibliotek
- företagsbibliotek
- privata informationsföretag
- arkivväsendet.

Dessa resurser utgör grundläggande komponenter i referenssystem och beståndssystem och tillsammans med kommunikationssystem utgör de förutsättningen för att kunna uppnå en önskvärd nivå i informationsförsörjningen.

Uppbyggnaden av systemen skall utgå från användarnas behov av service, såsom det i dag uttrycks eller kan förutses, detta oavsett om användarna är verksamma vid högskoleenheter, forskningsinstitut, myndigheter och företag eller bedriver enskilda studier. Med hänsyn till användarna bör syftet vara att omforma, tillrättalägga och vid behov komplettera information.

3.3 Vissa krav på informationsförsörjningen

Efter denna allmänna beskrivning av syftet med samhällets informationsförsörjning förtjänar vissa krav särskilt att framhållas.

□ Informationsförsörjningen skall avse information inom alla discipliner och områden som kan bidra till samhällsutvecklingen.

Inom biblioteksväsendet förekommer bibliografering och beståndsuppbyggnad sedan gammalt inom de flesta ämnesområden. Uppbyggnaden av tjänster för informationssökning med utnyttjande av modern teknik har emellertid i första hand skett inom de tekniska, naturvetenskapliga och medicinska ämnesområdena. Datorbaserade bibliografier och andra informationstjänster är oftast inriktade på just dessa ämnesområden. Den moderna tekniken bör emellertid utnyttjas även inom andra ämnesområden där efterfrågan så motiverar och de ekonomiska ramarna tillåter.

Krav från nya och tillkommande problemområden måste tillgodoses. Under de senaste decennierna har resurser för forskning och utveckling byggts upp inom allt fler sektorer i samhället. Härvid har en strävan varit att inlemma forskningen som en del av verksamheten inom resp. sektor. Detta har medfört uppkomsten av s. k. sektoriell forskning och utveckling, ofta av tvärvetenskaplig natur. På många områden har betydande resurser anslagits till informationsförsörjning speciellt riktad till denna forskning, varigenom omfattande dokumentsamlingar och en omfattande referensservice har kunnat byggas upp. Som exempel härpå kan nämnas den informationsförsörjning som bedrivs inom försvarets forskningsanstalt (FOA), AB Atomenergi, Sveriges lantbruksuniversitet, statens väg- och trafikinstitut

(VTI), miljödatanämnden (MDN) och institutet för byggdokumentation (BYGGDOK).

□ Informationsförsörjningen skall syfta till att tillförsäkra användarna information oavsett medium, form och bearbetningsgrad och oberoende av var den framtagits.

Definitionen på informationsförsörjning ger som tidigare framgått utrymme för stora variationer. Informationen kan återfinnas i böcker, tidskrifter, rapporter och andra typer av dokument, men också i annat än pappersmedia, t. ex. faktadatabaser. Den bearbetade informationen (referenser, referat, kritiska sammanfattningar och översikter m. m.) återfinns på magnetband, mikromedia, kort, i referenstidskrifter, bibliografier osv. Bearbetningsgraden kan variera från enklare form av registrering och katalogisering till mer fullständiga innehållsdeklarationer i form av referat. Den primära informationen har ofta framtagits genom forskning och utveckling inom högskolan, forskningsinstitut, industrier, forskningsinriktade och utredande myndigheter, organisationer, enskilda vetenskapliga insatser osv. För den informationssökande är det väsentligt att det finns kända och efter behoven avpassade möjligheter att nå sökt information.

□ Det internationella utbudet av informationstjänster skall utnyttjas i största möjliga utsträckning.

Inom Sverige produceras endast en ringa del av all den vetenskapliga information som vi behöver anlita. Därför måste vi i hög grad lita till utländska källor. Nationella insatser i fråga om bibliografering av utländska dokument bör sålunda begränsas i de fall bibliografisk information och andra referenstjänster på rimliga villkor kan erhållas från annat håll. Vårt nationella oberoende medför dock visst behov av dubbleringar inom speciella områden. Även luckor i det internationella utbudet kan motivera särskilda svenska insatser.

□ De internationella kontakterna och relationerna skall hanteras enhetligt och i ett nationellt perspektiv.

Genom den betydelse internationellt samarbete har på detta område krävs särskilda åtgärder för att samordna insatserna och relatera dessa till målen för en nationell informationsförsörjning. En samordning måste också ske av de åtaganden Sverige som stat gör i olika internationella organisationer där Sverige är representerat. Vid överväganden om nationella insatser skall även beaktas det internationella bytesvärde som svenska insatser kan ha i ett större perspektiv.

□ De tjänster som byggs upp skall utnyttja de möjligheter som ges av tillgänglig teknik.

Den tekniska utveckling som är relevant för främjande av informationsförsörjningens syfte skall noga följas. Som exempel kan nämnas utvecklingen inom reproteknik och datateknik.

Nationaldokumentationen

Ett särskilt ansvar åvilar vårt land för svenskt material eller annat material som rör Sverige. Sådan verksamhet hör till informationsförsörjningens område och har samma huvudsyfte. Detta material ställer emellertid stora krav på fullständiga bestånd och noggrann bibliografering, vilket motiverar speciella riktlinjer för denna nationaldokumentära verksamhet (se avsnitt 2.3.1).

- Nationaldokumentationen skall syfta till att samla, ordna, förteckna, förvara och tillhandahålla yttringar av svenskt språk och kultur.

Utländskt material skall omfattas i den utsträckning Sverige, svenskar, svenska språket och andra svenska förhållanden berörs, liksom översättningar från svenska språket. Materialet skall ordnas med utgångspunkt i såväl form som innehåll och dess förtecknande resultera i bibliografier eller listor av olika slag. Förvaringen för framtida bruk skall ske på ett betryggande sätt. Materialet skall tillhandahållas på sådant sätt att kraven på en betryggande förvaring inte åsidosätts.

4 Informationsförsörjningens nuvarande struktur

4.1 Inledning

Detta nulägeskapitel inleds med en kort historik och en beskrivning av vetenskapliga bibliotek, folkbibliotek och företagsbibliotek samt vissa organisationer och sammanslutningar av särskild betydelse för informationsförsörjningen. Avsikten är inte att ge en fullständig redovisning av bibliotek, myndigheter och organisationer med uppgifter inom informationsförsörjning utan snarare att belysa den vidsträckta och samtidigt splittrade bild som dagens informationsförsörjning uppvisar.

Med utgångspunkt i den tidigare indelningen i referenssystem, beståndssystem och kommunikationssystem ges en relativt detaljerad beskrivning av informationsförsörjningen i dagsläget. Med anledning av den betydelse frågorna om forskning och utveckling samt utbildning inom informationsförsörjningen har för utredningarnas senare överväganden behandlas dessa verksamheter i ett särskilt avsnitt. Vidare beskrivs folkbibliotekens roll liksom internationell samverkan inom informationsförsörjningen.

De myndigheter, organ och verksamheter, som utredningarna har i direkt uppdrag, att utreda beskrivs i särskilda avsnitt. Detta gäller kungl. biblioteket (KB), forskningsbiblioteksrådet (FBR), SINFDOK, informationscentralerna vid karolinska institutet och tekniska högskolan i Stockholm, Tekniska nomenklaturcentralen samt försöksverksamheten med LIBRIS.

Beskrivningarna bygger bl. a. på delrapporter som statskontoret, styrelsen för teknisk utveckling och nämnda informationscentraler utarbetat på uppdrag av SINFDOK-utredningen. Vidare har underlagsmaterial tagits fram av kungl. biblioteket när det gäller bibliografisk information och vissa kulturbevarande uppgifter.

4.2 Den vetenskapliga informationsförsörjningen

4.2.1 *Uppkomsten av samarbetsorgan*

Tiden kring andra världskriget markerar inledningen till en period med snabbt ökande forskningsvolym och högskoleutbildning. Med upprustningen av universitet och högskolor och ökad satsning på forskning, bl. a. genom de olika forskningsråd som tillkom under 1940- och 1950-talen, ställdes ökade krav på de vetenskapliga biblioteken. Frågan om skapandet

av ett särskilt "de vetenskapliga bibliotekens chefsråd" för att öka samarbetet mellan biblioteken togs upp av 1945 års universitetsberedning (SOU 1947:75, s. 74 f). Under 1950- och 1960-talen framförde riksbibliotekarien vid upprepade tillfällen yrkanden om inrättandet av ett permanent organ för samråd mellan de svenska forskningsbiblioteken.

Frågan aktualiserades år 1963 inom forskningsberedningen. I den promemoria som där presenterades föreslogs inrättandet av en särskild biblioteksberedning eller ett biblioteksråd. Stor enighet om behovet av ett sådant råd framkom i remissbehandlingen av förslaget. I 1965 års statsverksproposition (1965:1, bil. 10) beräknades medel för inrättandet av ett svenskt forskningsbiblioteksråd. Universitetskanslersämbetet (UKÄ) och dess efterföljare universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) har också haft en samordnande funktion för de vetenskapliga biblioteken inom högskolan. UKÄ hade under perioden 1965–1969 en särskild ADB-kommitté för högskolebiblioteken och KB. Kommitténs verksamhet övertogs sedermera av statskontoret.

Sedan länge existerar ett informellt samarbete mellan de vetenskapliga biblioteken bl. a. genom fjärrlån och genom den vid KB redigerade accessionskatalogen över nyförvärv av utländsk litteratur i svenska forskningsbibliotek (AK). Med början under 1950-talet har KB också successivt byggt upp en central nationalbibliografisk verksamhet.

Flera forskningsråd och forskningsplanerande organ ger eller har givit bidrag till information och dokumentation eller har haft ansvar för sådan verksamhet. Tekniska forskningsrådet, som var föregångare till styrelsen för teknisk utveckling (STU), gav aktivt stöd till information och dokumentation. Medicinska forskningsrådet (MFR) har sedan sin start givit finansiellt stöd till nuvarande medicinska informationscentralen vid karolinska institutet (MIC). Dåvarande samhällsvetenskapliga forskningsrådet gav också stöd till information och dokumentation. Nationalkommittén för dokumentation, som sorterade under Vetenskapsakademien, hade till uppgift att uppgöra handlingsprogram på dokumentationsområdet.

År 1968 tillkom SINFDOK med planerings-, samverkans- och forskningsstödjande uppgifter för vetenskaplig och teknisk information och dokumentation (prop. 1968:68). Förslaget om SINFDOK ingick i Ökad statlig satsning på teknisk forskning och industriellt utvecklingsarbete (DsFi 1967:13).

Många sektoriella forskningsorgan som planerar och ger bidrag till forskning och utveckling inom en sektor eller ett problemområde stöder också information och dokumentation, t. ex. byggforskningsrådet, transportforskningsdelegationen och delegationen för energiforskning.

På nordisk nivå har NORDFORSK haft en särskild nämnd för information och dokumentation. Ett nordiskt koordineringsorgan för vetenskaplig och teknisk information och dokumentation (NORDDOK) tillkom år 1970 för samarbete på området vetenskaplig och teknisk information och dokumentation. De nordiska forskningsbibliotekens samarbetskommitté (NFBS) bildades år 1973 som ett samarbetsorgan mellan forskningsbiblioteksråden (motsv.) i de nordiska länderna. NORDDOK och NFBS ersattes år 1976 av Nordiskt samarbetsorgan inom området forskningsbiblioteksväsende, vetenskaplig information och dokumentation (NORDINFO).

Med tyngdpunkt på folkbiblioteken skapades år 1915 Sveriges allmänna biblioteksförening (SAB) som ett samverkansorgan med uppgift att främja svenskt biblioteksväsende. I början på 1950-talet tillkom Biblioteks-tjänst AB för gemensamma uppgifter och för rationalisering inom folkbibliotekssektorn. De statliga bidragen till folkbiblioteken fördelas numera av statens kulturråd.

4.2.2 *Bibliotek och informationscentraler*

Det svenska biblioteksväsendet brukar traditionellt indelas i två skilda bibliotekstyper, vetenskapliga bibliotek (forskningsbibliotek) och folkbibliotek. Till den första gruppen kan också hänföras vissa specialinriktade informationscentraler för informationssökningstjänster. De vetenskapliga bibliotekens främsta uppgift kan sammanfattningsvis sägas vara att betjäna forskning och högre utbildning samt i mån av resurser förvaltning och näringsliv. Inom gruppen vetenskapliga bibliotek brukar man skilja mellan allmänbibliotek, specialbibliotek och förvaltningsbibliotek. Även vissa företagsbibliotek har karaktär av forskningsbibliotek.

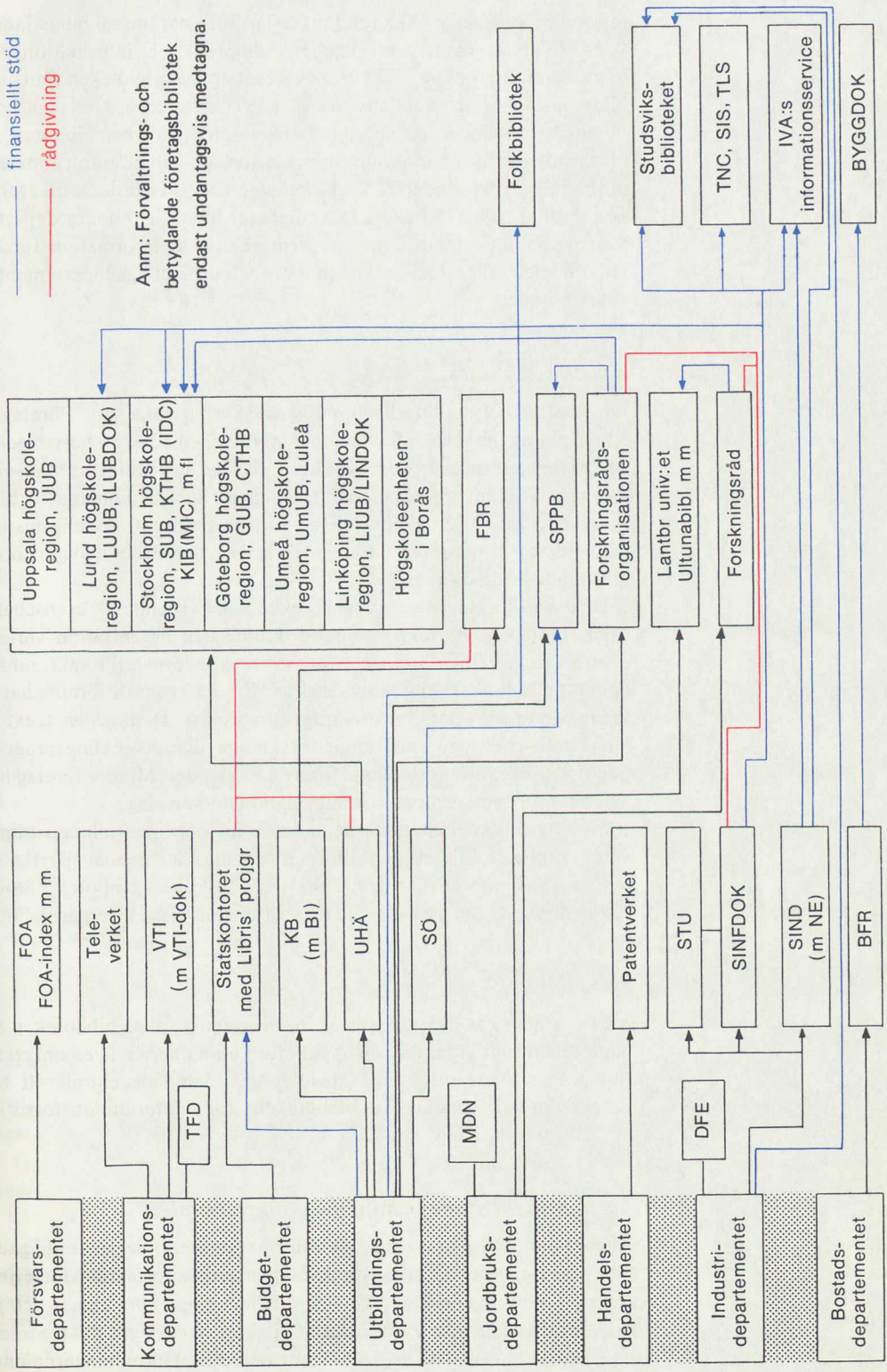
Vetenskapliga bibliotek

Som vetenskapliga allmänbibliotek räknas i första hand kungl. biblioteket (KB) och universitetsbiblioteken. KB intar en särställning genom att såsom nationalbibliotek och självständig myndighet sortera direkt under regeringen. Universitetsbiblioteken och de flesta specialbiblioteken är däremot i organisatoriskt hänseende serviceinrättningar inom högskolan.

Betydande specialbibliotek finns vid de tekniska högskolorna, lantbruksuniversitetet, Handelshögskolan i Stockholm samt karolinska institutet och vid vissa muséer, vetenskapliga institut och akademier. Dessa bibliotek begränsar i regel förvärv och service till vissa ämnesområden av särskilt intresse för bibliotekets huvudman. Flera större förvaltningsbibliotek fungerar också som specialbibliotek, bl. a. riksdagsbiblioteket. De vetenskapliga specialbiblioteken har en påtagligt stark koncentration till stockholmsområdet.

Ett vetenskapligt bibliotek brukar betraktas som en basresurs för högre utbildning samt forskning och utveckling. Tillgång till ett välrustat bibliotek och en väl utvecklad vetenskaplig biblioteksservice utgör en grundläggande förutsättning för vetenskaplig verksamhet och även för industriellt utvecklingsarbete. Ett vetenskapligt bibliotek vid en högskoleenhet har till främsta uppgift att svara för biblioteksservice till utbildning och forskning inom högskoleenheten med tyngdpunkt på forskningssidan. Om forskning med speciell inriktning utvecklas vid en viss högskoleenhet leder detta ofta till att litteratursamlingarna inom detta ämnesområde blir särskilt omfattande. Indirekt uppkommer därvid en betydande användarkrets även utom högskolan bestående av såväl enskilda forskare som forskningsinstitutioner och företag eller förvaltningar med utvecklingsuppgifter.

Vid sidan av mer traditionell biblioteksservice tillhandahåller både forskningsbibliotek och specialinriktade informationscentraler vid högsko-

Figur 4.1 Översikt över myndigheter m. fl. med betydande verksamhet inom införsörjningsområdet

lor och myndigheter olika referens- eller informationssökningstjänster.

En översikt över vetenskapliga bibliotek och informationscentraler m. m. lämnas i figur 4.1. De flesta vetenskapliga biblioteken finns inom utbildningsdepartementets ansvarsområde. Undantag är t. ex. lantbruksuniversitetets bibliotek, riksdagsbiblioteket och myndighetsbibliotek.

De större informationscentralerna är förlagda till högskoleenheter under utbildningsdepartementet. Verksamheten finansieras dock till stor del genom bidrag från SINFDOK. Myndigheter inom flera andra departements ansvarsområden finansierar och bedriver också informationsförsörjning. Huvuddelen faller dock inom industri- och utbildningsdepartementens ansvarsområden.

Företagsbibliotek

Informationsförmedlingen till industrin sker på olika sätt. Företagsbiblioteken svarar för vissa informationsfunktioner, medan en betydande del av den aktuella informationen går direkt till företagsledningar, stabsorgan eller expertis i linjeorganisationen utan att passera biblioteken. Arbetsgivareorganisationer och branschorgan liksom branschforskningsinstitut och olika serviceorgan inom näringslivet är betydelsefulla inslag i företagens informationsförsörjning.

De direkt företagsbundna biblioteken kan beroende på branschens krav samt företagets storlek, produktinriktning och organisation variera från centrala serviceinstitutioner inom större koncerner till små enheter för bokinköp och tidskriftsprenumeration. En del svenska företag har omfattande egna resurser för informationsförsörjning. Detta gäller t. ex. företag inom branscher med omfattande forsknings- och utvecklingsprogram. Ett tjugotal större företagsbibliotek finns f. n. i landet. Mindre företag har i allmänhet inte egna resurser för informationsförsörjning.

Företagsbiblioteken samarbetar inbördes och med allmänt tillgängliga vetenskapliga bibliotek och informationscentraler genom fjärrlån och utnyttjande av referenstjänster. Tekniska högskolans bibliotek i Stockholm förmedlar bl. a. lån av sällsynta tidskrifter från vissa företagsbibliotek.

Folkbibliotek

Medan staten bär huvudansvaret för de vetenskapliga biblioteken är folkbiblioteken i allt väsentligt en uppgift för kommunerna, även om ett mindre statsbidrag utgår till främst länsbibliotek och lånecentraler (i Malmö, Stockholm och Umeå). Folkbibliotekens roll i informationsförsörjningen beskrivs närmare i avsnitt 4.7.

Anslag till bibliotek och informationscentraler

Avgörande för bibliotekens och informationscentralernas möjligheter att fylla sina uppgifter är anslagstilldelningen inom informationsförsörjningen. Några försök till beräkningar av de totala statliga, kommunala och privata satsningarna har inte gjorts. Det statistiska underlaget tillåter inte några mer exakta uppskattningar. De stora universitetsutredningarna under ef-

terkrigstiden har endast i förbigående berört de vetenskapliga bibliotekens verksamhet. I statskontorets rapport De vetenskapliga biblioteken: organisation och administration (1973) redovisas vissa sammanställningar av anslagsutvecklingen inom informationsförsörjningsområdet. I dessa översiktliga beräkningar, som främst avser de vetenskapliga bibliotekens bokinköpsanslag, görs inga justeringar med hänsyn t. ex. till ändringar i anslagsteknik och tillkomsten av nya bibliotek. Den årliga ökningen av anslagen till bokinköp uppgick under 1960-talet enligt dessa beräkningar till 15 % per år uttryckt i fasta priser.

Andra beräkningar utförda på initiativ av bl. a. forskningsbiblioteksrådet pekar på att de faktiska förbättringarna av bokinköpsanslagen varit lägre och inte kunnat möta de kraftiga kostnadsstegringarna i bokpriser m. m. Förhållandet mellan anslag och kostnader för de vetenskapliga bibliotekens bokinköp har inte avsevärt förändrats under 1970-talet. Antalet nya tjänster har också varit begränsat vid de vetenskapliga biblioteken.

Vetenskaplig och teknisk information och dokumentation har dock sedan slutet av 1960-talet erhållit ett betydande resurstillskott i och med tillkomsten av SINFDOK.

I det underlagsmaterial som statskontoret insamlat för SINFDOK-utredningen finns beräkningar av de statliga satsningarna på biblioteks- och informationsservice under budgetåret 1974/75. De totala statliga kostnaderna för sådan verksamhet har kunnat beräknas till mer än 120 milj. kronor nämnda budgetår. Beräkningarna bygger på material ur olika källor och måste omges med reservationer. Drygt hälften (ca 65 milj. kronor) av denna summa kan hänföras till vetenskapliga bibliotek vid statliga högskoleenheter undantaget bibliotekshögskolan (ca 5 milj. kronor). I totalsumman kan urskiljas ca 11 milj. kronor för informationssökningsservice vid universitet och högskolor samt vissa myndigheter. Därtill kommer SINFDOK:s medel till forsknings- och utvecklingsverksamhet på området. År 1974 uppgick statens bidrag till folkbiblioteken till ca 7 milj. kronor och de kommunala anslagen till folkbiblioteken till totalt ca 394 milj. kronor.

Anslagen till de vetenskapliga biblioteken inom utbildningsdepartementets ansvarsområde (undantaget vissa bibliotek med programbudgetanslag) uppgår innevarande budgetår (1977/78) till ca 90.1 milj. kronor, varav 30.1 milj. kronor under bokinköpsanslag och 60 milj. kronor under avlöningsanslag. SINFDOK:s anslag uppgår budgetåret 1977/78 till 7.4 milj. kronor.

4.2.3 *Vissa organisationer och sammanslutningar*

SINFDOK stöder vissa verksamheter inom organisationer och sammanslutningar, bl. a. utgår bidrag till verksamheter vid Tekniska litteratursällskapet (TLS), Tekniska nomenklaturcentralen (TNC), Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) och Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS). Utöver nämnda organisationer finns föreningar och sammanslutningar med inriktning på informationsförsörjning, bl. a. Sveriges allmänna biblioteksförening (SAB) och Svenska bibliotekariesamfundet (SBS). Vidare finns lokala föreningar för samarbete. Här kan t. ex. nämnas Stockholmsbibliotekens samarbetsnämnd där 35 forskningsbibliotek och Stockholms stadsbibliotek är representerade.

TLS har till ändamål att sprida kunskap om och verka för utveckling inom information och dokumentation samt främja erfarenhetsutbyte. För att fylla detta ändamål skall sällskapet stimulera utveckling och användning av informationstjänster och informationssystem, bidra till medlemmarnas utbildning, sprida kännedom om betydelsen av information och dokumentation som en nationell resurs för näringsliv och samhälle, stimulera erfarenhetsutbyte och kontakter mellan sällskapets medlemmar samt aktivt verka för ett fördjupat samarbete med svenska och utländska organisationer. TLS har omkring 1 200 medlemmar inom näringsliv, offentlig förvaltning m. m. Parallellt med TLS finns en förening för teknisk information (FTI) och ett sällskap för klassifikationsforskning.

IVA är ett samfund för tekniska specialister inom olika grenar och fungerar också som ett samlingsorgan för Sveriges näringsliv inom de tekniska vetenskaperna. Arbetet bedrivs i huvudavdelningar med kansli och bibliotek. Därtill finns ett antal kommissioner och kommittéer.

IVA förmedlar personliga kontakter på olika nivåer och verkar aktivt för att sprida kunskap om teknik och forskning.

Staten och IVA svarar för en omfattande utlandsbevakning genom den teknisk-vetenskapliga attachéverksamheten i åtta av de större industriländerna. Attachékontoren utför uppdrag för myndigheter, företag och enskilda personer. I uppdragsservicen ingår att anskaffa bl. a. svåråtkomliga dokument såsom översättningar, patent och specialrapporter.

IVA:s bibliotek har en omfattande låneverksamhet. Ny litteratur erhålls främst genom byte med utländska akademier. IVA har till följd av sin ställning som akademi speciella möjligheter att förmedla lån från de stora statliga biblioteken i Sovjetunionen, främst i Leningrad och Moskva.

Vidare biträder IVA företag med översättningar, litteraturutredningar och svar på tekniska och vetenskapliga frågor. Denna informationsservice är f. n. under omprövning. Viss försöksverksamhet med referensservice pågår.

SIS (Standardiseringskommissionen i Sverige, tidigare Sveriges standardiseringskommission) är sammanhållande organ för standardiseringarbete i landet. Medlemmar i SIS är näringslivsorganisationer, branschföreningar och andra institutioner. De centrala organen inom SIS är fullmäktige, styrelse, teknisk nämnd samt ett kansli under ledning av en verkställande direktör. Dessutom är ett antal fackorgan anslutna till SIS genom särskilda överenskommelser. Fullmäktige består av representanter för medlemmarna samt företrädare för ett antal statliga verk och myndigheter. Sammanlagt arbetar ca 550 tekniska kommittéer med ca 4 500 experter från näringsliv, stat och kommun med uppgiften att förbereda svensk standard. SINFDOK är en av de myndigheter som stöder kommittéarbetet genom särskilda bidrag.

SAB som bildades år 1915 har till syfte att ”främja det svenska biblioteksväsendet”. Medlemmar är dels bibliotek av olika slag, dels enskilda personer. För närvarande har SAB ca 2 400 medlemmar, av vilka ca 1 800 är personliga medlemmar. Föreningen är indelad i fyra sektioner: folkbibliotekssektionen, skolbibliotekssektionen, forskningsbibliotekssektionen och enskilda medlemmars sektion. Varje sektion har en sektionsstyrelse. Föreningens verksamhet leds av en föreningsstyrelse. Högsta beslutande

organ är ett representantskap om 60 ledamöter. Särskilda biblioteksfrågor bevakas av specialgrupper.

Med den allmänna inriktning föreningen har anlitas den som remissorgan i frågor som rör svenskt biblioteksväsende. Arbetet i föreningen är dock till större delen inriktat på utvecklingen inom folkbibliotekssektorn. Föreningen drev tidigare en omfattande publiceringsverksamhet, som nu huvudsakligen övertagits av Bibliotekstjänst AB. Biblioteksbladet utges dock fortfarande i föreningens regi.

SBS som bildades år 1921 har till ändamål att "skapa intresse för och väcka debatt kring de vetenskapliga bibliotekens uppgifter och arbetsformer samt att främja sina medlemmars utbildning och förkovran inom biblioteks- och dokumentationsområdet". Anställda vid svenska forskningsbibliotek äger rätt till medlemskap. Föreningen har två lokalavdelningar (för Stockholm–Uppsalaregionen och Östergötland) och ca 600 medlemmar. Möten och kurser anordnas för information i yrkesfrågor och en löpande publikation Bibliotekariesamfundet meddelar utges sedan år 1971.

4.3 Referenssystemet

4.3.1 *Inledning*

Referenssystemet tillhandahåller uppgifter om informationsbärare som dels gör det möjligt att entydigt identifiera dokument, dels ger en viss uppfattning om dess innehåll. I systemet inbegrips även hänvisningar till andra källor än dokument, t. ex. fakta, numeriska data, institutioner och personer (se avsnitt 3.2).

Dokumenten identifieras med hjälp av bibliografiska beskrivningar. Dessa kan innehålla uppgifter om författarnamn, titel, utgivningsort, tryckår m. m. Till beskrivningen kan också höra klassifikationsbeteckningar, indextermer och innehållsbeskrivningar (referat, abstracts).

Att insamla, ordna och tillhandahålla sådana uppgifter kallas *bibliografisk verksamhet*. Termen *bibliografisk* ges därvid en vidsträckt innebörd och kan avse beskrivningar av alla slags dokument och informationskällor oberoende av media. De bibliografiska uppgifterna sammanställs till *bibliografier*. Dessa kan vara tryckta eller på annat sätt mångfaldigade, i mikroform eller datorläsbara i databaser. Bibliotekens kataloger (oftast i kortform) över det egna beståndet är en form av bibliografi, vars huvudsakliga syfte är att lokalisera ett dokument i en samling.

Bibliografier kan indelas i *specialbibliografier och ämnesbibliografier*. Specialbibliografierna omfattar skrifter inom en viss kategori oavsett ämne, t. ex. doktorsavhandlingar och officiellt tryck. Ämnesbibliografier tar upp arbeten inom traditionellt disciplinorienterade ämnen, t. ex. pedagogik och medicin eller mer probleminriktade ämnen, som miljö och energi.

Bibliotek och informationscentraler tillhandahåller informationssökningsservice, *referenstjänster*, som innebär att användaren får tillgång till bibliografisk information. Biblioteken har sedan länge tillhandahållit kataloger över det egna beståndet och tryckta bibliografier av olika slag, t. ex. nationalbibliografier och ämnesvis ordnade bibliografier. På senare år har

stora insatser gjorts, i första hand vid olika informationscentraler men även vid bibliotek, för att erbjuda referenstjänster med hjälp av datateknik (se avsnitt 4.5).

Bibliografiska uppgifter av olika slag bildar sålunda en utgångspunkt för såväl referenstjänster som bibliotekens framställning av kataloger över sina samlingar.

Referenstjänsterna utnyttjar företrädesvis internationellt täckande ämnesbibliografier. I dessa förekommer delvis samma uppgifter som i nationalbibliografierna, vilka spelar en växande roll för katalogframställningen. En praktisk skillnad är att tidskriftsartiklar, konferenstryck och rapporter många gånger dominerar i ämnesbibliografierna medan monografier dominerar i de nationalbibliografiska publikationerna.

Bibliotekskataloger har av tradition framställts genom att varje bibliotek katalogiserar sina dokument. Man har därvid huvudsakligen utgått från dokumentet, men ibland hämtas uppgifter även ur tryckta nationalbibliografier. Först på senare år har man i Sverige använt sig av metoden att centralkatalogisera svenskt tryck och försöksvis utnyttjat datorbaserade nationalbibliografier. Med datateknikens möjligheter att snabbt tillhandahålla bibliografiska data står det klart att datorbaserade nationalbibliografier i framtiden kommer att kunna spela en väsentlig roll för uppbyggnad av bibliotekens kataloger.

Bibliografier behandlar främst tryckt material. Med nya metoder för mångfaldigande kan det vara svårt att klart avgränsa tryckt material i förhållande till andra dokument. En bibliografi bör i princip förteckna allt material som står till den intresserades förfogande.

En tillfredsställande bibliografering är ett önskemål inte bara från forskare och de vetenskapliga biblioteken utan även från andra intressenter med varierande krav, t. ex. bokhandels- och förlagsbranschen, folkbiblioteken, förvaltningsbiblioteken och företagsbiblioteken. Inom bokbranschen ställs stora krav på snabbhet och täckning av det nationella beståndet. Även folkbiblioteken behöver special- och ämnesbibliografier och samkataloger, särskilt för fjärrlåneverksamheten. Av tradition har folkbiblioteken haft ett stort behov av bibliografier över svenskt material och av olika urvalsbibliografier. Förvaltnings- och företagsbibliotek har också liknande behov av snabb bibliografisk service, ett behov som förstärkts under senare år.

4.3.2 *Bibliografering av utländskt material*

För information om vad som publiceras utanför Sverige används i de flesta fall bibliografier framställda utomlands. I vissa fall ger sådana bibliografier också den bästa eller enda översikten över vad som publicerats i Sverige inom ett visst ämnesområde.

Nationalbibliografierna utgör som framgått ett centralt inslag i referenssystemet. Huvudtanken i UBC-programmet är att varje land har skyldighet att publicera information om verk som publiceras inom landet. För framställning av bibliotekskataloger är datorläsbara utländska bibliografier av speciellt intresse. I Sverige har försök gjorts att utnyttja de engelskspråkiga MARC-banden i LIBRIS. I en framtid kommer sannolikt denna typ av

teknik att kunna utnyttjas mera allmänt för svenska bibliotek.

Det utländska bibliografiska material som står till förfogande i Sverige kan uppdelas i tryckta bibliografier (ibland i mikroformat) och datorläsbara bibliografier. En överblick över viktigare nationalbibliografier och ämnesbibliografier m. m. ges i Gösta Ottervik, Bibliografier, 3. uppl. (1971). Tillgängliga datorläsbara bibliografier i Sverige redovisas årligen i SINFDOK:s publikation Allmänt tillgängliga information- och dokumentationstjänster i Sverige. Datorläsbara bibliografier inom vissa ämnesområden beskrivs i Bengt Alexanderson, Datorbaserade informationstjänster för humanister och samhällsvetare (1975).

I publikationen Data bases in Europe som utgavs hösten 1976 av ASLIB (The Association of Special Libraries and Information Bureau, England) och EUSIDIC (The European Association of Scientific Information Dissemination Centres) redovisas bibliografiska databaser och faktadatabaser som är tillgängliga i Europa. Vid denna tidpunkt uppgick antalet databaser med bibliografisk information till 337, medan antalet faktadatabaser var 149.

Ämnesbibliografiska databaser är tillgängliga för användaren dels via svenska informationscentraler, såsom IDC och MIC m. fl., dels via utländska som European Space Agency (ESA), Lockheed Information System (LIS) och Systems Development Corporation (SDC). Även myndigheter, företag och andra organisationer tillhandahåller sökningar i databaser.

4.3.3 *Svensk bibliografering av utländskt material*

Utländsk litteratur bibliograferas i Sverige dels för att framställa kortkataloger över bibliotekens egna bestånd, dels för att framställa samkataloger.

Modern teknik ger stora möjligheter till samverkan och till utnyttjande av redan bibliograferat utländskt material vid arbetet med egna kataloger. Dessa är främst avsedda för lokala ändamål och förekommer i allmänhet endast i ett exemplar. Med hjälp av mikrografi kan lokala beståndskataloger emellertid mångfaldigas och spridas.

Det ökade utbudet av information har medfört att bibliotekens möjligheter till fullständig täckning blivit allt mindre. Tidigt insåg man i Sverige vikten av att överblicka förvärven av utländsk litteratur vid svenska bibliotek. KB startade år 1886 utgivningen av Sveriges offentliga bibliotek. Accessionskatalog (AK) som numera utkommer under titeln *Accessionskatalog över utländsk litteratur i svenska forskningsbibliotek*. Genom AK underlättades möjligheterna till fjärrlån mellan olika bibliotek vilket kom att utvecklas till ett viktigt inslag i litteraturförsörjningen.

LIBRIS databas innehåller bibliografiska uppgifter om huvudsakligen monografier jämte uppgift om vilka svenska forskningsbibliotek som har publikationen i fråga i sina samlingar. Utländska nyförvärv till större svenska folkbibliotek (UN) är folkbibliotekens motsvarighet till AK. UN har betydelse även för fjärrlåneverksamheten vid forskningsbiblioteken. Den utkommer i månadshäften som kumuleras till årsvolymer och finns delvis också i datorläsbar form. Den första årgången täcker förvärv år 1948. Utgivare är numera Bibliotekstjänst AB.

Övriga samkataloger är mestadels förteckningar över tidskrifter inom

vissa ämnesområden. Dessa förteckningar tar i vissa fall upp enbart bestånden i svenska bibliotek (t. ex. List Tech), i andra fall omfattas bibliotek i Norden (t. ex. List Econ, List Bio-med). Vidare redovisas i dessa förteckningar bestånden i ett stort antal företagsbibliotek. Samkatalog över konferenstryck tar upp nordiska biblioteksbestånd av konferenstryck inom tekniska och naturvetenskapliga ämnesområden.

Nordisk samkatalog över periodica (NOSP) är ett projekt som syftar till en datorbaserad samkatalog över tidskrifter i nordiska bibliotek. NOSP skall som lokaliseringsregister i framtiden kunna ge svar på frågor om vilka bibliotek i Norden som i sina samlingar har utländska tidskrifter. Avsikten är att ur en gemensam nordisk databas göra periodiska och kumulerade uttag samt att kunna producera olika slag av ämnesförteckningar. Målsättningen är att databasen även skall vara direkt sökbar via terminaler över det allmänna telenätet eller SCANNET.

Den traditionella utgivningen av AK släpar starkt efter. För monografier finns uppgifter senast i en AK-publikation som förtecknar inköp år 1974. De flesta där förtecknade verken har publicerats ett eller flera år tidigare. De stora biblioteken har en ersättning i LIBRIS. Senaste AKP förtecknar tidskriftsinköp från år 1973. Vissa samkataloger över tidskrifter revideras årligen, t. ex. List Tech, medan andra ej reviderats på åtskilliga år. Svårigheter förekommer sålunda att lokalisera monografier och tidskrifter anskaffade under de senaste åren. För rapportlitteraturen finns endast bibliotekens interna förteckningar. Samkataloger över rapporter i svenska bibliotek saknas, vilket vållar osäkerhet och tidsspillan i fjärrlånetrafiken och kan medföra att beställningen måste göras från ursprungslandet.

4.3.4 *Bibliografering av svenskt material*

Den svenska nationalbibliografieringen syftar till att ge fullständig överblick över produktionen av svenska skrifter. Detta sker genom dels löpande bibliografier, dels retrospektiva. Äldre svenska skrifter finns redovisade i bibliografier, med undantag för perioden 1700–1829. Vid kungl. biblioteket pågår ett arbete med stöd från riksbankens jubileumsfond för att täcka denna lucka. De löpande nationalbibliografiska förteckningarna framställs av bibliografiska institutet (BI), som redigerar Svensk bokförteckning (vecko-, månads- och årsförteckningar), Svensk bokkatalog (flerårsförteckning), Svensk tidskriftsförteckning och Svensk musikförteckning, samt en periodisk förteckning över böcker om Sverige och svensk litteratur på främmande språk, Suecana extranea.

Central katalogisering av det svenska trycket utförs sedan år 1958 vid BI. Svenska verk skall härigenom inte behöva katalogiseras mer än en gång för samtliga bibliotek som mottager leveranser av svenska skrifter. I praktiken är dock restantierna vid institutet så stora att de olika biblioteken själva tvingas att mer eller mindre utförligt behandla efterfrågat material. Från BI har tidigare distribuerats katalogkort bl. a. till samtliga bibliotek som erhåller tryckerileveranser. Denna verksamhet har upphört i och med att biblioteken nu kan beställa önskade kort via LIBRIS. Huvuddelen av den svenska litteraturen katalogiseras också för folkbiblioteken genom sambindningstjänsten vid Bibliotekstjänst AB.

Bland viktiga *specialbibliografier* över svenskt material kan nämnas Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer, utgiven av riksdagsbiblioteket, samt Svenska tidskriftsartiklar och Svenska tidningsartiklar, båda utgivna av Bibliotekstjänst AB.

Ämnesbibliografisk verksamhet förekommer på olika håll. Tryckta och otryckta arbeten förtecknas med olika krav på fullständighet. Utmärkande för verksamheten vid sidan av ämnesområdena naturvetenskap, teknik och medicin är att den i stort utsträckning sköts genom frivilliga insatser.

Bland ämnesorienterade bibliografier kan nämnas:

- Svensk historisk bibliografi, som utges av Svenska historiska föreningen med bidrag från humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet.
- Svensk litteraturhistorisk bibliografi publiceras i Samlaren, vilken utges av Svenska litteratursällskapet, Uppsala
- Svensk juridisk litteratur, som fortlöpande förtecknas i Svensk juristtidning
- Ekonomisk dokumentation som månatligen i olika serier redovisar dels ny litteratur i urval, dels svenska tidskriftsreferat i företagsekonomi, samhällsekonomi och transportekonomi. Utgivare är Stockholms Handelshögskolas bibliotek.

Svensk teknisk, naturvetenskaplig och medicinsk litteratur förtecknas ofta inte i svenska publikationer, utan rapporteras endast till internationella bibliografier.

Ett exempel på bibliografisk verksamhet inom ett problemorienterat område är de kataloger över forskning om bl. a. yttre miljö och om arbetsmiljö som miljödatanämnden sammanställer. I dessa redovisas såväl pågående projekt som rapporter från miljöområdet.

Svenskt material inrapporteras till ett flertal *internationella bibliografier,* både av konventionell typ och i datorläsbar form. Sålunda lämnas svenskt historiskt material till Excerpta historica Nordica, som utges av International Committee of Historical Sciences, arbeten om engelskt språk och litteratur till Annual bibliography of English language and literature som utges av Modern Humanities Research Association.

Svensk teknisk, naturvetenskaplig och medicinsk litteratur rapporteras på liknande sätt till internationella bibliografier och informationssystem, varvid de datorbaserade systemen spelar den största rollen. Som exempel kan nämnas att AB Atomenergi rapporterar till INIS (International Nuclear Information System), Sveriges lantbruksuniversitets bibliotek till AGRIS (International Information System for Agricultural Sciences and Technology), medicinska informationscentralen vid karolinska institutet (MIC) till MEDLARS/MEDLINE och väg- och trafikinstitutet (VTI) till IRRD (International Road Research Documentation).

Beståndskataloger kan i vissa fall innehålla en mycket stor del av den tillgängliga litteraturen av ett visst slag eller inom ett visst område. I kungl. bibliotekets och de äldre universitetsbibliotekens kataloger finns större delen av den svenska bokproduktionen förtecknad. Riksdagsbibliotekets nyförvärvslistor som seriepubliceras i Från riksdag och departement tjänst-

gör som en svensk bibliografi inom samhälls- och rättsvetenskap.

Sammanfattningsvis kan konstateras att nationalbibliograferingen gällande i första hand tryckta enstaka arbeten och tidskrifter är koncentrerad till bibliografiska institutet. Övrig nationell bibliografering är splittrad och dubbelarbete förekommer. Somliga områden är åsidosatta och täckningen ofullständig bl. a. i fråga om bibliograferingen av doktorsavhandlingar, forskningsrapporter, forskningsprojekt och den auditiva produktionen. Ett allmänt förekommande problem med löpande bibliografier är de eftersläpningar som förekommer t. ex. i fråga om Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer och Svensk historisk bibliografi.

4.3.5 *Katalogiseringsregler och standardisering*

Svenska katalogiseringsregler

Att katalogisera litteraturen som förvärvas till olika bibliotek efter skilda regler har bedömts som alltmer orationellt. De av kungl. biblioteket utgivna reglerna (år 1956) har blivit normgivande för den bibliografiska beskrivningen i landets bibliotek. När centralkatalogisering av svenskt tryck för de större vetenskapliga biblioteken infördes år 1958 kom dessa regler efter hand att tillämpas i universitetsbiblioteken och senare också i andra forskningsbibliotek. Efter initiativ av FBR utgavs år 1974 nya svenska regler, som ansluter till International Standard Bibliographic Description (ISBD). Dessa regler används i LIBRIS och har därmed successivt införts i de svenska forskningsbiblioteken samt i något förenklad form även vid folkbiblioteken. Härmed har Sverige anpassat sig till internationella krav på bibliografisk beskrivning.

Standarder för bibliografering

Den internationella standardiseringsorganisationen (ISO) bedriver ett arbete för att standardisera bibliografiska uppgifter, som delvis har omsatts till svensk standard. SIS har vidare utarbetat en standard för rapporter (SIS 614121 Dokumentation. Dokumentdata. Beskrivande uppgifter). Även andra standarder har utarbetats, t. ex. SIS 038401 Förkortning av titlar i periodiska publikationer, vilken är en bearbetning av en ISO-standard.

Standard för maskinläsliga bibliografier

Inom UNISIST-programmet har framtagits Reference manual for machine-readable bibliographic descriptions (1974), som bygger på och kompletterar standarden ISO 2709 Documentation-Format for bibliographic information interchange on magnetic tape. Denna beskriver hur bibliografiska poster skall utformas för datorläsbara bibliografier och har i första hand accepterats av producenter av ämnesorienterade databaser. För MARC-band har nyligen rekommenderats en standardiserad utformning UNIMARC–Universal M A R C format (1977).

Standardnumrering

I syfte att förbättra den bibliografiska kontrollen av seriepublikationer har startats International Serials Data System (ISDS), som syftar till att ge seriepublikationer en korrekt bibliografisk beskrivning, en standardiserad titelförkortning och ett internationellt serienummer, ISSN (International Standard Serial Number). Sverige har upprättat en nationell ISDS-central vid bibliografiska institutet och fördelar därifrån ISSN för seriepublikationer som utges i Sverige.

Ett system att förse varje bok med ett unikt nummer utvecklades först i England. Efter viss bearbetning har antagits ett internationellt system, ISBN (International Standard Book Numbering). Numreringen sker i stor utsträckning av de enskilda förlagen, men för att koordinera denna verksamhet finns en nummercentral för ISBN vid bibliografiska institutet.

4.3.6 *Klassificering och indexering*

Klara tendenser till samordning och internationell inriktning i fråga om bibliografisk beskrivning finns inom bibliotek i Sverige. Bilden är emellertid mer splittrad i fråga om klassifikationssystem.

Klassifikationssystem för svenska bibliotek

I Sverige har utvecklats ett eget klassifikationssystem (SAB-systemet) som utgår från bokstäver för uppdelning i stora ämnesområden och från siffror och andra symboler för finindelning. Systemet är nästan helt begränsat till Sverige. Det tillkom på 1920-talet på initiativ av SAB och användes först av folkbiblioteken. Genom att SAB-systemet infördes i centralkatalogiseringen vid bibliografiska institutet har det från 1950-talet kommit att successivt användas vid samtliga svenska universitetsbibliotek. SAB-systemet användes också för de löpande svenska nationalbibliografiska produkterna och AK.

Decimalklassifikationssystem

Deweys decimalklassifikationssystem är ett siffersystem som har vidsträckt användning i USA och Storbritannien. Posterna i de amerikanska MARC-banden har Dewey-nummer. Dewey-systemet används endast undantagsvis vid svenska bibliotek, t. ex. vid KTHB.

Universella decimalklassifikationssystemet (UDK) är från början en bearbetning av Dewey-systemet. UDK-systemet har fått vidsträckt användning internationellt och i Sverige för systematisering av främst teknisk, naturvetenskaplig och ekonomisk litteratur. UDK-nummer utsätts sålunda ofta på uppsatser i tekniska och ekonomiska tidskrifter. LIBRIS har ett särskilt fält för UDK-nummer.

Ämnesordsystem och indexeringstermer

Ämnesordssystem används i bibliografier och beståndskataloger för indel-

ning av det förtecknade materialet. De kan också användas för indexering, dvs. för att beskriva innehållet i dokument med hjälp av flera ämnesord eller termer.

I en del fall tillåts valfria ämnesord, i andra fall väljs ämnesorden ur förteckningar över godtagna termer. En förteckning som även innehåller relationer mellan olika ingående termer kallas tesaur.

Ämnesordssystem finns av många olika slag. De kan byggas upp för en specialsamling eller vara generellt användbara. Termlistor och tesaurer finns utarbetade för många specialområden och spelar stor roll vid datorsökning. I den svenska diskussionen om ämnesordssystem för nationalbibliografiska ändamål har särskilt uppmärksammats det system som används i den brittiska nationalbibliografin (PRECIS).

4.4 Beståndssystemet

4.4.1 *Inledning*

Genom referenssystem kan hänvisningar erhållas till många fler dokument och andra informationskällor än som är tillgängliga vid svenska bibliotek. Detta är till viss del ofrånkomligt eftersom det skulle vara orimligt dyrt och praktiskt ogenomförbart att till landet anskaffa och snabbt tillhandahålla allt bibliograferat material. Det inträffar å andra sidan också att arbeten finns i Sverige utan att vara tillgängliga på grund av att det finns för få exemplar, att lånerestriktioner gäller eller att den bibliografiska täckningen är ofullständig.

4.4.2 *Svenska skrifter*

Enligt gällande lag om skyldighet att avlämna biblioteksexemplar av tryckt skrift skall boktryckare till kungl. biblioteket och vart och ett av universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg lämna ett exemplar av varje tryckt skrift som framställs i landet. Umeå universitetsbibliotek har sedan år 1967 erhållit granskningsexemplaret av tryckt skrift. Dessa fem bibliotek kallas nedan leveransbibliotek. Enligt särskilda bestämmelser levereras allt statligt offentligt tryck även till riksdagsbiblioteket.

Alla svenska tryckta skrifter bör i minst ett exemplar finnas tillgängliga för såväl svenska som utländska låntagare enligt internationella rekommendationer (Unesco). Kungl. biblioteket skall enligt sin instruktion samla, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna tryckta skrifter samt utomlands utgivna tryckta skrifter på svenska språket, av svenska författare eller om svenska förhållanden. Övriga vetenskapliga bibliotek som erhåller tryckerileveranser har inte motsvarande skyldighet; för dem finns sålunda möjlighet att i större utsträckning gallra i materialet.

Pliktleveranserna omfattar årligen ca 200 000 trycksaker. År 1976 uppgick leveranserna till kungl. biblioteket till ca 218 000 exemplar. Därav utgör böcker, broschyrer och fortsättningsverk ca 15 000 exemplar, s. k. småtryck ca 95 000 exemplar, tidningsnummer ca 60 000 och tidskrifter ca 43 000. Det leveranspliktiga materialet ökar med ca 3 % per år. Av detta material upptas årligen ca 10 000 i Svensk bokförteckning (se avsnitt 4.3.4).

Andra vetenskapliga bibliotek än leveransbiblioteken, däribland universitetsbiblioteken i Linköping och Stockholm (i viss utsträckning Umeå universitetsbibliotek), är hänvisade till köp för att tillgodose behoven inom resp. biblioteks ämnesområde. De s. k. småtryckssamlingarna är mer eller mindre fullständiga och lättillgängliga vid de olika universitetsbiblioteken.

Utöver förvärv genom pliktleveranser och köp erhåller biblioteken också gåvor av svenskt material, särskilt forskningsrapporter, uppsatser, stenciler, småtryck etc. Vissa specialbibliotek anskaffar systematiskt sådant material från andra högskoleenheter. Som exempel kan nämnas lantbruksuniversitetets biblioteks samlingar av tryckt och stencilerat material om landskapsvård (från bl. a. länsstyrelserna). Även andra institutioner än högskolebiblioteken insamlar och tillhandahåller sådant material inom speciella ämnesområden, t. ex. miljödatanämnden (MDN) och BYGGDOK. Folkbiblioteken köper den svenska litteratur de behöver och Bibliotekstjänst AB har byggt upp en serviceapparat för detta.

Den nya tryckfrihetsförordning (TF) som träder i kraft den 1 januari 1978 innebär vissa ändringar med återverkan på pliktleveransordningen. Bland annat upphör skyldigheten att lämna granskningsexemplar.

Ändringarna innebär vidare att TF:s tillämpning vidgas till att under vissa förutsättningar omfatta inte bara tryckta skrifter utan också skrifter som mångfaldigats genom stencilering, fotokopiering eller liknande förfarande. Massmedieutredningen har avgett förslag till lag om tillämpning av vissa bestämmelser i TF, bl. a. föreskrifter om avlämnande av arkivexemplar av tryckt skrift (DsJu 1976: 18).

Utredningen om skyldighet att leverera biblioteksexemplar av tryckt skrift m. m. har i det nyligen framlagda betänkandet Pliktexemplar av skrift (DsU 1977: 12) lämnat förslag till utformning av pliktleveranser av biblioteksexemplar. I betänkandet lämnas en ingående redogörelse för det svenska materialets och pliktleveransernas omfattning, behandling och utnyttjande.

I motsats till massmedieutredningen hävdar denna utredning att någon skarp åtskillnad inte bör göras mellan arkivexemplar och biblioteksexemplar och föreslår att leveransfrågan regleras i en gemensam lag om pliktexemplar. Utredningsförslaget innebär att kungl. biblioteket som nationalbibliotek bör erhålla ett nationalexemplar. Ett reservexemplar till detta föreslås bli placerat vid Lunds universitetsbibliotek. Förutom till kungl. biblioteket och Lunds universitetsbibliotek föreslås att pliktexemplar av skrift skall lämnas till övriga fem universitetsbibliotek (regionexemplar).

Förslaget innebär sålunda en utökning av det totala antalet pliktexemplar från nuvarande fem (granskningsexemplaret inräknat) till sju. Samtidigt innebär förslaget en principiell begränsning för framtiden av antalet exemplar. I förslaget ingår även en begränsning i skyldigheten att bevara det levererade materialet.

En sådan skyldighet skall endast gälla för nationalexemplaret och dess reservexemplar. Övriga pliktexemplar föreslås fritt kunna disponeras av universitetsbiblioteken i första hand för regionens behov. De skall alltså kunna spridas eller gallras i den utsträckning som befinns lämpligt. Beslut om hur exemplaren skall utnyttjas bör efter hörande av regionsstyrelsen

ankomma på högskolestyrelserna vid de universitet, vilkas bibliotek erhåller pliktexemplar.

Förslaget innebär att leveransplikten skall följa den nya tryckfrihetsförordningen och därmed inkludera visst stencilerat material m. m. Vissa nya begränsningar föreslås emellertid i leveransplikten. Utredningen föreslår också att man vid en framtida lagstiftning bör överväga om leveransplikt även bör gälla sådana nya mediaprodukter som ersatt eller kompletterat tryckta skrifter, framför allt grammofonskivor och andra typer av fonogram, ljud- och bildkassetter samt AV-hjälpmedel.

Beträffande gallring föreslås bl. a. tillkomma centralt utfärdade riktlinjer som enligt utredningen lämpligen utarbetas av forskningsbiblioteksrådet eller dess efterföljare.

I pliktleveranserna ingår *svenska monografier och tidskrifter* som därmed blir tillgängliga vid leveransbiblioteken. Det svenska offentliga trycket inlevereras som nämnts även till riksdagsbiblioteket. Sedan år 1968 mottar riksdagsbiblioteket även en del otryckt material, bl. a. stencilerade årsberättelser, författningar och utredningar som förtecknas i Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. Dess senaste version omfattade 5 000–6 000 titlar.

Vetenskapliga och tekniska rapporter utgör ett speciellt problem till följd av variationerna i utformning och publikationssätt. En av SINFDOK stödd utredning uppskattade antalet i landet framställda vetenskapliga och tekniska rapporter till 10 000–15 000 (fördelade på ca 1 000 serier) i början av 1970-talet. Detta material ingår som regel i numrerade serier och levereras vanligen till och förvaras vid högskolebibliotek, myndighetsbibliotek och företagsbibliotek. I allmänhet söker de vetenskapliga biblioteken insamla och tillhandahålla rapporter framställda inom den egna högskoleenheten.

Doktorsavhandlingar skall tillhandahållas vid det universitet där disputationen äger rum samt distribueras till de institutioner inom vilkas intresseområden avhandlingen faller. I praktiken sker detta bl. a. genom byten mellan de vetenskapliga biblioteken. Tryckta avhandlingar levereras också genom tryckerileveranserna.

Småtryck. För forskningens och utbildningens behov erhåller universitetsbiblioteken och kungl. biblioteket genom pliktleveranser även annat tryck än böcker och tidskrifter. Detta s. k. småtryck består i princip av sådana skrifter som inte katalogiseras och följaktligen inte kan sökas i bibliotekens kataloger utan återfinns i samlingarna genom att det där ordnas enligt något bestämt system. Som exempel på småtryck kan följande slag av publikationer nämnas: kommuntryck, års- och revisionsberättelser, reglementen, lönetariffer, avtal, flygblad, visor, program, tidtabeller, dragningslistor, kataloger, priskuranter, protokoll, reklamtryck, kompendier och korrespondenskurser. Småtrycket är främst koncentrerat till ämnesområdena undervisning, samhälls- och rättsvetenskap, ekonomi och näringsväsen. En undersökning vid kungl. biblioteket om utlåning av småtryck visar att de mest utlånade ämneskategorierna är affärstryck, bibliografi, förvaltning, politisk ekonomi, konst, statsrätt och undervisning.

4.4.3 *Utländsk litteratur*

De svenska forskningsbiblioteken anskaffar en stor mängd utländsk litteratur och avsevärda summor tas i anspråk för sådana förvärv. Tillgänglig statistik medger inte någon beräkning av de totala kostnaderna för *köp* av utländsk litteratur i forskningsbiblioteken. Anslagen till bokinköp m. m. vid de stora vetenskapliga biblioteken ger dock en viss uppfattning om storleksordningen på dessa kostnader.

Från statsbudgetanslaget Vetenskapliga bibliotek: Bokinköp m. m. som för budgetåret 1977/78 uppgår till ca 30,1 milj. kr. bestrids kostnaderna för bokinköp m. m. vid kungl. biblioteket, statens psykologisk-pedagogiska bibliotek och de vetenskapliga biblioteken i Stockholm, Uppsala, Lund, Göteborg och Umeå, karolinska institutet, tekniska högskolan i Stockholm och högskolan i Luleå. Ett flertal betydande vetenskapliga bibliotek finansieras dock med statliga medel som tilldelas på annat sätt, t. ex. Chalmers tekniska högskolas bibliotek, universitetsbiblioteket i Linköping och Sveriges lantbruksuniversitets bibliotek, Vetenskapsakademiens bibliotek och Handelshögskolans bibliotek i Stockholm. Detta innebär att det angivna beloppet inte utgör hela summan till bokinköp för vetenskapliga bibliotek. I sammanhanget bör också framhållas att anvisade medel även avser andra kostnader, t. ex. bokvård och städning.

En betydande del av den litteratur som inkommer till de statliga svenska forskningsbiblioteken skaffas genom *byte*. Biblioteken överlämnar till bibliotek och andra institutioner i utlandet skrifter som utkommit i Sverige och i utbyte erhålles liknande material. De svenska bibliotekens bytesmaterial utgörs av vetenskapliga skrifter som utges vid universiteten eller motsvarande institutioner, ofta med tryckningsbidrag från forskningsråd.

Följande exempel kan ge en uppfattning om bytesverksamhetens omfattning (Statistisk årsbok för Sverige 1976):

	Antal bytesförbindelser
Uppsala universitetsbibliotek	3 081
Göteborgs universitetsbibliotek	1 269
Chalmers tekniska högskolas bibliotek	795
Riksdagsbiblioteket	87
Statistiska centralbyråns bibliotek	1 100

Den genom byte erhållna litteraturen utgör kvantitativt sett en mycket stor del, i många fall mer än hälften, av de större vetenskapliga bibliotekens nyförvärv.

Bland betydelsefull litteratur som förvärvas genom byte kan nämnas doktorsavhandlingar samt tidskrifter och serier från universitet, akademier och vetenskapliga sällskap m. m. Sådana skrifter är ofta svåra att anskaffa på annat sätt. En annan betydelsefull kategori är skrifter från öststaterna. Även sådant material är svåråtkomligt på annat sätt än genom byte.

Utbudet av information, som ökat starkt under senare år, är inte enbart en fråga om en ökning av forskningsvolymen inom välbekanta områden. Biblioteken ställs numera inför krav på att bevaka utgivningen inom nya områ-

den, ofta publicerade på språk som tidigare varit föga beaktade i Sverige, såsom ryska, kinesiska och japanska.

Ingenjörsvetenskapsakademien (IVA) har en speciell service för anskaffning av *svåråtkomlig litteratur*. Det kan gälla rapporter, utredningar, konferenstryck m. m. IVA utnyttjar därvid utländska dokumentationscentraler och de teknisk-vetenskapliga attachéerna i USA, Canada, Frankrike, Japan, Kina, Sovjetunionen, Storbritannien och Förbundsrepubliken Tyskland. Framtagning av litteratur från öststaterna sker inom ramen för de avtal om utbyte av litteratur som IVA har. För att anskaffa svåråtkomliga dokument företrädesvis inom naturvetenskap och teknik från Nordamerika till de skandinaviska länderna har NORDFORSK inrättat dokumentationscentralen SCANDOC i Washington.

Monografier. Under knappa tider fungerar förvärv av monografier ofta som regulator för att behålla viktiga tidskrifter. Ökningen av bibliotekens bokinköpsanslag har under senare år inte hållit jämna steg med prisökningarna, vilket torde ha inneburit att mindre resurser har lagts på inköp av monografier.

Under senare år har prisökningarna för *tidskrifter* i genomsnitt varit ca 15 % om året enligt forskningsbiblioteksrådets prisstatistik. För vissa områden har ökningarna även varit betydligt större. Många bibliotek har därför tvingats avbeställa tidskrifter. För ett urval bibliotek har antalet avbeställda tidskrifter varit av ungefär följande storlek budgetåret 1975/76:

	Antal avbeställda tidskrifter
Karolinska institutets bibliotek	60
Lunds universitetsbibliotek	1 000
Stockholms universitetsbibliotek	125
Tekniska högskolans bibliotek	120
Umeå universitetsbibliotek	30
Sveriges lantbruksuniversitets bibliotek, Ultunabiblioteket	20
Göteborgs universitetsbibliotek, biomedicinska biblioteket	155
Vetenskapsakademiens bibliotek	150

Alltför vittgående slutsatser bör inte dras ur ovanstående material. I många fall rör det sig om avbeställningar av föga utnyttjade tidskrifter eller av sådana som trots avbeställningar är tillräckligt representerade i landet.

Det har ofta framhållits att de datorbaserade referenstjänsterna inte tillräckligt motsvaras av tidskriftsbeståndet inom landet. Det mycket rika beståndet vid British Library Lending Division (BLLD) har i allt högre grad kommit att användas av svenska forskare.

Utländska *dagstidningar* köps i växlande utsträckning av olika bibliotek. Någon samverkan förekommer inte mellan biblioteken i fråga om förvärven. Endast de tidningar som hålls vid universitetsbiblioteken och KB bevaras.

Bibliografisk information om utländska *forskningsrapporter* kan ofta erhållas genom de datorbaserade informationssökningstjänsterna. Däremot kan det vara betydligt svårare att få tillgång till rapportmaterialet i Sverige. Vissa bibliotek har dock relativt fullständiga samlingar av vissa rapportse-

rier, t. ex. Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek (ED-rapporter), FOA (GRA), AB Atomenergi (AEC-rapporter, ERDA-rapporter och NASA-rapporter).

Samkataloger över rapportbeståndet saknas vilket gör att rapporterna måste sökas osystematiskt vid svenska bibliotek eller rekvireras direkt från ursprungslandet.

När det gäller *konferenstryck* är den bibliografiska täckningen ofta tillfredsställande men svårigheter kan uppstå att erhålla dokumenten. Konferenstryck köps av olika bibliotek utan inbördes samordning. Varje bibliotek bevakar sina speciella ämnesområden. För konferenstryck finns en nordisk samkatalog som huvudsakligen förtecknar litteratur inom teknik och angränsande områden. Särskilt svårt är det att erhålla s. k. preprints. Dessa är speciellt värdefulla därigenom att den slutliga publiceringen av materialet ofta sker först långt efter konferensen.

Svårigheter är förknippade med de *internationella organiationernas tryck*. Både dubbleringar och luckor kan konstateras. I Sverige finns t. ex. FN-trycket i flera exemplar. Skrifter från EG-kommissionen finns inte komplett i något svenskt bibliotek. Skrifter från OECD finns till en del vid Handelshögskolans bibliotek i Stockholm. De olika specialorganen inom FN, t. ex. FAO, ILO och WHO, producerar också ett omfattande tryckt material, som enligt särskilda överenskommelser levereras till vissa bibliotek i Sverige.

4.4.4 *Faktadatabaser*

De faktadatabaser som utvecklats särskilt under senare år kan anses ingå i beståndssystemet. Sådana faktadatabaser innehåller t. ex. mätvärden, materialinformation och produktinformation. I Sverige finns f. n. ett antal sådana databaser i drift. Som exempel kan nämnas databaserna inom kristallografi och masspektrografi vid Medicindata i Göteborg. Faktadatabaser beskrivs utförligare i avsnitt 4.5 och 15.6.

4.4.5 *Fjärrlåneverksamhet*

Alla typer av bibliotek (forsknings-, företags-, folk- och förvaltningsbibliotek) är engagerade i fjärrlåneverksamhet. Denna verksamhet betraktas som en självklar och oumbärlig service och som en av de forskningsinriktade bibliotekens viktigaste uppgifter. Man har i praktiskt samarbete kommit en god bit på väg mot att betrakta landets bestånd såsom en enhet, ett sambibliotek.

Som exempel på betydelsen av fjärrlånehanteringen kan nämnas att år 1975 uppgick antalet utlånade volymer vid universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg, tekniska högskolans och Chalmers tekniska högskolas bibliotek till sammanlagt 766 557, av vilka 147 687 eller 19,3 % var fjärrlån. De bibliotek som har flest fjärrlån är universitetsbiblioteken i Uppsala, Lund och Göteborg, tekniska högskolans bibliotek, Chalmers tekniska högskolas bibliotek, karolinska institutets bibliotek, Sveriges lantbruksuniversitets bibliotek (Ultunabiblioteket), Musikaliska akademiens bibliotek, statens psykologisk-pedagogiska bibliotek och Vetenskapsakademiens bibliotek.

För ett effektivt fjärrlånesamarbete krävs att ett önskat dokument kan lokaliseras till ett visst bibliotek. Ett antal sådana lokaliseringsinstrument finns i form av samkataloger för vissa ämnen, bibliotek eller litteraturtyper.

4.4.6 *Översikt över beståndssystemet*

I tabell 4.1 presenteras ett försök till en översikt över speciellt starka bestånd i forskningsbiblioteken. De traditionella ämnesbenämningarna ger här en oprecis bild. Den ofta tvärvetenskapliga sektoriella forskningen belyses inte av tabellen. FOA:s bibliotek har t. ex. betydande dokumentsamlingar av intresse för forskning som rör försvaret och AB Atomenergis bibliotek har samlingar inom energiforskning med angränsande ämnen. Man bör vidare beakta att många förvaltningsbibliotek och bibliotek vid privata företag kan ha betydande samlingar som är tillgängliga även för utomstående.

I Sverige finns inte någon övergripande fördelningsplan för litteraturförsörjning, syftande till att olika bibliotek skall bevaka speciella ämnesområden eller litteraturtyper. Specialbiblioteken svarar för litteraturförsörjning inom de egna ämnesområdena. Olika ämnesområden är olika starkt företrädda vid de vetenskapliga biblioteken beroende på hur ämnesområdena vuxit fram inom lärosätet.

I Sverige gjordes på 1950-talet ett försök att på frivillig väg fördela litteraturanskaffningen inom främst humaniora mellan kungl. biblioteket, universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund och dåvarande Göteborgs stadsbibliotek (nuvarande Göteborgs universitetsbibliotek), utgående från existerande specialsamlingar. Scandiaplanen är ett försök i samma riktning, men på nordisk basis. Syftet är att inom Norden utveckla samarbetsmetoder för litteraturförsörjning, informationsförmedling och låneverksamhet. Utifrån existerande samlingar genomfördes på 1950- och 1960-talen en uppdelning i bevakningsområden mellan nordiska bibliotek. Målsättningen för Scandiaplanen har varit att öka tillgången i Norden på marginell vetenskaplig litteratur. Åtagandena var helt frivilliga och medel har inte utgått för medverkan i Scandiaplanen. Vid många allmänbibliotek har specialsamlingar byggts upp i enlighet med Scandiaplanens riktlinjer.

Scandiaplanens uppföljningsgrupp har i juni 1977 framlagt förslag om att Scandiaplanens huvudkommitté inom NORDINFO skall verka för bl. a. följande:

- Medel skall begäras från NORDINFO för vissa projekt, bl. a. en kartläggning av bristområden och en utredning om s. k. överflödslitteratur, dvs. föga efterfrågad litteratur som det finns god tillgång till, bl. a. vissa utomnordiska lärosätens dissertationer
- Uppföljningsgruppens rapport skall överlämnas till lämpliga instanser med betonande av att ämnesorienterade anvarsbibliotek inrättas i varje land med adekvata resurser för förvärv och utlåning
- Huvudkommittén klargör att den formella Scandiaplanorganisationen skall upplösas och att huvudkommittén ersättes av en projektledningsgrupp.

Tabell 4.1 Översikt över beståndena i vissa vetenskapliga bibliotek

	A	B	C	E	F	G	H	Ju	L	N	Nob	P	R	S	Sha	T	U	V	X	Z
Teologi									×								×			
Humaniora						×	×		×					×			×			
Juridik							×		×								×			
Samhällsvet.						×	×		×				×	×			×			
Beteendevet.												×								
Ekonomi						×									×					
Medicin			×			×			×								×			
Naturvet.																		×		
Teknik																×				×
Litt. vet.											×									
Skönlitt.											×									
Konst					×					×										
Musik																			×	
Arkeologi	×																			
Etnografi				×																
Matematik																×		×		×
Statistik		×																		
Lantbruk								×												
Handskrifter									×					×			×			
Äldre tryck														×			×			
Kartor och planscher														×			×			
Ljudupptagningar						×								×						

A Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademiens bibl.; B Statistiska centralbyråns bibl.; C Karolinska institutets bibl.; E Nordiska museets bibl.; F Akademiens för de fria konsterna bibl.; G Göteborgs universitetsbibl.; H Stockholms universitetsbibl.; Ju Sveriges lantbruksuniversitets bibl., Ultunabibl.; L Lunds universitetsbibl.; N Nationalmusei bibl.; Nob Svenska Akademiens Nobelbibl.; P Statens psykologisk-pedagogiska bibl.; R Riksdagsbibl.; S Kungl. bibl.; Sha Handelshögskolans i Stockholm bibl.; T Tekniska högskolans i Stockholm bibl.; U Uppsala universitetsbibl.; V Vetenskapsakademiens bibl.; X Musikaliska akademiens bibl.; Z Chalmers tekniska högskolas bibl.

Som ett alternativ till en svensk fördelningsplan har forskningsbiblioteksrådet år 1971 framfört ett förslag om ett svenskt interurbanlånebibliotek.

4.5 Kommunikationssystem, särskilt för datorstödda sökningar

4.5.1 *Inledning*

Som nämnts i kapitel 3 samverkar referens- och beståndssystemen via kommunikationssystem. Kommunikationssystem är också en förbindelselänk från referens- och beståndssystemen till den som söker information, användaren.

Kommunikationen från referenssystemet till beståndssystemet går oftast via användaren, eftersom det krävs ett besked från denne om vilken information som skall tas fram ur beståndssystemet på basis av erhållna re-

ferenser. I många fall kan det vara överflödigt att föra in begreppet kommunikationssystem när det gäller användarnas kontakter med referens- och beståndssystemen. Detta gäller när användaren möter dessa system samtidigt, t. ex. i ett bibliotek där litteratur efterforskas i kataloger och sedan direkt hämtas. I andra fall föreligger inte denna samtidighet och då har kommunikationssystemet ett speciellt intresse. För användarnas kommunikation med beståndssystemet är personliga besök, post samt telefon och telex de vanligaste medlen. För dessa delar av kommunikationssystemet gäller att de i Sverige är väl kända och väl fungerande, och att de därför trots sin stora betydelse inte kräver någon särskild beskrivning.

Eftersom telekommunikationernas ökande betydelse för informationsförsörjningen i huvudsak beror på terminalsökningens utveckling ges en kortfattad bakgrund till denna. Därefter lämnas en översiktlig redogörelse för tillgänglig terminalservice och de förutsättningar denna bygger på. Denna följs av en något djupare beskrivning av för Sverige speciellt intressanta datanät.

Till en del hör den beskrivning som lämnas i detta avsnitt egentligen till avsnittet 4.3 Referenssystemet. Då kommunikationssystemet och referenssystemet i det hänseende som beskrivs i detta avsnitt är starkt integrerade har den här valda dispositionen dock befunnits ändamålsenlig.

4.5.2 *Utvecklingen av terminalbaserade system*

Redan under 1950-talet började datorer användas för informationsåtervinning och i början av 1960-talet började sådana tillämpningar bli mera vanliga. Ett av de första och även största var det system som utvecklades av National Library of Medicine (NLM) i USA under benämningen Medical Literature Analysis and Retrieval System (MEDLARS).

Datorns uppgift är att jämföra beskrivningar av dokument med beskrivningar av den önskade informationen. För att åstadkomma det önskade resultatet krävs emellertid ett betydande inslag av intellektuellt arbete. Lagringen i databasen omfattar sålunda bl. a. urval av dokument och indexering. När det gäller att återvinna den lagrade informationen handlar det om kunskap om databasernas innehåll och uppbyggnad, sökprogrammens funktioner samt förmåga att omvandla informationssökarens önskemål till s. k. sökprofiler. Utvecklingen har dock lett till att datorn fått överta en större del av det mänskliga arbetet. Exempel på detta är att datorn utför en del av indexeringsarbetet (automatisk indexering) samt att sökprogrammen blir mera lätthanterliga för användaren.

Flera av de stora informationsåtervinningssystem som skapades i början av 1960-talet hade till primärt syfte att producera index eller referatpublikationer. Förutsättningen för datorbaserad fotosättning och annan datorutskrift av index är att texten överförs till datorläsbar form. På så sätt erhålls datorläsbara bibliografiska databaser som också kan användas för andra ändamål.

Sådana ändamål kan vara retrospektiva sökningar eller löpande bevakning med s. k. selektiv delgivning av information (SDI). Under 1960-talet utfördes dessa uppgifter huvudsakligen genom satsvisa bearbetningar utan direktkontakt mellan informationssökare och dator. Datorn jämför därvid

ett antal sökprofiler mot en eller flera databaser. Detta är en naturlig form för SDI men innebär en rad nackdelar vid retrospektiva sökningar.

Nästa steg i utvecklingen blev därför att göra databaserna tillgängliga för sökningar via terminaler i direktkontakt med datorn och databaserna. Redan tidigt under 1960-talet gjordes experiment med denna sökteknik och i slutet av decenniet utvecklades ett antal stora programpaket för interaktiv sökning via terminal. Ett av de första var det av Lockheed utvecklade programpaketet DIALOG som började användas av NASA för sökning i databaser under benämningen RECON. Även om NASA sålunda var pionjär får antagligen överföringen år 1971 av MEDLARS till terminalversionen MEDLINE anses ha betytt mer för utvecklingen av informationsåtervinning med terminalteknik.

MEDLINE tillhandahålles för terminalsökning dels hos databasproducenten NLM på egen datorutrustning, dels hos olika informationscentraler runt om i världen. Det finns flera exempel på att databasproducenter tillhandahåller databaser för terminalsökning. Under senare år har dessutom bildats särskilda företag som anskaffar databaser från olika håll och gör dessa tillgängliga för terminalsökning för en mycket vid krets av kunder. Två av de största företagen är System Development Corporation (SDC) och Lockheed Information System (LIS) med kunder i Europa via datanätet TYMNET. En annan organisation som sedan slutet av 1960-talet arbetar på liknande sätt är European Space Agency (ESA) som genom sin Space Documentation Service (SDS) har ett antal databaser tillgängliga. Till skillnad från SDC och LIS har ESA/SDS ett eget datanät via vilket kunderna kommer i kontakt med databaserna.

Datanäten har haft en avgörande betydelse för terminalsökningens framväxt. Främsta anledningen är att kommunikationer med avlägset belägna datacentraler med tillgång till databaser förbilligas genom utnyttjande av datanäten. Datanäten kan också ge en snabbare och säkrare överföring av informationen.

Tillkomsten av datanäten har otvivelaktigt varit en av de mest betydelsefulla strukturförändringar som ägt rum inom informationsförsörjningen. Det finns flera orsaker till att man nått förhållandevis långt inom just informationsförsörjningens område då det gäller att bygga upp datanät.

Vad som bl. a. gjort det möjligt att skapa gemensamma datanät är att de system som används för åtkomst av informationen är generella och relativt likartade till sin uppbyggnad.

För respektive länders teleföretag har dessutom informationsförsörjningens område varit väl lämpat som försöksområde inför mera omfattande satsningar på allmänna datanät på nationell och internationell nivå.

4.5.3 *Tillgänglig terminalservice*

Grundförutsättningar för terminalsökning är:

- ☐ en eller flera datorläsbara databaser
- ☐ programvara som kan bearbeta dessa databaser i direktkommunikation med informationssökarens terminal
- ☐ datorer som samtidigt kan hantera direktaccessminnen och terminaler
- ☐ kommunikationsmedia för överföring av data mellan dator och terminaler.

Ett flertal olika programpaket avsedda för terminalsökning har konstruerats och är i kontinuerlig användning i Sverige och utomlands. Även då det gäller den maskinella utrustningen har utvecklingen i snabb takt gått mot datorer avsedda för terminalbearbetningar.

Då det gäller kommunikationsmedia för överföring av data mellan dator och terminaler finns det flera alternativ som kan kombineras, t. ex. lokala förbindelser mellan dator och terminaler, uppringda förbindelser över allmänna telefonnätet, fast uppkopplade fjärrförbindelser i det allmänna telefonnätet och datanät. I Sverige har den förhållandevis omfattande MEDLINE-sökningen tidigare skett genom uppringda förbindelser över allmänna telenätet. Numera är tjänsten tillgänglig genom en kombination av uppringda förbindelser och ett speciellt datanät, SCANNET.

Fast uppkopplade fjärrförbindelser utgör grunden för ESA/SDS-nätet, till vilket terminaler i Stockholm är fast anslutna. Sedan år 1976 har nätet bl. a. en nod i Stockholm genom vilken det också görs tillgängligt för uppringda förbindelser. I ESA/SDS-nätet finns endast en datacentral och nätet har till uppgift att förbinda denna med anslutna terminaler, noder och andra nät.

Ett tredje datanät av växande betydelse för svenska användare är TYMNET som ägs av företaget Tymshare Inc. i USA. TYMNET har flera noder i Europa varav den i Nederländerna nås från Sverige. Via noderna överförs samtalen till USA där ett flertal datacentraler kan nås. För svenska användare torde det vara av störst intresse att komma i förbindelse med Lockheed Information System (LIS) och dess terminalservice DIALOG samt System Development Corporation (SDC) med terminalservicen ORBIT.

Utöver dessa mer kända och i Sverige utnyttjade datanät finns ytterligare ett antal som primärt inte är avsedda för informationsförsörjning men som ger åtkomstmöjlighet till vissa faktadatabaser. Bland dessa nät kan nämnas CYBERNET som ägs av det amerikanska företaget Control Data Corp. (CDC) och CYPHERNET ägt av The Cyphernetics Corporation. Även General Electric Co. som i Sverige representeras av Honeywell Bull AB tillhandahåller via sitt nät, The Mark III Network, åtkomst till ett stort antal faktadatabaser.

Ett par datanät som kan komma att få stor betydelse för informationsförsörjningen i Sverige är under uppbyggnad. Dessa är EURONET, som byggs upp i regi av EG, och det allmänna datanätet i Norden. För uppbyggnaden av det senare har teleförvaltningarna i Danmark, Finland, Norge och Sverige etablerat ett ingående samarbete.

LIBRIS

Det första nät som byggdes upp för svenskt vidkommande var LIBRIS-nätet. Detta behandlas närmare i avsnitt 4.13.

ESA

Det äldsta av näten avsedda för sökning i referensdatabaser är ESA:s nät, via vilket ett antal databaser vid ESA:s datacentral i Frascati kan nås.

ESA:s dokumentationsservice (Space Documentation Service, SDS) startades ursprungligen som en service enbart för den egna organisationen. Det var därför naturligt att de databaser som anskaffades huvudsakligen täckte området rymdteknik och angränsande vetenskaper. Då tjänsterna började erbjudas även utanför den egna organisationen framfördes önskemål från de nya användarna om tillgång även till andra ämnesområden. Detta har medfört att ämnesurvalet inte längre är strängt avgränsat till det ursprungliga.

Datakommunikationen inom ESA/SDS-nätet bygger ursprungligen på enbart hyrda ledningar med fast anslutna textskärmsterminaler.

För att öka kundunderlaget för SDS-tjänsterna har man sökt underlätta åtkomst till databaserna genom att, förutom från de fast anslutna textskärmsterminalerna, också möjliggöra kommunikation via uppringda förbindelser. Detta har gjorts genom att man i vissa nationella centra anslutit en minidator till det hyrda nätet. Minidatorn används därvid som en nod för uppringning.

Genom att etablera samarbete med andra datanät har ytterligare användarkretsar kunnat nås. Detta gäller bl. a. TYMNET som anslutits till ESA-nätet. ESA planerar också en anslutning till EURONET.

Anslutningen mellan ESA-nätet och andra nät görs med den begränsade målsättningen att enbart enkelriktad kommunikation skall tillåtas. Detta innebär att terminaler anslutna till de främmande näten kan nå ESA-databaserna och kommunicera med dessa, medan terminaler anslutna till ESA-nätet inte kan nå de andra näten. I den planerade anslutningen till EURONET är avsikten att undanröja denna begränsning.

ESA har ett dussintal databaser tillgängliga för terminalsökning. De databaser som ESA är ensam om att erbjuda europeiska kunder är rymdteknikdatabaserna IAA och STAR, den franska allmänt vetenskapliga databasen PASCAL samt ESA:s egen faktadatabas ELECOMPS. Ett antal av de databaser som finns hos ESA är även tillgängliga hos främst LIS och i viss utsträckning även hos SDC.

Antalet referenser inom ESA:s databaser är ungefär 5 miljoner (1976). Tillväxttakten illustreras av en jämförelse med databasernas storlek år 1972, då 1 miljon referenser kunde nås från terminal.

I Sverige finns en fast ansluten textskärmsterminal vid IDC i Stockholm och tidigare har funnits en vid Lunds universitet (LUBDOK)[1]. Under år 1976 har en nod för uppringning installerats i Stockholm. IDC i Stockholm är nationellt centrum för ESA.

Under år 1976 utnyttjades ESA-terminalen vid IDC för 423 frågor varav 48 % kom från industrin, 28 % från universitet och högskolor och resterande del från andra kategorier av användare. I mitten av april 1977 hade IDC 60 undertecknade avtal med kunder som önskade utnyttja ESA/SDS-nätet via noden.

[1] Sedan den fasta linjen till LUB avbrutits i mars 1977 har SINDFDOK i avsikt att pröva uppringda linjer på medelhastighet (1 200 bd) understött installationen av en medelhastighetsterminal vid LUB och motsvarande ingångar i noden vid IDC. Verksamheten kom i drift i sept. 1977.

EURONET

I EG:s ministerråds resolution den 24 juni 1971 angående medlemsstaternas samarbete inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation angavs som en inriktning att ett europeiskt datanät för information och dokumentation skulle etableras. Detta resulterade i planer på EURONET.

Utvecklingen av nätet har påbörjats. Noder kommer initialt att installeras i Rom, Frankfurt-am-Main, Paris och London och koncentratorer i Bryssel, Amsterdam, Köpenhamn och Dublin. Dessutom kommer lokala anslutningsmöjligheter att finnas i Luxemburg. Nätet kommer som nämnts att innebära en besparing, jämfört med om varje land skulle bygga upp ett eget nät. Man räknar med främst följande fördelar:

- ☐ nätet kommer att möjliggöra kommunikation mellan existerande dokumentationssystem
- ☐ onödiga dubbleringar av databaser kommer att undvikas
- ☐ viktiga databaser kommer inom räckhåll för alla användare i medlemsländerna.

Sverige deltar inte direkt i samarbetet kring EURONET men har trots det en del anknytningspunkter. Dessa består bl. a. i att Sverige är delägare i ESA/SDS och att denna verksamhet genom avtal mellan EG och ESA kommer att införlivas med EURONET.

Vidare finns ett erfarenhetsutbyte mellan det nordiska datanätet SCANNET och EURONET. Sveriges anslutningsmöjligheter till EURONET och formerna för dessa från bl. a. teknisk och ekonomisk synvinkel diskuteras för närvarande. Utvecklingen pekar på att EURONET kommer att kunna tas i reguljär drift tidigast under år 1979.

Det är idag inte möjligt att med säkerhet ange vilka databaser som kommer att bli tillgängliga via EURONET. Inom EG har dock gjorts en inventering som resulterat i önskemål om 160 databaser. I januari 1977 arrangerade EURONET ett möte med representanter från ca 30 datacentraler inom EG-länderna. Dessa datacentraler utgör möjliga värddatorer för EURONET. Om dessa knyts till nätet ger det tillgång till över 100 databaser.

EURONET kommer att innehålla flera databaser som redan är tillgängliga på olika sätt bl. a. hos IDC och MIC. Bland de aviserade databaserna finns också åtskilliga som idag inte är tillgängliga för terminalsökning.

SCANNET

NORDFORSK driver ett nordiskt datanät, SCANNET, som är avsett speciellt för informationsförsörjningen.

SCANNET, som tillkom på initiativ från SINFDOK, startade sin verksamhet kring årsskiftet 1976/77. I april 1977 fanns två datacentraler anslutna till nätet nämligen Medicindata i Göteborg och Stockholms datamaskincentral (QZ). Nätet har noder i Stockholm, Göteborg, Köpenhamn, Hel-

singfors och Oslo. Datacentralerna nås genom uppringning av någon av noderna för vidare befordran av samtalet via SCANNET. Enligt överenskommelse mellan NORDFORSK och de nordiska teleförvaltningarna skall SCANNET, när teleförvaltningarna finner lämpligt, integreras i det allmänna nordiska datanätet. För närvarande är utbudet av databaser begränsat.

Vid Medicindata finns faktadatabaser med information rörande kristallografi och masspektrometri. Vid QZ finns tre databaser anslutna, nämligen MEDLARS, IRRD och NORDBYGGDOK. MEDLARS är den dominerande databasen vad gäller såväl antalet kunder som databasens storlek. Via SCANNET kan också utföras profilhantering för SDI-systemet EPOS/VIRA. Informationssökningen sker dock satsvis.

Inom NORDINFO pågår ett utredningsarbete som syftar till att undersöka möjligheterna till att göra de s. k. MARC-banden från Library of Congress, USA, och British Library tillgängliga för terminalsökning vid några datacentraler anknutna till SCANNET. Ytterligare anslutningar av databaser och eventuellt också datacentraler till SCANNET planeras i alla de nordiska länderna.

Drift och vidareutveckling av det nordiska nätet finansieras i huvudsak av NORDFORSK. Kostnaden är beräknad till ca 800 000 kronor under år 1977. Till detta kommer nationella investeringar för eventuella nationella förgreningar av nätet och för anslutning av databaser.

Det allmänna datanätet i Norden

Sedan början av 1960-talet har televerket tillhandahållit dataöverföringstjänster i det allmänna telefonnätet. Möjlighet har funnits att utnyttja såväl uppringda förbindelser som hyrda ledningar. Under de senare åren har antalet användare av dataöverföringstjänster ökat snabbt.

Televerket avser att i samarbete med teleförvaltningarna i Danmark, Finland och Norge bygga upp ett särskilt nät för dataöverföring, det allmänna datanätet. Ett skäl till detta är att man vill åstadkomma ett installations- och underhållssystem som bättre passar in i televerkets övriga verksamhet, som nu helt domineras av telefontrafiken. För användarna kommer nätet att innebära bl. a. ökad flexibilitet vad gäller uppbyggnaden av datakommunikationssystem och vad gäller samtrafik mellan olika system. Driftsäkerhet och säkerhet mot olika störningar väntas också bli högre än vad som gäller i dagens system.

Det allmänna datanätet kommer att baseras på televerkets nuvarande kabelnät men med särskilda växlar och koncentratorer för datatrafiken.

Det allmänna datanätet förväntas komma i bruk under år 1978 med full utbyggnad i början av 1980-talet.

Då nätet startar kommer endast en dataväxel att installeras i varje nordiskt land. Antalet kommer sedan successivt att öka. En bedömning är att den svenska delen av nätet år 1985 kommer att innehålla 3–5 växlar.

Terminaler ansluts till växlarna via koncentratorer. Dessa kommer att utplaceras över landet i ett stort antal (''en koncentrator per kommun''). Även innan landstäckning av koncentratorer har nåtts kommer terminaler att kunna anslutas på valfri plats.

TYMNET

Ett kommersiellt tillgängligt nät som spelar en stor roll för svenska användare är det amerikanska TYMNET. Detta har uppringningsnoder i ett stort antal amerikanska städer men också i flera europeiska, Bryssel, Paris, Amsterdam och Lausanne. TYMNET erbjuder en möjlighet att komma i kontakt med databaser i USA. För svenskt vidkommande har nätet främst kommit till användning för kommunikation med LIS och SDC.

TYMNET ger tillgång till ett större antal databaser än något annat datanät. Det överlägset största företaget då det gäller antal sådana är LIS som tillhandahåller terminalsökningar på ett 50-tal databaser. Siffran inkluderar även en del faktadatabaser. I LIS förteckning daterad mars 1977 redovisas 51 databaser. Dessa fördelar sig enligt LIS egen klassificering på följande sätt: Science 11, Applied Science & Technology 16, Social Science & Humanities 11 samt Business/Economics 13.

Bland dessa databaser finns flera som också är tillgängliga i Sverige för SDI-service.

Databaser som finns tillgängliga för terminalsökning endast hos LIS är t. ex. CRIS, CA Patent Concordance, CHEMNAME, Meteorological and Geoastrophysical Abstracts (MGA), ISMEC, Oceanic Abstracts, Aquatic Sciences and Fisheries Abstracts, ett antal databaser från Predicast Inc., USA (ekonomi), några databaser inom utbildningsområdet, APTIC och ENVIROBIB på miljövårdsområdet, ett par databaser inom ämnesområdet historia, ett par patentdatabaser och Sociological Abstracts.

LIS tillhandahåller också SDI-service på ett växande antal databaser. Användaren lägger själv via sin terminal in sin sökprofil och får sedan automatiskt utskrifter i samband med att databaserna uppdateras.

Via TYMNET är också SDC:s tjänster tillgängliga från Europa. SDC:s förteckning över databaser daterad januari 1977 omfattar 29 databaser.

Även SDC har databaser som är tillgängliga för SDI-service i Sverige. De databaser som finns för terminalsökning endast hos SDC är bl. a. API-LIT och APITAT från American Petroleum Institute, American Statistics Index (ASI), U. S. Congress publications (CIS INDEX), ENERGYLINE, Geological Reference File (Geo Ref), LIBCON (med bl. a. MARC-poster från Library of Congress), PAPERCHEM, P/E News (petroleum and energy), RINGDOC (farmaceutisk litteratur), SSIE, TULSA (oil and gas) och World Patent Index File (WPI).

Även NML har terminalservice tillgänglig från Sverige via TYMNET. Det är i Sverige dock endast MIC som har avtal med NLM om sökningar i dessa databaser. De av NLM:s databaser som utnyttjas av svenska användare via MIC är TOXLINE, CHEMLINE och CANCERLINE.

Andra datanät

I redovisningen av terminalservice har nämnts ytterligare tre tjänster av visst intresse för svenska användare. Dessa tjänster syftar dock inte primärt till att tillhandahålla bibliografisk information utan snarare något som kan kallas distribuerad datakraft. Med detta avses att geografiskt spridda kunder via en kombination av uppringda förbindelser och datanät får åt-

komst till datacentraler med kraftfull datorutrustning och omfattande programvara för olika tillämpningar. På detta sätt skapas också åtkomst till ett antal databaser av intresse för informationsförsörjningen.

Via datanätet CYBERNET nås bl. a. Technology Innovation Alert (TINA) som är en litteraturdatabas framställd av INSPEC och innehållande uppgifter om publicerade tekniska innovationer. TINA ingår som en del av CDC:s Technotec Data Base som också innehåller databasen Techno-Bank. I denna finns bl. a. beskrivningar av idéer, tekniska innovationer etc.

Via datanätet CYPHERNET är två bibliografiska databaser och ett 20-tal faktadatabaser tillgängliga för terminalsökning. De bibliografiska databaserna är Chrystallographic Data Centre Bibliographic File och Mass Spectrometry Bulletin som båda produceras i Storbritannien. Den förra är också tillgänglig via SCANNET till Medicindata i Göteborg. Flertalet av faktadatabaserna faller under kategorin "Business and Economics" och produceras av Chase Econometric Associates Inc. i USA. I utbudet finns bl. a. även en databas benämnd Mass Spectral Search System och en demografisk databas. CYPHERNET har numera ingen representation i Sverige. Den nod som finns i Europa kan emellertid nås av svenska användare.

Via det nät som ägs av General Electric Co. är ett tiotal faktadatabaser tillgängliga för terminalsökning. Även här faller flertalet under begreppet "Business and Economics". Flera stora företag i Sverige med internationell verksamhet utnyttjar tjänsterna.

Ett annat amerikanskt företag vars terminalservice i viss begränsad utsträckning utnyttjas i Sverige är Informatics Inc. Detta företag tillhandahåller via datanätet COMNET (Communications Network) fyra databaser varav faktadatabasen OHM-TADS (Oil and Hazardous Materials) torde vara mest känd i Sverige.

Den ovanstående redovisningen visar att det finns ett omfattande utbud av databaser tillgängliga för terminalsökning från Sverige. Utbudet är så stort att det för en enskild informationssökare, en forskare, tekniker eller handläggare, torde vara svårt att med rimlig säkerhet veta var den sökta informationen står att finna. Även om utvecklingen går mot att de slutliga informationsanvändarna själva skall kunna söka vid terminalen kommer det att under lång tid finnas behov av specialister som kan ge råd om vilka databaser som passar bäst för en viss frågeställning.

Otvivelaktigt är detta ett problem som delvis kommer att kunna lösas med utbildning och erfarenhet. Emellertid kvarstår frågan om kvaliteten på den information som erbjuds i olika databaser. Det finns behov av att man utvärderar och informerar om olika tillgängliga informationstjänster. Detta problem kan bli särskilt aktuellt i samband med de internationellt tillgängliga näten.

4.6 Forskning, utveckling och utbildning

4.6.1 *Forskning och utveckling*

Forskning och utveckling avsedd för eller tillämpbar på informationsför-

sörjning är av mycket skiftande slag och bedrivs på olika håll i samhället. Man kan göra en uppdelning mellan forskning och utveckling direkt inriktad på informationsförsörjning (sådan denna verksamhet här definieras), forskning i bok- och bibliotekshistoria samt forskning om litteratur (i vidsträckt bemärkelse) och bibliotek i samhället.

Forskning och utveckling inom informationsförsörjningen

Informationsförsörjning är ej från forsknings- och utvecklingssynpunkt ett entydigt och avgränsat område utan utgör ett typiskt tvärvetenskapligt område liksom exempelvis miljövård och trafiksäkerhet. Detta innebär att företrädare för olika discipliner måste angripa specifika problem beträffande informationsförsörjningen utifrån sina ämneskunskaper. Exempel på i detta sammanhang väsentliga ämnena är informationsbehandling, lingvistik och olika beteendevetenskaper. Erfarenheterna visar att det fordras ett avsevärt arbete för att initiera och stödja forskning och utveckling direkt inriktad mot problem inom informationsförsörjningen. Samtidigt har det visat sig att ämnets tvärvetenskapliga karaktär ställer stora krav ifråga om planering för att få till stånd forskning och utveckling inom väsentliga delområden för informationsförsörjningen.

Merparten av den utvecklingsverksamhet inriktad på informationsförsörjning som bedrivits i Sverige under senare år har varit av datateknisk karaktär. Med målsättningen att förbättra ekonomi och funktion inom informationsförsörjningen har t. ex. SINFDOK koncentrerat sina resurser till datorbaserade informationssystem.

Forskningsaktiviteter brukar vanligtvis indelas i grundforskning, tillämpad forskning och utvecklingsarbete. SINFDOK:s program har innehållit relativt begränsade insatser för grundforskning, en något större satsning på tillämpad forskning och en avsevärd satsning på utvecklingsarbete inom informationsförsörjningen. För att få en säker erfarenhetsgrund för programmet har SINFDOK valt att stödja en omfattande försöksverksamhet vid informationscentralerna IDC och MIC. Jämfört med forskningsrådens verksamhet har därför SINFDOK:s projekt varit starkt förskjutna mot praktisk tillämpning.

Huvuddelen av grundforskningen har bedrivits av forskningsstipendiater vid olika institutioner både i Sverige och utomlands. Det har gällt ämnen inom bl. a. informationssociologi, organisationsteori, systemanalys och ekonometri tillämpade på informationsprocessen.

Den tillämpade forskningen har främst bedrivits inom ramen för större utvecklingsprojekt och bl. a. omfattat framtagning av s. k. snabba sökalgoritmer och statistiska beskrivningsmodeller för informationssökningssystem.

Utvecklingsarbetet har varit inriktat på att få fram effektivare programsystem för den datorbaserade informationsförsörjningen. Insatserna har koncentrerats på metoder att kunna utnyttja en och samma frågeteknik oavsett typ av databasuppbyggnad, att förenkla sättet att upprätta frågor och att komprimera den lagrade informationsmängden för att minska sökkostnaderna vid stora informationsmängder.

Karakteristiskt för området informationsförsörjning är att anpassning av

resultat från andra områden har stor betydelse. Sådan områdesspecifik metodutveckling kan i vissa fall vara av ganska stor omfattning, särskilt när det gäller datatekniska tillämpningar. Områdesspecifik verksamhet bedrivs även när det gäller utveckling av system för bibliografering, indexering och klassificering.

Datateknik

I och med att datatekniken tidigt kom att utnyttjas för ändamål inom informationsförsörjningen har anpassning och utveckling av sådana hjälpmedel bedrivits i många sammanhang både utomlands och i Sverige. Man kan här dela in den hittillsvarande utvecklingen efter två huvudlinjer, dels datasystem avsedda för att rationalisera traditionell bibliotekshantering, dels datasystem avsedda för hantering av referensinformation.

Den förstnämnda typen av utveckling började tidigt bedrivas i Sverige. LIBRIS-projektet startades av statskontoret i samverkan med forskningsbiblioteksrådet i början av 70-talet och för folkbiblioteken presenterades år 1972 BUMS. Liknande system har utvecklats på många håll i utlandet. Karakteristiskt för denna typ av system är att de i första hand utvecklats för att motsvara behoven inom en viss organisation och för ett bestämt informationsinnehåll.

Utveckling av datasystem för hantering av referensinformation har likaså tidigt bedrivits inom landet, till en början med tyngdpunkten på system för satsvis selektiv delgivning av information, s. k. SDI-system. Satsningar på sådana system har gjorts vid FOA med CORSAIR-systemet. För de mest omfattande insatserna svarar SINFDOK i och med utvecklingen av ABACUS och EPOS/VIRA med tillhörande program för olika ändamål. I sistnämnda system har den satsvisa hanteringen kompletterats med möjligheter till terminalbearbetning för hantering av profiler.

Under senare år har utvecklingen av system för referensinformation koncentrerats till system för retrospektiv sökning med hjälp av terminaler. SINFDOK har sålunda finansierat utvecklingen av systemet 3RIP, som inleddes år 1973 vid IDC. Även på andra håll har statliga myndigheter och bolag bedrivit utvecklingsverksamhet inom samma områden. Detta gäller främst statskontoret, AB Atomenergi och de statliga datacentralerna. System av denna typ har även utvecklats t. ex. av programvaruhus och datortillverkare inom och utom landet.

Kommunikationsteknik

Behoven av samverkan mellan användare, bibliotek och informationscentraler inom och utom landet har inneburit att utveckling av kommunikationsteknik blivit ett angeläget område inom informationsförsörjningen. De mest omfattande insatserna har gällt utvecklingen av datanät för olika ändamål. Inom LIBRIS-projektet har sålunda bedrivits viss kommunikationsteknisk utveckling för att knyta samman de olika vetenskapliga biblioteken i ett datanät.

Den mest omfattande insatsen av kommunikationsteknisk natur inom landet har emellertid skett genom utvecklingen av SCANNET som ett nor-

diskt försöksdatanät avsett för informationsförsörjningen. Detta har utvecklats av NORDFORSK under medverkan av SINFDOK. Beträffande utveckling av datanät hänvisas till avsnitt 4.5.

Övrig forskning och utveckling

Utanför det data- och kommunikationstekniska området bedrivs forskning och utveckling med inriktning på informationsförsörjning på olika håll. Nedan ges några exempel på sådant arbete.

Forskningsgruppen för kvantitativ lingvistik (KVAL) i Stockholm arbetar med problem rörande dokumentsökning och anlägger därvid främst lingvistiska aspekter på metodiken. I arbetet med terminalsystem för nyckelordssökning i text arbetar man på att få fram en sådan programvara att man utöver hänvisning till dokument som motsvarar frågan även får en bedömning av dokumentets relevans.

Informationsforskningsgruppen vid sociologiska institutionen, Umeå universitet, har bl. a. ägnat sig åt studier av hur olika informationstjänster används i olika miljöer (t. ex. inom industri, av teknologistuderande) samt åt utvärdering av informationssystem och informationstjänster.

Inom Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS) pågår flera projekt bl. a. rörande utformning av publikationer (förkortning av titlar, dokumentdatablad för rapporter m. m.), bibliografisk struktur för informationsutbyte på magnetband och standardisering inom mikrografiområdet.

Vid Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) finns projektet TERMDOK, som bl. a. syftar till att skapa ett register över svenska tekniska termer. Avsikten är att denna termdatabas i framtiden skall kunna nås via SCANNET.

Forskning i bok- och bibliotekshistoria

Forskning i bok- och bibliotekshistoria bedrivs inom gränsområden till discipliner som lärdomshistoria, konstvetenskap, litteraturvetenskap vid olika universitetsinstitutioner och av privatpersoner, ofta biblioteksanställda. Sådan forskning bedrivs på enskilda initiativ. Resultaten av sådant arbete publiceras ofta i tidskrifter, t. ex. i Nordisk tidskrift för bok- och biblioteksväsen.

Forskning om litteratur och bibliotek i samhället

Forskning om litteratur och bibliotek i samhället kan gälla studiet av läsvanor, läsupplevelser, biblioteksutnyttjande samt bibliotekens administration, ekonomi och roll i samhället m. m. Forskning av detta slag spänner över ett vitt fält och har anknytning till bl. a. samhällsvetenskaper, ekonomiska vetenskaper, litteraturvetenskap och beteendevetenskaper. Situationen för forskning av detta slag är likartad den som gäller för bok- och bibliotekshistoria; verksamheten bedrivs på olika håll av intresserade personer och utan institutionell anknytning även om undantag finns (avdelningen för litteratursociologi vid Uppsala universitet). Vid Svenska barnboksinstitutet i Stockholm finns resurser avsedda för forskare på barnlitte-

raturens område. Man utger även en vetenskaplig skriftserie.

Mera omfattande arbeten om litteratur och bibliotek i samhället har ofta utförts i samband med större utredningar. Som exempel kan nämnas litteraturutredningens läsvanestudier och biblioteksförsök, vilka bedrevs i fem samhällen under år 1970. Studierna har redovisats i Läs- och bokvanor i fem svenska samhällen (SOU 1972: 20) och Försök med bibliotek (SOU 1972: 61).

Vid avdelningen för litteratursociologi vid Uppsala universitet har man i projektform bl. a. studerat folkrörelser och barnlitteratur i Sverige. Avdelningen har för litteraturutredningen utarbetat en studie över svensk bokutgivning, vilken ingår i En bok om böcker. Litteraturutredningens branschstudier (SOU 1972: 80). Man har även lagt upp en databas med bibliografiska uppgifter över litteratur, företrädesvis skönlitteratur för vuxna, som utgivits i Sverige från år 1965.

Vid den litteraturvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet har man studerat läsares reaktioner på och uppfattning av lästa texter. Vissa av dessa studier har bedrivits inom skolan och haft till syfte att ge underlag för revidering av skolans litteraturval, i andra har studerats utbud och spridning av litteratur, däribland s. k. triviallitteratur.

4.6.2 *Utbildning*

Utbildning inom området informationsförsörjning kan vara av många olika slag. Den kan dels omfatta den grundutbildning som är nödvändig för bibliotekarier och dokumentalister, dels omfatta information och utbildning för användare. I statskontorets delutredning till SINFDOK-utredningen redovisas bl. a. en kartläggning av utbildningen inom området datorbaserade informationssökningssystem.

Bibliotekshögskolans utbildning

Bibliotekshögskolan inrättades år 1972 med uppgift att utbilda bibliotekarier för folk- och skolbibliotek samt forsknings- och företagsbibliotek. Bibliotekarielinjen vid högskolan i Borås har numera en intagningskapacitet om 150 elever per termin.

Bibliotekarieutbildningen är tvåårig med tre terminers sammanhållen utbildning och specialisering under den fjärde terminen på folk- och skolbibliotek eller forsknings- och företagsbibliotek. En översynsgrupp arbetar f. n. med att revidera studiegången och väntas slutföra sitt arbete hösten 1977.

De ämnen som studeras under de tre gemensamma terminerna är:

- Samhällsorientering, med inriktning på sådana frågor som berör bibliotekens verksamhet, nämligen utbildning, forskning och kulturväsen.
- Biblioteckskunskap, som syftar till en överblick över biblioteksväsendet i Sverige med utblickar mot övriga länder. Även arkiv- och informations- och dokumentationsområdet belyses.
- Mediakunskap, som syftar till att ge kunskap om alla i ett bibliotek före-

kommande media. Häri ingår kännedom om katalogisering och klassifikation samt vid bibliotek förekommande arbetsrutiner.
- Litteraturorientering och bibliografi. Undervisningen är inriktad på bibliografier och andra hjälpmedel för information och litteratursökning (bibliografier, referatorgan, encyklopedier, datorbaserade informationstjänster m. m.).
- Datateknik och andra tekniska hjälpmedel, bl. a. datorbaserade system för bibliotek.
- Psykologi, varvid huvudvikten läggs vid barn- och ungdomspsykologi, gruppsykologi samt kommunikationsprocesser.

Under den fjärde terminen studeras på folk- och skolbibliotekarielinjen samma ämnen med undantag av datateknik och andra tekniska hjälpmedel och psykologi samt på forsknings- och företagsbiblioteks linjen samma ämnen med undantag av psykologi. Dessutom skall framläggas ett individuellt eller i grupp utfört specialarbete.

Praktik fullgörs i två perioder under första resp. tredje terminen. Den första perioden är allmänt orienterande och omfattar sex veckors praktik på folk-, skol-, forsknings- och företagsbibliotek. Den andra perioden omfattar fyra veckor och fullgörs vid en av de nämnda bibliotekstyperna.

Utbildning för biblioteksbiträden och biblioteksassistenter vid forskningsbibliotek

Bibliotekshögskolan erbjuder i dag ingen utbildning avsedd för biblioteksbiträden och assistenter. Den nu arbetande översynsgruppen för utbildning vid bibliotekshögskolan behandlar frågan.

För tillträde till kungl. bibliotekets biträdes- och assistentutbildning krävs f. n. anställning vid forskningsbibliotek i stockholmsregionen. Kursen som pågår 14 veckor omfattar föreläsningar och övningar i katalogisering samt kännedom om svenska och utländska bibliografier och referensverk. I kursen ingår också biblioteksorganisation, dokumentation, datateknik i bibliotek (LIBRIS) samt bok- och bibliotekshistoria. Andra statliga forskningsbibliotek, främst universitetsbiblioteken, har tidigare haft och på senare tid ånyo börjat bedriva en liknande utbildning.

Informatikutbildningen

Undervisning i informatik meddelas sedan början av 1970-talet vid institutionen för informationsbehandling – ADB, som är gemensam för universitetet och tekniska högskolan i Stockholm.

Som mål för grundkursen anges:
- att göra den studerande förtrogen med informatikens generella teorier och cybernetiska metoder samt dessas tillämpning vid kommunikation, organisation och återvinning av information
- att ge kunskaper om vetenskaplig och teknisk information och kommunikation samt dess uppbyggnad, struktur, processer och verksamheter
- att ge kunskaper om generella system och strukturer hos tillgängliga in-

formationsresurser, kommunikationskanaler och nät inom samhälle och näringsliv samt även ge praktiska insikter och färdigheter i dessas utnyttjande
- att ge kännedom om utformning av informationssystem och stora permanent lagrade register samt dessas användning inom ett antal tillämpningsområden och informatikfunktioner.

De högre kurserna syftar till fördjupade insikter i ämnesområdet och kännedom om aktuella frågeställningar jämte förmåga att självständigt och kritiskt ge förslag till problemlösningar. Vidare finns forskarutbildning i ämnet.

Informatik har således en inriktning på moderna informations- och kommunikationssystem. Systemvetenskapliga metoder, databaser och datorbaserade informationstjänster, lagring och återvinning av information, nya media, kommunikationsnät, nya kommunikationsvägar som bildtelefoner samt kabel-TV tillhör också de ämnen som behandlas i kurserna.

Tekniska litteratursällskapets utbildning

TLS ser som sin uppgift att sprida kunskap om och verka för utveckling av samt stimulera erfarenhetsutbyte inom informations- och dokumentationsområdet. Dess verksamhet är sålunda inte begränsad till information om teknik (se avsnitt 4.2.3). Sällskapet bedriver bl. a. kursverksamhet. Återkommande har under senare år varit en grundkurs och en fortsättningskurs i biblioteks- och informationsteknik.

I grundkursen ingår utbildning om bibliografiska hjälpmedel, låneverksamhet, katalogisering, klassificering och indexering samt datorer i bibliotek och informationstjänster.

Fortsättningskursen omfattar föreläsningar och övningar i ett biblioteks service och rutiner, allmän bibliografi och klassificering samt föreläsningar, övningar och demonstrationer av bibliografier och datorbaserade litteraturtjänster.

Förutom nämnda kurser anordnar TLS och dess lokalavdelningar kortare seminarier och kurser.

IDC:s och MIC:s utbildning

IDC och MIC bedriver, delvis i samarbete, utbildning för användare av EPOS/VIRA-systemet. I kurserna undervisas i ämnen som databaskännedom, sökning och profilhantering. Våren 1977 har en fortsättningskurs givits gemensamt vid IDC och MIC.

För användare av RECON anordnas kortare kurser vid IDC samt vid behov seminarier (Advanced users seminar) under medverkan av personal från ESA:s informationscentral i Frascati, Italien.

MIC ger varje år utbildning i användningen av MEDLARS varvid huvudvikten ligger på indexering och sökning. Vidare anordnas särskilda seminarier, där nyheter meddelas och erfarenheter utbyts.

SINFDOK:s utbildning

Under tre läsår, 1969/70–1971/72 anordnade SINFDOK en kurs omfattande två terminer. Kursen var upplagd så att yrkesverksamma personer skulle kunna följa den jämsides med sitt arbete och riktade sig till personer som var anställda vid informationscentraler och bibliotek.

Kursen hade en praktisk inriktning, med tyngdpunkten lagd vid information inom de naturvetenskapliga och tekniska ämnena. Undervisningen omfattade littteratursökning (i tryckta bibliografier och databaser), tillgängliga datorbaserade informationstjänster, profilhantering, indexering, tesaurer samt patent m. m.

Andra kurser

På forskningsbiblioteksrådets initiativ har hållits kurser i svenska katalogiseringsregler (SKR) vid bibliotekshögskolan. Kurser i och orientering om SKR har även anordnats av Svenska bibliotekariesamfundet. Även IVAK (institutet för vidareutbildning av akademiker) har regelbundet anordnat kurser i SKR och i bibliotekskunskap.

Statskontoret har arrangerat specialkurser i datateknik för biblioteks-personal med anknytning till LIBRIS. Forskningsbiblioteksrådets arbetsgrupp för utbildningsfrågor har tagit initativ till kurser för användning och programmering av LIBRIS-terminaler.

De amerikanska informationscentralerna LIS och SDC anordnar avgiftsbelagd utbildning om de egna informationstjänsterna. För användare av vissa datasystem och datorbaserade informationstjänster anordnas kurser av de organ som ansvarar för produkten.

Särskild användarundervisning för studerande bedrivs vid många högskolebibliotek.

De flesta bibliotek ger en introduktion till nya studerande. Denna brukar vanligtvis ha formen av en kort visning.

Åtskilliga bibliotek ger undervisning för studerande på grundexamensnivå, vanligen vid den tidpunkt då eleverna närmar sig slutet av sina studier inom ett ämne eller en utbildning. Det åligger då i allmänhet de studerande att författa något slag av självständigt skriftligt arbete. Undervisningen omfattar i allmänhet föreläsningar och övningar varvid de studerande får en orientering om det egna biblioteket och om viktigare bibliografiska hjälpmedel. Undervisningen är i allmänhet frivillig men kan ibland vara schemalagd.

Studerande på forskarutbildningsnivå kan få undervisning i bibliografiska hjälpmedel och i vissa fall även i redigering och presentation av vetenskapligt material. De mera omfattande kurserna brukar ingå i forskarutbildningen.

4.7. Folkbiblioteken i informationsförsörjningen

4.7.1 *Folkbibliotekens målsättning*

Frågan om den allmänna målsättningen för folkbiblioteken i Sverige har

diskuterats i flera sammanhang under senare decennier. Av gällande målformuleringar framgår att folkbiblioteken strävar efter att fylla en plats när det gäller att förmedla vetenskaplig och teknisk information (informationsförsörjning) till olika grupper i samhället.

I Unescos manifest om folkbibliotek framhålls bl. a. att folkbiblioteket skall bjuda människorna vederkvickelse genom böcker för förströelse och nöje, men också skall bistå de studerande genom aktuell teknisk, vetenskaplig och samhällelig information.

Sveriges allmänna biblioteksförening (SAB) angav vid årsmötet år 1970 bland punkterna i ett förslag till målsättning (Program för bibliotek, 1975) bl. a. följande: "Folkbiblioteken skall förmedla lån från andra offentliga bibliotek i Sverige och utlandet eller på annat sätt kunna utnyttja deras samlingar. I princip bör mediabeståndet i landets offentliga bibliotek stå till varje medborgares förfogande genom förmedling av de folkbibliotek han utnyttjar."

Under 1970-talets första hälft har olika statliga kulturutredningar ställt folkbiblioteken i blickpunkten, t. ex. Ny kulturpolitik (SOU 1972:66–67) samt Boken, Litteraturutredningens huvudbetänkande (SOU 1974:5). I kulturpropositionen 2 (1975:20) behandlades bl. a. folkbiblioteken varvid föredraganden framhöll:

"Folkbiblioteken utgör våra mest spridda kulturinstitutioner. Efter kommunsammanläggningarna vid årsskiftet 1973–1974 finns folkbibliotek i alla kommuner. Förutsättningarna för en decentraliserad verksamhet är således väl tillgodosedda inom biblioteksområdet. Folkbiblioteken arbetar i flertalet fall med en stor ämnesmässig bredd och med en rad olika medier utöver det tryckta ordet. De har genom sin spridning, bredden i verksamheten, ett omfattande öppethållande och en uppsökande verksamhet, som i allt större utsträckning är målgruppsinriktad, blivit våra livligast besökta kulturinstitutioner. Vidgningen av verksamheten till andra områden än litteraturförmedling är ett viktigt inslag i den aktuella utvecklingen i folkbiblioteksarbetet. Detta minskar emellertid inte betydelsen av bibliotekens traditionella uppgift att tillhandahålla litteratur vilket är och torde förbli deras huvuduppgift." Vidare framhölls: "Folkbiblioteken har, som framgår av utlåningens omfattning, en avgörande roll i arbetet med att föra människor i kontakt med litteratur och deras betydelse synes bli allt större för varje år. I de fortsatta strävandena att ge allt fler människor möjligheter till stimulerande läsupplevelser bör således folkbiblioteken spela en central roll. Vägledande bör därvid vara – i överensstämmelse med vad som gäller för övriga kulturverksamheter – att de som redan är vana och regelbundna bokläsare bereds möjlighet att utveckla sina intressen samtidigt som utvecklingen och utbyggnaden av verksamheten i betydande utsträckning inriktas på eftersatta grupper och kulturfattiga miljöer. Biblioteken har genom sin uppsökande verksamhet vunnit betydelsefulla erfarenheter av sådana insatser och är därför viktiga instrument i de läsfrämjande åtgärder som, särskilt vad gäller de statliga insatserna, bör prioriteras.

Folkbiblioteken är kommunala institutioner och kommunernas ekonomiska insatser är helt avgörande för deras verksamhet. Utbyggnaden av biblioteksverksamheten har i allmänhet satts i första hand vad gäller kommunernas åtgärder på kulturområdet. I flertalet kommuner är folkbiblioteket den enda kulturinstitutionen.

De statliga insatserna för folkbiblioteksverksamheten har en lång tradition. Mellan åren 1905 och 1965 utgick generella statsbidrag. År 1965 avvecklades dessa i samband med att det statliga skatteutjämningsbidraget förändrades och höjdes (prop. 1965:50, SU 1965:124 rskr 1965:313). "I kulturpropositionen 2 framhölls därom: "Vid avvecklingen av de generella bidragen bedömdes det angeläget att sta-

ten även fortsättningsvis gav ett direkt stöd till kommunernas biblioteksverksamhet. Statsmakternas beslut år 1965 innebar att de statliga insatserna inriktades på rådgivning, service och utvecklingsarbete. De riktlinjer som drogs upp genom 1965 års beslut är de som hitintills legat till grund för de statliga insatserna för folkbiblioteken."

Statens kulturråd har sedan den 1 oktober 1974 ansvaret för de statliga insatserna för folkbiblioteksverksamheten. Inom rådet handläggs dessa frågor av nämnden för litteratur och bibliotek.

4.7.2 *Folkbibliotekens resurser*

Folkbibliotekens verksamhet har utvecklats snabbt. År 1960 var deras totala bokbestånd ca 14,5 milj. band, år 1969 ca 25 milj. band och år 1976 ca 33 milj. band. Den totala utlåningen var ca 30 milj. band år 1960, ca 48 milj. band år 1969 och ca 75 milj. band år 1976. Bland övriga media är grammofonskivor och ljudband i dag reguljära inslag i verksamheten, utlåning av konst (artotekverksamhet) växer fram i folkbibliotekens regi och mikrofilmade arkivalier tillhandahålls i allt större utsträckning.

Kommunernas sammanlagda satsning på folkbiblioteken uppgick år 1976 till ca 520 milj. kr. Vidare tillkommer visst stöd från landstingen. Därtill kommer statliga insatser som syftar till att minska standardskillnaden mellan olika kommuner och stimulera utvecklingen av den uppsökande verksamheten. Sådant statligt stöd till lokala folkbibliotek uppgår budgetåret 1977/78 till sammanlagt 17 milj. kr. Folkbiblioteken mottar inget stöd i form av leveransexemplar av svensk skrift.

Vid åtskilliga folkbibliotek finns betydande specialsamlingar av nationellt intresse. Endast för att exemplifiera kan nämnas att stifts- och landsbiblioteket i Linköping har en betydande samling inkunabler jämte 1500- och 1600-talstryck och att det i Örebro stadsbibliotek finns en omfattande samling manuskript och brev av intresse för studiet av svenska och utländska författare från decennierna kring sekelskiftet. Angående sjukhusens medicinska fackbibliotek hänvisas till avsnitt 4.7.4.

4.7.3 *Bibliotekstjänst AB*

En betydande insats när det gäller rationalisering av folkbibliotekens arbetsformer har gjorts av Bibliotekstjänst AB (Btj) som bildades år 1951 och år 1960 ombildades till aktiebolag.

Btj är ett serviceföretag för främst folkbiblioteken men har även anknytning till andra av folkbiblioteksverksamheten intresserade parter genom att i styrelsen ingår representanter för statens kulturråd och Svenska kommunförbundet. Aktiemajoriteten i bolaget innehas av Sveriges allmänna biblioteksförening och övrig delägare är Svenska kommunförbundet.

En betydelsefull del i Btj:s verksamhet är sambindningen, som startade i syfte att lösa folkbibliotekens problem att få böcker i specialband avsedda för biblioteksbruk. Genom s. k. sambindningshäften erhåller biblioteken bibliografisk beskrivning och kortfattade annotationer om större delen av den svenska bokproduktionen och viss utländsk litteratur. Dessa korta recensioner utarbetas av särskilda lektörer knutna till Btj. Böckerna kan sedan köpas inbundna i biblioteksband av biblioteken. Särskilda granskningsnämnder följer lektörernas arbete.

Sambindningen har fått stor anslutning från folkbibliotekens sida. Ungefär hälften av de svenska folkbibliotekens samlade medel för inköp av böcker används för inköp via sambindningen. Från och med år 1970 har sambindningens bokutbud vidgats till att i stort sett omfatta de svenska förlagens hela produktion. Att nästan all svensk litteratur kan köpas genom sambindningen medför att Btj kan fungera som centralt inköpsorgan och utverka betydande rabatter.

Genom den centrala katalogiseringen vid Btj erhåller biblioteken erforderliga katalogkort. Btj svarar också för anskaffning och katalogisering av grammofonskivor, talböcker och andra AV-media.

Verksamheten vid förlagssektionen inom Btj innefattar publicering av olika bibliografiska hjälpmedel som även utnyttjas av forskningsbiblioteken. Så är t. ex. fallet med katalogerna Utländska nyförvärv till större svenska folkbibliotek (UN), Svenska tidskriftsartiklar och Svenska tidningsartiklar.

BUMS (Bibliotekstjänsts Utlånings- och Mediakontrollsystem)

Bibliotekstjänst presenterade år 1972 ett för folkbiblioteken speciellt avsett datasystem, BUMS. Detta system syftar på kort sikt till att förenkla och förbilliga folkbibliotekens rutiner avseende förvärvsregistrering, lånehantering, omsättning, reservationer, kravkontroller etc. Det syftar också till att tillgodose både bibliotekens och den enskilde låntagarens behov av aktuell och systematisk information om folkbibliotekens mediabestånd.

På längre sikt är avsikten att BUMS även skall kunna underlätta folkbibliotekens administrativa funktioner, såsom planering, inköp, redovisning, utrangeringar etc. genom att framställa nödvändig statistik och annat beslutsunderlag.

De viktigaste funktionerna i BUMS är katalogisering på olika nivåer, sökning via mikrofilm (och via terminal som försöksverksamhet), lånekrav och reservationsrutiner samt framställning av katalogprodukter (kort, mikrofilm, tryck av olika slag). Katalogisering sker vid Btj i samverkan med bibliografiska institutet.

Ett tiotal folkbiblioteksenheter är anslutna till BUMS. Utbyggnadsplanerna innebär att ca 25 bibliotek skall anslutas varje år och att ett fullt utbyggt system kommer att omfatta ca 200 kommuners bibliotek. I den centrala objektbasen är i dag registrerade ca 225 000 titlar och 900 000 exemplar och målet år 1980 är 700 000–900 000 titlar och 18 milj. exemplar.

BUMS har genomgått olika utvecklingsstadier. Den senaste versionen av systemet (BUMS II) har varit i drift sedan omläggningen till ny dator sommaren 1975. Alla delar i systemet är dock ännu inte helt testade. En skillnad i förhållande till LIBRIS är att i BUMS uppdateras de anslutna bibliotekens totala bestånd. Detta innebär att vid en viss punkt titeldelen i registret inte kommer att växa särskilt mycket vid inläggning av nya folkbibliotek, eftersom de flesta titlar vid dessa bibliotek då redan finns registrerade. Däremot växer antalet beståndsuppgifter i registret.

4.7.4 *Samverkan mellan folk- och forskningsbibliotek*

Formella kontakter

De formella kontakterna mellan de två bibliotekstyperna består främst i att folkbiblioteken har representation i forskningsbiblioteksrådet och forskningsbiblioteken representation i Btj:s styrelse. Inom Sveriges allmänna biblioteksförening (SAB) är såväl folkbibliotek som forskningsbibliotek företrädda, och i bibliotekstidskrifter som Biblioteksbladet diskuteras gemensamma problem och informeras om verksamheten på ömse håll (se avsnitt 4.2.3). Man torde dock kunna hävda att såväl SAB som den av föreningen utgivna tidskriften Biblioteksbladet har sin tyngdpunkt i folkbibliotekens verksamhet. En kontaktyta finns också i biblioteksutbildningen som delvis är gemensam för de två biblioteksformerna (avsnitt 4.6.2).

Fjärrlån

När folkbiblioteken i Sverige ett stycke in på 1900-talet började tillhandahålla fjärrlån fanns inte några organiserade former för samarbete dem emellan. Alla låneansökningar från folkbiblioteken ställdes direkt till forskningsbiblioteken. Fjärrlåneverksamheten kom emellertid att ställa så stora krav på forskningsbiblioteken att en avlastning blev nödvändig. Länsbiblioteken tillkom. Vidare inrättades på 1960-talet de tre lånecentralerna för folkbiblioteken i anslutning till stadsbiblioteken i Malmö, Umeå och Stockholm.

I början av 1930-talet utgjorde lånen till folkbiblioteken över hälften av fjärrlånen från kungl. biblioteket, Lunds universitetsbibliotek och dåvarande Göteborgs stadsbibliotek (nuvarande universitetsbibliotek). En undersökning från början av 1970-talet (Kerstin Wiman, Interurbanlån vid svenska bibliotek, 1974) visar att av de till vetenskapliga allmänbibliotek inkomna fjärrlånebeställningarna kom 30 % från folkbibliotek. Vidare framgår att länsbibliotek och lånecentraler skickar 26 % av sina lånebeställningar till de vetenskapliga allmänbiblioteken och 21 % till specialbiblioteken. Av beställningar utsända från vanliga folkbibliotek (ej länsbibliotek eller lånecentraler) kom 14 % till vetenskapliga allmänbibliotek och 9 % till specialbibliotek. Enbart från Uppsala, Lunds och Göteborgs universitetsbibliotek utlånades under budgetåret 1974/75 ca 95 000 volymer (Statistisk årsbok för Sverige). Härav var utlåningen till folkbibliotek ca 30 %. Utlåningen från forskningsbiblioteken till folkbiblioteken är alltså omfattande och utgör ett betydelsefullt inslag i den svenska informationsförsörjningen.

Länsbiblioteken och lånecentralerna spelar en särskild roll i förmedlingen av speciell information genom att deras uppgifter går utöver vad som åvilar primärkommunernas bibliotek.

Länsbiblioteksverksamheten är ursprungligen ett statligt initiativ. Syftet är att genom generella bidrag till olika insatser komplettera och stödja de lokala biblioteken. Genom successiva förändringar av villkoren för statliga bidrag och genom landstingens ökade engagemang har den statliga styrningen av verksamheten minskat och därmed har länsbibliotekens tidigare i vissa avseenden överordnade roll gentemot övriga folkbibliotek i länen ändrats. Verksamheten bedrivs i dag nästan utan någon statlig reglering.

De allmänna villkoren för statsbidrag till länsbiblioteken innebär att länsbiblioteken skall tillhandahålla bibliotek och enskilda litteratur och jämförligt material som inte finns hos övriga folkbibliotek inom länet och som inte är av den typen att det är motiverat att inköp görs av ett lokalt folkbibliotek. Länsbiblioteket medverkar också i boklåneverksamheten utom länet och i åtgärder för handikappade, invandrare och språkliga minoriteter. Slutligen skall länsbiblioteken också kunna tillhandagå andra folkbibliotek och skolbibliotek inom länet med råd i fråga om biblioteksverksamheten.

De tre *lånecentralerna* i Umeå, Stockholm och Malmö förser genom fjärrlån lokala folkbibliotek och länsbibliotek med media som inte finns vid dessa bibliotek. I verksamheten ingår också att bistå med bibliografisk information.

De statsbidrag som utgår till verksamheten fastställs efter prövning för vart och ett av de tre biblioteken. Som allmänna villkor för bidragen gäller att lånecentralen inom det verksamhetsområde som statens kulturråd bestämmer tillhandahåller bibliotek och enskilda litteratur och jämförligt material som inte finns hos länsbibliotek och som inte är av den typen att den bör inköpas av ett sådant bibliotek. Även lånecentralerna skall medverka i åtgärder för invandrarnas och de språkliga minoriteternas litteraturförsörjning. Några principer för hur stor del av kostnaderna för lånecentralverksamheten som skall täckas av det statliga bidraget samt vilka kostnader i den lokala biblioteksverksamheten som skall hänföras till lånecentralfunktionen har inte kommit till uttryck i bestämmelserna för statsbidrag.

En utredning tillsatt inom statens kulturråd ser för närvarande över formerna för det statliga stödet till länsbibliotek och lånecentraler. Samma utredning behandlar även frågan om depåbibliotek. Tanken med depåbibliotek är att mindre frekvent litteratur skall bevaras, varigenom detta, i allmänhet äldre, bestånd kan bli tillgängligt via fjärrlån.

Övriga kontakter

Genom avtal med landstingen drivs ofta sjukhusens fackbibliotek av det lokala folkbiblioteket. Här har byggts upp litteraturbestånd för medicinsk forskning och klinisk verksamhet. Samarbete förekommer därvid med större forskningsbibliotek genom fjärrlån.

På orter med utbildning på högskolenivå har kontakter tagits mellan folk- och forskningsbibliotek. Institutionstjänsten vid Stockholms universitetsbibliotek gör t. ex. en beståndskatalog över kurslitteratur i humaniora och samhällsvetenskaper vid såväl forskningsbibliotek som folkbibliotek i stockholmsregionen. I Stockholmsbibliotekens samarbetsnämnd ingår representanter för båda bibliotekstyperna. I Örebro finns ett samrådsorgan för utbyte av tjänster och erfarenheter mellan högskolebiblioteket, folkbiblioteken och gymnasiebiblioteken. Liknande mer eller mindre formaliserat samarbete finns även på andra orter.

Vidare står bibliotekens platsförmedling inom kungl. biblioteket till tjänst för all slags bibliotekspersonal (se avsnitt 4.9.3).

Bibliografiska publikationer

De bibliografiska publikationer som framställs vid svenska forskningsbibliotek, främst vid bibliografiska institutet vid kungl. biblioteket, har stor betydelse även för folkbiblioteken och är i vissa fall oumbärliga hjälpmedel. Som exempel kan nämnas AK, de nationalbibliografiska publikationerna och tidskriftslistor av typen List Tech. På motsvarande sätt utnyttjar forskningsbiblioteken de publikationer som Btj utger för folkbiblioteken (se avsnitt 4.3.4).

4.8 Internationell samverkan

4.8.1 *Inledning*

Här presenteras några viktiga organ och program för internationellt samarbete med särskild hänsyn till svensk medverkan. Internationellt samarbete på informationsförsörjningens område bedrivs inom fler organ än de här beskrivna. Det är därvid i allmänhet fråga om ett operativt samarbete inom ett visst ämnesområde.

4.8.2 *IFLA*

International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA) utgjorde från början en sammanslutning av biblioteksföreningar. Numera kan även institutioner (bibliotek) vara medlemmar. Svenska organisationer som är medlemmar är Sveriges allmänna biblioteksförening (SAB), Svenska bibliotekariesamfundet, forskningsbiblioteksrådet (FBR), Sveriges vetenskapliga specialbiblioteks förening samt det Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet. Vidare är ett tiotal institutioner medlemmar, bl. a. universitets- och specialbibliotek samt bibliotekshögskolan, nämnden för litteratur och bibliotek vid statens kulturråd och Bibliotekstjänst AB.

IFLA har strävat efter att i sin organisation spegla olika bibliotekstyper och gemensamma funktioner, t. ex. katalogisering och automatisering. Organisationen är även initiativtagare till den biblioteksstatistik som publiceras av Unesco. För svensk del insamlas denna statistik av FBR. IFLA har även spelat en betydelsefull roll för det internationella publikationsutbytet och för internationell lånetrafik.

Strävandena att åstadkomma en universellt giltig bibliografisk beskrivning, Universal Bibliographic Control (UBC), har kommit i förgrunden. I denna fråga samarbetar IFLA med Unesco (NATIS-programmet).

Ett betydande internationellt samarbete äger rum inom olika sammanslutningar som sorterar under IFLA, t. ex. de som berör bibliotek av en viss typ, nationalbibliotek, parlamentsbibliotek etc. Arbetet inom dessa organisationer har i hög grad en praktisk inriktning.

Vid IFLA-konferensen år 1975 framlades en kanadensisk rapport The role of National Libraries in national and international information systems. Denna rapport behandlade för första gången den roll som ett nationalbibliotek kan spela inom den internationella informationsförsörjningen.

Speciellt framhölls nationalbibliotekens ansvar när det gäller att:
- organisera fjärrlåneverksamhet nationellt och internationellt
- registrera den nationella produktionen i en nationalbibliografi samt utnyttja denna i internationellt utbyte för att därigenom få tillgång till andra länders motsvarande bibliografering
- arbeta för en gemensam internationell bibliografisk standard
- förbättra möjligheterna till återvinning av information genom indexering, utarbetande av referat, ämnesklassificering m. m. av det inhemska materialet
- befrämja forskning och utveckling inom nämnda områden
- verka för NATIS- och UNISIST-programmen (se i det följande).

4.8.3 *FID*

International Federation for Documentation/Fédération internationale de documentation (FID) tilldrog sig under 1950-talet ett ökat intresse från främst USA och Sovjetunionen och statliga insatser bidrog till att öka budgeten. I flera stater bildades understödjande nationalkommittéer för att främja FID:s verksamhet. Tekniska litteratursällskapet var ursprungligen s. k. nationell medlem i FID, men avlöstes år 1965 av den då nybildade svenska nationalkommittén för dokumentation under Vetenskapsakademien. Denna avlöstes år 1968 av SINFDOK.

FID har bl. a. utvecklat det universella decimalklassifikationssystemet, UDK, som översatts till ett tjugotal språk. En tredje svensk upplaga avsedd att täcka nordiska behov är under slutredigering med stöd från SINFDOK. FID har vidare på uppdrag från Unesco åtagit sig att utarbeta ett klassifikationssystem, Broad System of Ordering (BSO), med en mindre invecklad hierarkisk uppbyggnad än UDK och Dewey (se avsnitt 4.3.6). FID har även utgivit handledningar i moderna dokumentations- och reprometoder.

4.8.4 *Unesco*

Unesco har under sin kvartssekellånga verksamhet aktivt främjat frågor avseende informationsförsörjning. Verksamheten har emellertid varit splittrad, vilket man på senare tid sökt motverka.

I samarbete med IFLA sammankallade Unesco år 1961 i Paris International Conference on Cataloguing Principles. Vid denna och en motsvarande konferens i Köpenhamn år 1969 sökte man uppnå en internationell standard för bibliografisk beskrivning (ISBD) i fråga om olika typer av publikationer.

Andra viktiga Unesco-initiativ är Index translationum, ett årligt register över översatta böcker inom alla ämnesområden, och Unesco statistical yearbook, där bl. a. biblioteksstatistik redovisas.

UNISIST

Unescos program UNISIST antogs av Unescos generalförsamling år 1972 efter rekommendationer från Unescos Intergovernmental Conference for

the Establishment of a World Science Information System. Sverige har anslutit sig till programmet och utsett SINFDOK till svenskt kontaktorgan. Sedermera har tillkommit en särskild svensk UNISIST-kommitté, knuten till SINFDOK.

UNISIST-programmet innehåller målsättningar inom fem huvudområden:

- utveckling av en politik för nationell informationsförsörjning och nationella nät
- hjälp till utvecklingsländer att skapa en infrastruktur för informationsförsörjning
- förstärkning av olika komponenter i informationskedjan, såsom bibliotek och informationscentraler
- förbättring av hjälpmedel för att åstadkomma sammanlänkning av system
- utbildning av informationspersonal och användare.

I programmet betonas att vetenskaplig information – åtkomlig genom moderna informationssystem – måste betraktas som en viktig nationell tillgång bl. a. för att främja forskning och utveckling. En nationell forskningspolitik borde enligt programmet sålunda inbegripa även frågor om utveckling av informationssystem.

Inom programmet har bl. a. framtagits Reference manual for machine-readable bibliographic descriptions (1974), vilken följs av de stora referatorganen. Vidare har initiativ tagits till standardnumrering av serier och tidskrifter (ISSN).

NATIS

NATIS (National Information Systems) antogs av Unescos generalkonferens år 1974 varvid Sverige anslöt sig till det rekommenderade programmet.

Huvudpunkterna i programmet gäller stöd till gemensam planering av den nationella infrastrukturen inom dokumentations-, biblioteks- och arkivområdet, vilket innebär upprättande av de organ och myndigheter som är nödvändiga för att ett land skall kunna fungera i det internationella samarbetet och maximalt kunna utnyttja detta. Vidare innebär programmet hjälp till medlemsländerna, speciellt utvecklingsländerna, med planering och utveckling av den nationella infrastrukturen.

NATIS-programmet upptar ett stort antal mål bland vilka kan nämnas följande:

- en nationell informationspolitik, som speglar alla samhällssektorer, bör formuleras för att tjäna som ledning vid planeringen av den nationella verksamheten inom informationen
- för att öka användarnas kännedom om informationsmöjligheterna bör universitet och andra utbildningsanstalter svara för att utbildningsplanerna innefattar en systematisk utbildning i användningen av de informationskällor som finns tillgängliga inom det nationella informationssystemet
- en ingående analys bör göras av den information som regeringsorgan

och statliga myndigheter behöver för att fullgöra sina uppgifter, liksom av de informationsbehov som föreligger inom industri, forskning och utbildning
- en fullständig kartläggning bör ske av existerande inhemska dokumentationscentraler samt biblioteks- och arkivsamlingar, då dessa utgör en nödvändig förutsättning för en balanserad planering och utveckling av det nationella informationssystemet
- en fullständig kartläggning bör göras av nuvarande personalresurser som underlag för en planering av arbetskraftsbehovet inom informationssystemet
- det nationella systemet för utbildning vid universitet eller annan högre utbildning bör innefatta utbildningsprogram för biblioteks- samt informations- och dokumentationspersonal, så att personalbehoven kan täckas av kvalificerade personer
- de olika funktioner som utövas av dokumentationstjänster, bibliotek och arkiv bör koordineras av ett (el. flera) centralorgan såsom ett element i det nationella informationssystemet
- principen om en universell bibliografisk kontroll förutsätter att det nationellt organiseras en bibliografisk kontroll med syfte att tillförsäkra varje publikation en bibliografisk beskrivning vid själva utgivningen.

Inom de båda Unescoprogrammen har man från början betraktat informationsförsörjningens område som en helhet. Ett problem har emellertid varit att UNISIST är placerat i Unescos sektor för naturvetenskap och teknik, medan NATIS hör hemma inom sektorn för kultur och kommunikation. Även om man grovt kan påstå att UNISIST syftar till att åstadkomma ett globalt nät för informationsförsörjning, medan NATIS avser att bygga ut den nationella kapacitet som fordras för att ett land skall kunna tillgodogöra sig informationsförsörjning, förekommer av naturliga skäl dubbleringar. Båda programmen har t. ex. uppgifter i utbyggnaden av utvecklingsländernas informationssystem. För att åstadkomma bättre samverkan mellan de två programmen antog Unescos generalförsamling år 1976 ett General Information Programme, som inom Unesco skall hållas samman av The Intergovernmental Council of the General Information Programme, där tills vidare Norge representerar Skandinavien. Sverige har möjlighet att påverka programmet dels genom sin permanenta delegation i Unesco, dels via det samarbete som finns mellan de nordiska Unescokommissionerna, i vilket Svenska Unescorådet deltar.

4.8.5 *OECD*

OECD inrättade år 1965 en Information Policy Group (IPG). Denna grupp har sökt formulera en generell informationspolitik för medlemsländerna. Främst har detta kommit till uttryck i att en särskild expertgrupp tillkallats. Gruppens rapport Information for a changing society. Some policy conciderations (1971) har varit av grundläggande betydelse även för arbetet inom Unesco.

I rapporten betonades särskilt att nationella strävanden inom vetenskaplig och teknisk information måste harmoniera med de internationella strä-

vandena samt att varje land bör upprätta ett ansvarigt organ, "a national focus", för dessa frågor. Avsikten med ett sådant organ skall vara att främja:

- en effektiv samordning av informationssystem och källor på det nationella planet
- ett effektivt utnyttjande av möjligheten till internationellt samarbete
- en hög grad av kompatibilitet mellan de avancerade informationssystem som utvecklas i olika länder och inom olika ämnesområden.

På initiativ av IPG erbjöds medlemsländerna att på ett tidigt stadium pröva datorbaserade informationssökningssystem som MEDLARS, Chemical Abstracts Condensates och INSPEC. Sverige var ett av de första länderna att acceptera detta erbjudande. Med ingången av år 1977 ersattes IPG och Computer Utilisation Group av en arbetsgrupp ICCP (Information, Computer and Communications Policy).

4.8.6 *ICSU*

ICSU (International Council of Scientific Unions) har visat särskilt intresse för bibliografiområdet och bildat en speciell grupp (ICSU Abstracting Board). Gruppen består av representanter för viktiga abstractpublikationer t. ex. Bulletin signalétique, Referativnyj žurnal, Physics Abstracts, Chemical Abstracts och Biological Abstracts.

På initiativ av ICSU inleddes ett samarbete med Unesco (ICSU-Unesco Study on the Communication of Scientific Information and the Feasibility of a World-wide Science Information System), vilket resulterade i det tidigare beskrivna UNISIST-programmet. Verksamheten inom Abstracting Board (ICSU/AB) har lett till en viss samordning av abstractpublikationer, bl. a. har framtagits en Reference manual for machine-readable bibliographic descriptions (1974).

Sverige deltar inom ICSU:s ram bl. a. i Committee on Data for Science and Technology (CODATA). Den svenska CODATA-kommittén har utgivit Vägledning för presentation av numeriska data från experiment i källtidskrifter (1975).

4.8.7 *ISO*

ISO (International Standardisation Organisation) har till uppgift att främja standardiseringsarbete. I varje land finns nu ett nationellt organ, i vårt land Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS). Det bibliografiska området är representerat av standardkommittén för dokumentation (T 34) som inom ISO motsvaras av Technical Committee 46 (TC 46). Finansieringen av T 34 inom SIS även för områden som inte direkt har industriellt intresse sker huvudsakligen genom bidrag från SINFDOK.

Sverige har varit aktivt inom ISO på det bibliografiska området. Bl. a. ledde svenska initiativ till antagandet av magnetbandsformatet ISO 2709 (avsnitt 4.3.5). Sverige har också tagit initiativ till att organisera ISO-arbetet på nordisk bas genom det s. k. INSTA-samarbetet (INternordisk STAndardisering). På nordisk nivå har ansvaret för delar av arbetsprogrammet fördelats enligt följande:

- Litteraturreferat – Finland
- Bibliografisk beskrivning – Danmark
- Bibliografiska data för tidskrifter och artiklar – Sverige
- Tesaurer och indexeringsfrågor – Norge
- Terminologi – Norge
- Mikrofilmkort inkl. titelutformning av dessa – Danmark
- Utformning av tekniska rapporter inkl. dokumentdatablad – Sverige
- Ryggtitlar och signumfält – Sverige
- datateknik inom dokumentationen inkl. COM-produkter – Sverige.

4.8.8 *Nordiska samarbetsorgan*

Sedan slutet av 1940-talet har samarbete pågått inom Norden på informationsförsörjningens område. År 1957 grundades det Nordiska vetenskapliga bibliotekarieförbundet (NVBF), vilket är en organisation för de nationella föreningarna för bibliotekarier och annan personal vid forskningsbiblioteken. År 1973 bildades sammanslutningen De nordiska forskningsbibliotekens samarbetskommitté (NFBS) som i första hand åtog sig ansvaret för Scandiaplanen (se avsnitt 4.4.6)

Inom området vetenskaplig information och dokumentation har NORDFORSK varit aktivt sedan början av 1950-talet. NORDFORSK:s nämnd för teknisk information och dokumentation har som uppgift att vara ett rådgivande och planerande organ. Vidare svarar NORDFORSK för uppbyggnaden av SCANNET och driver informationscentralen SCANDOC. I anslutning till rekommendationer av Nordiska rådet år 1963 tillkom från år 1971 det nordiska koordineringsorganet (NORDDOK) med statuter fastställda av de nordiska regeringarna. NORDDOK:s verksamhet syftade till att underlätta informationsutbytet mellan medlemsländerna.

Under 1970-talet har synen på forskningsbiblioteks- och dokumentationsarbete som en integrerad verksamhet vuxit sig allt starkare. Samtidigt har medvetenheten om behovet av ökat nordiskt samarbete inom det traditionella forskningsbiblioteksväsendet accentuerats. Ämbetsmannakommittén för nordiskt kulturellt samarbete beslöt efter framställning därom från NORDDOK att i juni 1974 tillsätta en arbetsgrupp med uppgift att överväga lämpliga former för ett effektivt samarbete mellan de vetenskapliga biblioteken i Norden och deras nationella centralorgan och i samband därmed överväga behovet av finansiellt stöd till denna verksamhet.

Arbetsgruppen utarbetade ett betänkande som innehöll förslag om att det nordiska samarbetet inom området forskningsbibliotek och vetenskaplig information och dokumentation fortsättningsvis borde ske genom ett nytt nordiskt samarbetsorgan som skulle överta NFBS:s och NORDDOK:s uppgifter.

På grundval av denna utredning fastställde Nordiska ministerrådet (undervisnings- och kulturministrarna) den 14 juni 1976 en instruktion för Nordiska samarbetsorganet för vetenskaplig information (NORDINFO) med ändamål att främja nordiskt samarbete rörande forskningsbiblioteksväsendet samt vetenskaplig information och dokumentation.

NORDINFO:s uppgift är att inom sitt område verka för en utveckling

som syftar till förbättrad eller mer rationell service för forskare och andra nyttjare av vetenskaplig information och dokumentation i de nordiska länderna. I detta syfte skall organet särskilt följa utvecklingen på området såväl i de nordiska länderna som internationellt. NORDINFO skall även främja och samordna överföring av dokumenterbar information inom och mellan de nordiska länderna samt på internationell basis. Samarbetsorganet skall vidare initiera och bedriva utrednings- och projektverksamhet (innefattande metod- och systemutveckling samt utbildning på biblioteks-, dokumentations- och informationsområdet) samt lämna råd och upplysningar till nationella och nordiska organ. NORDINFO:s sekretariat har för perioden 1977–79 förlagts till Finland som också besätter ordförandeposten.

4.9 Kungl. biblioteket

4.9.1 *Uppgifter och inriktning*

Kungl. biblioteket (KB) är enligt sin instruktion (SFS 1965:733 med ändring SFS 1974:975) nationalbibliotek med uppgift att:

- samla, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna tryckta skrifter samt utomlands utgivna tryckta skrifter på svenska språket, av svenska författare eller om svenska förhållanden,
- mottaga och förvara handskrifter som tillhöra området för bibliotekets verksamhet,
- främja utvecklingen av svenskt biblioteksväsen.

Biblioteket skall vidare (SFS 1965:733) inom de ämnesområden och i den omfattning regeringen bestämmer dels vara lokalt forskningsbibliotek, dels svara för biblioteksservice åt universitetet i Stockholm. Den senare uppgiften har fr. o. m. 1 juli 1977 överförts till Stockholms universitet. Enligt prop. 1976/77:59 (sid. 345–346) skall universitetet i Stockholm svara för litteraturförsörjningen till utbildning och forskning vid universitetet. I framtiden bör det enligt nämnda proposition ankomma på i första hand universitetsbiblioteket att förvärva och hålla den litteratur det här är fråga om. Den slutliga överföringen av uppgifter till universitetsbiblioteket bör dock anstå tills kungl. bibliotekets framtida uppgifter fastställs på grundval av BIDOK:s förslag. Fr. o. m. budgetåret 1977/78 överfördes ansvaret för juridik samt vissa samhällsvetenskapliga och språkvetenskapliga ämnen, medan KB tills vidare bevakar övriga humanistiska ämnesområden i samma utsträckning som hittills.

Biblioteket erhöll redan år 1661 rätt till ”biblioteksexemplar” av alla skrifter tryckta vid boktryckerier inom det dåvarande Sverige. Samlingarna var ännu vid slutet av 1700-talet ganska obetydliga. Under 1800-talet växte bibliotekets samlingar, dels genom flera stora donationer, dels genom ökade resurser för bokinköp, och omfattade vid sekelskiftet 1900 mer än 300 000 band, motsvarande knappt en femtedel av bibliotekets nuvarande bestånd.

Bibliotekets huvudbyggnad i Humlegården som färdigställdes år 1877 har under årens lopp genomgått flera om- och tillbyggnader, senast år 1971.

Under år 1976 har byggnadsstyrelsen studerat möjligheter till utbyggnad av biblioteket i Humlegården och en särskild arbetsgrupp inom lokal- och utrustningsprogramkommittén för Stockholm utreder för närvarande bibliotekets framtida lokalbehov.

Redigering och utgivning av den samlade accessionskatalogen över utländsk vetenskaplig litteratur vid svenska forskningsbibliotek har sedan år 1886 varit en central uppgift för KB. De bibliografiska uppgifterna sammanfördes vid 1953 års omorganisation till ett bibliografiskt institut för redigering och utgivning av accessionskatalogen och nationalbibliografierna samt (fr. o. m. år 1958) den s. k. centralkatalogiseringen av den svenska litteraturen. Vidare är forskningsbiblioteksrådets sekretariat administrativt knutet till KB.

En särskild institutionstjänst tillkom år 1965 för bibliotekssservice till de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesområdena vid universitetet i Stockholm. Verksamheten har sedermera utökats till att även omfatta bibliotekssservice till bl. a. latinamerikainstitutet samt – inom ämnesområdena sinologi och japanologi – bibliotekssservice till östasiatiska museet. Universitetsbiblioteket svarar numera för verksamheten.

Sedan år 1946 bedriver KB en yrkesutbildning för biblioteksassistenter vid forskningsbiblioteken och vid biblioteket finns också (genom arbetsmarknadsstyrelsens försorg) en platsförmedling för bibliotekspersonal.

Stockholmsbibliotekens bilservice som är knuten till KB bedrivs inom ramen för stockholmsbibliotekens samarbetsnämnd. Servicen omfattar samtliga högskolebibliotek (motsv.) jämte ett flertal andra vetenskapliga bibliotek och myndighetsbibliotek i regionen samt Stockholms stadsbibliotek. En annan uppgift främst av regional karaktär gäller ansvaret för statens biblioteksdepå i Bålsta.

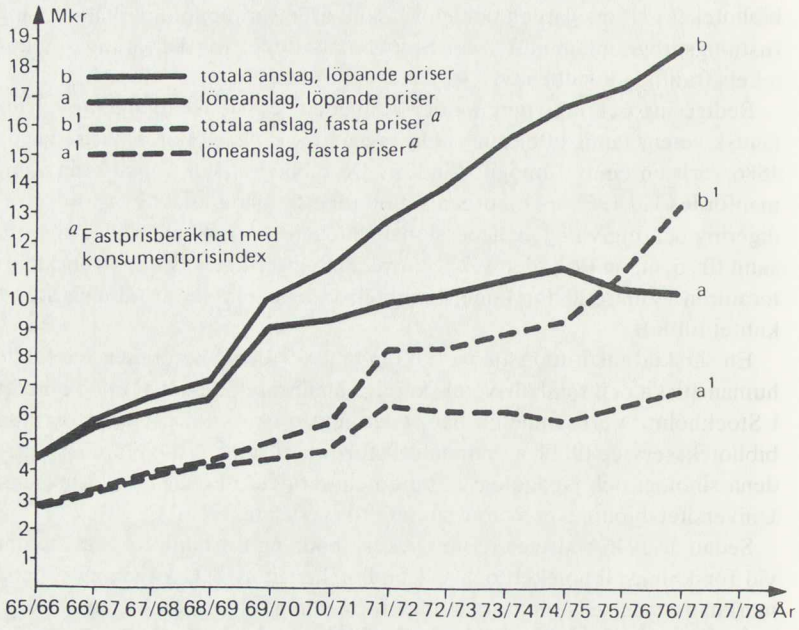
Vid KB finns en lånecentral för tidningsfilm och en provisorisk tidningsfilmningsavdelning. KB är också sedan år 1955 huvudman för nationalfonoteket.

Riksstatsanslagen för KB ((inkl. bibliografiska institutet och forskningsbiblioteksrådet) uppgick för budgetåret 1976/77 till sammanlagt 19,1 milj. kr varav till avlöningar ca 13,8 milj. kr och till bokinköp m. m. ca 5,3 milj. kr. Anslagsutvecklingen för KB under periden 1965/66–1976/77 framgår av figur 4.2.

Under 1960–70-talen har till KB:s lönekostnadsanslag överförts anslagen för ca 30 tjänster vid skilda institutions- och fakultetsbibliotek inom Stockholms universitet. Inom ramen för anslaget till bokinköp m. m. har skapats ett trettiotal befattningar. Fr. o. m. 1 juli 1977 övergår ca 52 årsverken till universitetet, vilket innebär att KB: s lönekostnader minskar från 13,8 milj. kr. 1976/77 till ca 9,9 milj. kr. under 1977/78.

Bibliotekets samlingar uppgick år 1975 till ca 55 000 hyllmeter, vilket torde motsvara närmare 2 milj. band och ca 10 milj. småtryck. Tillväxten under år 1975 uppgick till ca 1 000 hyllmeter varav ca 485 m svenskt tryck och ca 435 m utländskt tryck samt ca 80 m övrigt. Under de senaste fem åren har en svag ökning skett i tillväxten uttryckt i meter. Ökningen har gällt den svenska litteraturen, medan den utländska något minskat i tillväxttakt.

Figur 4.2. Anslagsutvecklingen för kungl. biblioteket perioden 1965/66–1976/77

Anm: Fr o m 1969/70 ingår lönekostnadspålägg

Antalet utlånade volymer per år uppgår till ca 100 000 och antalet fotoreproduktioner till mellan 300 000 och 400 000. Variationerna i antalet lån har varit små under den senaste femårsperioden. Av lånen var år 1976 ca 70 000 läsesalslån, ca 17 000 forskarsalslån och ca 16 000 hemlån. De interurbana lånen uppgick till ca 11 000 varav ca 9 700 utlån.

4.9.2 *Organisation*

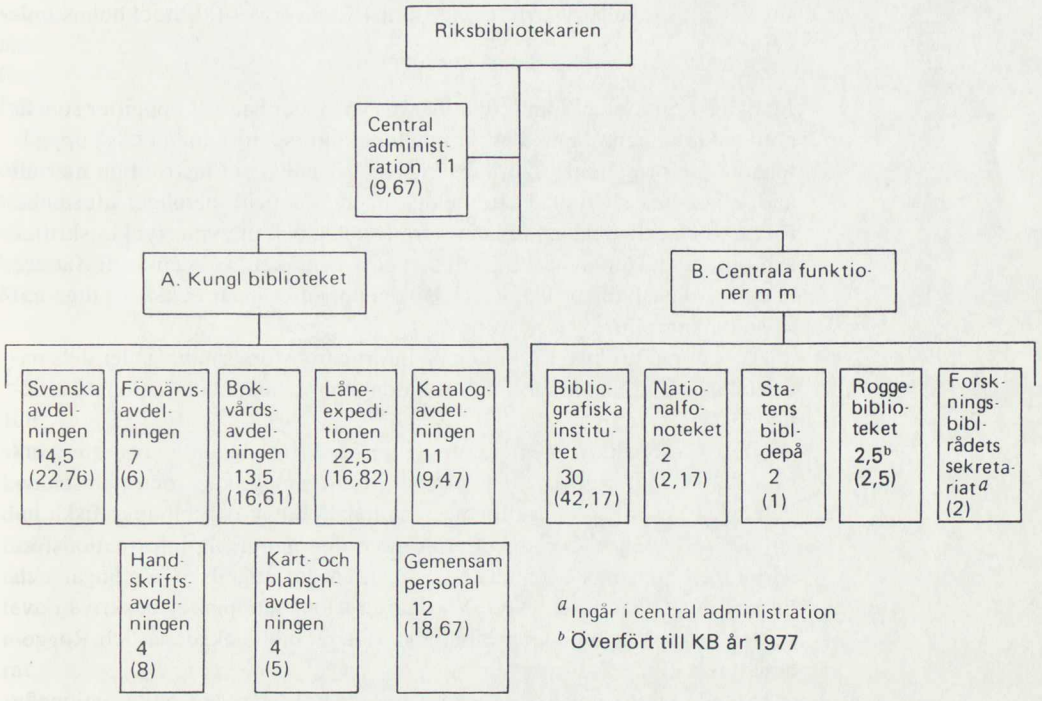
KB intar en särställning bland de vetenskapliga biblioteken genom att som myndighet sortera direkt under regeringen. Biblioteket hör till kategorin ”lärda verk”. Ansvaret för planering och ledning av verksamheten ligger hos bibliotekets chef, riksbibliotekarien. KB:s organisation fr. o. m. 1 juli 1977 beskrivs i figur 4.3.

I nu gällande organisation sorterar följande enheter under riksbibliotekarien:

- ☐ åtta avdelningar (enligt instruktionen)
- ☐ bibliografiska institutet
- ☐ nationalfonoteket
- ☐ tidningsfilmningsavdelningen
- ☐ biblioteksdepån.

Bibliotekets personal (exkl. personal vid Stockholms universitetsbibliotek) uppgick vid budgetårsskiftet 1977/78 till ca 165 befattningshavare ut-

Figur 4.3. Kungl. bibliotekets organisation år 1977

Anm.: Siffrorna utan parentes anger antalet tjänster inom enheterna enligt tjänsteförteckning.
Siffrorna inom parentes anger helårsarbetande vid enheten.

tryckt i årsverken. Sammanställningen i tabell 4.2 visar hur uppgifter och personal var fördelade på de olika verksamhetsgrenarna budgetåret 1975/76, (senaste aktuella fördelning), inkl. biblioteksservicen till Stockholms universitet och latinamerikainstitutets bibliotek.

Tabell 4.2 Kungl. bibliotekets anslag och personal budgetåret 1975/76

Verksamhetsgrenar	Utgifter tkr 1975/76	Personal årsverken 1975/76	Tjänster[a] 1975/76
Kungl. biblioteket som arkivbibliotek och lokalt forskningsbibliotek	10 386 (59 %)	115 (53 %)	94 (56 %)
Centrala funktioner	3 590 (21 %)	49 (23 %)	34 (20 %)
Biblioteksservice för Stockholms universitet m. m.[b]	3 527 (20 %)	52 (24 %)	41 (24 %)
Summa	17 503 (100 %)	216 (100 %)	169 (100 %)

[a] Tjänster enligt tjänsteförteckning.
[b] Omfattar ej kostnader för bokinköp m. m.

Verksamheten under punkten Biblioteksservice för Stockholms universitet m. m. i tabellen har fr. o. m. 1 juli 1977 övergått till Stockholms universitet.

Med den terminologi som utredningarna använder har KB uppgifter som är nationaldokumentära med inriktning mot kultursektorn men också uppgifter inom informationsförsörjningen. KB har enligt sin instruktion mer än andra bibliotek en uttalad nationaldokumentär uppgift, nämligen att samla, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna tryckta skrifter samt utomlands utgivna skrifter på svenska språket, av svenska författare eller om svenska förhållanden. I sådana uppgifter ingår också att utge nationalbibliografin.

KB:s uppgifter med inriktning på informationsförsörjning gäller dels nationell informationsförsörjning, dels uppgifter av lokal och regional karaktär.

KB:s nationaldokumentära uppgifter beskrivs nedan i avsnitten om svenska skrifter och suecana, handskriftsavdelning, kart- och planschavdelning, bokvård, tidningsfilmning, nationalfonotek och bibliografiska institutet (NB och CK). Uppgifterna inom den nationella informationsförsörjningen återfinns behandlade i avsnitten om utländska samlingar och bibliografiska institutet (AK). Viktigare regionala uppgifter beskrivs i avsnitten om lokalt forskningsbibliotek, statens biblioteksdepå och Roggebiblioteket.

Huvudvikten i nulägesbeskrivningen av KB läggs vid olika nationella uppgifter. En fullständigare beskrivning av bibliotekets olika funktioner och avdelningar återfinns i Riksbibliotekariens ämbetsberättelse, i Arbetsbeskrivning över kungl. bibliotekets avdelningar (1975) samt statskontorets rapport De vetenskapliga biblioteken: organisation och administration (1973). Utförliga redogörelser för bibliotekets anslagssituation och personalresurser återfinns i riksbibliotekariens anslagsframställningar (särskilt för budgetåret 1976/77) och ämbetsberättelser.

4.9.3 *Nationella uppgifter*

Svenska skrifter jämte suecana

Som framgår av instruktionen fungerar KB som nationalbibliotek med arkivskyldighet för svenska skrifter. Biblioteket erhåller pliktleveranser från landets tryckerier genom lagbestämmelser som går tillbaka till 1600-talet. Genom att bibliografiska institutet dessutom erhåller frivillig leverans från förlagen för bibliografering får KB i allmänhet två exemplar av den svenska bokproduktionen. De utomlands utgivna skrifterna om Sverige (suecana) erhålles genom köp eller genom byte/gåva.

Funktionen som arkivbibliotek för svenska skrifter är KB:s viktigaste. KB har nu det största och mest fullständiga beståndet av svenska skrifter. Vad gäller det svenska beståndet bör man särskilt poängtera den stora fullständigheten i samlingarna av äldre tryck samt den stora och välordnade samlingen småtryck. På båda dessa områden är KB landets bäst försedda bibliotek.

Även om insamlande och tillhandahållande av svenska skrifter och sue-

cana varit en huvuduppgift för KB, har dessa uppgifter inte alltid kunnat lösas på ett sätt som motsvarar moderna krav. Tryckerileveranserna har i äldre tid inte alltid kontrollerats på bästa sätt. Av denna och andra orsaker finns luckor i det äldre beståndet, som det kräver arbete och resurser att fylla.

I senare tid har nya metoder att framställa skrifter bl. a. genom kontorsoffset medfört att tryckning av skrift förekommer även hos andra än boktryckare, med åtföljande svårigheter att bevaka leveranserna. KB har också, i överensstämmelse med internationella konventioner, ansvar för uppbyggnad av svenska referenssamlingar i Paris, Washington, Reykjavik och Moskva.

Utländska samlingar

KB kan tillsammans med universitetsbiblioteken karakteriseras som vetenskapligt allmänbibliotek, även om dess samlingar av utländsk litteratur är koncentrerade till humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesområden. För KB:s del torde ca 60 % av bibliotekets ca 55 000 hyllmeter hänföras till de utländska samlingarna. Tyngdpunkten ligger på arbeten som tjänar till att belysa svensk kultur och svenskt liv samt annan vetenskaplig litteratur inom humaniora samt rätts- och samhällsvetenskaper. Inom humaniora och angränsande ämnen är biblioteket speciellt väl försett med litteratur rörande språkvetenskap, konst, teater, arkeologi, historia med hjälpvetenskaper, geografi och resebeskrivningar. Detta bestånd ingår som en viktig del i det svenska sambiblioteket och spelar därmed en viktig roll i den svenska informationsförsörjningen.

Biblioteket har omfattande bytesförbindelser med en rad bibliotek i andra länder och har för detta ändamål bl. a. disponerat bytesmaterial från Stockholms universitet. Utöver detta fungerar KB som central bytesinstitution för ett stort antal stater, som önskar sända sitt bytestryck till en och samma adressat för vidare befordran. Utlåningen till andra länder uppgår till närmare 1 800 volymer per år.

Handskriftsavdelningen

Enligt KB:s instruktion har biblioteket till uppgift att mottaga och förvara handskrifter som tillhör området för bibliotekets verksamhet. Liknande arbete bedrivs särskilt vid de äldre universitetsbiblioteken, som också har betydande handskriftssamlingar. Under de senaste decennierna har KB lagt större vikt än tidigare vid nationalbiblioteksaspekten på handskriftsområdet och bedrivit en aktivare förvärvspolitik. Det får betraktas som en nationell uppgift att göra KB:s handskriftssamlingar tillgängliga på bästa sätt. Handskrifter och tryckt material kompletterar varandra och används sida vid sida.

Kart- och planschavdelningen

Kart- och planschavdelningen tillkom år 1928. Den anskaffar, registrerar och tillhandahåller kartor, planscher, porträtt m. m. Anskaffningen sker

huvudsakligen genom gåvor. En del material, som svenska kartor, kartografiska arbeten och vykort, ingår i tryckerileveranserna. Det äldre beståndet kompletteras genom köp. En särskild kart- och planschavdelning finns även vid universitetsbiblioteket i Uppsala.

Det finns inte någon institution med uppgift att vara svenskt kartarkiv. Jämte KB har speciellt krigsarkivet stora samlingar. KB är likväl i dag den institution man vänder sig till i frågor rörande historisk kartografi. Materialet är dock till mycket stor del okatalogiserat. Vidare finns många luckor i materialet, beroende på att kartor ofta framställts med metoder som inte fallit under lagen om tryckerileveranser. Tidigare hade man inte heller någon stark ambition att vara arkivbibliotek på detta område och kontrollerade därför inte leveranserna eller kompletterade dem genom köp. Det är i dag i praktiken omöjligt att få tillgång till varje karta som framställts i Sverige; det är till och med svårt att få uppgifter om vad som producerats.

I riksbibliotekariens petita för budgetåret 1976/77 framhålles att kart- och planschavdelningen vid kungl. biblioteket bör bli föremål för en speciell utredning, bl. a. därför att avdelningens uppgifter har blivit mera komplicerade genom förflyttningen av statens lantmäteriverk från Stockholm.

Planschavdelningen innehåller porträtt, historiska och topografiska bilder, handteckningar (med undantag av handritade kartor), gravyrer, vykort, exlibris m. m. I fråga om planscher m. m. har gränsdragningen mellan KB och andra institutioner i vissa fall varit oklar, men vissa riktlinjer finns och vid behov förekommer samråd. KB förvärvar historiska och topografiska planscher och bilder av dokumentärt slag utan hänsyn till estetiska värderingar. Konstnärlig grafik, konstnärliga fotografier och porträtt samlas vid statens konstmuseer. Dokumentära porträtt (fotografier) samlas däremot av KB. Vykortssamlingar finns förutom vid KB, som har den största samlingen i landet, även vid Stadsmuseum i Stockholm och vid Nordiska museet. Topografiska bilder samlas av Stadsmuseum och KB. KB är den enda institution som systematiskt samlar exlibris.

Bokvård

De krav som ställs på KB att för framtiden bevara svenskt tryck ställer också särskilda krav på bibliotekets bokvårdsavdelning när det gäller att förhindra att äldre och nyare material förfars och förslits. Redan nu och än mera i framtiden vållas problem av att det inom landet inte finns någon utbildning i bokbinderi och av att det saknas lämplig utbildning av konservatorer, vilka förutsätts utbildade vid de egna institutionerna. Ett uttalat behov av rådgivning i konserveringsfrågor finns också, bl. a. till följd av att kommunala bibliotek erhållit äldre samlingar, t. ex. från gymnasiebibliotek.

Tidningsfilmning och utlåning av tidningsfilm

Skyddsfilmning av tidningar kan också anses vara en nationaldokumentär uppgift. Frågan om skyddsfilmning har utretts av tidningsfilmningskommittén (TFK) som i sin första rapport Dagspress på mikrofilm: tidningsfilmningens omfattning och organisation m. m. (1975) föreslagit att en sär-

skild tidningsfilmningsavdelning inrättas vid KB. TFK har i sin andra rapport Dagspress på mikrofilm: filmning, arkivering, läsning (1976) föreslagit att KB utses till att bevara ett nationalexemplar av tidningstrycket. Statsmakterna har bl. a. i avvaktan på BIDOK:s förslag ännu inte tagit slutlig ställning i frågorna om tidningsfilmningen.

KB administrerar sedan år 1969 lånecentralen för tidningsfilm, som står under forskningsbiblioteksrådets överinseende. Centralen ställer till bibliotekens förfogande bruksexemplar av de viktigaste svenska tidningarna och ett antal utländska. Dessa filmer används i första hand för fjärrlån. KB ger härigenom en service av nationell räckvidd. Övriga bibliotek låter i allmänhet inte tidningsoriginalen lämna lokalerna och expedierar endast fotokopior av speciellt angivna artiklar eller redan mikrofilmade tidningar i det egna beståndet. Vid KB finns sedan år 1974 en provisorisk tidningsfilmningsavdelning.

Nationalfonoteket

Nationalfonoteket tillkom år 1955. Det har byggts upp genom frivilliga leveranser av olika typer av ljuddokument. Syftet är att bevara hela den kommersiellt salufördа auditiva produktionen, från fonografrullar till LP-skivor och bandupptagningar. Genom stora insamlingsaktioner, som bedrivits i samarbete med framför allt Sveriges Radio, har man lyckats i mycket stor utsträckning insamla material producerat före år 1955. Inköp förekommer också ofta av utländska skivor med svensk anknytning eller äldre svenskt material.

Man beräknar att nationalfonoteket genom frivilliga leveranser täcker produktionen till ca 90 %. Genom insamlingsverksamheten har man kunnat förvärva uppskattningsvis 80–90 % av det äldre materialet.

Katalogiseringen av materialet är ofullständig och samlingarna kan därför inte göras tillgängliga på önskvärt sätt. Produktionen inom landet är svår att överblicka. Diskografier över enskilda bolags produktion har framställts inom nationalfonoteket, men någon diskografi över hela den löpande auditiva produktionen finns inte. F. n. registreras endast talskivor i Svensk bokförteckning och Svensk bokkatalog.

Inom regeringens kansli pågår förberedelser för att framlägga en proposition om bevarande av ljud- och bildmaterial, varvid nationalfonotekets framtida ställning och uppgifter kommer att behandlas. Frågan har även tagits upp i utredningen ang. pliktexemplar av skrift (se avsnittet 4.4.2).

Bibliografiska institutet

Bibliografiska institutet (BI) inrättades år 1953 och bestod t. o. m. budgetåret 1976/77 av nationalbibliografiska sektionen (NB), centralkatalogiseringssektionen (CK) och redaktionen för accessionskatalogen (AK). År 1976 sysselsattes personal motsvarande 12 årsverken vid NB, 15 vid CK och 10 vid AK-redaktionen, vartill kommer viss gemensam personal.

Inför övergången till datateknik för framställning av de nationalbibliografiska publikationerna har fr. o. m. 1 juli 1977 skett en förändring av institu-

tets interna organisation. De svenska sektionerna (NB och CK) ersätts av fyra enheter; en för den löpande nationalbibliografin, en för den kumulerade nationalbibliografin, en för femårskatalogen 71/75 + centralkatalogiseringen -75 och en för nationalbibliografins serier. Det arbete som gjorts inom CK har med början under år 1976 övergått till att utföras delvis i anslutning till framställning av de nationalbibliografiska publikationerna, delvis av de bibliotek som beställer katalogkort ur LIBRIS. Dessa beställningar sker via LIBRIS-bibliotekens terminaler. Korten produceras och distribueras genom Bibliotekstjänst AB.

De fyra enheter som ersätter NB och CK har funktioner som berör de svenska samlingarna. Vid dessa redigeras de nationalbibliografiska publikationerna Svensk bokförteckning, Svensk bokkatalog, Svensk tidskriftsförteckning och Svensk musikförteckning. Vidare utger institutet en periodisk förteckning över verk om Sverige och svensk litteratur på främmande språk, Suecana extranea (se avsnitt 4.3.4).

I Svensk bokförteckning 1976 förtecknas 8 707 verk och i Svensk tidskriftsförteckning 1976–1977 redovisas 2 618 publikationer.

CK svarade för central katalogisering av svenska skrifter med tryckår t. o. m. år 1975. Verksamheten började med tryckalster åsatta tryckåret 1958. Under år 1976 bearbetades vid CK 8 841 titlar. I LIBRIS databank inlades 1835 titlar vartill kommer 302 s. k. seriehuvudposter (uppgifter gemensamma för delar av verk i en princip ändlös serie).

Till grund för arbetet ligger material som tillförs institutet genom förlagsleveranser enligt frivilliga överenskommelser med förlagen. Vidare samarbetar de nationalbibliografiska enheterna nära med KB:s svenska avdelning, till vilken tryckerileveranserna sker. Arbetet med Suecana extranea är samordnat med bevakningen och inköpet av utländsk litteratur vid KB:s förvärvsavdelning.

Till de ovannämnda enheternas verksamhet är knutna två nummercentraler med uppgift att föra register över internationella standardnummer, dels för böcker (ISBN-systemet, vari ingår numerisk beteckning för förlag/motsvarande), dels för periodiska skrifter och andra seriepublikationer (ISSN-systemet). År 1976 fanns ca 575 förlag och andra utgivare registrerade för tilldelning av ISBN. Vid utgången av år 1976 hade alla de tidskrifter som förtecknas i Svensk tidskriftsförteckning erhållit ISSN, av vilka ca 1 000 registrerats vid den internationella ISDS (International Serials Data System) -centralen i Paris (se avsnitt 4.3.5).

Vid AK-redaktionen framställs Accessionskatalogen över utländsk litteratur i svenska forskningsbibliotek (AK). Arbetet vid redaktionen syftar till att sammanställa uppgifter om svenska forskningsbiblioteks förvärv av utländsk litteratur till en katalog med uppgifter om vilka bibliotek som äger verken i fråga (se avsnitt 4.3.5).

Bibliografiska institutet tar aktiv del i LIBRIS-projektet. Även AK-publikationerna avses bli framställda med hjälp av datateknik som ett led i detta projekt. Bibliografiska uppgifter läggs in i databasen, varifrån bibliografiska institutet skall kunna göra uttag för framställning av publikationerna. De skilda biblioteken beställer katalogkort på inlagt material via terminal.

Övriga uppgifter som avses bli utförda med hjälp av LIBRIS är bl. a. inrapportering av uppgifter om översättningar utgivna i Sverige till Unescos

bibliografi Index translationum och uppgifter om svenska forskningsbiblioteks bestånd av tidskrifter till den tidigare beskrivna nordiska samkatalogen för periodica (NOSP) (se avsnitt 4.3.3).

Nyttjare av BI:s tjänster är bibliotek och informationscentraler, bok- och musikhandel, bok- och tidskriftsutgivare, upphovsmannaorganisationer såsom Sveriges Författarförbund m. fl.

Den bibliografiska verksamheten vid BI har under senare år kommit att vidkännas starka förseningar. Den senaste volymen av Svensk bokkatalog (en femårskumulation som upptar betydligt mer än Svensk bokförteckningns motsvarande årsvolymer tillsammantagna) täcker åren 1961–65. Beträffande AK är läget att senaste löpande förteckning över periodica täcker förvärv år 1973 och senaste kumulation täcker förvärv åren 1966–67.

Biblioteksskolan

Vid KB anordnas årligen en utbildning av en termins längd för assistent- och biträdespersonal vid forskningsbiblioteken. Utbildningens innehåll och omfattning har närmare beskrivits i avsnitt 4.6.2.

Bibliotekens platsförmedling

Platsförmedlingen för biblioteken har fungerat sedan år 1964. Befattningshavaren som ombesörjer denna verksamhet tillhör organisatoriskt arbetsförmedlingen i Stockholm. Särskild mottagning vid KB förekommer två dagar i veckan. Antalet arbetssökande som anlitat förmedlingen under år 1975 uppskattas till närmare 1 000 personer.

4.9.4 *Lokala och regionala uppgifter*

Lokalt forskningsbibliotek

KB har enligt gällande instruktion uppgiften att vara lokalt forskningsbibliotek. Bibliotekets styrka ligger, vid sidan av de nära nog fullständiga svenska samlingarna, inom humaniora och vissa samhällsvetenskaper.

Enligt ämbetsberättelsen uppgick år 1976 besöken i låneexpeditionen och läsesalar till 88 588 av vilka 64 950 i låneexpeditionen och 23 638 i forskarsal och forskarrum. Totalt har antalet besök visat en vikande tendens sedan det provisoriska huvudbiblioteket för Stockholms universitet etablerats i Frescati. Antalet registrerade besök vid KB år 1971 var 109 039. Statistiken medger ingen fördelning av de besökande på kategorier, varför man inte klart kan se hur många besökare som inte tillhör högskolan och följaktligen använder KB som lokalt forskningsbibliotek.

Borgensförbindelserna för hemlån ger en antydan om fördelningen. Borgensförbindelserna vid KB år 1975 gällde till 76 % studerande eller forskare vid universitetet och högskolor i Stockholm (varav 65 % knutna till Stockholms universitet) och till 24 % övriga (forskare knutna till annan vetenskaplig institution som museer, arkiv etc., privatforskare, utländska besökare m. fl.). I materialet ingår inte sådana forskare vid universitetet som är befriade från borgenstvång.

Av de ca 17 300 hemlånen år 1976 avsåg ca 12 800 privatpersoner, med

borgensförbindelser enligt ovan, och av de ca 4 500 hemlånen till myndigheter etc. avsåg ca 1 300 universitet och högskolor i Stockholm.

Statens biblioteksdepå

Statens biblioteksdepå i Bålsta som togs i bruk år 1962 förvaltas av KB. Avsikten med depåbyggnaden var att på ett ekonomiskt sätt bidra till att lösa magasinsproblemen för en rad forskningsbibliotek främst i stockholmsregionen. I depån förvaras sällan utnyttjat material som ej behöver vara omedelbart tillgängligt men bör kunna tagas fram med några dagars varsel. Bibliotek som deponerar material i depån behåller äganderätten till sitt material.

Depån betjänar förutom KB ett tjugotal vetenskapliga bibliotek och institutioner i Stockholm samt Uppsala universitetsbibliotek. Genom biltransport ca 3 gånger per vecka hämtas litteratur in till KB (och Uppsala universitetsbibliotek) och distribueras därifrån. Depåns kapacitet är drygt 60 000 hyllmeter. LUP-nämnden har nyligen utrett frågan om depåns framtida inriktning. Dess förslag remissbehandlas för närvarande.

Roggebiblioteket i Strängnäs

Roggebiblioteket som bildats på grundval av det gamla stifts- och läroverksbibliotekets samlingar fr. o. m. april 1977 överfört från länsarbetsnämnden till KB. Samlingarna uppgår till mer än 60 000 band. Roggebiblioteket är ett bokmuseum för studier och forskning främst i lärdoms- och personhistoria med särskild anknytning till Strängnäs stift.

Utställnings- och informationsverksamhet

Utställningsverksamheten har gamla anor i KB liksom i många andra svenska bibliotek. Fram till år 1952 var KB:s utställningssal disponerad för en permanent utställning av märkliga dokument från handskrifts- och tryckområdena. Därefter har en omläggning skett så att olika utställningar avlöser varandra. Biblioteket har i regel haft ett 15-tal utställningar per år ägnade åt litterära, historiska och politiska ämnen men även åt exposéer av andra länders litterära produktion samt bokkonst och bokhantverk. Utställningsverksamheten har främst syftat till att dels för en större publik än enbart biblioteksbesökarna visa inslag ur bibliotekets samlingar, dels för stockholmspubliken presentera främmande länders dokumentation. Antalet registrerade besök var 31 571 enligt ämbetsberättelsen för år 1976. I samarbete med andra bibliotek har också vissa utställningar omformats till vandringsutställningar. Utöver utställningar anordnar biblioteket bl. a. visningar av biblioteket och dess samlingar samt utger olika publikationer.

4.10 Forskningsbiblioteksrådet

4.10.1 *Inriktning och organisation*

Forskningsbiblioteksrådet (FBR) skall enligt gällande, i regleringsbrev 1965/66 utfärdade (och år 1976 ändrade) bestämmelser vara ett organ för

samråd i frågor av gemensamt intresse för de vetenskapliga biblioteken. FBR åläggs att särskilt behandla frågor om arbetsfördelningen mellan biblioteken, bokanskaffningen, bokvården, bibliografiskt arbete samt rationaliseringsåtgärder av teknisk och annan art. Rådet skall därvid beakta möjligheterna till samverkan med de vetenskapliga biblioteken i övriga nordiska länder.

FBR består av riksbibliotekarien tillika ordförande och tolv av regeringen för högst tre år förordnade ledamöter med personliga ersättare. En rad större vetenskapliga bibliotek är representerade i rådet, som även inrymmer representanter för folkbiblioteksväsendet och bibliotekens personalorganisationer. Rådet har ett sekretariat som f. n. består av en förste bibliotekarie, en halv tjänst som biblioteksassistent och en halv tjänst som byråassistent. Personalen är uppförd på kungl. bibliotekets (KB:s) stat. FBR sammanträder 4–6 gånger om året. För förberedelser av ärenden av allmän natur finns ett arbetsutskott. För särskilda ändamål har tillsatts kommittéer och arbetsgrupper. I anslutning till LIBRIS-projektet har tillsatts ett stort antal sådana grupper.

Medel ställs till förfogande inom ramen för KB:s anslag. En specifikation över anvisade och inom KB:s budget beräknade anslag redovisas i tabell 4.3.

Tabell 4.3 För forskningsbiblioteksrådet anvisade anslag budgetåren 1976/77 och 1977/78. (Källa forskningsbiblioteksrådets sekreteriat.)

Anslagspost	Anslag budgetåret 1976/77	Anslag budgetåret 1977/78
1. Sekretariatskostnader m. m.:[a]		
– arvode till sekreterare och utredningsman samt förstärkning av sekretariatet	55 875	42 875
sammanträdes- och utredningsarvoden, reseersättningar och expenser	84 100	71 500
2. Nämnden för katalogiserings- och klassificeringsfrågor[a]	8 500	
3. Lånecentralen för tidningsfilm[a]	58 766	65 650
4. LIBRIS[b] Kostnader för biblioteksexpertis m. m.	206 000	250 000
Summa kr	413 241	430 025

[a] Anslagspost kungl biblioteket
[b] I KB:s anslagsframställning upptagna medel för LIBRIS-sekretariatet.

4.10.2 *Verksamhet*

FBR fungerar som remissinstans och har uttalat sig i en rad frågor rörande svenskt biblioteksväsen. Vidare har FBR ålagts utredningsuppdrag eller självt tagit initiativ till sådana. Rådet har även i särskilda skrivelser till re-

gering och centrala myndigheter tagit upp frågor av centralt intresse för biblioteksväsendet. Som exempel på sådan verksamhet kan nämnas Det svenska informations- och biblioteksområdet: en lägesrapport (1975). För en utförligare beskrivning hänvisas till Riksbibliotekariens ämbetsberättelser och FBR:s anslagsframställningar.

Inom rådets sekretariat utförs även uppgifter av löpande karaktär som sammanställning av den nationella biblioteksstatistiken och statistik över prisutveckling på till Sverige förvärvad utländsk forskningslitteratur.

Fjärrlån, bytesverksamhet, lånecentral för tidningsfilm m. m.

År 1971 överlämnade FBR utredningen Ett svenskt interurbanlånebibliotek till utbildningsdepartementet. Avsikten med utredningens förslag var att visa hur ett svenskt bibliotek, efter modell av British Library Lending Division, för utlån av i första hand tidskrifter skulle kunna förbättra och underlätta åtkomsten av periodisk litteratur. Utredningen har remissbehandlats men inte lett till några konkreta åtgärder.

År 1967 publicerade rådet riktlinjer för fjärrlån. I syfte att standardisera beställningar via telex och post har rådet utarbetat anvisningar och blanketter. FBR har vidare deltagit vid beredningen av frågor om statens biblioteksdepå och gallring av skrifter som erhålls genom tryckerileveranser. En utredning om de svenska forskningsbibliotekens bytesverksamhet publicerades år 1968.

Medverkan i LIBRIS-projektet

LIBRIS-systemet har utvecklats av statskontoret i nära kontakt med universitetskanslersämbetet (UKÄ) och FBR som svarat för den biblioteksmässiga sakkunskapen i LIBRIS (se avsnitt 4.13). Forskningsbibliotekens ADB-grupp (FAG) och dess arbetsgrupper har behandlat olika frågor kring LIBRIS-utvecklingen. För samråd har sedan år 1973 existerat en ledningsgrupp med representanter för statskontoret, FBR och UKÄ (fr. o. m. oktober 1976 UHÄ).

År 1976 tillsatte FBR en arbetsgrupp som fick i uppdrag att utreda formerna för LIBRIS framtida verksamhet, och gruppen lade i juni samma år fram ett förslag som innebar att FBR skulle överta det ekonomiska ansvaret för LIBRIS drift. Statskontoret föreslog i skrivelse till regeringen (1976-06-22, Dnr 458/73-5) att lednings- och driftsansvaret för LIBRIS skulle överföras till FBR intill dess BIDOK lämnat förslag om drift och ledning av LIBRIS på längre sikt. Regeringen har ännu inte meddelat beslut i frågan. Riksbibliotekarien har på FBR:s inrådan låtit inrätta ett särskilt LIBRIS-sekretariat, knutet till KB, med f. n. två handläggare och två assistenter, de senare med halvtidstjänstgöring.

Bland FAG:s arbetsgrupper med anknytning till LIBRIS kan nämnas katalogregelomläggningsgruppen, arbetsgruppen för nya katalogprodukter, arbetsgruppen för lånerutiner, arbetsgruppen för utnyttjande av MARC-information och arbetsgruppen för periodicarutiner.

Syftet med insatserna i LIBRIS har sammanfattningsvis varit att samordna svenska normer med internationella (vilket bl. a. skett genom att nya

katalogregler utarbetats), att hantera utländsk bibliografisk information, att medverka i förbättringar av befintliga program och rutiner samt att medverka i utbildning av personal.

Statistik

FBR redigerar den samstatistik för svenska forskningsbibliotek som årligen redovisas i Statistisk årsbok för Sverige. Rådets statistikgrupp har nyligen genomfört en översyn över samstatistiken med hänsyn tagen till internationell standard (ISO 2789).

FBR sammanställer sedan slutet av 60-talet prisstatistik i syfte att mäta prisändringar på den från utlandet förvärvade periodiska litteraturen. Syftet med denna statistik är bl. a. att ge underlag för beräkning av anslagen till bokinköp.

Bokbindning och bokkonservering

Samarbetskommittén bibliotek–bokbinderier (SaBB) konstituerades år 1968 främst i syfte att föreslå åtgärder för att rationalisera bokbinderiarbetet för de vetenskapliga biblioteken. Kommittén består av representanter utsedda för FBR och Sveriges bokbinderiidkareförening. I syfte att få fram lämpligt bokbinderimaterial har kommittén låtit utföra laboratorieförsök i samarbete med Grafiska forskningslaboratoriet och upprättat förslag till kvalitetsnormer för det material som ingår i biblioteksbanden. SaBB deltog även i utformningen av broschyren Bokbindning. Råd och anvisningar, vilken år 1973 publicerades av utrustningsnämnden för universitet och högskolor. Ny utgivning av ett liknande arbete planeras. Vidare är FBR representerat vid den statliga sektorns prisförhandlingar med Bokbinderiidkareföreningen.

Utbildningsfrågor

FBR tillsatte år 1973 en arbetsgrupp (FUG) för handläggning av frågor rörande utbildning av biblioteksper sonal. I gruppens uppgifter ingår att behandla utbildningsfrågor och arbetsmarknadsfrågor samt samordningsfrågor mellan bibliotek i anställnings- och befordringsfrågor. Gruppen har bl. a. tagit initiativ till informationsverksamhet rörande bibliotekens arbetsmarknadssituation samt till åtgärder för att stödja och utvidga verksamheten vid bibliotekens platsförmedling (se avsnitt 4.9.3).

FUG har följt arbetet vid högskoleenheten i Borås, tidigare bibliotekshögskolan i Borås. Skolans rektor ingår i gruppen och en elevrepresentant är ständigt adjungerad. FBR har på gruppens rekommendation fördelat praktikplatser på de olika forskningsbiblioteken för högskolans elever.

Under senare tid har FUG på grund av bristen på utbildning för biblioteksanställd personal koncentrerat insatserna på att få till stånd utbildning och kurser. Bl. a. har gruppen medverkat till att kurser i programmering och terminalhantering anordnats. FUG har vidare tagit initiativet till ett läromedelspaket i Svenska katalogiseringsregler (SKR) och en utbildningsplan i datateknik för bibliotekarier/informatiker.

Samverkan och kontakter inom Sverige

FBR har kontaktytor mot de vetenskapliga biblioteken, folkbiblioteken, bibliotekshögskolan, centrala myndigheter som statskontoret och UHÄ m. fl. En speciell grupp för samarbete mellan FBR och tekniska litteratursällskapet (TLS) finns, genom vilken rådet har kontakter med företags- och förvaltningsbibliotek.

Nordiskt samarbete och internationellt samarbete

FBR:s statuter föreskriver att rådet skall beakta möjligheterna till internationell samverkan framför allt med forskningsbiblioteken i övriga nordiska länder. FBR har sålunda varit representerat i De nordiska forskningsbibliotekens samarbetskommitté (NFBS). Åren 1973–1974 fungerade FBR:s sekretariat även som NFBS:s sekretariat. FBR utgör tillsammans med SINFDOK nationellt kontaktorgan för NORDINFO.

FBR samarbetar också med en rad internationella organ och sammanslutningar som IFLA, ISO, Unesco m. fl. och av dessa tillsatta arbetsgrupper och underkommittéer. FBR har varit representerat vid en rad internationella konferenser rörande frågor om utbyte av bibliografisk information i datorläslig form, internationella standardnummer, katalogregelfrågor, fjärrlån, biblioteksstatistik och utbildningsfrågor.

Publikationsverksamhet

Förutom remissyttranden, skrivelser och utredningar utger FBR också olika periodiska skrifter. Från och med år 1973 utges FBR-aktuellt, som tar upp frågor av gemensamt intresse för forskningsbiblioteken och informerar om FBR:s verksamhet. I FBR:s regi utges också informationsbladet LIBRIS-meddelanden.

4.11 Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation

4.11.1 *Inledning*

Uppgifter om SINFDOK och dess verksamhet återfinns i bl. a. anslagsframställningar och verksamhetsberättelser, SINFDOK-utredningens direktiv och prop. 1976/77:100 (bil. 17 s. 222 och 228). Riksrevisionsverket har nyligen redovisat en rapport om SINFDOK:s verksamhet (SINFDOK. En förvaltningsrevisionell studie. Dnr 1976: 384).

4.11.2 *Uppgifter och organisation*

Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK) tillkom den 1 juli 1968 (prop. 1968: 68). SINFDOK fick en viss administrativ anknytning till styrelsen för teknisk utveckling (STU) som tillkom vid samma tidpunkt.

Enligt instruktionen är SINFDOK centralt organ för frågor rörande ve-

tenskaplig och teknisk information och dokumentation. SINFDOK har inom detta område särskilt till uppgift att:

- □ följa utvecklingen och dra upp riktlinjer för verksamheten i syfte att skapa en samordning av tillgängliga resurser och en i övrigt tillfredsställande ordning
- □ svara för den långsiktiga planeringen av verksamheten, initiera och främja samt fördela stöd till forsknings- och utvecklingsarbete
- □ göra de framställningar och avge de utlåtanden som kan anses erforderliga med hänsyn till verksamhetens ändamålsenliga bedrivande
- □ tillhandagå myndigheter och organ med råd, upplysningar och biträde
- □ bereda ärenden i frågor rörande internationellt samarbete.

Rådet består av fem ledamöter som utses av regeringen. Av de nuvarande ledamöterna har ordföranden anknytning till statens delegation för rymdverksamhet och de övriga till statskontoret, högskolan och industrin. Rådet har i genomsnitt sammanträtt åtta gånger om året.

Till SINFDOK är knuten en särskild rådgivande grupp för industri och teknik. I gruppen ingår representanter för såväl den större som den mindre industrin, Sveriges Mekanförbund och högskoleenheter med teknisk utbildning och forskning.

SINFDOK:s sekretariat hade den 1 juli 1977 följande åtta tjänster, samtliga uppförda på STU:s personalstat:

- *1 avd dir*, som är rådets sekreterare och chef för dess sekretariat, bär huvudansvaret för beredning och föredragning av förekommande ärenden inför rådet samt svarar under rådet för riktlinjer för vetenskaplig IoD-verksamhet, internationellt samarbete och projektuppföljning
- *1 avd dir*, med uppgift att svara för rådets administration, verkställa utredningar av juridisk och förvaltningsmässig art, bereda och föredra till honom överlämnade ärenden samt biträda i det internationella samarbetet
- *2 byrådirektörer*, med uppgift att bereda anslagsärenden, göra utredningar m. m. som underlag för rådets beslut samt inför rådet föredra förekommande ärenden
- *1 förste byråsekreterare*, med uppgift att svara för sammanställning och utgivning av publikationer och informationsmaterial, ekonomiska översikter, utredningar
- *1 assistent* med administrativa uppgifter
- *2 kontorsbiträden*.

4.11.3 *Anslagsutveckling*

Tabell nr 4.4 visar de medel som sedan starten år 1968 ställts till SINFDOK:s förfogande.

Tabell 4.4 SINFDOK:s anslagsutveckling perioden 1968–1977

Budgetår	Anvisade medel Mkr
1968/69	1,9
1969/70	2,3
1970/71	3,1
1971/72	3,1
1972/73	3,5
1973/74	4,3
1974/75	4,9
1975/76	5,6
1976/77	6,7
1977/78	7,4

SINFDOK:s verksamhet finansieras över STU:s delprogram Informations- och dokumentationsverksamhet. För budgetåret 1977/78 har anvisats 7,4 miljoner kr, med karaktär av särskilt reservationsanslag, vilket i stort sett innebär oförändrad ambitionsnivå jämfört med närmast föregående budgetår.

Tabell 4.5 visar verksamhetens fördelning på de fem delprogram som tilllämpas för budgetåret 1977/78.

Tabell 4.5 SINFDOK:s anslag fördelade på delområden för budgetåren 1975/76–1977/78 (Belopp i mkr)

Delområden	Utfall 1975/76	Budget 1976/77	Plan 1977/78
Datorbaserad information	3,32	3,95	4,30
Behovsanpassning, industriinformation	0,33	0,95	1,07
Stimulering av IoD-aktiviteter	0,88	0,90	1,00
Internationellt samarbete	0,70	0,65	0,66
Utbildning	0,37	0,25	0,37
Summa	5,60	6,70	7,40

4.11.4 *Verksamhetens inriktning*

Som framgår av SINFDOK:s instruktion har en väsentlig uppgift för rådet varit att åstadkomma en kompetens som skulle kunna ligga till grund för inriktningen av framtida statliga insatser. Eftersom begreppet teknisk och vetenskaplig information och dokumentation inte kan entydigt avgränsas och från forsknings- och utvecklingssynpunkt utgör ett tvärvetenskapligt område, omspänner de möjliga insatserna många ämnesområden. Dessutom finns en stor variationsvidd ifråga om inriktningen av forsknings- och utvecklingsverksamheten, från grundforskning till praktisk försöksverksamhet.

SINFDOK har valt att koncentrera sina utvecklingsinsatser till framtagande av metoder och hjälpmedel för datorbaserad informationssökning. Provverksamhet och försöksdrift har i första hand genomförts inom det tekniska och naturvetenskapliga området. SINFDOK har vidare anslagit

stipendiatmedel för utbildning av minst en specialist inom viktigare delområden inom teknisk och vetenskaplig information och dokumentation.

För att trots begränsade resurser göra Sverige till en intressant samarbetspartner och därmed underlätta internationellt erfarenhets- och resultatutbyte har SINFDOK satsat relativt kraftigt på ett huvudområde, nämligen datorbaserad informationssökning. Valet av detta område motiverades bl. a. av den förväntade utvecklingen ifråga om informationsmängder, lönekostnader och datateknik samt i samband därmed möjliga vinster för användare av informationstjänster.

4.11.5 *Datorbaserad information*

I slutet av 1960-talet började datorer att användas för hantering av text i större skala. Detta gav möjligheter till sökning efter önskad information i stora textmängder. Till en början ställde tekniken krav på att informationen skulle vara sorterad efter ett eller annat system.

Generellt kan sägas att om resurser satsas på sortering av informationen vid databasens uppläggning, underlättas sökningen efter denna information och tvärtom. Den första metoden är ur ekonomisk synvinkel att föredra när man har ett stort antal användare, medan det omvända förhållandet gäller vid få användare.

Eftersom det sistnämnda fallet torde vara mest tillämpligt på svenska förhållanden har SINFDOK satsat på utveckling av system avsedda för sökning i s. k. fri text. Programsystemen KOMPOST, EPOS, VIRA och PROTECT utgör sålunda tillsammans en sammanhängande grupp av system för selektiv delgivning av information (SDI) inriktade på hantering av fri text.

Med *KOMPOST* konverteras bibliografiska databaser med varierande format till ett enhetligt format. Denna ”översättning” av databaser till ett bestämt utseende, s. k. KOMPOST-format, sker med bibehållande av databasernas ursprungliga informationsinnehåll.

EPOS är ett program för profilutformning. Detta innehåller kopierings- och anropsfunktioner, vilka gör det möjligt att utnyttja tidigare arbete vid framställning av nya sökprofiler. Systemet möjliggör även decentraliserad profiluppläggning genom att EPOS kan hanteras från terminal.

VIRA är ett söksystem, som gör det möjligt att jämföra flera profiler ur EPOS profildatabas med en post, en bibliografisk referens, i KOMPOST-format. Av särskilt intresse när det gäller VIRA jämfört med många andra liknande system är att den valda tekniska lösningen medger att en stor mängd profiler samtidigt kan jämföras med en bibliografisk referens.

SINFDOK och den franska forskningsorganisationen Centre National de la recherche scientifique (CNRS) har tecknat ett avtal, varigenom CNRS förvärvat rätten att använda VIRA-systemet för sökningar i egna databaser. I utbyte får SINFDOK under fem år tillgång till den allmänvetenskapliga databasen PASCAL. Intresse för VIRA har även visats från andra utländska organisationer.

PROTECT har framtagits som ett säkerhetssystem för att skydda EPOS profildatabas från att förstöras eller skadas. Ett syfte med PROTECT är således att skydda den enskilde användarens profil mot obehörig åtkomst.

Utvecklingen av detta sammanhängande programsystem för SDI-service är numera i stort sett avslutad. SINFDOK har därför sedan år 1973 satsat på utveckling av ett system för terminalbaserad interaktiv informationssökning, *3RIP*. Systemet har tagits fram av en särskild utvecklingsgrupp knuten till informationscentralen vid tekniska högskolan i Stockholm. 3RIP är nu i teknisk mening i huvudsak färdigställt, och under hösten 1977 skall det göras till föremål för utvärdering genom ett särskilt projekt, initierat av SINFDOK.

SINFDOK:s initiativ i NORDFORSK till det gemensamma nordiska datanätet *SCANNET* och det ekonomiska stödet till nätet kan ses som en förlängning av satsningen på datorbaserad information genom att den ovan nämnda decentraliseringen underlättas. Dessutom utgör SCANNET en grund för vidare utveckling och utprovning av nya tillämpningar (se avsnitt 4.5.3).

4.11.6 *Kunskapsuppbyggnad*

Som tidigare nämnts har SINFDOK främst koncentrerat insatserna beträffande kunskapsuppbyggnad till utbildning av specialister genom stipendiatverksamhet samt punktvisa satsningar på forskningsprojekt inom olika delområden.

Stipendiattiden har varit tre år och utbildningen har om möjligt skett i Sverige. När detta ej varit möjligt har utländska lärosäten, bl. a. Sheffield University och Massachusetts Institute of Technology utnyttjats.

Hittills har SINFDOK haft 14 stipendiater. Dessa är, eller har varit, verksamma inom följande områden:

- ☐ Datorbaserad information, systemuppbyggnad
- ☐ Kommunikationsteknik, nätverksuppbyggnad
- ☐ Industriell ekonomi och organisation
- ☐ Terminologi
- ☐ Informationssociologi, värderingsmetodik
- ☐ Sociologi, behovsanalyser
- ☐ Datalogi, speciellt mindre faktadatabaser
- ☐ Biblioteks- och informationsorganisation
- ☐ Ekonometri
- ☐ Organisationsteori.

Stipendiaterna har haft anknytning till bl. a. följande inhemska lärosäten: Stockholms handelshögskola, tekniska högskolan i Stockholm, Stockholms universitet, karolinska institutet, Umeå universitet, Linköpings universitet, Lunds universitet.

Exempel på satsningar inom speciella delområden är vissa projekt som syftar till att skapa och förbättra metoder för att definiera informationsbehov, samt till att pröva och värdera olika möjligheter att uppfylla dessa behov i syfte att underlätta kunskapsinhämtandet för enskilda, företag och organisationer. Stipendiaterna har i viss mån varit en del av dessa satsningar.

Beträffande SINFDOK:s tidigare satsningar för utbildning av dokumenta-

lister hänvisas till avsnitt 4.6.2. Bland övriga verksamheter kan nämnas SINFDOK:s utgivning av publikationerna Handledning för utformning av vetenskapliga artiklar (1970) och Allmänt tillgängliga informations- och dokumentationstjänster.

4.11.7 *Internationellt samarbete*

SINFDOK är svenskt kontaktorgan för internationella och nordiska organisationer som Unesco, OECD, ESA respektive NORDINFO (tillsammans med FBR) och NORDFORSK. Unesco-samarbetets väsentligaste del är det så kallade UNISIST-programmet, som syftar till en ökad internationell samordning. För detta ändamål har till SINFDOK knutits en särskild kommitté, svenska UNISIST-kommittén. SINFDOK har även initierat en svensk CODATA-kommitté, som knutits till Vetenskapsakademien (se avsnitten 4.8.4 och 4.8.6).

4.11.8 *Framtidsplaner*

I sin anslagsframställning för budgetåret 1975/76 lade SINFDOK fram en femårsplan för sin fortsatta verksamhet. SINFDOK angav som övergripande mål att myndigheten skulle bidra till ett effektivt utnyttjande av den samlade kunskapen inom vetenskap och teknik. Medan SINFDOK dittills främst satsat på en utveckling av effektivare system för lagring och sökning av datorbaserad information ansåg SINFDOK att utvecklingsarbetet i framtiden borde förskjutas mot utarbetande av system med decentraliserade datorterminaler och kommunikation mellan dessa och de centrala datorer i vilka informationen lagras.

I anslagsframställning för budgetåret 1978/79 anför SINFDOK följande under rubriken målsättning:

"SINFDOK har uppfattningen att kvalificerad information i likhet med råvaror, energi och arbetskraft är en tillgång av avgörande betydelse för vår samhällsutveckling. Värdet av denna tillgång är svårt att uppskatta. En viss föreställning är dock möjlig att göra sig genom att betrakta kostnaderna för framställning av kvalificerat vetande. Tillgänglig OECD-statistik visar att Sverige svarar för ungefär en procent av den årliga världsproduktionen av sådant vetande till en kostnad av ca sex miljarder kr. Samma statistik ger anledning till slutsatsen att den årliga världsproduktionen på området motsvarar 400–600 miljarder kr. Ehuru långt ifrån all denna kunskap är tillgänglig för allmänt bruk, står dock klart att den åtkomliga mängden representerar utomordentligt stora värden.

En annan värderingsnorm är den som ställs upp av de viktigaste brukargrupperna. Ser man till näringslivet gäller således att om svensk industri skall kunna hävda sig i internationell konkurrens krävs specialisering och hög teknisk nivå beträffande produkterna. Kvalificerad information är en förutsättning för att fylla dessa krav. Att säkra tillgången på teknisk och vetenskaplig information är således så viktigt att betydande resurser bör avsättas för ändamålet.

SINFDOK:s satsning för att nå målsättningen har inriktats på arbete med metoder och hjälpmedel för en effektiv informationsservice, varvid utländska erfarenheter utnyttjats och anpassats till svenska förhållanden."

I samma anslagsframställning redovisar SINFDOK ett femårsprogram för

sina olika delområden. Av särskilt intresse för utredningarna är de kostnadsuppskattningar som SINFDOK härvid gjort. Dessa redovisas per delområde i tabell 4.6. Se även bilaga 5.

Tabell 4.6 SINFDOK:s kostnadsuppskattningar för perioden 1978/79–1982/1983 (Belopp i Mkr)

Delområden	1978/79	1979/80	1980/81	1981/82	1982/83
System för informationssökning	4,18	4,95	6,15	7,45	8,30
Behovsanalys, bruksanpassning och utvärdering	1,18	2,05	2,55	3,20	3,40
Internationellt samarbete	0,94	1,40	1,70	2,00	2,40
Stimulering av IoD-verksamhet	1,27	1,65	2,10	2,35	2,75
Forskarutbildning	0,65	0,67	0,72	0,82	0,91
Övriga kostnader	0,07	0,08	0,08	0,08	0,09
Summa	8,29	10,80	13,30	15,90	17,85

4.12 Informationscentraler

4.12.1 *Inledning*

Ett stort antal organ tillhandahåller i Sverige datorbaserade informationstjänster. Inom detta samlingsbegrepp kan återfinnas tjänster av mycket skiftande slag och inom många olika ämnesområden. Den bästa källan för en användare som vill orientera sig i utbudet av sådana tjänster är SINFDOK:s årligen utgivna publikation Allmänt tillgängliga informations- och dokumentationstjänster i Sverige.

I detta avsnitt skall ges en beskrivning av ett antal enheter inom området, särskilt IDC och MIC. Ett gemensamt drag för dessa institutioner är att de i större eller mindre omfattning använder datateknik som ett hjälpmedel i informationsförsörjningen.

4.12.2 *Informations- och dokumentationscentralen vid tekniska högskolans bibliotek*

Informations- och dokumentationscentralen vid tekniska högskolans bibliotek i Stockholm (IDC) tillhandahåller datorbaserade informationstjänster och bedriver därmed förenad forskning och utveckling. Denna verksamhet syftar till att utveckla system för datorbaserad informationssökning och till att bygga upp informationstjänster baserade på de utvecklade systemen. Informationstjänsterna utnyttjas i huvudsak av personer sysselsatta med forskning och utveckling vid universitet och högskolor samt inom industrin.

Verksamheten vid IDC började med anslag från tekniska forskningsrådet (TFR) år 1967 och finansieras numera i huvudsak av SINFDOK, UHÄ, tekniska högskolan i Stockholm och genom avgifter. Systemutveckling utfördes under den första tiden i samarbete med AB Atomenergi. Sena-

re systemutveckling har utförts dels av SINFDOK-stipendiater, dels inom ramen för särskilda projekt. För driften av de datorbaserade systemen anlitades tidigare AB Atomenergi men fr.o.m. år 1973 utnyttjas enbart Stockholms datamaskincentral (QZ).

Utvecklingen av informationstjänster har i huvudsak inriktats mot områdena naturvetenskap och teknik. Den första försöksverksamheten startades och genomfördes i nära samarbete med Sveriges Mekanförbund och dess medlemmar. Kraven från användarna har lett till att vissa samhälls- och beteendevetenskaper också har inkluderats i de ämnesområden som täcks av informationstjänsterna. En medveten avgränsning har gjorts mot de s.k. livsvetenskaperna, där MIC tillhandahåller informationstjänster. Inom kemiområdet förekommer en överlappning mellan MIC och IDC eftersom kemiinformation är väsentlig både inom medicin och för industrin.

IDC:s verksamhet kan delas in i följande funktioner:

- ☐ forskning och utveckling
- ☐ datorbaserade informationstjänster
- ☐ databasproduktion
- ☐ utbildning
- ☐ kopieleverans
- ☐ uppdragsverksamhet.

Målsättningen för den forskning och utveckling som bedrivs vid IDC har varit att:

- ☐ utveckla tekniker och programvara för datorbaserad informationssökning, i första hand i bibliografiska databaser
- ☐ implementera, modifiera och effektivera utvecklade programsystem för drift under realistiska förhållanden
- ☐ studera, utvärdera och förbättra de erbjudna informationstjänsterna
- ☐ experimentera med och analysera metoder för marknadsföring av informationstjänsterna

De informationstjänster som IDC har byggt upp och etablerat är selektiv delgivning av information (SDI), dvs. en löpande, individuellt anpassad nyhetsbevakning i en eller flera databaser, samt retrospektiva sökningar. SDI-service och satsvisa retrospektiva sökningar tillhandahåller IDC från ett tjugotal databaser.

För bearbetningen används programmet EPOS/VIRA som har utvecklats vid IDC med finansiellt stöd av SINFDOK. EPOS är som framgått av föregående avsnitt ett profilhanteringsprogram som kan hanteras från terminal. Det är anpassat till sökprogrammet VIRA. EPOS ger möjlighet att utforma sökprofiler vid terminaler som via telenätet är anslutna till en dator, medan VIRA utnyttjas för satsvis avsökning av databaserna. Vid IDC har också utvecklats postformatet KOMPOST för bibliografiska databaser i maskinläslig form. KOMPOST är det enhetliga format till vilket alla databaser vid IDC konverteras.

Genom det samarbete som förekommer mellan AB Atomenergi, MIC och IDC kan gemensamt abonnemang tecknas för dessa tre organisationers da-

tabaser. Samtliga databaser bearbetas med EPOS/VIRA. Interaktiva retrospektiva sökningar tillhandahålles genom att IDC har terminaler anslutna till ESA/SDS. Denna organisation och dess service och databaser har beskrivits i avsnitt 4.5.3. Vid IDC finns också möjlighet att söka i databaserna hos SDC och LIS.

Sedan våren 1976 finns en nod till ESA/SDS-nätet placerad vid IDC. Denna gör det möjligt för alla som har tillgång till en s. k. teletypekompatibel terminal att via det allmänna telenätet etablera kontakt med ESA/SDS-nätet och själva genomföra sökningar i de databaser som ESA tillhandahåller.

Ett av SINFDOK:s systemutvecklingsprojekt (3RIP) med anknytning till interaktiv informationssökning är förlagt till IDC. Projektets målsättning är att utveckla ett system för interaktiv informationssökning i stora och i ringa grad formaliserade informationsmängder. Ambitionen är att utveckla ett system som kan användas för interaktiv sökning i annat material än bibliografiska databaser.

IDC producerar den bibliografiska databasen MechEn inom området maskin- och verkstadsteknik samt mekanisk bearbetning. Denna databas är särskilt avsedd för praktiskt verksamma tekniker. Man har tidigare också producerat databasen WOOD inom ämnesområdet träteknik, men denna verksamhet har numera upphört.

Informationstjänster av den art som IDC tillhandahåller förutsätter att användarna kan få tillgång till originaldokumenten som lån eller kopia. Därför åtog sig IDC tidigt att ansvara för kopieservicen. IDC baserar denna service i stor utsträckning på KTHB:s biblioteksresurser.

IDC:s utbildningsverksamhet omfattar såväl primära informationsanvändare som t. ex. dokumentalister vid bibliotek och informationscentraler.

IDC har också engagerat sig i uppdragsverksamhet såväl i Sverige som i utlandet.

Ur organisatorisk synvinkel är IDC jämställd med en avdelning vid KTHB men verksamheten bedrivs i projektform. Ett av projekten är SDI-verksamheten. Större delen av personalen är anslagsmässigt beroende av detta projekt, men i praktiken deltar all personal i alla aktuella projekt. Under första halvåret 1976 fanns 27 tjänster vid IDC, av vilka 22,5 finansierades av SINFDOK, 3 av arbetsmarknadsstyrelsen, 1 av tekniska högskolan (KTH) och 0,5 av statens psykologisk-pedagogiska bibliotek (SPPB).

Budgetåret 1976/77 erhöll projekten vid IDC medel från SINFDOK omfattande ca 1,5 milj. kr. och från UHÄ omfattande ca 0,65 milj. kr. Budgetåret 1976/77 avsatte SINFDOK 20 000 kr för resor, deltagande i konferenser, möten och kurser till personer med anknytning till verksamheten vid IDC. Kostnader för viss administration och lokaler betalas över KTH:s budget. IDC har också intäkter från fakturerade uppdrag. En sammanställning av IDC:s intäkter under en femårsperiod visas i tabell 4.7.

Tabell 4.7. Sammanställning över IDC:s intäkter under femårsperioden 1972/73–1976/77 (Belopp i 1 000 kr.)

Budgetår	Anslag från				Intäkter	Summa
	SINFDOK	UKÄ	KTH[b]	Övriga	Avgifter	
1976/77	1 564	650	–	172[c]	1 069	3 455
1975/76	1 603	503	–	–	927	3 033
1974/75	1 507	412	–	–	737	2 656
1973/74	1 399	355	–	50[a]	542	2 346
1972/73	1 154	345	–	–	461	1 960

[a] Statens råd för samhällsforskning.
[b] Inga anslag. Overhead-kostnader som lokaler o. tjänstepost belastar ej IDC:s budget; uppskattningsvis 200 tkr/år.
[c] Uppdrag SIDA, Portugal.
(Data angivna av KTHB-IDC.)

IDC har för SINFDOK-utredningens räkning sammanställt en omfattande beskrivning av verksamheten: IDC-KTHB. En beskrivning av informations- och dokumentationscentralen vid KTHB. Rapport TRITA-LIB-1066 (1976).

4.12.3 *Medicinska informationscentralen vid karolinska institutet*

Medicinska informationscentralen vid karolinska institutet (MIC) har utvecklats ur dåvarande avdelningen för databehandling vid institutionen för medicinsk fysik. Statens medicinska forskningsråd (MFR) anslog medel till karolinska institutet för biomedicinsk dokumentation första gången budgetåret 1963/64 och inrättade år 1968 en forskargrupp för biomedicinsk informations- och dokumentationsverksamhet. Verksamheten förlades till karolinska institutet sedan ur avdelningen för databehandling avskilts en självständig enhet för biomedicinsk informations- och dokumentationsverksamhet, kallad biomedicinska dokumentationscentralen (BMDC).

Budgetåret 1975/76 överfördes BMDC från MFR till karolinska institutets stat. Benämningen BMDC har fr. o. m. november 1975 ändrats till MIC.

Den biomedicinska dokumentationscentralen inrättades i första hand som en servicefunktion för forskare vid universitet och högskolor samt läkare med klinisk forskningsverksamhet, men även större läkemedelsindustrier anmälde tidigt sitt intresse för databasen MEDLARS. I och med den satsning som gjordes av SINFDOK och som innebar en utökning av dokumentationsverksamheten med tre kemiska databaser vidgades kundkretsen till andra industrier och företag. Naturvetare och samhällsvetare återfanns i ökad utsträckning bland användarna efter introduktionen av Biological Abstracts Previews (nu BIOSIS-Previews) och Psychological Abstracts.

Som nämnts i samband med beskrivningen av IDC samarbetar MIC med IDC genom att utnyttja systemet EPOS/VIRA för sökningar i det gemensamma databasbeståndet. De två centralerna ger dock service till olika områden. MIC svarar för service till livsvetenskaper (medicin, biologi,

biokemi och beteendevetenskap), arbetsmedicin, yrkeshygien och miljövård. Överlappningar mellan de båda informationscentralernas sakområden förekommer, men MIC betraktar avgränsningen mot IDC:s teknisktingenjörsvetenskapligt inriktade område som tämligen klar.

Verksamheten vid MIC är indelad i följande program:

- ☐ uppdragsverksamhet
- ☐ indexeringsverksamhet
- ☐ undervisnings- och kursverksamhet
- ☐ myndighetsuppgifter
- ☐ forskning och utveckling.

Uppdragsverksamheten består i datorbaserad litteratursökning. Inom detta område tillhandahåller MIC dels dokumentationstjänster i satsvis arbetande system, dels interaktiv litteratursökning via terminal. Dokumentationstjänster i satsvis arbetande system är av typen selektiv delgivning av information (SDI) och satsvisa retrospektiva sökningar.

MIC tillhandahåller även interaktiv terminalbaserad litteratursökning ur MEDLARS-databasen med programsystemet MEDLARS II som MIC utnyttjar i full utsträckning sedan februari 1977. Samma sökprocedur som används vid National Library of Medicine i USA kan tillämpas av den som söker vid en terminal anknuten till MEDLARS vid MIC. Ett stort antal terminaler i Sverige, övriga Norden och i viss mån även Europa har förbindelse med systemet. Svenska användare svarar för ca 50% av utnyttjandet. Databasen har numera även gjorts tillgänglig via det nordiska datanätet SCANNET.

MIC tillhandahåller även sökningar via terminal vid samma amerikanska dokumentationscentraler (SDC, LIS) som IDC. Därutöver har MIC tillgång till övriga databaser vid National Library of Medicine, t. ex. TOXLINE.

MIC har också en s. k. Lookout-tjänst. Denna innebär en sammanställning av referenser från de tre databaserna MEDLARS, CAC och BIOSIS-Previews för vissa utvalda ämnesområden. Materialet tillhandahålls i form av fotosatta, offset-tryckta publikationer. MIC ger f. n. ut tre Look-out-publikationer, nämligen Clinical Chemistry Lookout, Pollution Look-out och Teratology Lookout.

Vid MIC utförs indexering för MEDLARS-databasen av ca 12 000 artiklar per år ur ett 80-tal biomedicinska tidskrifter, bl. a. samtliga som ges ut i Skandinavien. Indexeringen ingår som en del i avtalet med Natonal Library of Medicine och sker i utbyte mot MEDLARS-databasen inkl. programvaran MEDLARS II.

MIC har ett program för utbildning av MEDLARS-informatiker. Kurserna har i första hand vänt sig till personal vid de institutioner eller företag som önskat anknytning till MEDLARS vid MIC. MIC bedriver också viss konsultverksamhet.

MIC är organiserat på sektioner och projektgrupper samt ett administrativt sekretariat. Antalet anställda uppgick i juni 1977 till ca 30 personer. Budgetåret 1976/77 bedrevs verksamheten med anslag från bl. a. följande or-

gan: statens medicinska forskningsråd, NOP-M, SINFDOK, karolinska institutets fonder, Petrus och Augusta Hedlunds stiftelse, statens råd för samhällsforskning samt Riksföreningen mot cancer. Dessutom erhölls medel från Norge, Danmark och Finland för nordisk indexering. Det sammanlagda anslagsbeloppet nämnda budgetår var ca 4,1 milj. kr och inkomster från avgifter ca 1,1 milj. kr.

En sammanställning av MIC:s intäkter under en femårsperiod visas i tabell 4.8.

Tabell 4.8. Sammanställning över MIC:s intäkter under femårsperioden 1972/73–1976/77 (Belopp i 1 000 kr)

	Budgetår				
	1972/73	1973/74	1974/75	1975/76	1976/77
Anslag från					
SINFDOK	248	316	362	1 147	245
UHÄ/UKÄ (datortidsmedel)	445	483	423	417	165
MFR	869	828	873	404	409
Statens råd för samhällsforskning	–	45	50	55	62
KI	–	–	–	484	481
Nordiska anslag (NORDOK, NOS-M)	–	44	34	92	679
Enskilda stiftelser	475	340	249	245	155
SPN	–	–	–	–	15
Projektanslag från					
KI	–	–	111	110	120
NOP-M	–	–	166	44	164
NIH	452	608	308	176	83
MDN	–	–	–	111	415
Inkomster från					
avgiftsbelagd service	839	661	737	1 251	1 132

MIC har för SINFDOK-utredningens räkning sammanställt en omfattande beskrivning över sin egen verksamhet under titeln Organisations- och verksamhetsbeskrivning (1976).

4.12.4 *Andra informationscentraler*

Här skall i korthet redovisas några andra informationscentraler som har tjänster som står till allmänt förfogande och där datateknik används i bearbetningen. Uppräkningen gör inte anspråk på fullständighet och de nämnda tjänsternas omfattning, tillgänglighet, prissättning m. m. är mycket varierande.

Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek (SPPB) är specialbibliotek för psykologi och pedagogik. I samarbete med IDC tillhandahåller SPPB da-

torbaserad sökning från databasen ERIC. Såväl SDI som satsvis retrospektiv sökning kan erhållas. SPPB svarar också på försök för svensk inmatning till ett internationellt datorbaserat informationssystem för utbildningsområdet, EUDISED, som sorterar under Europarådet. SPPB finansieras i huvudsak med statliga medel men för särskilda ändamål har medel erhållits från NORDDOK/NORDINFO och statens råd för samhällsforskning (numera humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet).

Vid *AB Atomenergi* finns ett forskningsbibliotek som organisatoriskt är en sektion inom företaget, direkt underställd företagsledningen. Verksamheten omfattar inmatning till de internationella informationssystemen INIS och ERDA (tidigare NSA), SDI-verksamhet och satsvisa retrospektiva litteratursökningar (i samarbete med IDC och MIC), interaktiva retrospektiva litteratursökningar, systemutveckling inom informationsförsörjningsområdet, handhavande av en rapportdatabas m. m. Förutom de bearbetningar som görs på QZ som ett led i samarbetet kring EPOS/VIRA bedriver biblioteket bearbetningar på företagets egen dator samt utför sökningar i internationella system via terminal. Verksamheten vid AB Atomenergis bibliotek finansieras budgetåret 1977/78 med medel från industridepartementet och nämnden för energiproduktionsforskning (ca 3,6 milj. kr.) samt egna intäkter (ca 0,4 milj. kr.). Biblioteket har nyligen varit föremål för utredning.

Universiteten i Uppsala, Lund och Linköping deltar också i samarbetet med EPOS/VIRA genom att dokumentalister vid dessa bibliotek kan mata in profiler från egna terminaler. Biblioteken har också utrustning för interaktiv sökning hos internationella dokumentationscentraler. Den datorbaserade litteratursökningsverksamheten vid Lunds universitetsbibliotek bedrivs delvis med stöd från SINFDOK.

Allmänt tillgängliga terminaler för sökning i MEDLARS-databasen finns på karolinska sjukhuset och Södersjukhuset i Stockholm, Huddinge sjukhus, biomedicinska biblioteket i Göteborg, regionsjukhuset i Linköping, universitetsbiblioteket i Lund, bio-medicinskt centrum i Uppsala och universitetsbiblioteket i Umeå.

Institutet för byggdokumentation (BYGGDOK) tillhandahåller ett brett sortiment av tjänster inom informationsförsörjningsområdet inriktade på byggsektorn. BYGGDOK har en omfattande registrering av dokument, delvis datorbaserad. Den databas som skapats och underhålls av BYGGDOK, kallad NORDBYGGDOK, finns numera tillgänglig via SCANNET. Driften av NORDBYGGDOK sker vid QZ. BYGGDOK erhåller för sin verksamhet medel från statens råd för byggnadsforskning. Dessutom finansieras verksamheten genom intäkter från publikationer och uppdrag från kunder.

Statens väg- och trafikinstitut (VTI) svarar för den svenska inrapporteringen till den internationella databasen IRRD (International Road Research Documentation). VTI svarar även för att databasen hålls tillgänglig

för intressenter i Norden. Driften av databasen är förlagd till QZ. IRRD finns numera tillgänglig via SCANNET. VTI har också tillsammans med biblioteket vid statens geotekniska institut (SGI) en databas över de båda myndigheternas biblioteksbestånd.

Miljödatanämnden (MDN) har skapat och underhåller en svensk projekt- och rapportdatabas på miljövårdsområdet. Med utgångspunkt från denna databas framställs kataloger med index över svensk miljöforskning. Databasen finns tillgänglig för interaktiv sökning vid QZ. Miljödatanämnden har flera andra aktiviteter inom informationsförsörjningen med det gemensamma syftet att öka åtkomsten till information inom miljövårdsområdet. Miljödatanämndens verksamhet finansieras över jordbruksdepartementets kommittéanslag.

Lantbruksuniversitetets Ultunabibliotek svarar för inmatningen av de svenska referenserna till databasen AGRIS. I utbyte erhåller biblioteket magnetband med databasen och den tryckta versionen Agriindex. Ur denna databas tillhandahåller biblioteket SDI-service.

Försvarets forskningsanstalt (FOA) har tillgång till den amerikanska databasen NTIS (GRA) och tillhandahåller en SDI-tjänst baserad på denna. Bearbetningen görs med programsystemet CORSAIR på QZ. FOA har en omfattande informationsservice som främst betjänar den egna myndigheten och andra militära myndigheter. Dokumentationsenheter finns även inom andra militära myndigheter.

Även vid andra myndigheter används datateknik inom informationsförsörjningen i allt större utsträckning. Detta är fallet vid bl. a. statens livsmedelsverk, socialstyrelsen (läkemedelsavdelningen) och statskontoret. De åtgärder som vidtas avser dels ökad åtkomst till extern information, dels förbättrad hantering av den interna informationen. I sistnämnda fallet är det ofta diarieföringen som berörts, t. ex. vid justitiedepartementet, konsumentverket och datainspektionen.

Satsningar på datateknik för att förbättra informationsförsörjningen förekommer i tilltagande utsträckning inom olika företag. Även här gäller det såväl extern som intern information.

Databaser av olika omfattning och med varierande tillgänglighet framställs av vissa organ, t. ex. STU, K-konsult, Sveriges Verkstadsförening, Personaladministrativa rådet och Svenska Textilforskningsinstitutet.

4.13 LIBRIS

4.13.1 *Inledning*

För att utröna möjligheterna att utnyttja tekniska hjälpmedel, särskilt datateknik, vid forskningsbiblioteken tillsatte år 1964 dåvarande universitetskanslersämbetet (UKÄ) i samråd med riksbibliotekarien en kommitté. I

dess slutrapport benämnd Biblioteksarbete och automatisk databehandling (1969) drogs riktlinjer upp för ett nationellt datorbaserat bibliotekssystem.

Kommitténs förslag gick ut på att man borde arbeta efter tre eller fyra utvecklingslinjer: 1) man borde framställa AK-publikationerna med datateknik; 2) man borde utnyttja andra länders bibliografiska beskrivningar (MARC-band); 3) man skulle sikta till en integrering av hela det svenska biblioteksväsendets rutiner i ett gemensamt system som även skulle vara kompatibelt med internationella system. Härvid skulle en nationell bibliotekscentral inrättas med möjlighet att ansluta terminaler. I rapporten framhölls att dessa tre utvecklingslinjer stod i nära samband med varandra och att de med tiden skulle kunna förenas. Man tog upp men behandlade inte närmare en fjärde utvecklingslinje, nämligen att med datateknik framställa nationalbibliografiska publikationer. De ovan antydda utvecklingslinjerna återkommer i LIBRIS (LIBRary Information System) där huvudvikten har lagts vid att integrera rutinerna inom och mellan biblioteken.

Statskontoret fick år 1967 regeringens (Kungl. Maj:ts) uppdrag att genomföra en översyn av de vetenskapliga bibliotekens inre organisation. En huvuduppgift var därvid att undersöka möjligheterna att rationalisera verksamheten med tekniska hjälpmedel. Statskontoret utförde under åren 1969–1970 en kartläggning och analys av bl. a. datateknikens användningsmöjligheter i biblioteksarbete. Detta utredningsarbete som utfördes i nära kontakt med bl. a. forskningsbiblioteksrådet (FBR) och UKÄ utgjorde inledningen till LIBRIS-projektet. Utvecklingen av systemet LIBRIS som påbörjades i slutet av år 1970 skedde i samarbete med Saab-Scania AB. Den biblioteksmässiga sakkunskapen i LIBRIS-projektet företräddes av FBR med dess arbetsgrupper (se avsnitt 4.10.2).

Resultaten av detta utredningsarbete har redovisats successivt. Ett preliminärt systemförslag avseende funktionerna förvärv, katalogisering, periodicakontroll och lån lades i maj 1970 fram för diskussion med användarna. En utvidgad och fördjupad systemanalys avseende funktionerna katalogisering och lån färdigställdes och diskuterades med användarna under sommaren 1971. Forskningsbiblioteksrådets ADB-grupp (FAG) godkände samma år principerna för den framlagda lösningen som grund för framställning av bibliotekskataloger och andra bibliografiska produkter, bl. a. accessionskatalogen och, på längre sikt, nationalbibliografin.

Försöksverksamheten med LIBRIS, som påbörjades våren 1972 vid dåvarande Linköpings högskolas bibliotek, omfattade rutiner för sökning, katalogisering och katalogframställning. Statskontoret anförde i en framställning till regeringen om medel för LIBRIS-projektet under budgetåren 1973/74–1975/76 att endast begränsade resurser hade beräknats för ett fortsatt utvecklingsarbete i avvaktan på att FBR utarbetade ett förslag till plan för vidareutveckling av LIBRIS som system.

Den fortsatta försöksverksamheten med LIBRIS har resursmässigt helt koncentrerats till ovannämnda funktioner.

Regeringen (Kungl Maj:t) har genom beslut (1973-06-29) uppdragit åt statskontoret att i samråd med UKÄ och FBR bedriva fortsatt försöksverksamhet med ett datorbaserat informationssystem för bibliotek i huvudsaklig överensstämmelse med riktlinjerna i statskontorets rapport LIBRIS: ett

informationssystem för bibliotek (1972). Vidare har regeringen (Kungl Maj:t) genom beslut (1974-10-30) medgivit att fortsatt försöksverksamhet fick bedrivas i huvudsaklig överensstämmelse med det högre driftsalternativ som redovisats i statskontorets rapport Försöksverksamhet med LIBRIS (1974). För närvarande är 14 forskningsbibliotek anslutna till LIBRIS. Försöksverksamheten har redovisats i ett antal lägesrapporter senast i LIBRIS:s en lägesrapport (Statskontoret. Rapport 1976:10)[1].

Inom försöksverksamheten har de datorbaserade rutinerna i LIBRIS vidareutvecklats och anpassats till FBR:s nya katalogiseringsregler för svenska forskningsbibliotek (SKR 1974). Dessa regler som också successivt justerats utifrån gjorda erfarenheter ansluter i princip till internationellt vedertagna principer för bibliografisk beskrivning av olika slags publikationer. Den omfattande standardisering som de nya reglerna inneburit har bl. a. ställt krav på nya programversioner av LIBRIS. De nya datorprogrammen, benämnda LIBRIS II, färdigställdes successivt under år 1975.

Som system är LIBRIS neutralt i förhållande till katalogiseringsreglerna i den meningen att anslutna bibliotek själva får avgöra på vilken beskrivningsnivå man vill utföra bibliografering/katalogisering. Det kan dock med visst fog hävdas att katalogiseringen i LIBRIS allmänt sett inneburit en höjning av ambitionsnivån jämfört med tidigare rutiner för katalogisering. Bland annat har större krav kommit att ställas på exakthet.

4.13.2 *Målsättning och principer*

Målet för det systeminriktade utredningsarbetet inom statskontorets biblioteksöversyn var att åstadkomma:

- minskade kostnader för intern informationshantering vid vetenskapliga bibliotek
- former för ett effektivare informationsutbyte mellan skilda slag av bibliotek
- ett ökat sambruk av de vetenskapliga bibliotekens resurser inom landet
- förbättrad service vid berörda bibliotek.

En grundläggande idé i LIBRIS-projektet har varit att integrera framställningen av olika katalogprodukter med löpande bibliografering och registrering vid de vetenskapliga biblioteken. LIBRIS har utformats med sikte på att även konventionella katalogprodukter såsom katalogkort, nyförvärvsförteckningar och bokkataloger, bl. a. AK, skall kunna framställas ur LIBRIS databas.

Den bibliografiska information som registreras i LIBRIS blir omedelbart tillgänglig för sökning via terminal från samtliga anslutna bibliotek. Katalogisering av en publikation sker vid det LIBRIS-bibliotek som först förvärvar publikationen. En huvudprincip är att denna katalogisering skall kunna

[1] Riksdagens revisorer har i granskningspromemoria nr 10/1977 Det datorbaserade informationssystemet för vetensskapliga bibliotek – LIBRIS behandlat LIBRIS-projektet.

utnyttjas även av andra bibliotek som förvärvar samma publikation. Biblioteken skall då endast behöva komplettera den redan registrerade informatinen med i första hand lokala uppgifter.

Framväxten av bibliografiska informationssystem och kommunikationsnät grundade på datateknik har skapat möjligheter till ett vidgat internationellt informationsutbyte. Flera utländska bibliografiska centra, främst i USA, Storbritannien och Västtyskland, utnyttjar datateknik som hjälpmedel vid bibliografering och katalogisering. Den bibliografiska information som produceras vid dessa centra finns tillgänglig i datorläslig form (s. k. MARC-band) som kan erhållas på abonnemangsbasis. Inom LIBRIS-projekt har bl. a. gjorts vissa försök med att läsa in sådana band (från USA och Storbritannien) direkt i LIBRIS databas och använda denna information vid katalogisering från terminal. Erfarenheterna från detta försök tycks emellertid visa att skillnaderna mellan de anglo-amerikanska katalogiseringsreglerna och de svenska katalogiseringsreglerna fortfarande är alltför stora för att i nuläget motivera en fortsatt inläsning av MARC-band i LIBRIS databas. Även urvalet av bibliografiska poster för inläsning (och konvertering) behöver lösas på ett annat och billigare sätt än som skett med tillgänglig datorutrustning.

Statskontoret har gjort vissa lönsamhetsberäkningar för att utröna vilka rationaliseringseffekter som systemet kan medföra på längre sikt. Beräkningarna redovisades i den tidigare nämnda rapporten LIBRIS: ett informationssystem för bibliotek (1972). Man utgår därvid från en situation där systemet förutsätts vara genomfört i full skala vad gäller öppethållandetid för terminalsystem och antalet anslutna bibliotek (ca 20). Kalkylen omfattar rutiner för sökning, katalogisering och katalogframställning. Intäkterna av systemet har beräknats i form av lönekostnader för sådana arbetsmoment som minskas eller helt bortfaller vid ett genomförande av LIBRIS. Som intäkter har också upptagits minskade tryckkostnader för framställningen av katalogprodukter. De möjliga årsintäkterna av LIBRIS-rutinerna för sökning, katalogisering och katalogframställning beräknades i 1973 års rapport överslagsmässigt till närmare 5,3 milj. kronor per år (1972 års priser) i ett fortvarighetstillstånd. Det bör emellertid framhållas att denna värdering förlorat i aktualitet och att en förnyad, reviderad värdering kommer att redovisas under hösten 1977.

Kostnaderna för LIBRIS består (förutom av vissa personalkostnader) huvudsakligen av engångskostnader för utvecklings- och omläggningsarbete samt löpande driftskostnader, främst för teknisk utrustning, datortid samt system- och programunderhåll. De löpande driftskostnaderna för systemet beräknades i det sammanhanget (1972) till sammanlagt 4,2 milj. kronor per år i fortvarighetstillstånd.

Driftsekonomi

Medelsbehovet för LIBRIS försöksdrift budgetåret 1977/78 har i statskontorets skrivelse Framställning om medel för LIBRIS-projektet (1977-06-

17, Dnr 458/73-5) beräknats till ca 3 milj. kr. med följande fördelning på kostnadsslag:

	Mkr
centraldator (maskinhyra, maskintid, systemassistans, prisomräkning)	2,1
datakommunikationsnät	0,3
terminaldatorer	0,4
programunderhåll	0,2

Därtill kommer bl. a. kostnader för utveckling och framställning av katalogprodukter (samkataloger och katalogkort) med hjälp av LIBRIS. Sistnämnda kostnader beräknas för närvarande av FBR och kungl. biblioteket.

Förutom rent kvantifierbara intäkter väntas LIBRIS i utbyggt skick, med rutiner för framställning av bibliotekskataloger i bokform och mikroform, även innebära fördelar av mer indirekt natur. Dessa har antytts i den förutnämnda målbeskrivningen som något mer konkretiserad kan sägas vara en strävan att:

- åstadkomma bättre överblick över de vetenskapliga bibliotekens litteraturbestånd genom aktuella besked via terminal
- förenkla rutinerna för fjärrlån bl. a. genom en bättre överblick över beståndet
- möjliggöra en vidgat internationellt utbyte av bibliografisk information genom utbyte av datorläsbar bibliografisk information (typ MARC-band)
- producera bibliotekskataloger i tryckt form till en lägre kostnad genom att utnyttja datateknik.

4.13.3 *Samarbetsformer inom projektet*

Regeringens uppdrag till statskontoret gäller att "i samråd med universitetskanslersämbetet och forskningsbiblioteksrådet bedriva fortsatt försöksverksamhet med ett datorbaserat informationssystem för bibliotek".

Forskningsbiblioteksrådets medverkan i projektet sker genom en ledningsgrupp för fortlöpande informella samråd mellan forskningsbiblioteksrådet, universitets- och högskoleämbetet och statskontoret. I denna har diskussioner förts om projektets budget, planering och genomförande.

LIBRIS-gruppen vid statskontoret svarar för samordning av arbetet inom projektet bl. a. i förhållande till olika leverantörer. Statskontoret har till projektet knutit konsulter som utför underhåll av system och program i den försöksdrift som bedrivs vid Östergötlands läns landstings datacentral i Linköping. LIBRIS-gruppen har tidigare även svarat för de direkta kontakterna med de LIBRIS-anslutna biblioteken och de kontaktpersoner (ca 30) som utsetts vid dessa. Dessa kontaktuppgifter handhas av det år 1976 inrättade LIBRIS-sekretariatet. Forskningsbibliotekens medverkan i projektet har huvudsakligen skett genom personal som engagerats i detta arbete vid sidan av övriga uppgifter. För systemarbetet med LIBRIS inrättades år 1975 en personlig tjänst som avdelningsdirektör vid kungl. biblioteket.

Statskontoret har för närvarande avdelat ca tre personår för sin andel i arbetet med LIBRIS.

I avvaktan på en permanent lösning av frågan om huvudmannaskapet för LIBRIS pågår eller planeras för närvarande följande aktiviteter inom projektet:

- ☐ fortsatt försöksdrift med särskild betoning av användarkontakter och programunderhåll
- ☐ retroaktiv inmatning av s. k. AK-anmälningar bl. a. för kumulerad framställning av årspublikationerna av accessionskatalogen (AKB 1968–1976)
- ☐ revision och precisering av de kravspecifikationer som finns i fråga om samkataloger (typ AKB)
- ☐ utveckling av en datorläsbar svensk nationalbibliografi (SWEMARC)
- ☐ uppföljning och värdering av uppnådda resultat samt en rapport till regeringen om LIBRIS-projektets framtida behov av datorkapacitet (systemomläggning) och möjligheten för eventuell datateknisk samverkan med folkbiblioteken.

4.13.4 *Försöksdriften*

Sökning och katalogisering

LIBRIS delsystem för *sökning* har vissa funktioner för sökning via terminal. Vid positivt svar erhålles en bibliografisk beskrivning av en publikation jämte uppgift om var publikationen finns. Sökning via terminal innehåller följande sökingångar, främst avsedda att tillgodose sökbehov vid katalogisering:

- ☐ objektnummer
  - ISBN (International Standard Book Number)
  - NBN (Nationellt Boknummer)
  - ISSN (International Standard Serial Number)
- ☐ titel
- ☐ upphovsman
  - personnamn
  - institutionsnamn
  - kongressnamn.

Däremot ger LIBRIS inte möjlighet till ämnesmässiga sökningar. Sökning i andra databaser via de för LIBRIS avsedda terminalerna är möjlig men fordrar särskilda terminalprogram. Sådana sökningar sker dock i mycket ringa utsträckning. De traditionella formerna för alfabetisk och systematisk sökning kan också på samma sätt som förut utföras med hjälp av lokala bibliotekskataloger, vars katalogkort framställs från LIBRIS databas. En lokal bibliotekskatalog (i mikroform) över beståndet vid Linköpings universitetsbibliotek har på försök producerats våren 1976.

Produktionen av katalogkort sker sedan hösten 1976 från band som framställs vid datacentralen, varefter Bibliotekstjänst AB trycker och distribuerar produkten. Tiden från beställning till leverans uppgår för närvarande till ca 14 dagar.

Delsystemet för *katalogisering* tillåter registrering av bibliografiska uppgifter via terminaler och hålremsstansar vid de LIBRIS-anslutna biblioteken samt direkt från magnetband med datorläsbar bibliografisk informa-

tion. LIBRIS databas innehåller nu ca 300 000 titlar, huvudsakligen monografier.

Katalogiseringsarbetet i LIBRIS är uppdelat i primär-, sekundär- och ändringskatalogisering. Primärkatalogisering innebär registrering av bibliografiska grunduppgifter. Sekundärkatalogisering avser kompletteringar med lokala uppgifter till tidigare registrerade grunduppgifter samt beställning av katalogkort. Ändringskatalogisering innebär makulering av eller rättning i tidigare registrerade uppgifter eller komplettering med enstaka uppgifter. En grundläggande idé för samarbetet i LIBRIS är som nämnts att ett och samma dokument skall behöva primärkatalogiseras endast en gång, nämligen vid det bibliotek som först förvärvar dokumentet. De bibliotek som därefter anskaffar samma dokument skall endast behöva komplettera med egna, specifika uppgifter, bl. a. för att hos Bibliotekstjänst AB kunna beställa katalogkort.

Utrustning

Terminaldatorerna i LIBRIS är via ett fast uppkopplat datakommunikationsnät direktanslutna till en centraldator vid landstingets datacentral i Linköping (ÖLLD). Anslutningsmöjligheterna är med befintlig programvara begränsade till högst 28 terminaler.

Saab-Scania AB (Datasaab) hade i ett tidigare skede planer på att utveckla sådan programvara och utrustning som LIBRIS är anpassat till. Denna utveckling har emellertid avbrutits och datorutrustning av denna typ nytillverkas inte längre. Tekniska brister finns främst i systemets programvara och underhåll av denna. En omläggning till ny centraldator beräknas kräva en kalendertid om 1–2 år beroende på ambitionsnivå. Särskilda åtgärder behöver därvid vidtagas för att under en övergångstid säkerställa en tillfredsställande drift.

Projektet disponerar vid ÖLLD datorkapacitet för reelltidsbearbetning motsvarande 37,5 timmar per vecka.

LIBRIS datakommunikationsnät består av fyra fast uppkopplade teleförbindelser, vars uppbyggnad framgår av figur 4.4. Vid de LIBRIS-anslutna biblioteken/motsvarande (f. n. 14) finns sammanlagt 24 terminaldatorer och 10 hålremsstansar.

Utbildning och information om försöksdriften

Som tidigare framhållits har bibliotekspersonal deltagit i statskontorets kurser i databehandling. Undervisning i terminalhantering har därutöver meddelats i centrala kurser och genom utbildning som anordnats vid de LIBRIS-anslutna biblioteken. Varje bibliotek har utsett en kontaktperson med uppgift att förmedla information till övrig personal. Även de handböcker som utgivits inom projektet bör betraktas som ett led i utbildningen.

Information om projektet har meddelats via LIBRIS-meddelanden och Driftsmeddelanden. Tidigare utkom även en serie FAG litteraturnytt med hänvisningar till och referat av litteratur om datateknik i bibliotek, med särskild hänsyn till LIBRIS.

Den centralt placerade personalen inom projektet har haft fortlöpande

Figur 4.4 LIBRIS datanät

kontakter med de särskilda kontaktpersonerna vid biblioteken och annan berörd personal. När särskilda problem uppstått har projektpersonal assisterat vid det aktuella biblioteket.

4.13.5 *Diskuterade rutiner*

Den idéskiss till LIBRIS som presenterades år 1970 innehöll även utkast till delsystem för funktionerna förvärv, periodicakontroll och lån. Det uppdrag som statskontoret begärde om viss försöksverksamhet med LIBRIS innefattade emellertid endast datorbaserade rutiner för sökning och katalogisering samt framställning av katalogprodukter. Eventuell utveckling av delsystem och rutiner för funktionerna förvärv, periodicakontroll och lån ställdes i det sammanhanget på framtiden.

Förvärvs- och lånerutinerna har emellertid varit föremål för fortsatt intresse. I januari 1974 tillsatte forskningsbiblioteksrådet en grupp med uppgift att utreda problemen med förvärvsrutiner i LIBRIS. Arbetsgruppen föreslog som resultat av sitt arbete en begränsad försöksverksamhet vid ett antal LIBRIS-anslutna bibliotek att läggas till grund för ett arbete med en långsiktig lösning av förvärvsrutinen i LIBRIS.

Forskningsbiblioteksrådet tillsatte – i januari 1974 – också en arbetsgrupp med uppdrag att specificera kraven på en lånerutin i LIBRIS. Gruppen har studerat ett flertal utländska lånesystem men konstaterar att dessa inte passar för svenska forskningsbibliotek. Detsamma gäller enligt gruppens mening även det system (BUMS) som utvecklas för svenska folkbibliotek.

I oktober 1976 gjorde gruppen ett studiebesök vid Sheffields tekniska högskola, där man presenterade ett lånesystem som nöjaktigt anses uppfylla de krav som bör ställas på ett fungerande lånesystem. Gruppen har i oktober 1976 förordat en testperiod med detta system vid svenska forskningsbibliotek.

Utvecklingsfrågor avseende datateknik i bibliotek behandlas i avsnitten 8.7 och bilaga 5.

4.14 Tekniska nomenklaturcentralen

Tekniska nomenklaturcentralen (TNC) bildades år 1941 på initiativ av IVA som centralorgan för teknisk och vetenskaplig terminologi och har enligt sina av Kungl. Maj:t samma år fastställda stadgar till uppgift att åstadkomma en för svenska förhållanden lämpad teknisk nomenklatur, varmed förstås allt som rör teknikens språkliga uttrycksmedel samt dessas innebörd.

TNC bedriver sin verksamhet i samarbete med drygt 100 anslutna medlemmar samt fyra stödjande akademier och rådgivare. Representantförsamlingen är TNC:s högsta organ och har till uppgift att utfärda arbetsordning, ge riktlinjer för verksamheten, anta medlemmar och stödjare samt utse styrelse och besluta om ansvarsfrihet. Ordföranden i representantförsamlingen utses av styrelsen för teknisk utveckling med stöd av regeringens bemyndigande.

Styrelsen utses av representantförsamlingen och består av minst fyra och högst sex personer. Det löpande arbetet ombesörjs av föreståndaren och f. n. ytterligare sex medarbetare vid sekretariatet.

Såsom centralorgan för teknisk terminologi skall TNC inom tekniken och dess grundvetenskaper främja god terminologi med entydiga och lättbegripliga termer som lämpar sig väl för det svenska språket. Detta kan ske genom rådgivning, genom artiklar om terminologi och genom publikationer.

Rådgivning och upplysningstjänst tar en betydande del av resurserna i anspråk och innefattar utarbetande och utgivande av ordlistor, nomenklaturregler, anvisningar och handböcker för skrivning av teknisk text m. m. I TNC:s skriftserier har utkommit 65 titlar.

Publikationerna kan vara av principiell art såsom anvisningar för teknisk

text, terminologiregler och handböcker, men flertalet av publikationerna i TNC:s serie utgörs av specialordlistor. De innehåller vanligen systematiskt bearbetade begrepp inom ett ämnesområde med termer, definitioner och ordförklaringar och i det övervägande antalet fall motsvarande termer på ett eller flera utländska språk. Antalet termer i TNC:s ordlistor uppgick i mitten av år 1977 till ca 40 000. En termbank är under uppbyggnad. Lagring, bearbetning och framtagning utförs med datamaskinella metoder i det s. k. TERMDOK-systemet.

TNC verkar för att lämpliga tekniska termer kommer till användning på olika håll. Bl. a. hänvisar statens planverk till TNC:s terminologi i den nya utgåvan av Svensk byggnorm.

Sedan år 1976 finns det en arbetsgrupp för språkvård med företrädare för TNC, Svenska Akademiens ordboksredaktion, Svenska språknämnden och Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS). Mellan TNC och SIS har träffats ett särskilt samarbetsavtal om granskning av standardförslag, arbetsfördelning och utarbetande av ordlistor m. m. På det internationella området samverkar TNC bl. a. med motsvarande organ i Danmark, Finland och Norge samt International Information Center for Terminology (INFOTERM), som ingår i UNISIST-programmet.

Omkring 60 % av kostnaderna för verksamheten täcks f. n. genom statliga bidrag. År 1976 hade TNC intäkter om ca 1,4 milj. kr., varav driftsbidrag från SINFDOK 227 000 kr., anslag för särskilda ändamål 560 000 kr. och medlemsavgifter 242 000 kr. Försäljning av publikationer gav 233 000 kr. Den största utgiftsposten gällde löner m. m. till personalen, 707 000 kr. SINFDOK har ställt en särskild publiceringsfond om 100 000 kr. till TNC:s förfogande.

TNC:s uppdragsintäkter har kommit bl. a. ifrån nordiska ministerrådet, naturvetenskapliga forskningsrådet, statens råd för byggnadsforskning, statens naturvårdsverk, styrelsen för teknisk utveckling, SINFDOK, statens kärnkraftinspektion och skogs- och lantbruksakademien.

SINFDOK ger TNC ett basanslag och ett särskilt anslag motsvarande 60 % av föregående kalenderårs medlemsavgifter. Vidare stöder SINFDOK vissa TNC-projekt, däribland utvecklingen av TERMDOK. För att TNC skall kunna fullfölja sina granskningsåtaganden enligt samarbetsavtalet med SIS utgår ett särskilt bidrag.

5 Internationell utblick

5.1 Inledning

I detta kapitel redovisas organisationslösningar på informationsförsörjningens område i vissa andra länder utan att fullständighet eftersträvas.

I den tidigare nämnda NORDINFO-rapporten beskrivs bl. a. de nationella organen för informationsförsörjning i de nordiska länderna. I Tells delrapport till utredningarna behandlas internationella organisationer samt situationen inom informationsförsörjningen i Australien, Canada, Japan och Storbritannien (se rapportförteckning).

Vissa förhållanden på informationsförsörjningens område i Sovjetunionen beskrivs av Kedrovskij i Unesco bulletin for libraires 31(1977): 2. I Sovjetunionen är biblioteks-, informations- och dokumentationsuppgifter förenade i ett nationellt system, där vissa myndigheter, specialbibliotek och nationalbiblioteken i varje republik samt nationalbiblioteket, Leninbiblioteket, utgör de viktigaste komponenterna. Alla typer av bibliotek, även folkbiblioteken, är inbegripna i detta system. Systemet ger exempel på en centraliserad och koordinerad politik inom informationsförsörjningsområdet.

Utredningarna har ställt samman visst material från sina besök i Skandinavien, Canada, Frankrike, Storbritannien och USA i reserapporter.

Sättet att lösa de nationella samordningsproblemen på informationsförsörjningens område varierar länderna emellan. I Storbritannien ligger viktiga service-, planerings- och samordningsuppgifter på nationalbiblioteket (British Library), medan t. ex. i Canada de nationella ledningsfunktionerna är samlade hos två stora bibliotek med olika intresseprofil och ett visst samarbete inbördes. Även om organisationslösningarna varierar länderna emellan tenderar grundsynen att vara relativt likartad. Ökad uppmärksamhet ägnas åt informationsfrågor, bl. a. som ett led i ansträngningarna att stärka industrins konkurrenskraft. En oförmånlig kostnadsutveckling tvingar fram rationaliseringar och ett ökat samarbete mellan olika institutioner på informationsförsörjningens område.

I det följande redovisas uppgifter om verksamheten i de nordiska länderna, Canada, USA, Japan, Frankrike, Storbritannien och Förbundsrepubliken Tyskland. Av särskilt intresse är de brittiska, franska och kanadensiska organisationslösningarna, den franska och kanadensiska regionala företagsservicen samt pågående utredningsarbeten i nordiska länder.

5.2 De nordiska länderna

Fr. o. m. år 1977 finns ett särskilt samarbetsorgan, NORDINFO, med företrädare för Danmark, Finland, Island, Norge och Sverige. NORDINFO skall verka inom området forskningsbiblioteksväsende, vetenskaplig information och dokumentation och därvid främja en utveckling till gagn för forskning och annan verksamhet som stöder sig på tillämpning av vetenskap. NORDINFO har beskrivits utförligare i avsnitt 4.8.8.

5.2.1 *Danmark*

Allmän organisation

I Danmark har flera ministerier delområdesansvar för bibliotek och informationscentraler. Flertalet organ är knutna till undervisnings- eller kulturministerierna, men det finns exempel på forskningsbibliotek som till följd av myndighetstillhörighet sorterar under andra fackministerier.

Riksbibliotekarieämbetet liksom större bibliotek i bl. a. Århus och Odense har anknytning till kulturministeriet. Till utbildningsministeriet hör en rad instituts- och högskolebibliotek, dokumentationsorganet DANDOK, planläggningsrådet för forskning och statens forskningsråd.

Den danske riksbibliotekarien har två huvudfunktioner, dels är han chef för Det Kongelige Bibliotek och två avdelningar vid Köpenhamns universitetsbibliotek, dels leder han arbetet vid Riksbibliotekarieämbetet.

Frågor av gemensamt intresse för de danska biblioteken behandlas i Forskningsbibliotekernes Faellesråd, som inrättades år 1970. Rådet består av cheferna för ca 50 vetenskapliga bibliotek med riksbibliotekarien som ordförande.

Riksbibliotekarieämbetet ger ut accessionskatalogen över utländsk litteratur och svarar för biblioteksuppgifter av rikskaraktär, t. ex. forskningsbibliotekens planering av samarbetet med folkbiblioteken. Planerings- och samordningsuppgifter åvilar också Forskningsbibliotekernes Faellesråd, planläggningsrådet för forskning, statens forskningsråd, DANDOK och teknologirådet inom handelsministeriet.

DANDOK:s uppgift är att svara för planläggning, koordinering och rådgivning inom området vetenskaplig information och dokumentation. Kommittén har ingen egen budget.

Dansk teknisk oplysningstjeneste (DTO) är en service- och konsultorganisation med tonvikt lagd på uppsökande, direkt problemlösande verksamhet inom industrin. DTO bedriver uppsökande företagsservice inom det tekniska informationsrådet, teknisk rådgivning, konsultverksamhet samt forskning och utveckling. Den nuvarande chefen för DTO är också ordförande i DANDOK.

Drift m. m.

Det operativa ansvaret är uppdelat på olika organ. Det Kongelige Bibliotek har huvudansvaret för de nationella samlingarna av böcker och handskrifter. Vidare har man i Danmark utsett huvudfackbibliotek, som skall svara för anskaffningen av litteratur på särskilt angivna ämnesområden. Stats-

biblioteket i Århus har en särskild uppgift att förmedla litteratur till folkbiblioteken.

Den bibliografiska informationen kanaliseras via Dansk bogfortegnelse men utarbetas av Bibliotekscentralen. Danmarks tekniska högskolas bibliotek m. fl. svarar för driften av vissa datasystem.

Pågående utredningsarbete

Forskningsbiblioteksväsendets organisation är under utredning. Kulturministeriet har tillsatt en bibliotekskommission med åtta specialutskott. Ett av utskotten har nyligen avgivit betänkandet Forskningsbibliotekernes målsætning. Bind 1 (1977).

När det gäller forskningsbiblioteksväsendets framtida organisation förekommer i diskussionerna bl. a. planer på tre olika organ: ett samarbetsorgan för diskussion av principiella frågor, ett forskningsbiblioteksråd med uppgift att vara policyskapande organ samt ett direktorat för forskningsbiblioteken. Detta direktorat skulle bl. a. svara för drift av gemensamma institutioner, styrning och koordinering av forskningsbiblioteksrådets standardiseringsbeslut, konsulttjänster, utvecklingsarbete och forskning, internationella förbindelser, remisser om bibliotekens budgetförhållanden, information samt viss sekretariatsverksamhet.

5.2.2 *Finland*

Allmän organisation

Flertalet universitets- och högskolebibliotek i Finland är knutna till undervisningsministeriet, som också har ett särskilt organ för planering av användningen av datateknik i bibliotek.

Statens forskningsanstalt och dess bibliotek intar en självständig ställning i förhållande till högskolesektorn.

Teknisk informationstjänst m. m. sorterar under handels- och industriministeriet och även andra fackministerier har delansvar för den finska informationsförsörjningen.

För behandling av frågor rörande forskningsbiblioteken samt vetenskaplig information och dokumentation har under undervisningsministeriet inrättats ett råd för vetenskaplig information, TINFO. Rådet har till uppgift att följa utvecklingen av den vetenskapliga informationstjänsten och biblioteksverksamheten i Finland och utlandet, att avge utlåtanden och att fungera som initiativtagande och utredande organ i fråga om utveckling av den vetenskapliga informationstjänsten och forskningsbiblioteken. Rådet har inte några verkställande uppgifter.

Pågående utredningsarbete

TINFO avgav år 1974 två betänkanden varav det ena gällde organisationen av biblioteksväsendets riksomfattande uppgifter och innefattade bl. a. ett förslag att inrätta en planeringscentral för de vetenskapliga biblioteken. Det andra betänkandet behandlade organisationen av den naturvetenskapliga biblioteks- och informationstjänsten. Som ett led i planeringen av en

ny informationsförsörjningspolitik fick TINFO i början av år 1975 uppdraget att göra ett långtidsprogram för den vetenskapliga och tekniska informationspolitiken.

5.2.3 *Island*

Forskningsbiblioteksväsendet på Island sorterar under undervisningsministeriet. Riksbibliotekarien förestår nationalbiblioteket som nu förs samman med universitetsbiblioteket. Ett av de viktigaste resultaten av samarbetet mellan de isländska forskningsbiblioteken har varit framtagandet av en samkatalog över utländska böcker. I detta katalogarbete har åtta forskningsbibliotek deltagit.

5.2.4 *Norge*

Allmän organisation

I Norge sorterar organ för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning under ett flertal departement. Norges teknisk-naturvetenskapliga forskningsråd (NTNF) med en kommitté för teknisk information och dokumentation återfinns under industridepartementet och fungerar som ett samarbetsorgan mellan stat, näringsliv och forskning.

Norges allmänvetenskapliga forskningsråd, Riksbibliotekstjenesten samt universitet och högskolor med tillhörande bibliotek har anknytning till kirke- og undervisningsdepartementet, medan Norsk komité for informasjon og dokumentasjon, NORINDOK, har anknytning till Riksbibliotekstjenesten. Vidare hör till lantbruksdepartementet ett lantbruksvetenskapligt forskningsråd jämte högskolor med biblioteks- och dokumentationsuppgifter.

Riksbibliotekstjenesten, NORINDOK och NTNF har planerings- och samordningsuppgifter. Riksbibliotekarien skall verka för att vetenskapliga bibliotek, fackbibliotek och dokumentationscentraler samarbetar på ett rationellt sätt inom ramen för ett nationellt informationssystem. Riksbibliotekarien är även ordförande i det rådgivande informations- och kontaktorganet, Riksbiblioteksrådet. Bland riksbibliotekariens övriga uppgifter märks ansvar för budgetfrågor, biblioteksrationalisering, katalogiseringsfrågor, planläggning av nya bibliotek, utveckling av datateknik, fördelningsfrågor, planläggning av nationalbibliografiskt arbete samt koordinering av norskt deltagande i nordiskt och internationellt samarbete på dokumentationsområdet m. m.

NORINDOK är en tvärvetenskaplig, nationell kommitté på dokumentationsområdet med rådgivande uppgifter. Även den till NTNF knutna kommittén för teknisk information har rådgivande karaktär. Norsk senter for informatikk (NSI) utför vissa verkställighetsuppgifter för NTNF. Verksamheten vid NSI syftar till att främja informationsteknisk verksamhet och informationstjänster till gagn för norskt näringsliv, forskning och offentlig administration. Den finansieras till ca 90 % med generella eller projektbundna medel från NTNF. Resten av intäkterna härrör från uppdragsverksamhet och informationstjänster för näringslivet och andra institutioner än NTNF.

Drift m. m.

I Norge strävar man att lägga det operativa ansvaret för informationsförsörjningen på enskilda bibliotek eller motsvarande organisationer. Nationalbiblioteksuppgifterna ligger främst hos universitetsbiblioteket i Oslo. Bland övriga större biblioteksinstitutioner bör nämnas Vetenskapsakademiens bibliotek.

Riksbibliotekstjenesten ansvarar för den nationalbibliografiska informationen i samarbete med universitetsbiblioteket i Oslo. Norsk dokumentdata, en fristående avdelning inom NSI, är serviceinstitution för utveckling av datateknik vid norska bibliotek.

Pågående utredningsarbete

I maj 1975 tillsattes en organisationskommitté med företrädare för NORINDOK, Riksbibliotekstjenesten och Riksbiblioteksrådet för att överväga NORINDOK:s roll. Inom bl. a. NTNF och NSI diskuteras en omstrukturering av servicen.

5.3 Övriga länder

5.3.1 *Canada*

Allmän organisation m. m.

På federal nivå i Canada finns inom informationsförsörjningsområdet två huvudenheter, National Library och Canada Institute for Scientific and Technical Information (CISTI). De två enheterna lyder under olika ministrar.

CISTI, tidigare National Science Library och Technical Report Service, är knutet till National Research Council (NRC), medan nationalbiblioteket, som grundades på 1960-talet, liksom radio, TV, film och arkivfrågor hör till ansvarsområdet för Secretary of State of Canada. Nationalbibliotekarien har formellt ett koordineringsansvar för hela det federala biblioteks- och informationsområdet. Förslag att integrera de stora federala biblioteken och utveckla en koordinerad bibliotekspolitik på nationell nivå har lagts fram men ännu inte genomförts. CISTI och nationalbiblioteket har ett antal gemensamma kommittéer.

Nationalbiblioteket bör närmast ses som ett arkiv- och forskningsbibliotek med inriktning på humaniora och samhällsvetenskap. CISTI ansvarar för det största naturvetenskapliga och tekniska biblioteket i landet men utgör också central i STI-systemet (Scientific and Technical Information System). Nätet sammanlänkas genom ett telexsystem och genom den datorbaserade Union List of Scientific Serials. I systemet ingår också SDI-service (CAN/SDI) och ett terminalbaserat datanät (CAN/OLE) som bl. a. är anslutet till MEDLINE i USA.

I CISTI ingår som en separat enhet TIS (Technical Information Service) med uppgift att på federal och regional nivå hjälpa mindre och medelstora företag med teknisk information och problemlösning. Arbetsuppgifterna på fältet påminner om de uppgifter som i Sverige åvilar företagareförening-

arna. TIS bedriver en omfattande uppsökande verksamhet hos företag med mellan 10 och 250 anställda. Man har en budget på ca 2 milj. Can $ per år. Totalt har TIS ca 100 handläggare, varav flertalet vid de regionala enheterna. Dessa är ofta samlokaliserade med andra verksamheter som finansieras av National Research Council of Canada. TIS i Ottawa fungerar också som en referenscentral. Man får ca 25 000 förfrågningar per år direkt från företag eller via de regionala kontoren.

Pågående utredningsarbete

Flera utredningar och interdepartementala kommittéer har under slutet av 1960-talet och i början av 1970-talet arbetat med frågor om övergripande program för informationsförsörjning i Canada. Sedan Canada byggt upp omfattande system för informationssökning har detta arbete följts upp med ingående beståndsinventeringar och överenskommelser om samarbete mellan bibliotek i hela landet. Under den senaste tioårsperioden har Canada byggt stora väl utrustade bibliotek och även i övrigt gjort stora ansträngningar att förbättra informationsförsörjningen.

Speciella förhållanden i Canada har påverkat utformningen av det nationella informationsförsörjningssystemet. För Canada gäller bl. a. att provinserna har en mycket stark ställning i förhållande till den federala administrationen, att landet är mycket stort till ytan, att tidsskillnaderna mellan olika delar av landet är avsevärda, att beroendet av USA är betydande, att landet är tvåspråkigt och att de ekonomiska förutsättningarna för näringslivet varierar starkt mellan de olika provinserna.

5.3.2 *USA*

Kraven på en nationell policy på informationsförsörjningens område har i USA diskuterats i ett flertal utredningar sedan slutet av 1950-talet.

Någon total översikt över informationsförsörjningen i USA är svår att åstadkomma. De stora vetenskapliga biblioteken vid universiteten har hittills fungerat självständigt i förhållande till varandra, även om tendenser nu kan skönjas till samverkan och gemensamt utnyttjande av resurserna. Library of Congress har en stark ställning och kan ta initiativ på vida områden.

Federala medel (ca 10 milj. dollar per år) har via National Science Foundation (NSF) använts för att bygga upp de amerikanska databaserna inom medicin, teknik, jordbruk och kemi. De specialinriktade serviceorganen har vuxit sig starka och det är svårt att få till stånd en integrerad service. Parallellt härmed är utbudet av kommersiella tjänster stort. Några av serviceorganen är mycket välorganiserade. National Library of Medicine (NLM) kan nämnas som ett exempel. NLM som är knutet till U.S. Department of Health, Education, and Welfare är liksom National Library of Agriculture ett av USA:s nationella bibliotek. NLM samordnar den medicinska biblioteksorganisationen i hela USA. Sedan år 1965 har detta bibliotek givit bidrag till mer än 800 institutioner och är huvudman för världens mest omfattande biomedicinska informationssystem (databasen MEDLARS m. fl.).

Annan informationsverksamhet av nationell betydelse bedrivs bl. a. av ERDA, NTIS och företag som SDC och Lockheed (se avsnitt 4.4.3 och 4.5.2).

Kongressen antog år 1976 en lag, National Science and Technology Policy, Organization and Priorities Act of 1976. Där sägs bl. a.: "It is the responsibility of the Federal Government to promote prompt, effective, reliable, and systematic transfer of science and technology information by such appropriate methods as programs conducted by non-governmental organizations, including industrial groups and technical societies." Enligt lagen har den federala regeringen ett ansvar "not only to coordinate and unify its own science and technology information systems, but to facilitate the close coupling of institutional scientific research with commercial application of the useful findings of science".

Det nya amerikanska informationsförsörjningsprogrammet återfinns i rapporten Scientific and technical information: Options for national action, som utarbetats på uppdrag av National Science Foundation i november 1976.

5.3.3 *Japan*

Som ett led i den strategiska planeringen byggs i Japan i samarbete mellan stat och näringsliv upp ett nationellt informationssystem för vetenskap och teknik, NIST. Kostnaderna för systemet under femårsperioden 1975–1979 har uppskattats till omkring 300 milj. dollar, varav staten bidrar med omkring 60 %. Planerna för NIST drogs upp av rådet för vetenskap och teknik under ordförandeskap av premiärministern. Japans informationscentrum för vetenskap och teknik (JICST) ingår som en viktig del i NIST-systemet.

JICST lägger tyngdpunkten i sin verksamhet på sekundära informationskällor och publicerar bl. a. sammanställningar av viktigare nyheter inom vetenskap och teknik.

National Diet Library (NDL), parlamentsbiblioteket, svarar för vissa nationalbiblioteksfunktioner och har omfattande samlingar av vetenskapliga och tekniska verk, inklusive tekniska tidskrifter och rapporter.

Betydande belopp satsas på forskning och utveckling inom informationsförsörjningsområdet. Utöver JICST finns ett antal informationscentraler med specialuppgifter, t. ex. inom medicin, byggforskning, jordbruk och fiske. En speciell informationscentral har till uppgift att förmedla teknisk information till mindre och medelstora företag. Patentinformation från in- och utland förmedlas av Japan Patent Information Center. Näringslivet deltar aktivt i ansträngningarna att införskaffa vetenskaplig och teknisk information från andra länder. T. ex. samarbetar Mitsubishi Research Institute Inc. med JICST och NTIS i USA.

I en omfattande japansk framtidsstudie utförd av National Institute for Research Advancement (NIRA), behandlas bl. a. ämnet Informationssamhällets problem år 2000 – vilken teknisk och vetenskaplig strategi skall Japan följa? NIRA publicerade en första, preliminär rapport i oktober 1976.

5.3.4 *Frankrike*

Allmän organisation

Den franska regeringen har uppmärksammat behoven av en bättre samordning av bibliotekens arbete och vidtagit åtgärder för att utnyttja datatekniken i sådan verksamhet. Som ett annat led i rationaliseringsarbetet genomförs f. n. ett omfattande katalogiseringsarbete av franska samlingar.

Biblioteksväsendet i Frankrike fick en ny ledningsorganisation genom regeringsbeslut i juli 1975. Under Secrétariat d'Etat aux Universités (S.E.U.) sorterar dels Bibliothèque Nationale med Centres Techniques de coopération entre bibliothèques (för alla bibliotek), dels Service des bibliothèques (för universitetsbibliotek och andra större institutioners bibliotek). Service des bibliothèques har fyra huvudavdelningar, varav en för samarbete och automation (DICA) med bl. a. egna datacentraler. Under Ministère de la Culture et de l'Environnement (M.C.E.) sorterar Direction du Livre med ansvar för bl. a. folkbiblioteken.

De tre huvudenheterna Bibliothèque Nationale, Service des bibliothèques och Direction du Livre förutsätts samarbeta över ministeriegränserna. En interdepartemental grupp med representanter för S.E.U. och M.C.E. beslutar i allmänna policyfrågor. Cheferna för huvudenheterna ingår i gruppen, för vilken DICA är kansli.

Bureau National de l'Information Scientifique et Technique (BNIST), med anknytning till industriministeriet, bildades år 1973 och har f. n. 10 anställda och en årsbudget på 12,5 milj. Frs. BNIST har i realiteten inflytande över budgetprocessen i ministerierna och förfogar över egna medel. Formellt kommer mandatet att vidgas fr. o. m. år 1978. BNIST stöder projekt men har inte några operativa uppgifter. Vid BNIST finns bl. a. teknisk expertis för rådgivning i frågor om informationssystem.

BNIST verkar såväl inom som utom den offentliga sektorn och skall enligt statsmakternas beslut:

- ☐ fungera som regeringens rådgivande organ för de frågor som berör teknisk och vetenskaplig information
- ☐ verkställa de politiska besluten inom dessa områden
- ☐ kontrollera och svara för uppföljning av genomförda åtgärder
- ☐ samordna verksamheten inom de organ som ingår i de nationella näten av vetenskaplig och teknisk information
- ☐ ansvara för utveckling av informationssystem samt stimulera till normering och standardisering av utrustning
- ☐ samordna informationsnät inom ekonomi, beteendevetenskaper och statistik med nät inom naturvetenskap och teknik
- ☐ stödja utbildning av informationsspecialister samt användare av vetenskaplig och teknisk information.

Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) har stora resurser, bl. a. omfattande samlingar av naturvetenskaplig och teknisk litteratur. Från CNRS kan industrin låna tekniska rapporter och få översättningar gjorda av utländskt material.

Företagsservice

I samarbete med Institut National de la Propriété Industrielle och handelskammarorganisationen har BNIST byggt upp regionala informationscentraler i Nantes och Lyon för information till företagen om teknisk forskning och utveckling.

Informationscentralen i Nantes har fungerat i ca 3 år och har bl. a. undersökt hur man bör förmedla information om nya produkter, forskningsresultat och patent till mindre och medelstora företag. Informationscentralen svarar för informationssökning om forskning och utveckling i Frankrike och andra länder samt tillhandahåller uppgifter om nyligen genomförda patent- och licenstransaktioner. Centralen bedriver en omfattande uppsökande verksamhet vid mindre och medelstora företag och samarbetar med dessa bl. a. när det gäller värdering, utveckling, exploatering och marknadsföring av deras produkter. Verksamheten faller således till vissa delar utanför det egentliga informationsförsörjningsområdet. Bland andra verksamheter som stöds av BNIST kan nämnas SOS-DOC, en referens- och informationscentral som i första hand ger upplysningar om var teknisk sakkunskap eller information finns tillgänglig samt om villkoren för statligt stöd till innovation och teknisk utveckling.

5.3.5 *Storbritannien*

Allmän organisation

British Library (BL) är Storbritanniens nationalbibliotek och kärnan i det nationella informationsförsörjningssystemet.

Universitetsbiblioteken har omfattande samlingar och en självständig ställning i förhållande till BL. Betydande satsningar har gjorts på de kommunala biblioteken. Dessa medverkar bl. a. aktivt i informationsservicen till mindre och medelstora företag.

BL bildades år 1973 genom sammanläggning av sex större enheter, däribland British Museum Library och National Lending Library for Science and Technology. Målet för BL:s verksamhet angavs vara:

- att ge bästa möjliga biblioteksservice åt landet
- att bevara och för referens tillhandahålla åtminstone ett exemplar av varje bok eller tidskrift av inhemskt ursprung och så många utländska publikationer som möjligt
- att upprätthålla en effektiv central utlånings- och reprotjänst som stöd till de biblioteks- och informationstjänster som är verksamma inom landet
- att åstadkomma en effektiv bibliografering och katalogisering i nära kontakt med utländska centralbibliotek.

BL har en förhållandevis självständig ställning. Medel anvisas genom Department of Education and Science. I styrelsen återfinns bl. a. bibliotekets chef samt cheferna för de tre huvudavdelningarna Reference Division, Bibliographic Services Division och Lending Division. Antalet anställda uppgår till mer än 2 000. Budgeten 1976/1977 var drygt 20 milj. £.

Reference Division har ansvaret för den största och mest betydande

bok- och manuskriptsamlingen i landet. I samlingarna ingår mer än 8 milj. böcker och speciallitteratur inom många områden bl. a. patentväsendet.

Bibliographic Services Division svarar för katalogservice dels till Reference Division, dels till andra bibliotek. Man framställer den brittiska nationalbibliografin och samkatalog över förvärven av utländsk litteratur i Storbritannien samt svarar för utveckling av ett datorbaserat system för lagring och behandling av bibliografisk information.

BL:s *Research and Development Department*, tidigare Office for Scientific and Technological Information (OSTI), har i viss utsträckning varit en förebild för SINFDOK i Sverige. Av BL:s forsknings- och utvecklingsinsatser är ungefär hälften riktade till den traditionella biblioteksektorn. Särskild hänsyn tas till industrins behov.

British Library Lending Division (BLLD) i Boston Spa, Yorkshire, är en väl etablerad institution med omfattande service, som bl. a. svenska bibliotek utnyttjar. BLLD har i första hand skapats för att förse brittiska bibliotek med lån och fotokopior av material som de själva inte har tillgång till. Utlandsservicen expanderar emellertid kraftigt vilket bl. a. leder till att anläggningen kommer att byggas ut inom de närmaste åren.

Kostnaderna för BLLD:s verksamhet uppgick budgetåret 1976/77 till över 6 milj. £, varav drygt 2 milj. £ täcktes genom avgifter på lån/kopieservice, översättningar, utnyttjande av MEDLARS, försäljning av publikationer etc. Personalstyrkan uppgick i februari 1977 till ca 630 heltidsanställda. BLLD har ca 2,75 milj. böcker och tidskrifter och ca 2 milj. dokument i mikroformat. Man förvärvar löpande inemot 50 000 tidskrifter från mer än 100 länder. I Boston Spa förvaras ca 1,5 milj. forskningsrapporter, ett omfattande konferensmaterial och nära en kvarts miljon doktorsavhandlingar.

BLLD fick budgetåret 1976/77 ca 2,5 milj. låne- och kopieförfrågningar, varav 377 000 från utlandet. Av de brittiska förfrågningarna kom ca 37 % från universitet och högskolor, 22 % från industrin och 14 % från myndigheter. Förfrågningarna gällde till ca 70 % tidskrifter och rörde i tre fjärdedelar av fallen naturvetenskapliga, medicinska och tekniska ämnen.

Företagsservice

Under slutet på 1960-talet byggdes i Storbritannien ut ett regionalt system för företagsservice. Ett av målen för verksamheten var att sprida kunskap om ny teknologi till den tillverkande industrin. Ett nytt initiativ för att sprida teknisk kunskap till företagen är att låta expertgrupper under två år söka upp 700 företag inom verkstadsindustrin för att lära ut hur man skall få tillgång till modern, väl beprövad teknik genom kontakter med forskningsinstitutioner, universitet och konsulter i industriell tillämpning. Målgruppen är framför allt mindre och medelstora företag. Department of Industry har vidare tagit initiativ till en särskild informationsservice, Info-Line, med deltagande av bl. a. British Library, Chemical Society och Institute of Electrical Engineers.

5.3.6 *Förbundsrepubliken Tyskland*

Allmän organisation

I Västtyskland är ca 500 olika organ av alla storlekar verksamma inom informationsförsörjningsområdet.

År 1975 lade förbundsregeringen fram planer på en nyorganisation och strukturrationalisering inom informationsförsörjningens område (Programm der Bundesregierung zur Förderung der Information und Dokumentation (IuD-programm) 1974–1977, Bonn 1975.). Kärnan i programmet är inrättande av sexton från varandra fristående *fackinformationssystem* som tillsammans skall täcka hela behovet av informationsförsörjning. Varje fackinformationssystem skall ledas av ett organ som samarbetar med decentraliserade institutioner inom verksamhetsområdet.

Det västtyska programmet har mött viss kritik för bristande flexibilitet. OECD konstaterar dock i Review of national scientific and technical information policy. Germany (1977) att planen är ett pionjärarbete på informationsområdet av intresse för många länder.

Biblioteksväsendet är huvudsakligen en angelägenhet för delstaterna. För närvarande sker dock en viss omprövning i samband med uppbyggnaden av fackinformationssystemen. Enligt förbundsregeringens planer får fackinformationssystemen, vart och ett inom sitt område, ansvaret för informationsförsörjningen i hela förbundsrepubliken. De åläggs också att:

- ☐ företa en regelbunden analys av informationsbehovet hos existerande och potentiella användare
- ☐ samla och utvärdera officiella dokument och data
- ☐ svara för driften av centrala, datorbaserade informationssystem
- ☐ svara för områdesspecifik forskning och utveckling
- ☐ bedriva områdesspecifik utbildning.

Bundesministerium für Forschung und Technologie har under planerings- och uppbyggnadsfasen tillsatt rådgivande ad hoc-kommittéer för nio fackinformationssystem. De består av informationsspecialister och användare samt representanter för berörda federala och delstatliga myndigheter.

Som komplement till fackinformationssystemen förutsätter förbundsregeringen att det skall finnas ett antal tvärvetenskapliga informationssystem för exempelvis miljövård, patentinformation, tekniska normer samt för forskningsprojekt informationssystemet DAVOR (= Datenbank für Forschungsvorhaben).

Det nya organet *Gesellschaft für Information und Dokumentation* (GID) har i uppdrag att:

- ☐ fördela och administrera de statliga anslagen till forskning, utveckling och utbildning
- ☐ vara sekretariat för en arbetsgrupp för koordineringsfrågor mellan fack- och problemorienterade informationssystem
- ☐ svara för vetenskaplig rådgivning och expertutlåtanden
- ☐ delta i internationella samarbetsorgan
- ☐ medverka vid beslut om internationella aktiviteter.

Vidare avses GID medverka aktivt vid tillämpad forskning och utveckling, utbildning av dokumentalister samt lämna teknisk hjälp när det gäller datorbaserad dokumentation och reproduktion.

Ett antal organ för informationsförmedling skall tillgodose behovet av utvärderad, direkt tillämpbar information för exempelvis småföretagare, jordbrukare och fria yrkesutövare.

Under perioden 1974–1977 uppskattas de statliga kostnaderna för informationsförsörjningsprogrammet till ca 442 milj. DM. Utgifterna för år 1977 beräknas uppgå till drygt 142 milj. DM. Av kostnaderna faller 81,5 milj. DM på fackinformationssystemen, 33,6 milj. DM på biblioteksstöd, 14 milj. DM på GID, 3,3 milj. DM på forskning i informationsvetenskap, 9,1 milj. DM på individuella projekt och 0,7 milj. DM på stöd till facksammanslutningar.

I förbundsregeringens program behandlas även grunderna för avgiftsfinansiering. Rörliga kostnader skall i princip täckas genom avgifter och affärsmässiga grunder skall tillämpas. Speciella betalningsregler tillskapas för universitet och forskningsinstitutioner.

År 1972 satsade de större västtyska företagen enligt vissa beräkningar ca 3,3 %, eller 230 milj. DM, av medel för forskning och utveckling på intern och extern informations- och dokumentationsverksamhet. Enligt förbundsregeringens bedömning är det önskvärt att ytterligare 2–4 % av storföretagens medel till forskning och utveckling avsätts för information och dokumentation. En väsentligt större satsning skulle enligt bedömningen behövas vid mindre och medelstora företag.

6 Allmänna utvecklingstendenser av betydelse för informationsförsörjningen

6.1 Inledning

Samhället har mer och mer tagit över ansvaret för vetenskaplig och teknisk informationsspridning och informationsförsörjning. Redovisning och spridning av forskningsresultat betraktas som en del av forskningsprocessen, och ansvaret för forskningsinformationen vilar på forskarna, högskolan samt andra forskningsorgan. Som framgått av beskrivningen i det föregående tillhör de stora vetenskapliga biblioteken, som har ett huvudansvar för informationsförsörjningen, i flertalet fall någon högskoleenhet. Även förvaltnings- och företagsbibliotek samt olika specialinriktade informationscentraler har emellertid alltmer fått sådana uppgifter. På samma sätt får de kommunala biblioteken och även arkiven en ökande betydelse i förmedlingen av vetenskaplig och teknisk information. Hittillsvarande utveckling av informationsförsörjningen och olika informationssystem har emellertid inte utgått från någon helhetssyn.

Av tradition uppfattas biblioteksväsendet som en offentlig angelägenhet och en kulturell tillgång jämförbar med t. ex. museer och teatrar. Folkbibliotekens och även de vetenskapliga bibliotekens tjänster är avgiftsfria och i princip tillgängliga för alla. Utvecklingen av datorbaserad service har emellertid inneburit en förändrad syn på informationstjänsterna och finansieringen av dessa. Avgiftsbeläggning har börjat utnyttjas, främst för att lämna bidrag till kostnadstäckning för bibliografisk service med datatekniska hjälpmedel men även för bibliotekens kopieservice.

Traditionellt har bibliotekens uppgift varit att samla, ordna och tillhandahålla tryckalster av skilda slag. Informationsförsörjningen har gradvis utvecklats mot även andra media (mikromedia, ljudkassetter) och en starkare betoning av olika slags hjälpmedel (kataloger, bibliografier, index, databaser etc.).

Tidigare har dokumenten i stor utsträckning kunnat tillhandahållas ur egna samlingar, men måste nu allt oftare hämtas ur andras. Dessutom har biblioteken alltmer fått uppgiften att referera och hänvisa. Särskilda enheter eller serviceinstitutioner utvecklas för referensservice och bearbetningsservice.

Önskemålen om en snabbare informationsförsörjning leder till att uppmärksamheten måste riktas redan mot forskaren, författaren, utgivaren och redaktören. Detta betyder att större krav ställs på att vetenskapliga

och tekniska redovisningsformer formaliseras och att publikationer får vägledande titlar samt förses med beskrivningar av innehållet genom referat och nyckelord. Men det betyder också att växande intresse knyts till information om pågående forsknings- och utvecklingsarbete. Informationssystem uppbyggda för att ge information om pågående projekt blir allt vanligare. Förslag om registrering av forsknings- och utvecklingsprojekt har nyligen framlagts av forskningsrådsutredningen i betänkandet Forskningspolitik (SOU 1977:52) samt i expertbilagan Information om pågående forskning. Registrering av svensk FoU (SOU 1977:54). Även personliga kontakter blir allt viktigare i forsknings- och utvecklingssammanhang.

Forskningsbibliotekens verksamhet har i tidigare skeden vanligtvis präglats av att varje bibliotek genom egna litteraturförvärv sökt uppnå en så hög självförsörjningsgrad som möjligt. Samarbete förekommer dock, t. ex. i form av samkataloger och en intensiv fjärrlåneverksamhet.

Informationsutbudet och det ökade beroendet av utländsk forskning och utveckling medför att nationell självförsörjning inte kan komma ifråga för ett enskilt land. Internationell samverkan blir allt nödvändigare. I syfte att fördela ansvaret för den globala informationsförsörjningen har lanserats idéer om nationsvis och regional täckning av såväl böcker, rapporter och tidskrifter som den bibliografiska informationen.

På många punkter kan förutses förändringar av betydelse för behovet av planering och samordning, forskning och utveckling, men även av gemensam serviceverksamhet. Användargruppernas sammansättning ändras liksom deras krav på service. Förändringar inom forskning, utveckling och högskoleutbildning får en direkt återverkan på formerna för informationsförsörjningen. Utnyttjande av datateknik och utveckling av informationssökningssystem förändrar nuvarande strukturer och ställer nya krav på personal och användare, vilket ökar behovet av utbildning och information. Betydande förändringar gäller referensservicen samt fakta- och produktinformationen. På lång sikt kan även förutses förändringar i förmedlingen av primärinformationen genom övergång från papper till andra media, t. ex. lagring av hela textmängder i databaser. I de flesta framtidsbedömningar understryks att man i ökad utsträckning måste ta till vara möjligheterna att effektivera servicen och bryta kostnadsutvecklingen med bl. a. tekniska hjälpmedel, samarbete och rationaliseringar.

I detta kapitel behandlas sådana allmänna utvecklingstendenser som är gemensamma för informationsförsörjning i ett internationellt perspektiv.

6.2 Framtidsbedömningar

I de riktlinjer som utarbetats inom Unesco för bibliotek och arkiv är en utgångspunkt att planering av nationella informationssystem måste bygga på framtidsbedömningar av den internationella utvecklingen (Design and planning of national information systems, 1976). Området har studerats i en rad framtidsbedömningar. Flera av dessa har gjorts på uppdrag av internationella organisationer. I Sverige har bl. a. statskontoret gjort en Delfistudie (1971). I det underlagsmaterial SINFDOK-utredningen inhämtat från

styrelsen för teknisk utveckling (STU) finns försök till beskrivningar av informationsmiljön 1980 och 1985 (Vedin, IoD – ekonomi, effektivitet, utveckling, 1976). Vidare beskrivs vissa generella utvecklingstendenser i statskontorets delutredning.

De flesta framtidsbedömningar är koncentrerade till den tekniska utvecklingen. Utnyttjandet av datateknik har haft och kommer att få en allt större betydelse för uppbyggnaden av informationsförsörjningen. Den tekniska utvecklingen av data- och mediatekniken kan i viss mån förutses liksom de möjligheter en viss teknik kan ge. Ett problem är emellertid att man kan förutse utvecklingen endast för vissa delar av ett område. Man bör såvitt möjligt i en framtidsbedömning också väga in förändringar i omgivningen och ta hänsyn till restriktioner t. ex. ekonomiska, sociala, legala och personella begränsningar. Bedömningarna måste sålunda relateras till samhällsutvecklingen i övrigt.

6.3 Informationens tillväxt

Under senare år har begrepp som informationsexplosionen kommit att användas om den växande informationsvolymen. Som tidigare antytts ligger bakom denna informationsexplosion flera faktorer, varav en väsentlig är ökningen av antalet vetenskapsmän och tekniker som producerar forskningsresultat. Behoven av erfarenhetsutbyte blir större och nya intressentkategorier uppträder, som både användare och producenter, till följd av en allmän höjning av utbildningsnivån. Nya ämnesavgränsningar uppträder, varvid bl. a. forskningsresultat aktualiseras i nya sammanhang.

Informationsexplosionen har beskrivits i olika framtidsstudier. STU ger i sitt material en sammanfattning av internationella förutsägelser om volymutvecklingen. Liknande frågeställningar har också beskrivits såsom resultatförmedlingens kris. Visserligen kan man diskutera om informationstillväxten kommer att fortgå i samma tempo som hittills, men sannolikt kommer tillväxten att bli snabb under överskådlig tid. En anledning är att den genomsnittliga ökningen av antalet vetenskapsmän och tekniker i världen beräknas uppgå till ca 7 % per år, vilket innebär i stort sett en fördubbling varje decennium. Ökning i antalet verksamma i forsknings- och utvecklingsarbete medför ett växande informationsutbud. Enligt beräkningar i början av 1960-talet kommer nu verksamma forskare att under sin livstid uppleva 80–90 % av all forskning som någonsin utförts.

Många vetenskapsområden indelas i nya discipliner, vilket medför att informationsutbudet ökar. Till följd av en alltmer komplicerad samhällsstruktur blir också behoven större att publicera samma resultat i flera olika former och i olika bearbetning med hänsyn till olika mottagargrupper.

Antalet tekniska och vetenskapliga tidskrifter beräknades år 1970 uppgå till ca 70 000 och beräknas år 1980 ha vuxit till ca 100 000. Hittills har tidskriftsfloran fördubblats vart trettionde år. Dessutom har antalet sidor i respektive tidskrift ökat.

Varje år publiceras omkring 2 milj. tidskriftsuppsatser med vetenskapligt och tekniskt innehåll. Till detta kommer ett lika stort material i form av böcker, patentbeskrivningar, rapporter och firmatryck.

OECD publicerade år 1973 en rapport om den förväntade litteraturtillväxten, Information in 1985. I rapporten förutsågs att det totala utbudet av teknisk och vetenskaplig information år 1985 skulle bli ca 8 milj. dokument, dvs. ett fyrfaldigande på 15 år. Metoderna för dessa framskrivningar har emellertid blivit ifrågasatta. Den informationsexplosion som där förutsågs i början av 1970-talet har inte fått den omfattning och de effekter som befarades.

Även om många sifferuppgifter är osäkra kvarstår det faktum att informationsmängden kommer att växa kraftigt. Detta får konsekvenser för bibliotek och andra institutioner som är verksamma inom informationsförsörjningen och för användarna. Möjligheterna för en enskild person att överblicka och kontrollera informationsflödet blir allt mindre. I både utbuds- och användarledet krävs metoder för urval och bearbetning av information. Problemen framhävs genom att kostnaderna för publicering ökat snabbare än många andra kostnader i samhället. Ett annat problem är den starka informationstillväxten inom språkområden där Sverige saknar en tillfredsställande bevakning.

De faktorer som diskuterats leder till behov av förändringar och förstärkningar i informationsförsörjningen. För att bryta den hittillsvarande prisutvecklingen utnyttjas alltmer modern teknik för olika moment i informationsprocessen. Pappersdokument ersätts med nya medier med gynnsammare prisutveckling. Datateknik och datakommunikation används för att förändra och effektivera traditionella moment i informationshanteringen, såsom lagring, registrering, sökning och distribution. Överhuvudtaget tenderar gränserna mellan användningsområdena för olika mediaformer att suddas ut.

Även ökade krav på snabbhet medför att traditionella metoder för informationsförmedling genom böcker och tidskriftsartiklar i många fall blir mindre lämpliga. Inom naturvetenskap och teknik presenteras forskningsresultat på ett tidigt stadium, ofta i form av lägesrapporter. Sådana presentationsmetoder vinner insteg på allt fler områden och innebär att kraven på dokumentens form och utförande minskar för att man skall vinna tid. Detta innebär större krav på mottagaren när det gäller att bedöma kvaliteten på informationen. Inom det medicinska området sker publiceringen av forskningsresultat ofta i erkända internationella tidskrifter. Publiceringen i en sådan tidskrift innebär ofta en kvalitetsbedömning och värdering av forskningsinsatsen. Inom andra områden dominerar ofta publicering i rapportform. Idag sker en viss sållning och ett kvalitetsurval genom att mycket som publiceras i en mindre upplaga och framställs med enklare metoder överhuvudtaget aldrig blir tillgängligt för en större publik. Annat publiceras i en preliminär version och når senare en större spridning i tryckt form.

Mot kvalitetskraven ställs kraven på aktualitet. Den normala publiceringen i böcker och tidskrifter kan innebära en tidsfördröjning på upp till flera år från det att forsknings- eller utvecklingsarbetet är slutfört. Med utnyttjande av bl. a. tekniska hjälpmedel kan avvägningen mellan aktualitetskraven och kvalitetskraven på sikt innebära en omstrukturering av hela informationsprocessen.

6.4 Teknisk utveckling

6.4.1 *Allmänt*

Datatekniska hjälpmedel utnyttjas sedan mitten av 1960-talet för biblioteks- och informationssökningsändamål. För informationsförsörjningen utnyttjas även andra tekniska hjälpmedel, särskilt repro- och mikroteknik. Överhuvudtaget kan väntas ett växande utnyttjande av nya typer av media.

Det finns fortfarande många hinder för att effektivt utnyttja tekniken, främst bristande kunskap och vana hos såväl personal som användare i förening med knappa ekonomiska resurser. Efter en uppbyggnadstid har de datatekniska hjälpmedlen nu blivit relativt vanliga och utbildningsinsatserna, om än begränsade, har fått viss genomslagskraft. Informationssökningssystem har nått ett utvecklingsstadium med ökad driftsäkerhet och utprovade funktioner. Kostnaderna för utnyttjandet av systemen har vidare stabiliserats och i vissa fall även minskat.

Merparten av de datorbaserade system som idag används inom informationsförsörjningen är avsedd för registrering, lagring och sökning av information, i första hand referenser. Användningsområdena blir dock successivt fler. Datatekniken har också kommit att utnyttjas i samband med bibliotekens förvärv, katalogisering och utlåning samt för framställning av katalogprodukter.

Utvecklingen kan väntas gå i riktning mot en integration mellan informationssökningssystem och andra datorbaserade system. Främst torde emellertid kommunikationstekniken och möjlighet att utnyttja datateknik för lokala rutiner ge användaren tillgång till allt flera funktioner via en och samma terminal. Användaren kan ges möjlighet att tillsammans med bibliografiska uppgifter också få reda på var dokumenten finns (lokaliseringsuppgifter) eller direkt via terminal beställa önskat dokument. Samtidigt som utvecklingen går mot en mer komplicerad struktur med många integrerade system finns en tendens till att billiga och lättanpassade system utvecklas för lokala behov. Därigenom kan enskilda individer, projekt osv. bygga upp egna lokala rutiner, t. o. m. av tillfällig natur.

Databaser med bibliografiska referenser för selektiv delgivning av information (SDI-service) och för retrospektiv sökning finns nu inom en rad tekniska, medicinska och naturvetenskapliga ämnesområden. Av tidigare kapitel framgår att databaser också börjar byggas upp inom samhällsvetenskaper och humaniora.

Flertalet av de databaser som är allmänt tillgängliga för sökning innehåller referenser till olika typer av dokument, t. ex. tidskriftsartiklar och rapporter. Det finns emellertid också ett växande utbud av databaser med numeriska data, mätdata och produktinformation.

Sverige och övriga nordiska länder ligger långt framme inom datanätområdet liksom när det gäller att utnyttja datatekniken i övrigt för informationsförsörjning. Utvecklingen av de internationella datanäten är i dagens läge svår att förutsäga eftersom osäkerhet råder om framtida restriktioner.

Med ett allmänt nordiskt datanät kommer troligen datakommunikation inom informationsförsörjningsområdet i Norden successivt att under

1980-talet överföras till detta datanät. Förutsättningarna för mer speciella kommunikationsnät kan därvid komma att radikalt förändras.

6.4.2 *Datateknik och datorer*

Kostnaderna för att utnyttja datorer och datateknik har under en följd av år varit sjunkande. Denna utveckling förutses fortsätta. Sannolikt får detta till effekt att datatekniska hjälpmedel kommer att kunna utnyttjas i allt fler sammanhang inom informationsförsörjningen. Dämpande faktorer i denna utveckling är emellertid systemutveckling, dataregistrering och vissa andra starkt lönekostnadsberoende moment.

Av största betydelse för framtida utnyttjande av datateknik för informationsförsörjningen torde dock bli utvecklingen av datafångst, lagring och datakommunikation. Detta beror dels på de jämförelsevis stora datamängder som skall registreras och lagras, dels på ökningen av antalet användare som utnyttjar databaserna. Möjligheterna att utnyttja optisk läsning för datafångst kan bli av avgörande betydelse för användningen av datateknik. Detta i kombination med metoder för automatisk indexering bör kunna innebära avsevärda reduktioner av kostnaderna.

Några större förändringar väntas inte inträffa under den närmaste tiden när det gäller datortyper. Flertalet befintliga datorsystem torde komma att finnas kvar under den närmaste tioårsperioden. En ökad användning kan väntas av mindre datorer, generella minidatorer och mikrodatorer för särskilda ändamål.

För informationsförsörjningen innebär detta att de större databaserna kan förutsättas bli tillgängliga under samma förutsättningar som nu. Parallellt härmed kommer dock lokala rutiner för informationssökning att bli allt vanligare. Överhuvudtaget förutses datorer i högre grad komma att utnyttjas för olika lokala behov inom informationsförsörjningen.

6.4.3 *Programvara*

Kostnaderna för systemutveckling och programvara svarar för en allt större del av de totala kostnaderna i datorbaserade system. Denna utveckling väntas fortgå under överskådlig tid. En konsekvens därav är att användningen av generell programvara ökar.

Den typ av programvara som hittills använts för informationsförsörjning är vanligen av generell natur, dvs. den kan användas för tillämpningar inom olika ämnesområden och av olika omfattning.

De system som i första hand åsyftas är informationssökningssystem, som nu används för flertalet datorbaserade informationstjänster. Även om merparten av dessa system är avsedd för större tillämpningar finns numera system som kan tillfredsställa olika servicekrav.

Den närmaste utvecklingen inom området kan väntas innebära att informationssökningssystem för mindre datorer blir allt vanligare. Ett viktigt användningsområde blir därvid lokala tillämpningar. Som nämnts kan myndigheter, industrier och t. o. m. enskilda personer få möjlighet att skapa databaser för lagring och sökning av egna rapporter, artiklar och projekt. Genom användning av kommunikationsteknik kan flera sådana lokala databaser knytas samman till databasnät.

6.4.4 *Datakommunikation*

Uppbyggnaden av nationella och internationella datanät har stor betydelse för informationsförsörjningen. Flera datanät har byggts upp och nya planeras inom detta område. En av orsakerna till detta är att informationen är av allmänt intresse.

Förhållandet mellan pris och prestanda för datakommunikation har ständigt förbättrats. Terminalsökningar och terminalsystem kommer att bli allt vanligare om denna kostnadsutveckling består. Utvecklingen av enklare och billigare terminaler kan på sikt innebära att terminaler, anslutna via telefon- och datanät, kommer att användas även direkt i hemmen.

Av stort intresse är också utvecklingen av nya kommunikationstekniker, t. ex. bredbandsteknik och satellitlänkar, som medger överföring av avsevärt större mängder data och även bilder, vilket kan komma att lösa vissa problem i dokumentförsörjningen.

6.4.5 *Media*

Mikromedia, särskilt mikrofilm, har hittills utnyttjats för t. ex. rapporter, tidningar och tidskrifter. Som en följd av bl. a. stigande pappers- och portokostnader väntas allt fler primärpublikationer framställas och distribueras direkt i mikroform eller i sin helhet lagras direkt på datorläsbara media. Även maskinellt framställda mikrofilmkataloger och bibliografier blir allt vanligare i bibliotek och informationscentraler.

6.4.6 *Användning av datorbaserade informationstjänster*

Prognoser världen över visar på en kraftig tillväxt i antalet användare av datorbaserade informationstjänster för den närmaste tioårsperioden. Nya kategorier användare inom näringsliv, offentlig förvaltning och organisationer av olika slag förutspås komma att utnyttja tjänsterna, och servicen kommer att utsträckas till nya ämnesområden.

För användaren kan denna utveckling emellertid innebära problem. Mångfalden i den service som erbjuds medför svårigheter att välja vad som är relevant i en viss situation. Utvecklingen av tekniska hjälpmedel kräver både utbildning av användare och tillgång till mellanhänder i form av institutioner och personal som kan bistå och vägleda. Användaren önskar nu ofta att olika serviceformer skall vara tillgängliga på ett och samma ställe. Samtidigt uppstår problemet att den via terminal tillgängliga informationen omfattar endast en del av den totala informationsmängden, främst vissa västländers utbud. Betydelsefull information från många andra länder kan inte väntas bli tillgänglig på samma sätt förrän ganska långt fram i tiden.

Hittills har sekretessproblemen i samband med informationssökning inte uppmärksammats i någon större utsträckning. På sikt kan användandet av gemensamma databaser, särskilt utomlands, vålla problem av detta slag. Genom att avläsa en användares fråga mot en databas är det sålunda möjligt att få reda på dennes intresseprofil, något som kan användas för t. ex. industrispionage.

Om terminaler blir allmänt förekommande, är det betydelsefullt att användandet underlättas. Det är därför väsentligt att redan nu verka för användaranpassade system. Samtidigt är omfattande utbildnings- och informationsinsatser nödvändiga för såväl personal som användare.

Det kan möjligen förefalla tidigt att diskutera behoven av beredskap för hemterminaler, elektroniska tidskrifter och andra tekniska hjälpmedel. Emellertid är utvecklingen så snabb att det kan vara nödvändigt att uppmärksamma de användarproblem som kan uppstå genom att endast ett fåtal behärskar tekniken och därmed har tillgång till informationen. Den typ av utbildningsinsatser det här blir fråga om kräver förberedelser och åtskilliga år för att få genomslagskraft.

6.5 Kostnadsutveckling

Kostnaderna för publicering av vetenskaplig och annan information ökar snabbare än många andra kostnader i samhället. De förutsägelser som gjorts i olika sammanhang pekar inte på några större ändringar i denna prisutveckling. Genom att bokpriser och prenumerationskostnader ökar snabbt har biblioteken fått betydande ekonomiska problem. Prenumerationskostnaderna för tidskrifter inom fysik och kemi ökade sålunda med omkring 250 % i USA under den senaste tioårsperioden. Under senare år har detta resulterat i nedskärningar i tidskriftsprenumerationerna vid alla typer av bibliotek.

Kostnadsökningarna tillsammans med tilltagande knapphet på resurser har tvingat fram ett ökat samarbete mellan olika enheter som är verksamma inom området. Till och med de stora självständiga forskningsbiblioteken vid de största universiteten i USA har sålunda mer eller mindre av nödtvång inlett ett samarbete för att minska kostnaderna. Detta är en tendens som torde komma att göra sig alltmer gällande inom informationsförsörjningen, bl. a. till följd av att resurstillskotten knappast kan hålla jämna steg med tillväxten i informationsvolymen och användarnas krav på service.

För att dämpa kostnadsökningarna prövas bl. a. sådana tekniska lösningar som tidskrifter på mikromedia och elektroniska tidskrifter.

6.6 Struktur- och rollförändringar

Varje diskussion om utvecklingen av informationsförsörjningen och dess villkor måste relateras till samhällsutvecklingen i övrigt. Eftersom informationsförsörjningen är att se som ett stödsystem till forskning, utveckling och liknande verksamhet som bedrivs i samhället, är det inte meningsfullt att söka betrakta denna utveckling isolerat. Informationsförsörjningen måste sålunda anpassas till de verksamheter den skall betjäna. Detta kan i lägen med omfattande förändringar i samhället ställa stora krav på anpassning och flexibilitet hos de institutioner som har ansvaret för informationsförsörjningen.

Dessa krav kan många gånger innebära ett starkt tryck på organisationer

och personal. Emellertid torde det vara oundvikligt att kraven på löpande förändringar snarare förstärks än minskas i framtiden. Det kan gälla behov av att betjäna helt nya intressegrupper, att ge service på nya orter, att förändra sin egen organisations kompetens och att anpassa sig till ett hårdare ekonomiskt klimat. Överhuvudtaget kan man räkna med att den organisatoriska strukturen för informationsförsörjningen blir mindre statisk. Man kan förutse att nya behovsområden uppstår, vilket ökar behoven av tillfälliga organ och specialinriktad service.

Inom många områden i samhället pågår förändringar som i större eller mindre utsträckning kan väntas påverka informationsförsörjningen. En sådan faktor av betydelse för informationsförsörjningen är den decentralisering och regionalisering som pågår på många håll. I vissa fall är det endast fråga om en förskjutning av intresset i riktning mot att allt fler enheter får behov av information. Effekterna för dem som skall bedriva servicen blir emellertid i stort sett desamma som vid en decentralisering.

Delegering av ansvar och den företagsdemokratiska utvecklingen tillsammans med ett växande allmänt intresse för frågor av vetenskaplig natur bidrar också till en ökad spridning av dem som kommer att efterfråga bibliotekens och andra informationsenheters service.

I flera framtidsbedömningar har förutsetts en utveckling mot ökad specialisering i informationsservicen, bl. a. genom referenscentraler och områdesinriktad service. Framtida möjligheter att i biblioteken utnyttja olika informationssystem och databaser förstärker bibliotekens roll som förmedlare även av annan information än den dokumentbundna.

Ett annat betraktelsesätt när det gäller utvecklingen av informationsförsörjningen är att se hur olika intressenter påverkas. Även andra grupper än de direkta användarna av informationen är inblandade i informationsförsörjningen. Informationsproducenterna (forskare, utredare och författare), förlag och bokhandel samt bibliotek, informationscentraler, teleförvaltningar och andra organ medverkar till att användaren får den information som efterfrågas.

Inom alla informationsförsörjningens led pågår ständiga förändringar dels av villkoren för individens arbete, dels i form av att uppgifter omfördelas mellan de olika leden. Avgörande härför är bl. a. den tekniska utvecklingen som ställer krav på utbildning och förändring av invanda arbetsmoment och av arbetsmiljön.

De slutliga användarna av informationen behöver, såsom framhållits i det föregående, på ett allt tidigare stadium i forsknings- och utvecklingsprocessen få tillgång till information. Detta medför övergång från etablerad litteratur till preprints osv., från monografier till rapporter, konferenstryck och opublicerat material. Kraven på ökad snabbhet får till följd att bibliograferingen helst bör ske redan i publiceringsledet och att informationsproducenterna själva förser dokumenten med bibliografiska uppgifter, t. ex. i form av standardiserade titelblad.

Nästa utvecklingssteg är sannolikt att redan i informationsproducentledet mata in bibliografiska uppgifter, nyckelord och referat i databaser. Därmed är dokumentet genast tillgängligt för sökning utan att passera såg-

ra mellanhänder. Sammantaget blir tendensen att informationsproducenten får ett större ansvar för att informationen når mottagaren.

För bibliotek, informationscentraler och andra organ i ledet närmast användarna blir kraven från dessa avgörande för utvecklingen. Ur användarens synvinkel är det knappast tillfredsställande att behöva söka sig fram bland olika serviceorganisationer för att lösa ett visst informationsproblem. Olika serviceformer måste således göras tillgängliga eller kunna förmedlas från ett och samma ställe. Man kan således vänta sig en utveckling i riktning mot att de traditionella serviceorganen måste behärska allt fler informationskällor och tillhandahålla en allt fullständigare service.

Samtidigt finns en tendens i riktning mot att speciella informationscentraler byggs upp för särskilda användargrupper och ämnesområden, främst sådana som inte ryms inom en traditionell disciplinindelning. Egentligen är det här ofta fråga om ett ytterligare led (mellanhand) i kedjan från informationsproducent till slutmottagare.

Parallellt med att informationsproducenten, som nämnts, får ett ökat ansvar kommer särskilda informationsförmedlare (mellanhänder) att bli allt vanligare. Den ökande mängden information tillsammans med alltmer komplicerade tekniska hjälpmedel är en orsak till denna utveckling. Förmodligen kommer informationskonsulter som behärskar alla led och hjälpmedel i informationsflödet att bli allt vanligare i Sverige. Detta är en utveckling som redan kan skönjas i USA och Japan.

Den tekniska utvecklingen kan å andra sidan ge användarna direktåtkomst till informationen via egna terminaler. Härigenom kommer i större utsträckning användarna själva att svara för informationssökningen. Samtidigt kan avståndet öka till andra, mindre kvalificerade, användargrupper utan tillgång till teknisk utrustning eller vana att hantera sådan. Bibliotek och informationscentraler får här ett ökat ansvar för att tillgodose dessa gruppers behov.

Beskrivningen i detta avsnitt visar i ett internationellt perspektiv den snabba utvecklingen och de många förändringar som kan förväntas inom informationsförsörjningen. Detta kommer att ställa stora krav på bevakning av utvecklingen och en samordning av landets resurser.

7 Förutsättningar för svensk informationsförsörjning

7.1 Inledning

En gemensam uppgift för de båda utredningarna är att skapa förutsättningar för en ändamålsenlig informationsförsörjning i Sverige. Överväganden och förslag till lösningar av de gemensamma funktionerna grundar sig på bedömningar av de förändringar som kan förutses eller behöva initieras. Underlag för sådana bedömningar har hämtats ur erfarenheter av den nuvarande verksamheten samt ur bedömningar av utvecklingstendenser och framtida förändringar inom informationsförsörjningen och i samhället som helhet.

Organisationen av informationsförsörjning och nationella uppgifter på området måste framför allt vara ägnad att möta förändringar och uppkommande problem under en relativt lång tidsperiod. En del av de aktuella verksamheterna har mycket lång tradition medan andra fortfarande är på utvecklingsstadiet eller är av försökskaraktär. Det finns för närvarande ingen myndighet med helhetsperspektiv på informationsförsörjningen eller med övergripande ansvar för planeringen på området i dess helhet.

Följande kan enligt utredarnas mening få avgörande betydelse för utformningen av den svenska informationsförsörjningen under 1980-talet:

- förändringar i användarnas krav
- en helhetssyn på informationsförsörjningen
- decentraliseringen inom informationsförsörjningen
- ökat utnyttjande av tekniska hjälpmedel
- ökat internationellt beroende.

7.2 Förändringar i användarnas krav

Informationsförsörjningen som den sker vid de vetenskapliga biblioteken har hittills i första hand riktat sig till forskning och högre utbildning vid universitet och högskolor men även till forskning och utveckling i näringsliv och förvaltning. Servicen har särskilt utformats efter dessa gruppers behov och önskemål och verksamheten har huvudsakligen varit koncentrerad till de äldre universitets- och högskoleorterna. Koncentrationen av special-

bibliotek och specialinriktade informationstjänster till stockholmsområdet är dock påtaglig.

Genom de fortgående reformerna av högskoleutbildningen har utbildning och till en del även forskning förlagts till nya orter utan tillfredsställande resurser för informationsförsörjning. När utbildningen vid universitetsfilialerna startade i mitten av 1960-talet var det moderuniversitetets bibliotek som svarade för biblioteksservicen. Den senaste högskolereformen medför att ökade krav ställs på respektive regions centrala högskolebibliotek men även på de kommunala biblioteken. En ambition är att i stort sett samma förutsättningar för informationsförsörjning skall gälla oavsett var i landet utbildning på högskolenivå bedrivs.

På samma sätt gäller för samhället i övrigt att många verksamheter med behov av vetenskaplig och teknisk information decentraliseras i geografisk mening. Ett exempel härpå är omlokaliserade statliga verk. Flera av de myndigheter som utlokaliserats har en informationsintensiv verksamhet, t. ex. statens väg- och trafikinstitutet, statens geologiska undersökningar, statens provningsanstalt, statens institut för byggnadsforskning, militärpsykologiska institutet och vissa avdelningar inom försvarets forskningsanstalt.

Vidare förändras villkoren för industriell verksamhet. Numera ställs krav på allt högre innovationstakt i stora delar av industrin. Mindre och medelstor industri som tidigare kunnat vara självförsörjande med information och idéer behöver tillgång till alltmer komplicerad teknisk information för att överleva. Med en utbyggd regional näringspolitik som föreslås i företagareföreningsutredningens betänkande Utbyggd regional näringspolitik (SOU 1977: 3) och med de åtgärder för bättre tillgång till teknisk information för mindre och medelstor industri som SINFDOK-utredningen föreslagit i särskild skrivelse (1977-06-15) kan dessa krav på informationsförsörjning väntas bli allt starkare. Detta innebär ytterligare förändringar i riktning mot fler intressenter på nya orter.

Genom att organisationer och sammanslutningar alltmer tar upp aktuella samhällsproblem, t. ex. miljöfrågor, energifrågor, arbetslivsfrågor, till studier och debatt sprids också antalet användare till fler orter. Även detta bidrar till att en framtida informationsförsörjning behöver utformas så att den lättare än nu kan utnyttjas oavsett var i landet användaren befinner sig.

Politiker, läkare, lärare, tjänstemän i offentlig förvaltning och industri efterfrågar i ökad omfattning vetenskaplig och teknisk information. Lärare på alla skolstadier söker i ökad utsträckning information i främst utbildningsfrågor. Tjänstemän i förvaltningen använder den service som byggs upp på olika håll, bl. a. rättsväsendets informationssystem och miljövårdens informationssystem. Riksdagsledamöternas växande behov av information om bl. a. forskning och forskningsresultat har föranlett en översyn av informationsförsörjningen inom riksdagen. Arbetsmarknadens organisationer och andra intresseorganisationer, massmedia och allmänhet ställer också ökade krav på service. Den höjda kunskapsnivån, ökat medinflytande för arbetstagarna, ett livaktigt deltagande från allmänheten i aktuella

frågor och i den politiska debatten ökar behovet av en effektiv och bred informationsförsörjning som når ut även till grupper som är verksamma utanför forskning och utveckling. Informationsförsörjningen måste bättre än nu utformas för alla kategorier i samhället som bedriver eller har att bedöma sådan verksamhet vari ingår komplexa frågeställningar med behov av vetenskaplig och teknisk information.

Kraven på information kan variera starkt mellan olika användargrupper. Forskare har i allmänhet nära kontakter med kolleger inom samma arbetsområde och får vanligtvis på informella vägar aktuell information när facklitteratur och facktidskrifter inte tillgodoser informationsbehoven. Forskare strävar i allmänhet också efter en överblick över viktigare publikationer inom det egna området. Man vill fortlöpande bevaka nyheter. Den som startar ett forskningsarbete på ett nytt område vill gärna ha tillgång till utförliga förteckningar över relevant litteratur och annan information. Målet för forskaren är i detta sammanhang att snabbt och utan onödigt eget sökande få fram uppgifter för den egna forskningen.

Forskare har större förutsättningar än många andra användarkategorier att själva söka och bearbeta sin information. Forskningsbibliotek och informationscentraler är vanligtvis uppbyggda utifrån denna förutsättning. Andra användargrupper har större behov av hjälp med att få fram och bearbeta informationen genom aktiv medverkan från t. ex. litteraturingenjörer, dokumentalister och bibliotekarier. Folkbibliotek, förvaltnings- och företagsbibliotek kan därvid komma att tjänstgöra som förmedlare mellan användaren och de vetenskapliga biblioteken eller informationscentralerna.

För den som är engagerad i utvecklingsarbete inom industrin eller på annat håll gäller informationsbehoven ofta data av teknisk, ekonomisk, juridisk eller social karaktär. Dessa användare efterfrågar ofta sakuppgifter och forskningsresultat i rapporter, tidskrifter och promemorior eller i databaser där eftersökt information kan hämtas i koncentrerad form.

Att språksvårigheter ofta underskattas är väl känt. Även forskarna börjar här att få problem. Den som i början av 1900-talet behärskade engelska, tyska och franska kunde läsa i stort sett alla vetenskapliga tidskrifter. I dag publiceras viktiga tidskrifter också på andra språk som ryska och japanska.

Särskilt mindre och medelstor industri har svårigheter att använda befintliga informationstjänster i form av databaser m. m. på ett effektivt sätt. Man har inte, som större organisationer och företag, tillgång till egen expertis på informationssökning. En utväg som prövats i flera länder har varit att upprätta regionala eller branschinriktade rådgivnings- och förmedlingsorgan och särskilda referenscentraler.

Traditionella användare av informationsförsörjningsservice ökar. Studerandeantalet på alla nivåer inom högskolan har ökat kraftigt och uppgår f. n. till ca 110 000. Den största ökningen har skett inom de filosofiska fakulteterna. Allt fler yrkesområden får utbildning av högskolekaraktär. Även antalet studerande i forskarutbildning har expanderat kraftigt och uppgår f. n. till ca 14 000 eller lika många som hela antalet studerande vid

universitet och högskolor för 40 år sedan. Antalet forskare har ökat med ca 200 % under motsvarande period, vilket inneburit en betydande tillväxt av basorganisationen för forskningen vid universitet och högskolor. Jämsides med denna volymmässiga expansion har skett en alltmer djupgående specialisering av forskningen.

Den ofta probleminriktade forskning och utveckling som bedrivs med bidrag från sektorsorgan inom allt fler departements ansvarsområden har haft en snabb tillväxt under 1960- och 1970-talen. Denna sektoriella forskning har ökat behoven av problemorienterad informationsservice vilka delvis tillgodosetts genom att sektorsorganen utvecklat särskilt anpassad service. Tidigt utvecklades sådan service i anslutning till forskningsansvariga organ inom försvarssektorn, jordbrukssektorn och byggnadssektorn. Senare har bl. a. tillkommit energi- och miljöområdena. Denna utveckling är inte unik för Sverige. Önskemålen om information om pågående forskning och forskningsresultat har också tillgodosetts genom forskningsansvariga institutioners försorg.

Resursinsatsen för forskning och utveckling inom industrin har också växt, framför allt i större företag, vilket framgår av forskningsavgiftskommitténs betänkande (SOU 1976: 65).

Över statsbudgeten anvisades budgetåret 1976/77 ca 3,6 miljarder kr för forskning och utveckling (Prop. 1976/77: 100 bil. 12 s. 357). Därav utgjorde sektorsfinansierad forskning och utveckling huvudparten. Industrins satsningar kan beräknas uppgå till drygt samma belopp.

För vetenskapliga bibliotek och andra institutioner med informationsförsörjningsuppgifter har de nya kraven inneburit stora påfrestningar. De snabba prisstegringarna på litteratur och bokvård (bokbindning m. m.) har inte motsvarats av anslagsökningar i samma takt till universitets- och högskolebiblioteken. Tillskottet av tjänster har också varit begränsat särskilt under 1970-talet. Även under dessa villkor har de vetenskapliga biblioteken kunnat vidmakthålla en förhållandevis god servicenivå. Verksamheten har anpassats till såväl förändringarna inom högskolesektorn som till tekniska förändringar och till informationsvolymens ökning. Under de senaste åren har som framgått av nulägesbeskrivningen begränsningar måst vidtagas i bokinköp och tidskriftsprenumerationer, vilket medfört kännbara försämringar i servicemöjligheterna. Från bibliotekshåll hävdas att de svenska vetenskapliga bibliotekens låga utlåningssiffror de senaste åren är ett tecken på en försämring i fråga om resurser.

De olika institutioner som handhar informationsförsörjningen kommer i framtiden att behöva samverka än mer för att kunna ge de allt flera, alltmer olika och på allt fler orter arbetande användarna en fullgod service. Vetenskapliga bibliotek och informationscentraler samt lokala serviceinstitutioner och bibliotek måste här komplettera och samverka med varandra. För användarna är det angeläget att om möjligt på ett och samma ställe kunna erhålla fullständig service inte bara med lån av böcker och andra dokument utan också med hänvisningar och bibliografisk information eller faktainformation om produkter, forskningsresultat, mätvärden etc.

Folkbibliotek och andra lokala bibliotek kan väntas få ökad betydelse

som lokala förmedlare – mellanhänder – i informationsförsörjningen. Den utveckling som skisserats i det föregående understryker behovet av att olika typer av biblioteks- och informationstjänster hålls samman i ett enhetligt mönster.

De olika biblioteken blir i ökad utsträckning beroende av att samarbetet fungerar dem emellan och med andra institutioner med uppgifter inom informationsförsörjningens tre olika system. Former måste skapas för att garantera ett effektivt sådant samarbete när det gäller utlåning av dokument och utnyttjandet av bibliografisk information. Förbättrade serviceformer och regler för samarbetet måste utarbetas. Utbildning måste arrangeras i ny teknik och nya serviceformer för samtliga personalkategorier vid bibliotek och andra serviceorganisationer. Ansvar och kostnader måste fördelas mellan ett växande antal institutioner. Att få till stånd ett utökat samarbete och ett gemensamt utnyttjande av resurserna kan inte åstadkommas enbart genom statliga föreskrifter och rekommendationer. Det krävs också att någon central myndighet får uppgiften att överblicka förändringar i användarstrukturen och informationsbehoven samt vidta eller föreslå ändringar som kan förebygga brister. Sådan överblick och samordning krävs för att snabbt kunna uppmärksamma behov inom nya problemområden och anpassa serviceutbudet därefter. För närvarande saknas en organisatorisk struktur som svarar mot dessa krav.

7.3 Helhetssyn på informationsförsörjningen

Ett starkt samband finns mellan det som kallas vetenskaplig och teknisk informations- och dokumentationsservice och vetenskaplig bibliotekservice. Den sedan 1960-talet tillämpade uppdelningen längs dessa linjer är inte längre motiverad. Att man hittills dragit en gräns mellan dessa verksamheter har flera förklaringar. Informations- och dokumentationsservicen har i betydande utsträckning kommit att gälla utnyttjandet av tekniskt avancerade hjälpmedel och varit av experimentkaraktär. Därför fanns skäl att inledningsvis stödja den i särskilda former. De båda problemområdena fördes under uppbyggnadsskedet till skilda departements ansvarsområden, vilket ytterligare bidrog till att verksamheterna hållits isär. Inom områden där avancerad informationssökning av olika skäl kom att utvecklas i nära anslutning till mer traditionell biblioteksverksamhet har skarpa gränser av detta slag ej uppstått.

Att de två typerna av verksamhet utvecklats på olika håll har också verkat konserverande på de skiljaktigheter i synsätt som från början fanns mellan biblioteksföreträdare och representanter för vetenskaplig och teknisk information och dokumentation. Skiljelinjen existerar fortfarande, men under 1970-talet har ett nytt synsätt börjat göra sig gällande, enligt vilket verksamheterna måste behandlas som ett sammanhängande område, här benämnt vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning.

Den gällande uppdelningen har dock haft vissa fördelar. Bland annat har resurser kunnat avsättas i särskild ordning för utveckling av ny teknik. SINFDOK:s starka satsning på datorbaserad informationssökning har

medfört att värdefulla erfarenheter vunnits och att vårt land kunnat inta en tätplats när det gäller utveckling av denna teknik.

Tiden är enligt utredningarnas uppfattning inne att ansluta till den nya synen att betrakta informationsförsörjningen som en helhet, vilket betyder en samordning av den vetenskapliga och tekniska informations- och dokumentationsverksamheten med biblioteksverksamheten.

Utredningarna har tidigare talat om tre samverkande system för fullgörandet av informationsförsörjningen. Beskrivningen av dessa system visar behovet av en helhetssyn. Såväl organisatoriska som ekonomiska och personella skäl talar för att informationsförsörjningen behandlas som ett sammanhållet problemområde.

Utvecklingen av referensservicen har i vissa avseenden gått snabbare än utvecklingen av beståndsservicen. Det är sålunda numera relativt enkelt att inom ett ämnes- eller problemområde via databaser och refererspublikationer finna hänvisningar till vad som finns utgivet. Det kan däremot vara svårare att lokalisera och efter beställning enkelt och snabbt få vissa av de dokument som refereras till. Denna obalans mellan referens- och beståndssystemen uppfattas av användaren som särskilt besvärande när man genom datorbaserade informationssökningar sekundsnabbt kan få referenser till tidskriftsartiklar, rapporter m. m., medan lokaliseringen av dokumenten kan vara komplicerad och ta avsevärd tid. En obalans finns mellan systemen, som enligt utredningarnas mening måste motverkas för att en tillfredsställande informationsförsörjning skall kunna åstadkommas.

De satsningar som gjorts den senaste tioårsperioden för att utnyttja tekniska hjälpmedel har nästan undantagslöst gällt förbättringar i referensservicen. De medel SINFDOK fördelat har främst utnyttjats till att utveckla teknik och kompetens för att bygga upp referenstjänster inom de tekniska, naturvetenskapliga och medicinska ämnesområdena. Flera myndigheter i statsförvaltningen har också, med egna medel, byggt upp system för informationssökning ur olika referensdatabaser.

Även insatserna inom de vetenskapliga biblioteken har främst syftat till att effektivera den bibliografiska servicen. LIBRIS har sålunda främst syftat till att förbättra och förenkla bibliograferingen för katalogisering och katalogproduktion samt rutinerna för lokaliseringen av böcker och tidskrifter i de vetenskapliga biblioteken.

Ett olöst problem som ofta påtalas från bl. a. industrihåll är att via de svenska biblioteken få tillgång till alla tidskrifter och rapporter som refereras till i olika informationssökningssystem. Många användare, särskilt företagsbiblioteken, anlitar därför i växande utsträckning British Library Lending Division (BLLD) för beställning av kopior (se avsnitt 5.3.1).

De internationella datanäten samt kommersiella informationstjänster ökar utbudet av referenstjänster utan att samtidigt lösa dokumentservicen. Belastningen på biblioteken när det gäller att skaffa tidskrifter och rapporter ökar därför parallellt med utnyttjandet av den datorbaserade referensservicen. I anslutning till vissa referenstjänster finns en ambition att tillhandahålla fullständig dokumentservice, vilket gäller t. ex. AGRINET och miljövårdens informationssystem. Andra referenstjänster söker underlätta dokumentservicen genom att användaren kan beställa dokumenten direkt via

den terminal som används för sökning. SDC ger t. ex. en sådan service för flera av sina databaser.

Ett annat problem i utnyttjandet av datateknik för bibliografisk service är att olika ämnen kommit olika långt. De datorbaserade tjänsterna har hittills mestadels utnyttjats inom naturvetenskap, teknik och medicin. Den humanistisk/samhällsvetenskapliga informationsförsörjningen har däremot inte utvecklats på samma sätt och lika snabbt utnyttjat tekniska hjälpmedel. Det internationella utbudet av databaser med information inom de humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesområdena har dock ökat under de senaste åren.

En forskare inom humaniora har ofta en annan forskningssituation och annorlunda informationskrav än en forskare inom naturvetenskaperna. Inom många humanistiska vetenskaper finns sedan lång tid en ämnesbibliografering. Det ökande internationella beroendet även inom dessa vetenskapsområden, informationens tillväxt och ett vidgat utnyttjande av naturvetenskapliga metoder medför ökade krav på tekniska hjälpmedel även i dessa ämnens informationshantering. Det finns emellertid även andra olikheter mellan experimentella och icke-experimentella vetenskaper. Den tekniska och naturvetenskapliga informationen är ofta exaktare, mer kortfattad samt använder ofta en standardiserad terminologi vilket underlättar utnyttjandet av datateknik. Inom teknik och naturvetenskap har det vidare funnits ett naturligt intresse från informationsförmedlare och användare att utnyttja moderna hjälpmedel.

Erfarenheterna av hittillsvarande verksamhet inom naturvetenskap och teknik är i princip tillämpliga på det humanistisk/samhällsvetenskapliga området. Det är därför väsentligt att åtgärder vidtas i ett samlat perspektiv och enligt vissa gemensamma riktlinjer för att överbrygga gapet mellan olika vetenskaps- och ämnesområden.

Mot denna bakgrund anser utredningarna att den rådande obalansen mellan bestånds- och referenssystemen och mellan olika ämnesområden måste motverkas. Särskilda insatser måste vidtas för att effektivera och utveckla litteraturförsörjningen och förutsättningar bör skapas för en överföring av erfarenheter och teknik från ett ämnes- eller problemområde till ett annat.

Grundläggande i detta sammanhang är den ambitionsnivå man vill uppnå för försörjningen med dokument inom landet. Hur lång tid skall anses acceptabel för framtagning av en viss tidskriftsartikel eller annan publikation? Vilket material är alltför lågfrekvent och dyrt att hålla inom landet och bör därför hämtas utomlands? Bör en representativ samling utländsk litteratur finnas inom landet av beredskapsskäl? Hur skall man finna publikationer som för närvarande varken återfinns i referens- eller beståndssystemen, t. ex. vissa vetenskapliga och tekniska rapporter eller olika organisationers utgivning?

En förutsättning för att kunna fastställa hur litteraturservicen skall utformas är att litteraturbestånden är kartlagda och analyserade. För detta krävs utredningsinsatser. I flera underlagsrapporter har understrukits nödvändigheten av att formerna för försörjningen med dokument fastställs in-

nan beslut fattas om nya informationssökningstjänster.

Den centrala frågan när det gäller den bibliografiska servicen är hur Sverige skall utnyttja den internationellt tillgängliga informationen. Vilken referensservice skall bedrivas genom informationscentraler och bibliotek inom landet och för vilka områden bör man anlita tjänster från utländska centraler och kommunikationsnät?

Det bör härvid observeras att av de över 100 databaser som i dag är tillgängliga för terminalsökning är den helt övervägande delen producerad utanför Sverige, framför allt i USA. Oavsett om man väljer att starta och driva en inhemsk service eller huvudsakligen förlita sig på utländsk service, kommer beroendet av utlandet att vara stort.

Flera ambitionsnivåer kan tänkas för den inhemska satsningen. En ytterlighet är att helt lita till det utbud av referenstjänster som erbjuds via datanät och därvid helt avstå från egna satsningar utom för sådan information som är av svenskt ursprung. Den andra ytterligheten är att, från egna informationscentraler, erbjuda referensservice ur så många internationella databaser som möjligt. Det är emellertid varken önskvärt eller möjligt att konsekvent genomföra någotdera av dessa ytterlighetsalternativ.

En nackdel med det första är ett alltför stort beroende av omvärlden utan möjlighet att påverka innehåll, priser och serviceform. Andra nackdelar är kompetensutarmning inom landet och sekretessproblem.

Nackdelen med det andra alternativet är främst de höga kostnaderna för att hålla ett stort antal databaser tillgängliga i drift inom landet. Under normala tider är det tveksamt om en sådan inhemsk satsning skulle medföra väsentliga fördelar i form av bättre och billigare service. I en avspärrningssituation skulle däremot en egen drift av för landet väsentliga databaser kunna vara nödvändig. En lämplig ambitionsnivå ur svensk synvinkel bör innebära ett mellanläge mellan de beskrivna ytterligheterna. Av särskild vikt är att satsningarna på egna databaser görs med hänsynstagande till internationellt samarbete.

Tillkomsten av internationella datanät har fört med sig att deltagande nationer börjat se över sin nationella policy för informationsförsörjningen.

Ett brett utbud av referenstjänster bl. a. via datanät och genom privata informationsföretag aktualiserar också frågor om prissättning på information och informationstjänster till svenska användare. Bibliotekens tjänster är av tradition avgiftsfria. Med utvecklingen av datorbaserad informationsservice har prissättningsproblemen aktualiserats på allvar. Den internationalisering och kommersialisering som kan förutses genom att allt fler databaser görs tillgängliga över datanäten och den konkurrens som därmed kan uppstå för den inhemska servicen kommer att ställa prissättningsproblemen i blickpunkten. Många av de internationellt tillgängliga databaserna är direkt eller indirekt subventionerade med statliga medel eller medel från forskningsinstitutioner i det land i vilket databasen produceras. En avvägningsfråga blir i vilken omfattning servicen skall avgiftsbeläggas.

7.4 Decentraliseringen inom informationsförsörjningen

Innebörden av decentralisering är här att beslut om service i stor utsträck-

ning fattas lokalt och att utförandet av servicen är geografiskt och institutionellt spridd.

Informationsförsörjningen i Sverige ombesörjs av olika bibliotek och informationscentraler under statligt, kommunalt eller privat huvudmannaskap. Varje bibliotek eller annan institution avgör i princip självständigt vilken litteratur som skall inköpas och vilken service som skall erbjudas.

Försörjningen med vetenskaplig och teknisk information betraktas som ett av flera medel att uppnå målen för den verksamhet den betjänar. De vetenskapliga biblioteken har alltid haft att i första hand ge service till forskning och utbildning vid den lokala högskoleenheten. För de stora vetenskapliga allmänbiblioteken och specialbiblioteken är dock den externa servicen omfattande och utgör ett naturligt inslag i verksamheten. Förvaltningsbiblioteken ger främst service till den myndighet de tillhör och företagsbiblioteken till respektive företag. Informationscentralerna vid karolinska institutet och tekniska högskolans bibliotek betjänar förutom den lokala högskoleenheten även olika externa användargrupper, bl. a. forskning vid andra högskoleenheter och större forskningsintensiva företag.

När högskolereformen är fullt genomförd kommer anslagen till vetenskaplig biblioteksservice att avsättas ur den lokala högskoleenhetens anslag till forskning och utbildning på samma sätt som redan nu sker för Linköpings universitetsbibliotek och Chalmers tekniska högskolas bibliotek. En genomförd programbudgetering i den nya högskolan kommer att innebära att medelsbehoven för lokal informationsförsörjning mer direkt kommer att avvägas mot andra behov inom forskning och utbildning vid den egna högskoleenheten. Detta kan komma att förstärka tendenserna till decentralisering av den svenska informationsförsörjningen.

Från lokala utgångspunkter torde en decentralisering ge övervägande fördelar genom att den lokala högskoleenheten, myndigheten och även den enskilde användaren får större möjligheter att direkt påverka servicen. Sett från helhetssynpunkt kan detta emellertid medföra vissa problem i samarbetet på riksnivå.

Inget bibliotek kan nu och än mindre i framtiden fungera utan att samverka med andra bibliotek inom och utom landet. Inte minst kostnadsutvecklingen och informationsvolymens tillväxt är starkt bidragande orsaker till att biblioteken utvecklar ett samarbete i form av fjärrlån och gemensamma insatser för katalogisering och bibliografering.

Den grundläggande högskoleutbildningens behov av informationsförsörjning tillfredsställer de lokala högskolebiblioteken oftast genom egna samlingar. Informationsförsörjning till forskarutbildning samt forsknings- och utvecklingsverksamhet och likartad verksamhet kan det lokala biblioteket däremot ofta inte tillgodose med hjälp av egna samlingar. Högskolebiblioteket söker vanligtvis hålla en så fullständig service som möjligt för de forskningsfält som är särskilt centrala inom den egna högskoleenheten. Från nationell synpunkt innebär detta att såväl dubbleringar som luckor uppstår. Många dubbleringar, särskilt av frekvent litteratur, är självfallet nödvändiga. Ej önskvärda sådana blir möjliga att undvika när uppgifter om bestånden i de stora vetenskapliga biblioteken i större utsträckning blir till-

gängliga via databehandlingssystem. I fråga om perifera ämnesområden och lågt utnyttjad litteratur är det rimligt att dubbleringar undviks och även att det internationella samarbetet utnyttjas. Riktlinjer krävs för att fördela anskaffningsansvaret mellan landets bibliotek och för att bestämma ambitionsnivån för litteraturanskaffningen ur ett nationellt perspektiv. I ökad utsträckning måste i samarbetet på lokal nivå delta bibliotek med olika huvudmän, framför allt folkbiblioteken.

Den decentraliserade uppbyggnaden av informationsförsörjningen medför vissa onödiga dubbleringar i katalogisering och bibliografering och i utnyttjandet av databaser. Bibliograferingen av svenskt material har hittills i princip skett centralt vid kungl. biblioteket och detsamma gäller framställningen av samkatalogen över utländsk litteratur, AK. Bibliotekstjänst AB svarar för katalogisering av såväl svensk som utländsk litteratur för folkbiblioteken. Mellan vetenskapliga bibliotek och folkbibliotek har samarbetet inte nått lika långt även om diskussioner förts om gemensamt utnyttjande av bibliografisk information.

De problem och svårigheter som är förknippade med decentraliseringen kan till viss del motverkas genom att man bygger ut LIBRIS till ett fullständigt instrument för lokalisering och beståndsredovisning. Den fortsatta utvecklingen av en nordisk samkatalog för tidskrifter (NOSP-projektet) kan få likartade effekter. Sådana lokaliseringsinstrument bör också underlätta överenskommelser om anskaffnings- och fördelningsplaner.

De decentraliserade verksamheterna underlättas och förstärks även genom tillkomsten av datanät som gör det möjligt att nå centrala databaser oberoende av ort.

7.5 Tekniska hjälpmedel

Särskilt under senare år har olika resultat från forskning och utveckling nyttiggjorts för informationsförsörjningsändamål i Sverige. Forskning och utveckling inom områdena datateknik, kommunikation och mikrografi har fått allt större betydelse inom bibliotek och informationscentraler.

Traditionella metoder för lagring, lokalisering och sökning räcker inte längre till för att möta tillväxten av information och kostnadsökningar i hanteringen. Användarnas ökade krav på snabbhet i servicen och urval av information samt datateknikens utveckling i allmänhet har medverkat till att avancerade söksystem utvecklats med möjlighet till direktsökningar via terminal för att tillgodose enskilda användares informationsbehov. Utnyttjandet av tekniska hjälpmedel påverkas också av att kraven på information blivit alltmer omfattande och svårhanterade, bl. a. genom tillkomsten av nya ämnes- och intresseavgränsningar samt mer krävande genom att efterfrågan på problemorienterad information ökar.

Den teknik som utvecklas och som kan komma till nytta inom informationsförsörjningen är till stor del utvecklad för tillämpningar inom andra verksamhetsfält och måste därför anpassas till detta områdes speciella krav. Ny teknik, särskilt datateknik, ställer stora krav på organisationens

och personalens förmåga till omställning. Datatekniken ställer också krav på systematisering och enhetlighet i verksamheten.

Bibliotekens rutiner är till stor del uppbyggda utifrån generella regler och metoder i ett samverkande system. Enskilda rutiner kan inte snabbt förändras utan att stora delar av verksamheten berörs.

Det finns goda möjligheter till gemensamma insatser för att utnyttja datateknik och kommunikationsteknik för informationsförsörjningsändamål. Datasystemen för sökning, lagring och katalogisering är ofta generellt användbara inom många ämnes- och tillämpningsområden. Datanäten ger vidare förutsättningar att gemensamt utnyttja systemen, men även för ett i många fall önsvärt oberoende av enskilda system. Flertalet andra tekniska hjälpmedel i informationsförsörjningen är också relativt generellt användbara, vilket är till stor fördel när det gäller att upprätthålla kontakt och utbyta information, såväl nationellt som internationellt.

Otvivelaktigt kommer utvecklingen att leda till ett allt starkare beroende av tekniska hjälpmedel för informationsförsörjningen. Till detta bidrar inte minst sjunkande enhetskostnader för användandet av datateknik och mikroteknik samt ökade rationaliseringsbehov p. g. a. utvecklingen av totalkostnaderna. Det blir därvid viktigt att uppmärksamma sådana problem som kan följa av den tekniska utvecklingen. Det kan gälla utbildning men även arbetsmiljöfrågor, standardisering etc.

Ett i framtiden ökat beroende av teknik inom informationsförsörjningen ställer också krav på tekniksamordning bl. a. i form av gemensam utveckling och anpassning av olika tekniska hjälpmedel.

För biblioteken kan den tekniska utvecklingen innebära olika slags problem. Alltmer utpräglade blir t. ex. behoven av stöd när det gäller anpassning av tillgänglig teknik till olika tillämpningar. Utveckling av ett referenssystem inom ett visst ämnesområde kan sålunda kräva stöd när det gäller utformning av insamlingsorganisation, vokabulär, driftsorganisation samt uppläggning av databaser.

Ett brett utnyttjande av tekniken för registrering och förmedling av information kan medföra ett alltför osorterat utbud, vilket kan försvåra för användaren att finna relevant information. Sållningsmekanismer och kvalitetskontroller behöver därför utvecklas för att minska de negativa effekterna. Det starka beroendet av utländsk information aktualiserar också frågor om översättningstjänster.

För att utnyttja tekniken effektivt behöver erfarenheter samlas och teknikutnyttjandet planeras. Därvid krävs en överblick av databasmarknaden, forsknings- och utvecklingsinsatser inom berörda områden samt olika tillämpningar i praktisk drift. Av stor vikt är att både tillämpningar och tekniska hjälpmedel löpande bevakas och görs till föremål för utprovning. Till detta skall läggas behoven av kontakt med organ som har ansvaret för standardisering, datasamordning osv., inte bara inom landet. Genom att sålunda samla erfarenheter och kompetens underlättas för den som avser att utnyttja tekniken att få det stöd som är nödvändigt. Samtidigt ökar förutsättningarna för att lösningen på problemen blir väl avvägd.

Som tidigare nämnts är Sverige långt framme internationellt sett när det gäller att utnyttja data- och kommunikationsteknik inom informationsför-

sörjningen. Detta gäller både i fråga om att anpassa och tillgodogöra sig utveckling på andra håll och i fråga om egen utveckling av datasystem, datanät och andra tekniska hjälpmedel. Den kompetens som härigenom skapats på olika håll i landet är en förutsättning för att bedöma nya tekniska landvinningar och ta erforderliga initiativ att anpassa tekniken till de behov som vi har inom landet. Den tekniska utvecklingen måste även fortsättningsvis bevakas och utrymme skapas för system- och metodutveckling. Erfarenheterna från det forsknings- och utvecklingsarbete som pågått visar också att det är önskvärt att specialister finns tillgängliga för teknikstöd och rådgivning till användare av datateknik.

Med teknikutvecklingen följer även behov av utbildnings- och informationsinsatser. Särskilt det förstnämnda området ställer stora krav på planering för att löpande anpassa utbildningen till förändringar i tekniken och kraven från de grupper som berörs av tekniska hjälpmedel. Särskild vikt måste läggas vid att de grupper som redan är yrkesverksamma ges möjlighet att fortbilda sig när det gäller utnyttjandet av tekniska hjälpmedel.

7.6 Internationellt beroende

Informationsförsörjningen har alltmer fått en internationell prägel. Detta tar sig uttryck på många olika sätt, t. ex. genom medverkan i det internationella samarbetet inom olika organisationer samt genom operativt samarbete.

Det internationella beroendet tar sig även andra uttryck. Stora delar av den information som tillhandahålls här i landet är av utländskt ursprung och ett löpande samarbete sker med utländska bibliotek, förlag och forskningsinstitutioner vid förvärv och byte av litteratur. I USA har på gemensam nordisk bas skapats SCANDOC. Det nät IVA har av teknisk-vetenskapliga kontaktmän vid vissa ambassader utomlands har bland annat sådana uppgifter. Ett utbyte av bibliografisk information har länge pågått med Library of Congress genom National Program for Acquisitions and Cataloging Project. Kungl. biblioteket har ansvaret för överföringen av bibliografisk information om det svenska materialet. Med den bibliografiska informationen lagrad i LIBRIS databas kan utbytet ske i datorläsbar form (MARC-information).

Det internationella beroendet är stort när det gäller referensinformation i form av databaser. Den anglosaxiska dominansen är påtaglig i fråga om både de databaser som utnyttjas av svenska informationscentraler och utbudet över internationella datanät.

De internationella kontakterna är nu omfattande och förekommer på olika nivåer. Beroendet tycks snarast öka bl. a. till följd av att Sveriges andel av världens totala forsknings- och utvecklingsinsatser relativt sett torde komma att minska.

Sveriges informationsförsörjning måste ses i ett internationellt perspektiv, vilket bl. a. förutsätter en bevakning av den internationella utvecklingen. Detta kräver överblick över vilka organ som har ansvar för ett internationellt samarbete och vilka som har internationella kontakter av betydelse.

Internationellt samarbete medför möjligheter till samordningsvinster. Information som är allmängiltig blir tillgänglig för en avsevärt större krets användare, dubbelarbete minskar i ett internationellt perspektiv och gemensamt arbete kan fördelas mellan flera länder. Problemen är vidare ofta av likartad natur, vilket kan ge möjligheter till gemensamma lösningar.

Behoven av ett officiellt kontaktorgan med möjligheter att bereda och samla underlag i olika informationsförsörjningsfrågor samt att överblicka det internationella samarbetet som bedrivs på olika håll i landet understryks av den hittillsvarande utvecklingen.

8 Aktuella problemområden

8.1 Inledning

I det föregående har konstaterats vissa problem och brister i informationsförsörjningen. Dessa tar sig uttryck i obalans mellan olika verksamhetsgrenar, i behov av ytterligare samarbete mellan serviceinstitutioner, i akuta problem när det gäller försörjningen med visst material, särskilt inom nya ämnes- och problemområden, samt i svårigheter för användare att orientera sig i det omfattande utbudet av service. Särskilt gäller det sistnämnda för nya grupper av användare.

I en situation där krav ställs på förnyelse och utvidgning i informationsförsörjningen och i ett läge som präglas av ekonomiska restriktioner blir samarbetet mellan olika typer av bibliotek och informationscentraler av största betydelse. För att ett sådant samarbete skall fungera smidigt och effektivt krävs en övergripande planering.

8.2 Långsiktig planering

SINFDOK, FBR och statskontoret har haft planeringsuppgifter för delar av informationsförsörjningen. Särskilt SINFDOK och statskontoret har bevakat den tekniska utvecklingen. För att åstadkomma en mer permanent framförhållning och en balanserad utveckling behöver emellertid även andra långsiktiga utvecklingstendenser än de tekniska bevakas och vissa riktlinjer dras upp genom en långsiktig planering.

En övergripande eller mer långsiktig planering bör syfta till att formulera riktlinjer för informationsförsörjningen i ett nationellt perspektiv. Det innebär också förberedelser av åtgärder som kan ha avgörande betydelse för hela informationsförsörjningens inriktning. Viktiga inslag i den långsiktiga planeringen är omgivnings- och behovsstudier och studier av olika utvecklingstendenser. Man bör genom att följa forskningen och samhällsutvecklingen söka förutse uppkomsten av nya behovsområden i syfte att därmed tidigt kunna ta initiativ till nödvändiga förändringar i informationsservicen. Särskilt viktigt är att planera servicen för sådana områden där ingen institution ännu har ansvaret.

I den långsiktiga planeringen måste ingå att följa den tekniska utveck-

lingen och söka förutse förändringar i serviceformer samt att som följd därav planera och stödja utredningar och utvecklingsprojekt.

Planeringen bör syfta till att åstadkomma ett så fylligt underlag som möjligt för beslut om informationsförsörjning på olika nivåer. För den långsiktiga planeringen behövs också en aktuell och fullständig bild av nuvarande organisatoriska mönster och resurser.

För närvarande saknas ett sådant underlagsmaterial och en långsiktig planering för informationsförsörjning. Det material och de analyser som presenteras i detta betänkande kan delvis fungera som ett underlag för en sådan planering. Det långsiktiga planeringsarbetet som påbörjats genom detta utredningsarbete måste emellertid bedrivas fortlöpande.

Den planering som nu sker vid bibliotek, informationscentraler och andra institutioner är i stor utsträckning knuten till den årliga resursanskaffningen vid resp. myndighet. Det finns små möjligheter att göra avvägningar och upprätta alternativa planer med hänsyn till utvecklingen inom hela informationsförsörjningens område.

Man kan således hävda att det finns behov såväl av en mer samordnad och enhetlig verksamhetsplanering som av en långsiktig, strategisk planering för området i dess helhet.

Enligt utredningarnas uppfattning bör upprättas fleråriga övergripande planer med riktlinjer för informationsförsörjningen.

8.3 Ansvarsfördelning inom informationsförsörjningen

Fördelningsplaner för litteraturköp har prövats för de vetenskapliga biblioteken, och en viss ansvarsfördelning förekommer bland såväl vetenskapliga bibliotek som folkbibliotek när det gäller servicen till användarna.

Utredningarna har funnit att de nya krav som kommer att ställas på informationsförsörjningen behöver mötas med en ansvarsfördelning som omfattar såväl bestånds- som referensservice. I andra nordiska länder har system för ansvarsfördelning införts. Scandiaplanen förordar en liknande fördelning i nordiskt samarbete (se avsnitt 4.4.3).

Ett system med ansvarsbibliotek syftar att ge vissa bibliotek och informationscentraler ett nationellt ansvar för referensservice och beståndsservice inom ett visst ämnesområde eller problemområde, fungera som s. k. ansvarsbibliotek. Utredningarna förordar att ett sådant system prövas i Sverige.

Detta behöver inte innebära att ett enda bibliotek ansvarar för all service eller håller kompletta samlingar inom det angivna området. Ansvarsbiblioteken bör överblicka litteratur- och referensservicen och utvecklingen inom området. Ansvarsbiblioteken skall också ta initiativ till samarbete för att förbättra servicen på området. En långtgående ansvarsfördelning skulle även kunna leda till att flera bibliotek och informationscentraler i samverkan har ansvar för informationsförsörjning på nationell nivå.

En tänkbar målsättning är att de bibliotek som utses till ansvarsbibliotek för nationell informationsförsörjning inom ett bestämt område får till uppgift att:

- ☐ bevaka och i vissa fall svara för referenstjänster
- ☐ svara för ämnesbibliografering när efterfrågan uppstår
- ☐ svara för de nationella bidragen till internationella informationssystem
- ☐ bevaka anskaffningen av litteratur och referensmaterial samt ha ett särskilt ansvar för att hålla samlingar av svåråtkomlig litteratur; bevaka svåråtkomliga kategorier av svenska dokument enligt överenskommelse med nationalbiblioteket
- ☐ ta initiativ till uppbyggnad av samlingar och databaser
- ☐ ha ett särskilt ansvar för utlån av litteratur och kopieservice till andra bibliotek samt svara för fjärrlåneservice
- ☐ upprätta förteckningar över var olika former av service finns tillgänglig
- ☐ aktivt medverka genom utbildning och information till att beståndS- och referensservice utnyttjas effektivt.

En ansvarsfördelningsplan måste fortlöpande revideras och hållas aktuell mot bakgrund av förändringar i efterfrågan och i deltagande institutioners kompetens och resurser. Ansvarsfördelningen bör inte enbart gälla de traditionella disciplininriktade biblioteken utan även inbegripa problemorienterade eller sektorsinriktade bibliotek och informationsenheter. Även organ utanför den statliga sektorn bör kunna erbjudas att delta i samarbetet. Ett system med ansvarsbibliotek bör göra det möjligt att gå olika långt i ansvarsfördelning med hänsyn till de speciella förhållanden som gäller på området ifråga.

För att en ansvarsfördelning skall bli effektiv krävs en god inblick i hur samlingarna fördelar sig på olika bibliotek, på vilka områden täckningen är god respektive svag samt hur servicen utnyttjas. På dessa punkter behövs en noggrannare genomgång än som kunnat göras i detta utredningsarbete och ett bättre statistiskt underlag än det som f. n. kan tagas fram.

En ansvarsfördelning av den karaktär som här skisserats bygger på att det inom många områden redan finns bibliotek och informationscentraler som i praktiken fungerar som ansvarsbibliotek. För vissa bibliotek skulle dock ansvaret för de nationellt inriktade uppgifterna innebära ökad belastning främst i fråga om fjärrlåneservice och anskaffning av viss litteratur. Även uppgiften att svara för ämnesbibliografering av litteratur inom området och förse internationella informationssystem med svensk information kan innebära merarbete. Särskilda medel kan komma att behövas härför.

8.4 Åtgärder inom referenssystemet

8.4.1 *Bibliografering av svenskt material*

Bibliografering av svenska skrifter sker för närvarande vid olika institutioner. Bibliografiska institutet svarar för grundläggande bibliografering för nationalbibliografin.

Huvudparten av den svenska litteratur som bibliograferas av bibliografiska institutet behandlas också av Bibliotekstjänst AB. Diskussioner har vid olika tillfällen förts om ett närmare samarbete i bibliograferingen mellan de vetenskapliga biblioteken och folkbiblioteken.

Även riksdagsbiblioteket har en omfattande bibliografering av svenska publikationer nämligen det svenska officiella trycket som redovisas i Årsbibliografi över Sveriges offentliga publikationer. Denna bibliografering innebär delvis en dubblering av arbetet vid bibliografiska institutet och Bibliotekstjänst AB.

I talmanskonferensens förslag med anledning av riksdagens informationsutredningsbetänkande om riksdagens sakinformation (Förs. 1975/76: 3) framhålls att den framtida utformningen av årsbibliografin bör övervägas i samband med att frågan om ett centralt biblioteksorgan utreds.

Utredningarna har sålunda konstaterat att en inte oväsentlig dubblering sker i bibliograferingen av svenskt material mellan nämnda institutioner. Utredningarna förordar att åtgärder vidtas för att åstadkomma ett ökat samarbete i bibliograferingen av svenskt material trots de eventuella problem som kan uppstå till följd av skilda huvudmannaskap, olika finansieringsvägar och varierande krav på bibliograferingen. I bilaga 5 återkommer utredningarna med förslag om särskilda projekt för bibliografisk samverkan.

Tekniska och vetenskapliga rapporter utgör ett speciellt problem från såväl bibliografisk synpunkt som insamlingssynpunkt. De vetenskapliga rapporter som inkommer till universitetsbiblioteken underkastas inte någon enhetlig bibliografisk beskrivning och registrering. Problemen med rapportmaterialet har behandlats av olika utredningar. I en utredning som SINFDOK lät utföra år 1972 framlades förslag om en central rapport- och projektdatabas. Forskningsrådens samarbetsdelegation föreslår i en rapport (FSD-rapport 1977:1) en nationell rapportcentral för registrering, arkivering och distribution av rapporter. Beröringspunkter finns också med det förslag till en allmän registrering av forskningsprojekt som framläggs i forskningsrådsutredningens slutbetänkande.

Förslagen om en rapportcentral för bl. a. registrering av vetenskapliga och tekniska rapporter bör enligt utredningarnas mening behandlas i samband med det system av ansvarsbibliotek som utredningarna förordat i det föregående.

8.4.2 *Ämnesbibliografering av svenskt material*

Som framgår av nulägesbeskrivningen (se avsnitt 4.3.4) sker ämnesbibliografering och indexering av svenskt material genom insatser från många olika håll; bibliotek, informationscentraler, privata institutioner och enskilda personer.

Ämnesbibliografering och indexering för databaser och traditionella bibliografier sker nu på initiativ av enskilda myndigheter, organisationer och personer. De institutioner som har åtagit sig urval och bibliografering av svenskt material faller naturligt inom det av utredningarna förordade systemet med ansvarsbibliotek.

Det index över svenska tidskriftsartiklar som Bibliotekstjänst AB utger är en form av ämnesbibliografi. Indexeringen gäller artiklar ur ett urval tidskrifter, vilket gjorts med tanke på folkbiblioteken. Vetenskapligt intressanta artiklar i andra svenska tidskrifter blir i många fall inte systema-

tiskt bibliograferade. Behovet av en fullständigare redovisning av tidskriftsartiklar har aktualiserats bl. a. till följd av överenskommelser med internationella referenssystem om inrapportering av svenskt material.

Ett problem är att det för närvarande saknas överblick över vilka dubbleringar och luckor som förekommer i ämnesbibliograferingen av svenskt material liksom behoven av sådan bibliografering och indexering. Svårlösta problem är vidare bl. a. frågorna om finansiering, indexeringsteknik och sökmetoder.

Det bör enligt utredningarnas uppfattning bli en uppgift för det organ som föreslås i det följande att bevaka utvecklingen och vidta åtgärder på detta område.

8.4.3 *Bibliografering och katalogisering av utländskt material*

För katalogisering av utländsk litteratur använder svenska bibliotek i viss utsträckning bibliografisk information från utländska bibliografiska centraler.

Accessionskatalogerna för böcker (AKB) och periodika (AKP) är i första hand att betrakta som hjälpmedel att återfinna en viss bok i det gemensamma beståndet, ett lokaliseringshjälpmedel. Bibliotekstjänst AB framställer en motsvarighet till accessionskatalogen avsedd för folkbiblioteken, Utländska nyförvärv.

Ett syfte med LIBRIS har varit att undvika det dubbelarbete som sker vid katalogisering av utländsk litteratur i de vetenskapliga biblioteken. LIBRIS tjänstgör dessutom som lokaliseringshjälpmedel. Databasen innehåller för närvarande huvudsakligen uppgifter om monografier (böcker), däremot i liten utsträckning uppgifter om tidskrifter.

Från bibliotekshåll har framhållits de problem som eftersläpningen av AK-utgivningen medför, vilken försvårar fjärrlånesamarbetet. Endast ett begränsat antal bibliotek har genom LIBRIS-terminalerna en ersättning. Andra behov som påpekats är att skapa samkataloger och databaser över tidskriftsbestånd och rapportlitteratur.

Enligt utredningarnas uppfattning blir en betydelsefull uppgift för ett centralt organ att fortsätta de rationaliseringssträvanden som påbörjats, genom bl. a. LIBRIS, för att minska dubbelarbetet och skapa instrument för lokalisering i bestånden. I avsnittet om datateknikens utnyttjande återkommer utredningarna till dessa frågeställningar.

För svenskt bruk kan också finnas behov av sammanställningar av utländsk litteratur. Ett exempel är den datorläsbara bibliografin MechEn.

Under utredningsarbetet har framkommit behov av insatser för att skapa en enhetligare bibliografering som ansluter till internationella riktlinjer. Den ambitionsnivå som väljs för bibliografering av det inhemska materialet blir därvid en fråga av stor betydelse.

För katalogiseringen av utländskt material bör ambitionen vara att åstadkomma en minimistandard som uppfyller kraven i en beståndsredovisning, t. ex. motsvarande nivån i AK. Härvid bör i största möjliga utsträckning nationalbibliografisk information från utländska bibliografiska centraler användas.

De krav som ställs på bibliografering av svenskt och utländskt material för nationellt bruk styr också ambitionsnivån för LIBRIS. Kraven bör utgå från att LIBRIS är ett system för katalogiseringsstöd, beståndsredovisning och lokalisering. Från bibliotekshåll har emellertid hävdats att en begränsning av LIBRIS till ovannämnda funktioner framstår som otillfredsställande; även ämnesmässiga sökningar bör kunna utföras. Utredningarna återkommer till dessa frågor.

8.4.4 *Referensservice och informationssökningssystem*

Till stor del är det material som erbjuds av utländskt ursprung och bibliograferingen sker enligt för varje ämnesområde speciella regler, vilka ofta fastställts gemensamt i internationellt samarbete. För användare som behöver utnyttja referensservice inom flera olika ämnesområden kan denna mångfald innebära vissa problem. Emellertid torde det finnas begränsade möjligheter att påverka systemen så att de blir mer enhetliga, dels på grund av deras internationella karaktär, dels på grund av att de krav som ställs inom olika ämnesområden är mycket varierande. Detta utesluter inte att man från svensk sida skall verka i riktning mot en så enhetlig uppbyggnad av den bibliografiska informationen som möjligt.

Det bör vara en angelägen nationell uppgift att sammanställa och värdera uppgifter kring de metoder för bibliografering och indexering som används i allmänt tillgängliga referenssystem. Härigenom skulle användarnas arbete med informationssökning underlättas. Det bör också vara en uppgift på central nivå att bevaka och ta initiativ till uppbyggnad av nationellt inriktad referensservice. I första hand gäller detta ämnesområden och användargrupper som av olika skäl annars riskerar att inte få tillgång till nödvändig service.

Som underlag för sådana bedömningar är det väsentligt med en god överblick över det tillgängliga utbudet både nationellt och internationellt och att riktlinjer för en databaspolicy finns formulerade.

Den datorbaserade referensservicen är under snabb utveckling bl. a. till följd av de nationella och internationella kommunikationsnäten. Det internationella beroendet blir därmed allt starkare, vilket ställer växande krav på ett samordnat uppträdande i samband med anskaffande och utnyttjande av databaser för service i landet.

8.4.5 *Hänvisningstjänster och referenscentral*

Till referenssystemet kan också räknas andra hänvisningstjänster än de som gäller referenser till dokument. Ett exempel är referenscentraler dit man kan vända sig för att få upplysning om var information och kunskap finns och hur man skall nå den. Det kan gälla bibliotek och andra institutioner med informationsförsörjningsuppgifter men även personer med kunskap inom speciella fält.

Frågan om referenscentraler i Sverige har aktualiserats vid flera tillfällen under senare år, bl. a. av SINFDOK. För närvarande har Tekniska litteratursällskapet (TLS) i uppdrag av SINFDOK att klarlägga behovet av en svensk referenscentral. Försök med referensservice bedrivs för närvaran-

de av IVA i samarbete med statens industriverk och företagareföreningarna i stödlänen. Vid utredningarnas studiebesök i Canada studerades den försöksverksamhet med referenscentraler (ASK-projektet) som bedrivs i Toronto under ledning av Canada Institute för Scientific and Technical Information (CISTI).

I Frankrike finns en nationell referenscentral (SOS-DOC) som huvudsakligen betjänar mindre och medelstora företag, men även lärare i de grundläggande skolformerna. Centralen ger ofta hänvisningar till specialister och forskare med sakkunskap på det område frågan gäller.

I verksamheten vid olika bibliotek, informationscentraler, branschorgan och företagareföreningar ingår bl. a. att svara för hänvisningsservice. Som exempel kan nämnas att miljödatanämnden bedriver försök med uppgifter som referenscentral. Fördelen med en sådan decentraliserad uppbyggnad av servicen är närheten till användarna, närheten till specialistkompetens och andra källor samt att redan etablerade kontaktnät kan utnyttjas.

Med ett system av ansvarsbibliotek förstärks dessa biblioteks och informationscentralers roll som referenscentraler inom sina resp. ansvarsområden. SINFDOK-utredningens förslag om viss försöksverksamhet med informationsservice vid företagareföreningarna kan för framtiden innebära att dessa i relativt stor omfattning kommer att tjänstgöra som referenscentraler för liten och medelstor industri.

Istället för att välja en gemensam referenscentral för hänvisningsservice till alla användarkategorier och ämnesområden kan det finnas skäl att överväga om servicebehoven kan tillfredsställas inom ramen för existerande organisationsstruktur för informationsförsörjning, i framtiden utbyggd med ett system av ansvarsbibliotek. Som komplement till en sådan decentraliserad struktur kan det vara motiverat med åtgärder för att fördela ansvaret och utarbeta förteckningar och register över vem som svarar för vad.

Det måste enligt utredningarnas mening vara en uppgift för en central organisation för informationsförsörjning att ta till vara erfarenheterna från försöken med referenscentral samt väga dessa mot de hänvisningstjänster som förekommer i samband med annan informationsförsörjning.

En relativt ny komponent i referenssystemet utgör den service i form av bearbetning av information (Information Analysis Centers), som företrädesvis riktar sig till speciella användarkategorier. Ett sådant exempel är BYGGDOK, som genomför mera omfattande informationsutredningar för användare inom byggnadsbranschen. Som redovisats tidigare kan denna typ av service väntas bli allt vanligare. Det är en angelägen uppgift på nationell nivå att bevaka och ta initiativ till försök med bearbetningsservice för grupper som av olika anledningar har svårigheter att utnyttja informationen i den form den finns tillgänglig. Med den betydelse som informationsförsörjningen har för samhället i dess helhet bör uppbyggnaden av bearbetningsservice och andra kontaktformer uppmärksammas i en ny organisation på informationsförsörjningens område.

8.5 Åtgärder inom beståndssystemet

8.5.1 *Försörjning med svensk litteratur*

Ett genomförande av de förslag som framlagts av utredningen om pliktleveranser av svenskt tryckt (Pliktexemplar av skrift, DsU 1977: 12) skulle skapa tillgång till fullständiga samlingar av svenskt tryck i varje högskoleregion (se avsnitt 4.4.2). För samlingarna i universitetsbiblioteken och i än högre grad för kungl. biblioteket har hittills gällt vissa utlåningsrestriktioner. På denna punkt föreslår nämnda utredning att samlingarna görs lättare tillgängliga, bl. a. genom att regionexemplaren sprids till bibliotek inom regionen. Ett nationalexemplar av svenska skrifter i kungl. biblioteket (eller dess efterföljare) kompletterat med regionexemplar vid universitetsbiblioteken bör kunna innebära en förbättring av litteraturservicen.

Insamlingen, lagringen och tillhandahållandet av svenska vetenskapliga och tekniska rapporter utgör ett särskilt problem. Vetenskapliga och tekniska rapporter från myndigheter, näringsliv och organisationer samt kommunala myndigheter och institutioner är ofta svåråtkomliga, särskilt sådant material som inte ingår i numrerade serier. Statliga myndigheters material kan vanligvis erhållas genom riksdagsbiblioteket eller resp. myndighets bibliotek. Det som framställs inom högskolan går som regel att få tag på vid resp. högskolebibliotek. När det gäller uppsatser, examensarbeten etc. är läget ett annat. Upplagorna är ofta begränsade och dessa arbeten är ofta svåra att lokalisera. Forskningsrådsutredningens förslag om en registrering av pågående forskningsprojekt och avhandlingsarbeten avser att förbättra möjligheterna att identifiera rapporter och avhandlingar.

Utredningarna anser att ansvarsbiblioteken bör tilldelas den speciella uppgiften att i samverkan med andra intressenter, även privata, hålla tillfredsställande rapportsamlingar.

8.5.2 *Försörjning med utländsk litteratur*

Den svenska anskaffningen av utländsk litteratur fungerar delvis inom det nordiska samarbetets ram. Det finns anledning att även i framtiden se på den svenska litteraturförsörjningen utifrån detta perspektiv. Ett förslag till revidering av Scandiaplanen har nyligen framlagts.

Flera undersökningar, bl. a. den studie British Library Lending Division (BLLD) utfört på uppdrag av SINFDOK, visar att huvudparten av de artiklar användarna efterfrågar står att finna i ett litet antal tidskrifter. En slutsats av detta skulle kunna vara att ett biblioteks egna tidskriftssamlingar bör kunna begränsas. Åtkomsten av mer perifert material bör kunna säkras på annat sätt än genom egna inköp, t. ex. genom fjärrlån från ansvarsbibliotek inom landet eller från centraler utomlands, främst BLLD.

I olika sammanhang har diskuterats inrättandet av ett svenskt fjärrlånebibliotek. Med utvecklingen av kommunikationsnät, en förbättrad beståndsredovisning, effektivare beställningsförfaranden samt ett system med ansvarsbibliotek torde inte längre skäl finnas att inrätta ett särskilt fjärrlånebibliotek enbart för svenska behov och därmed inteckna en stor del av reformutrymmet för informationsförsörjningen under en relativt

lång period. Ett särskilt fjärrlånebibliotek skulle också kräva uppbyggnad av vissa basresurser, vilket inte skulle behövas i ett system med ansvarsbibliotek.

För att minska den obalans som förekommer mellan referens- och beståndssystem bör olika åtgärder prövas för att effektivera litteraturförsörjningen. Lokalisering av tidskrifter och vetenskapliga och tekniska rapporter kan förbättras genom beståndsuppgifter tillgängliga via datorbaserade informationssystem. De ekonomiska och tekniska förutsättningarna för ett sådant utvecklingsarbete bör prövas i kontakt med det samnordiska tidskriftsprojektet NOSP som nu bedrivs inom ramen för NORDINFO.

En åtgärd för att stimulera ett gemensamt utnyttjande av samlingarna och för att förstärka dessa ytterligare kan vara att utveckla ett finansieringssystem som innebär att utlånande bibliotek får tillfredsställande ersättning för fjärrlån och för anskaffning av speciallitteratur (se bilaga 5).

8.6 Taxor och avgifter

Avgiftsbeläggning av biblioteksservice förekommer bara i begränsad utsträckning. Betalning erläggs för reproduktion av dokument, mera omfattande översättningsarbeten och liknande. Däremot är litteratursökning i tryckta bibliografier, inklusive kontakter med andra bibliotek, i allmänhet gratis för låntagarna. Detsamma gäller boklån. En del av kostnaderna för datorbaserad service brukar täckas genom avgifter. Bilden är ungefär densamma i flertalet länder. Variationer förekommer dock. Datorbaserad referensservice lämnas ibland utan ersättning. Det är framför allt vanligt under perioder av försöksdrift.

Enligt utredningarnas mening bör rörliga kostnader för datorbaserad referensservice i största möjliga utsträckning täckas genom uttag av avgifter från användarna. Övriga medel bör tillföras verksamheten över ordinarie budget för berörd myndighet. Endast under ett utvecklingsskede kan det vara motiverat att låta finansieringen ske i andra former, t. ex. genom bidrag från forskningsråd. Storleken på den avgift som skall åsättas en viss service är avhängig av flera faktorer. Dels måste marknadsmässiga hänsyn få spela en viss roll, dels måste göras en övergripande bedömning av samhällets intresse av informationsförsörjningen inom ett visst område och till vissa användargrupper.

Med marknadsmässiga hänsyn avses att avgiften måste anpassas till marknaden i övrigt, bl. a. till motsvarande service på kommersiell basis eller i övrigt från utländska källor. För närvarande tillämpas många olika taxenivåer, från kostnadsfri service till full kostnadstäckning via avgifter. Vilken betydelse avgiftens storlek har i förhållande till andra faktorer som servicens kvalitet, lättillgänglighet, driftssäkerhet och de kompletterande tjänster som erbjuds har inte varit möjligt att avgöra. Enligt utredningarnas uppfattning kan emellertid alltför höga avgifter leda till att information lämnas outnyttjad. Detta måste särskilt uppmärksammas när det gäller nya användarkategorier.

Taxe- och avgiftsproblemen är komplicerade och kräver en fortlöpande

uppmärksamhet från centralt håll. På initiativ av den organisation utredningarna föreslår i det följande bör nuvarande taxesättning ses över och på sikt bör diskuteras mera genomgripande förändringar av gällande principer. Intressenter i ett sådant översynsarbete är bl. a. riksrevisionsverket, vetenskapliga bibliotek och informationscentraler samt televerket. Det kan finnas skäl att särskilt undersöka förutsättningarna att låta mera omfattande litteratursökningar i tryckta bibliografier och på längre sikt även annan service vid forskningsbiblioteken betalas av användarna.

8.7 Datateknik i informationsförsörjningen

8.7.1 *Inriktning av utvecklingsinsatser*

Huvudparten av forsknings- och utvecklingsinsatserna inom informationsförsörjningen har gällt effektivering av referensservicen med hjälp av datateknik och kommunikationsteknik. Det har främst varit fråga om stora och långsiktiga utvecklingsprojekt. Små resurser har däremot varit tillgängliga för annat utvecklingsarbete inom bibliotek och informationscentraler.

När det gäller den datatekniska utvecklingen har förutsättningarna under det senaste decenniet på många sätt kommit att förändras. Flera stora utvecklingsprojekt har nu nått ett sådant stadium att de kan övergå från försöksverksamhet till permanent drift.

Med tanke på de stora utvecklingsinsatser som hittills gjorts för att utnyttja datateknik och kommunikationsteknik för ändamål inom informationsförsörjningen kan det sålunda diskuteras om en omfördelning av utvecklingsresurserna till andra områden skulle vara motiverad. De tendenser som beskrivits i det föregående pekar dock på att datatekniken även fortsättningsvis kommer att vara ett huvudområde för utvecklingsinsatser. Tillväxten i mängden information och behoven av att samutnyttja resurser stärker betydelsen av datateknik och kommunikationsteknik.

Den idag kanske mest centrala frågeställningen synes vara hur datatekniken och kommunikationstekniken skall kunna utnyttjas optimalt för såväl referensservice som beståndsservice. Underlag för sådana bedömningar bör enligt utredningarnas mening finnas bland de erfarenheter som gjorts vid FBR, SINFDOK, statskontoret m. fl. i samband med den forskning och utveckling som hittills bedrivits. Vissa projekt och erfarenheter har redovisats i avsnitten 4.10 och 4.11.

En allmän tendens i dagens datatekniska utveckling är att allt större resursinsatser krävs vid utveckling av stora generella system. Erfarenheterna från SINFDOK:s verksamhet pekar t. ex. på att kostnaden för att utveckla ett terminalbaserat system är i storleksordningen 10 ggr större än kostnaden för tidigare satsvisa system för SDI-service. Om man överhuvud taget skall kunna motivera en sådan produktutveckling blir det därför många gånger nödvändigt att beakta flera tillämpningsområden. Man bör också beakta möjligheterna att utnyttja och anpassa befintliga produkter på marknaden.

Inriktningen av framtida utvecklingsinsatser bör under sådana förhållanden ändras i riktning mot kortare, mindre resurskrävande och mindre komplicerade projekt samt en anpassning av tillgänglig teknik. Erfarenheten vi-

sar också ett behov av ökade insatser för rådgivning i fråga om användning av tekniska hjälpmedel – teknikstöd. En betydelsefull nationell uppgift blir också att hålla kontakt med och bevaka den internationella utvecklingen samt fånga upp och samordna de krav och behov som finns av forsknings- och utvecklingsinsatser.

8.7.2 *Datatekniska åtgärder*

En utgångspunkt för forskning och utveckling samt teknikstöd måste vara en fortlöpande bevakning och utvärdering av utvecklingen inom olika områden. Utvärdering av tillgängliga terminalbaserade system för hantering av referensinformation är en viktig uppgift. Nya faktadatabaser och programvara för sådana kräver särskild uppmärksamhet.

Ett breddat utnyttjande av tillgängliga datanät för informationsförsörjning är också ett betydelsefullt insatsområde. Angeläget är vidare att tillföra nya databaser till SCANNET och underlätta för användare att hantera systemen. Vid sidan av referensinformation och faktainformation bör även uppgifter om bestånd av tidskrifter och andra publikationer göras tillgängliga via datanät. På något längre sikt kan det bli frågan om att skapa möjligheter att via SCANNET även nå andra datanät, t. ex. EURONET.

I samband med framtida utvecklingsinsatser kan också finnas skäl att undvika sådan dubblering som det innebär att LIBRIS datanät och SCANNET fungerar parallellt utan möjligheter till sammankoppling.

Bland andra utvecklingsinsatser av kommunikationsteknisk natur kommer i framtiden nya former för datakommunikation att behöva uppmärksammas, främst metoder att överföra större textmängder och bilder. Utvecklingen av LIBRIS har varit ett betydelsefullt data- och kommunikationstekniskt projekt. Försöksdriften med systemet är begränsad främst till bibliotek inom högskolan. Vissa problem och begränsningar finns i såväl maskinvara som i programvara. Det bör bli en uppgift för den nya organisation utredningarna föreslår att planera och bedöma utvecklingsprojekten kring LIBRIS.

En målsättning för dessa projekt bör vara att med utgångspunkt från gjorda erfarenheter söka en systemlösning som innebär att bibliografisk information som nu lagras i LIBRIS databas kan göras tillgänglig i avsevärt bredare skala.

Förändringar av LIBRIS i dess nuvarande utformning bör enligt utredningarnas mening dock begränsas till endast nödvändiga eller särskilt angelägna modifieringar, framför allt omläggningen till ny dator och förändringar i samband därmed. Härvid bör även undersökas vilka möjligheter som finns att göra informationen i LIBRIS databas tillgänglig för sökning via enklare och billigare terminaler parallellt med de textskärmsterminaler som används för närvarande.

Från bibliotekshåll har framhållits behoven att göra MARC-posterna i LIBRIS databas tillgängliga för mera avancerade ämnessökningar. En utveckling av LIBRIS i denna riktning i samband med ett datorbyte skulle i det närmaste kräva lika stora resursinsatser som ett nytt system. I avvaktan på en mera förutsättningslös studie av ett framtida system bör MARC-informationen göras tillgänglig för ämnessökning i en separat rutin.

Genom en sådan åtgärd skulle LIBRIS redan i nuvarande form bli ett mera renodlat system för biblioteksrutiner med funktioner för katalogiseringsstöd, katalogproduktion och lokalisering.

Möjligheterna till en datateknisk samverkan mellan LIBRIS och Bibliotekstjänsts AB motsvarande system BUMS bör enligt utredningarnas uppfattning behandlas i samband med den större frågan om det bibliografiska samarbetet. Utredningarna återkommer härtill i kapitel 14.

Utredningarna vill sammanfattningsvis framhålla att datateknikens utnyttjande i informationsförsörjningen kräver en utvecklingsplan för hela området. De informationssökningssystem som är i drift eller under utveckling bör bedömas i förhållande till de riktlinjer som framlägges i utvecklingsplanen. I bilaga 5 redovisas vissa utvecklingsprojekt som bör kunna ingå i en sådan utvecklingsplan.

8.8 Utbildningsåtgärder

Nya krav ställs på den personal som arbetar inom informationsförsörjningen. Arbetet måste anpassas till nya tekniska hjälpmedel och till nya användargrupper med delvis andra krav på service än de traditionella grupperna. Användarna förväntar sig en aktiv service av ämneskunnig personal från biblioteken och informationscentralerna och ett rikligt utbud av referenser och publikationer. Vidare är de nya användarna ofta mindre vana att själva söka sig fram till den information de behöver. Personalen får allt oftare fylla en uppgift som förmedlare mellan frågeställaren och informationskällorna. Utbildningen av personalen behöver följaktligen reformeras och fortlöpande anpassas till utvecklingen. Den grundläggande utbildningen av bibliotekspersonal vid högskoleenheten i Borås är för närvarande föremål för en översyn av en arbetsgrupp inom enheten. Vissa förändringar i linjeindelningen har aviserats.

De ökade kraven på biblioteken kan emellertid inte mötas utan att användarna själva lär sig utföra en del av det arbete som krävs för att nå den sökta informationen. Det nödvändiga samspelet mellan bibliotek och användare kan endast uppnås genom en utvidgad användarutbildning.

Dokumentalister, i betydelsen personer som vid bibliotek och informationscentraler sysslar med att ur tryckta bibliografier eller med hjälp av datorbaserade informationstjänster ta fram referenser, får idag i huvudsak sina kunskaper genom egen erfarenhet eller internutbildning vid den informationscentral som svarar för servicen på området. Dessa kurser fyller en stor uppgift, men är vanligtvis korta och av introduktionskaraktär. Från olika håll har efterlysts den typ av kursverksamhet som tidigare bedrevs av SINFDOK, även om sådana kurser som t. ex. TLS arrangerar delvis fyller samma behov. Från bibliotekshåll har också framhållits de problem som uppstått genom att för närvarande ingen utbildning lämnas för bokbindare och konservatorer.

Ett problem är att fort- och vidareutbildning av yrkesverksamma vid bibliotek och informationscentraler hittills förekommit i begränsad utsträckning. Ett exempel är den kurs i biblioteksadministration som under senare år anordnats av bibliotekshögskolan. Behov finns särskilt av en på

biblioteksarbete direkt inriktad och för yrkesverksam personal organiserad kurs i datateknik för informationsförsörjning som komplement till tidigare utbildning. Även för många andra områden inom informationsförsörjningen saknas speciella kurser.

9 Nationella uppgifter inom informationsförsörjningen

9.1 Utgångspunkter

Som framgår av det föregående bygger teknisk och vetenskaplig informationsförsörjning i Sverige huvudsakligen på en decentraliserad institutionell organisation för den operativa verksamheten. Vid många olika institutioner inom flera departements ansvarsområden förekommer verksamhet av detta slag. Tyngdpunkten ligger hos de vetenskapliga biblioteken vid högskoleenheterna under utbildningsdepartementet. Dessa verkar emellertid i första hand som serviceinrättningar inom den egna högskoleenheten. Någon övergripande administrativ samordning av olika former för informationsförsörjning finns sålunda inte, om man bortser från den budgetbedömning eller lagtekniska reglering som regering och riksdag utövar. De tendenser som beskrivits i kapitel 7 pekar mot att decentraliseringen och regionaliseringen kommer att bli än mer utpräglad. Samtidigt konstateras att flera av de operativa uppgifterna är av sådan karaktär att de riktar sig till allt större delar av det svenska samhället samt att nya och växande krav uppstår från de allt fler användarna.

Samtidigt som ansvaret har fördelats på ett växande antal institutioner är i vissa avseenden samlingar, service och kompetens tillgängliga för nyttjare i hela landet. Som framgår av det föregående har olika bibliotek sedan lång tid samverkat genom bl. a. fjärrlån för att på bästa sätt tillgodose nyttjarnas önskemål. Biblioteken har också sökt uppnå en viss arbetsfördelning genom olika slags fördelningsplaner etc.

Någon helt klar arbetsfördelning har emellertid inte skapats mellan olika institutioner med ansvar för olika delområden. Ett ökat utnyttjande av avancerade tekniska hjälpmedel, växande internationellt beroende och en strävan att gemensamt utnyttja bl. a. den nationella och internationella informationen ställer nya och växande krav på samordning och samverkan mellan olika deltagare i informationsförsörjningen. Denna decentraliserade och regionaliserade organisation bör därför från helhetsintressets synpunkt kompletteras med ett permanent samordningsorgan som dels har överblick och ansvar för att det totala serviceutbudet blir så väl avvägt som möjligt sett ur ett nationellt perspektiv, dels har överblick, ansvar och egna medel för forskning och utveckling inom hela informationsförsörjningsområdet.

Under utredningsarbetets gång har framkommit att de krav som kommer att ställas på informationsförsörjningen inför 1980-talet inte enbart kan mö-

tas med samordning och ökat samarbete mellan de olika deltagarna i informationsförsörjningen. Utredningarna har funnit att dessa åtgärder måste kompletteras med resurstillskott på olika områden inom informationsförsörjningen.

Som framgått har antalet forskare, studerande och andra grupper som är användare av servicen vuxit kraftigt. Kostnadsökningarna för böcker och tidskrifter är mycket stora och informationstillväxten snabb. Detta tillsammans med att resurstillskotten varit begränsade under senare år har inneburit stora ansträngningar för bl. a. de vetenskapliga biblioteken i deras arbete att ge användarna service. Utredningarna vill här anföra att resursbehoven ligger inom flera områden.

Medelsbehoven för informationsförsörjningen till vuxenutbildning och grundläggande högskoleutbildning bör tillgodoses inom ramarna för resp. utbildningsform. Medelsbehoven för informationsförsörjningen till forskning och utveckling inom högskolan bör på motsvarande sätt tillgodoses genom de lokala och regionala medelsramarna för forskning och utveckling.

Som konstaterats finns därutöver behov av resurser för nationella uppgifter. I utredningarnas uppdrag ligger att bedöma de organisatoriska formerna för och finansieringen av sådana gemensamma uppgifter inom informationsförsörjningen.

Sistnämnda uppgifter, för vilka utredningarna kommer att föreslå att ett särskilt samordnings- och samverkansorgan inrättas, kan uppdelas på följande huvudfunktioner: planering och samordning (inkl. internationell samverkan), forskning och utveckling (inkl. viss utbildning) samt nationella serviceuppgifter. Till nationella uppgifter med anknytning till informationsförsörjning kan också hänföras den typ av nationaldokumentära uppgifter som kungl. biblioteket av tradition haft ansvar för. I samband med organisationsförslagen i det följande kommer utredningarna också att beröra frågor om finansieringen av sådana nationella uppgifter inom informationsförsörjningen.

9.2 Planering och samordning

En väsentlig uppgift för det organ som får ett nationellt samordningsansvar inom informationsförsörjningens område blir att genom olika studier fortlöpande överblicka förhållandena inom hela informationsförsörjningsområdet samt påvisa vilka förändringar som kan väntas. Detta är nödvändigt för att ge ett bättre underlag än hittills för beslut om såväl övergripande som mer speciella förändringar i den svenska verksamhetens inriktning. De riktningsangivelser som skall gälla för informationsförsörjningen måste formuleras och förändras utifrån en sammanvägning av utvecklingstendenser, behov och önskemål på olika håll i landet. Ett betydelsefullt inslag i detta arbete blir att i praktiken omsätta de överenskommelser och rekommendationer för informationsförsörjning som internationellt samarbete bl. a. inom OECD och Unesco givit till resultat. I denna vidare mening kan planering sammanfattas som en strävan att systematiskt förbereda beslut som får konsekvenser för verksamheten i dess helhet långt in i framtiden.

Denna långsiktiga planering kan och bör resultera i rapporter som syftar till att stimulera diskussion och debatt om aktuella frågor på området, bl. a. som underlag för mera konkreta åtgärder. Planeringen och de planeringsdokument som kommer fram, bl. a. den övergripande plan som beskrivs i det följande, bör dock främst syfta till att åstadkomma ett konkret beslutsunderlag för åtgärder inom informationsförsörjningsområdet.

En övergripande plan kan lämpligen innehålla följande delar: utvecklingstendenser inom verksamhetsområdet, bl. a. genomgång av viktiga intressenters krav, riktlinjer för informationsförsörjningen med prioriteringar av uppgifter på området, bl. a. när det gäller forsknings- och utvecklingsinsatser, beskrivning av nationella uppgifter inom informationsförsörjningen, problem och läge inom verksamhetsområdet, resursläge samt åtgärdsplaner. En *flerårig* övergripande plan för informationsförsörjningen som föreslagits i det föregående (avsnitt 8.2) bör innehålla bl. a. nämnda inslag.

I ett kortare perspektiv kommer de riktlinjer statsmakterna fastlägger för informationsförsörjningen och de långsiktiga planer som formulerats för verksamheten till uttryck i planeringen av referens- och beståndsservicen samt kommunikationssystemet i landet. Annorlunda uttryckt blir det fråga om att med praktiska åtgärder ge de långsiktiga planerna för informationsförsörjningen ett konkret innehåll för att uppnå bättre balans än nu inom informationsförsörjningen i dess helhet. Bland konkreta åtgärder som ett samordnings- och samverkansorgan aktivt bör verka för är t. ex. ett system med ansvarsbibliotek, bestämning av ambitionsnivåer för bibliografisk verksamhet och referensservice, initiativ till anskaffning av litteratur och upprättande av service på nya områden, uppbyggnad av datanät, bedömningar av teknikens utnyttjande samt särskilda insatser riktade till speciella ämnesområden och användarkategorier som annars av olika skäl riskerar att eftersättas.

Planeringsuppgifter för ett samordnings- och samverkansorgan kan också gälla verksamhetsplanering för ett antal nationella serviceuppgifter. Som exempel härpå kan nämnas samråd i petitaarbetet med vissa institutioner, t. ex. högskoleenheten i Borås och övriga högskoleenheter. I händelse av eget driftsansvar för en viss bestämd verksamhet blir det fråga om normal verksamhetsplanering och petitaarbete. Till planeringsuppgifterna kan också räknas frågor om taxesättning och avgiftsbeläggning. En framgångsrik planering förutsätter bl. a. tillgång till aktuell och tillförlitlig statistik. Den statistik som nu finns för området är bristfällig och bör förbättras. Detta bör ses som en planeringsuppgift.

Inom ramen för planering och samordning finns också en rad andra betydelsefulla och tidskrävande uppgifter av varierande natur. En väsentlig uppgift är att vara nationellt och internationellt kontaktorgan, dvs. utåt företräda landet i frågor som rör informationsförsörjningen samt inom landet företräda området gentemot samhället i övrigt. För detta krävs kontakt och samarbete med användare, serviceorganisationer samt andra intressentgrupper. Detta rymmer även mer tillfälliga uppgifter såsom rådgivning, etablering av kontaktvägar och samverkansformer, biträde åt olika organ när det gäller att utforma service i enlighet med de riktlinjer som fastlagts för informationsförsörjningen samt remissverksamhet.

9.3 Forsknings- och utvecklingsuppgifter

Med forsknings- och utvecklingsuppgifter avses här uppgifter av gemensam karaktär som syftar till att på bästa sätt inom informationsförsörjningen utnyttja forskningens landvinningar genom att planera, initiera och stödja forsknings- och utvecklingsprojekt inom hela informationsförsörjningens område. I mycket innebär det att överta de forskningsrådsuppgifter som nu åvilar SINFDOK men vidga dessa att gälla hela informationsförsörjningsområdet.

Många vetenskapliga och tekniska områden berörs, t. ex. datateknik, kommunikation, mikrografi, biblioteksadministrativ teknik, informatik och forskning kring informationsprocessen, lingvistik och beteendevetenskaper, t. ex. vissa delområden inom sociologin. De projekt det blir fråga om är ofta av mång/tvärvetenskaplig karaktär som kräver insatser från specialister inom skilda områden.

Man bör genom kontakter och bevakning skaffa en god överblick över den forskning och utveckling som bedrivs i landet och utomlands. Med en sådan bas för verksamheten kan forsknings- och utvecklingsresultat utvärderas och anpassas till behoven inom informationsförsörjningsområdet på skilda håll i Sverige. Man bör medverka till att resultat från andra håll kan nyttiggöras genom utvärderingar och anpassningar. I vissa fall kan finnas skäl att söka påverka pågående utvecklingsarbete inom något annat område till att passa behov inom informationsförsörjningen. Vidare behöver egna insatser göras för att planera, initiera, komplettera samt med egna medel finansiera önskvärda forsknings- och utvecklingsprojekt och försöksverksamhet.

Ett väsentligt inslag blir att fånga upp, kanalisera och samordna användarnas samt bibliotekens och andra institutioners utvecklingsbehov samt inventera angelägna områden för insatser och pågående projekt med anknytning till informationsförsörjning.

För inventering och precisering av forsknings- och utvecklingsbehov bör möjligheter finnas att starta och stödja särskilda utredningar och pilotstudier. Sådana studier bör kunna användas för att stimulera till forsknings- och utvecklingsprojekt som sedermera eventuellt helt eller delvis kan övertas av andra forsknings- och utvecklingsorgan eller av bibliotek och informationscentraler. Utredningarna lämnar i bilaga 5 vissa förslag till angelägna forsknings- och utvecklingsprojekt som en ny organisation bör kunna ha som underlag för en första utvecklingsplan.

En annan mycket betydelsefull utvecklingsuppgift är att biträda med konsultation och rådgivning i form av teknikstöd när det gäller datorbaserade informationssystem eller uppbyggnad av serviceorganisationer kring dessa.

Standardisering, normering och terminologifrågor ingår också bland angelägna utvecklingsuppgifter.

Till utvecklingsuppgifterna i vid bemärkelse hör också utbildning och information. En betydelsfull uppgift för ett samverkansorgan är att överblicka den utbildning inom informationsförsörjningsområdet som bedrivs på olika håll. Här bör särskilt framhållas den biblioteksutbildning som bedrivs

vid högskoleenheten i Borås och den utbildning som bedrivs vid institutionen för informationsbehandling vid Stockholms universitet. I förekommande fall är det en uppgift för organet att planera och initiera förändringar och ny utbildning. En uppgift för ett samverkansorgan är att planera och initiera fortbildning och vidareutbildning för olika personalkategorier samt kursverksamhet, riktad till såväl personal som användare, inom informationsförsörjningen. Det kan gälla träningskurser och seminarier för lärare och elever i högskoleutbildningen och gymnasieskolan. Vidare kan ingå att delta i utformning av handledningar och kursböcker inom informationsförsörjningen.

9.4 Nationella serviceuppgifter

Till nationella serviceuppgifter hör det slag av operativ verksamhet som syftar till att lämna referensservice och beståndsservice av gemensamt intresse för landet. Dessa uppgifter verkställs i första hand decentraliserat vid olika bibliotek och institutioner som var och en på sitt håll svarar för att tillgodose dessa behov. Fjärrlåneservicen mellan olika bibliotek kan betraktas som en sådan nationell verksamhet. Det system av ansvarsbibliotek som utredningarna förordat i föregående kapitel är särskilt inriktat att tillgodose behoven av en nationell eller internationell bestånds- och referensservice. I ett sådant system kan ingå såväl vetenskapliga bibliotek vid högskolor, akademier och myndigheter som nationalbiblioteket i dess roll som forskningsbibliotek. Även informationscentralerna vid karolinska institutet (MIC) och tekniska högskolan i Stockholm (IDC) har till stor del en nationell inriktning.

Vidare ingår nationellt inriktad bibliografisk verksamhet vid främst bibliografiska institutet men även vid Bibliotekstjänst AB och sådan ämnesbibliografering av svenskt material som sker t. ex. för MEDLARS vid MIC, för INIS vid AB Atomenergis bibliotek och för IRRD vid väg- och trafikinstitutet. För dessa nationellt inriktade verksamheter gäller att de bedrivs under förhållandevis olika betingelser vad gäller finansiering, organisatorisk tillhörighet, inriktning osv. En del är också försöksverksamhet. Gemensamt för dem alla är att de har stark anknytning till något bibliotek inom en myndighet eller ett företag med kompetens på ämnesområdet. Försöksdrift finansieras vanligen ur centralt tillgängliga medel, i första hand från SINFDOK och en anslagspost till regeringens disposition under statsbudgetanslaget Vetenskapliga bibliotek: Bokinköp. Det kan enligt utredningarnas mening finnas skäl att även fortsättningsvis under uppbyggnadstiden eller en försöksperiod finansiera sådant utvecklingsarbete av generellt intresse från ett centralt anslag. Normalt bör emellertid gälla att verksamheten efter försöksperiodens slut utvärderas och överförs till lämplig huvudman.

Till de nationella serviceuppgifterna kan också höra uppbyggnaden av allmänt tillgängliga fakta- och produktdatabaser och i en framtid också ansvar för speciella kommunikationsnät avsedda för informationsförsörjning, t. ex. det svenska engagemanget i SCANNET.

9.5 Nationaldokumentära uppgifter

Informationsförsörjningen syftar främst till att tillgodose användarnas behov som de idag uttrycks eller kan väntas den närmaste framtiden. De nationaldokumentära uppgifterna syftar därutöver till att bevara den svenska litteraturen och andra svenska skrifter och göra det materialet tillgängligt för all framtid. Enligt sin instruktion har kungl. biblioteket mer än andra bibliotek den uttalade nationaldokumentära uppgiften att samla, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna skrifter samt utomlands utgivna skrifter på svenska språket, av svenska författare eller om svenska förhållanden. Denna uppgift utgör samtidigt en viktig del i den svenska informationsförsörjningen inom och utom landet. Dessa nationaldokumentära uppgifter bör i princip även fortsättningsvis hållas samlade inom en och samma organisatoriska ram.

9.6 Sambanden mellan olika nationella uppgifter

Huvudgrupperna av nationella uppgifter för informationsförsörjning innehåller sålunda kortfattat följande deluppgifter:

- *Planerings- och samordningsuppgifter:* långsiktig planering som underlag för utformningen av en nationell informationsförsörjning, planering och samordning av landets referens- och beståndsservice, samverkans-, kontakt- och bevakningsuppgifter samt nordisk och internationell samverkan.
- *Forsknings-, utvecklings- och utbildningsuppgifter:* forskning rörande informationsprocessen, analyser av användarbehov, datatekniska hjälpmedel, datanätsfrågor, bibliografiska metoder, klassificerings-, indexerings- och vokabulärfrågor, administrativa hjälpmedel och organisationsutveckling, standardisering, normering och nomenklatur samt utbildning och information.
- *Nationella serviceuppgifter:* nationell referens- och beståndsservice, kommunikationsnät, ämnesbibliografering på nationell nivå och utförandeansvar för LIBRIS samt uppbyggnad av vissa allmänt tillgängliga faktadatabaser.
- *Nationaldokumentära uppgifter:* verksamhet med inriktning att insamla, bevara och tillhandahålla svenska skrifter samt löpande bibliografera och katalogisera detta material.

Sambandet mellan de olika uppgifterna kan vara mer eller mindre starkt. I vissa fall återfinns även uppgifter som har direkt samband med annan verksamhet i samhället. De nationella serviceuppgifterna har starka samband med rent lokal informationsförsörjning vid olika högskoleenheter eller andra myndigheter. Det gäller också de nationaldokumentära uppgifterna med deras anknytning till kultursektorn.

Planerings- och samordningsuppgifterna har ett starkt samband med operativ informationsförsörjning var den än bedrivs i samhället och dess olika användarkategorier. Detsamma gäller *forsknings- och utvecklingsuppgifterna* som ställer särskilda krav på att i kontakt med användarna fånga ak-

tuella utvecklingsbehov. De båda kategorierna av uppgifter har således i stort sett samma kontaktyta eller intressentgrupper. Det finns dessutom ett påtagligt samband mellan planering (särskilt långsiktig planering) och samordning å ena sidan och utvecklingsinsatser å den andra.

Den totala kontaktytan för planerings- och utvecklingsuppgifterna blir mycket stor. Utöver redan nämnda operativa enheter och användare finns en rad olika myndigheter med näraliggande uppgifter, t. ex. UHÄ, statskontoret, industriverket, televerket, STU, vissa statliga datacentraler, riksrevisionsverket, forskningsråden osv. Härtill kommer myndigheter och organ med sektorsansvar inom informationsförsörjningen, t. ex. miljödatanämnden och byggforskningsrådet samt vissa forskningsutförande organ.

En annan kontaktyta vetter mot samarbets- och samverkansorgan inom och utom landet. Några sådana exempel är inom landet Vetenskapsakademien, Ingenjörsvetenskapsakademien, Sveriges allmänna biblioteksförening och Tekniska litteratursällskapet, på nordisk nivå NORDINFO och NORDFORSK samt på internationell nivå IFLA, FID, OECD, Unesco och EG-kommissionen.

När det gäller de operativa uppgifterna vid olika organ inom landet avser planerings- och samordningsåtgärderna i första hand att åstadkomma en ändamålsenlig litteraturförsörjning och en referensservice som ligger i linje med användarnas behov och de övergripande riktlinjerna för informationsförsörjningen. Åtgärderna riktar sig däremot inte direkt till den löpande verksamheten vid skilda bibliotek och informationscentraler. Utvecklingsinsatser av gemensamt intresse bör initieras och i mån av behov finansieras från centralt håll.

Kontakterna med användarna avser i första hand grupper av intressenter, inte enskilda personer. För att kanalisera och samordna olika kategoriers intressen krävs ett centralt organ för löpande utbyte av erfarenheter och synpunkter med olika sammanslutningar och permanenta eller tillfälliga intressentgrupper.

Sambandet mellan planerings- och utvecklingsuppgifterna och de nationaldokumentära uppgifterna är särskilt starkt inom den nationalbibliografiska verksamheten sådan den bedrivs vid bibliografiska institutet. Det finns också ett annat samband därigenom att centrala utvecklingsresurser för informationsförsörjningen kan och bör användas för att effektivera även den nationaldokumentära verksamheten.

När det gäller de *nationella serviceuppgifterna* utförs dessa, vilket tidigare konstaterats, vid en mängd olika organisationer i samhället. Sambandet med olika användargrupper med varierande krav och lokalt placerade på skilda håll gör att en decentraliserad struktur även fortsättningsvis framstår som den mest ändamålsenliga. Det föreligger knappast förutsättningar för att skapa en mer centraliserad service. Det kan också finnas skäl att peka på hur utvecklingen inom kommunikationsområdet har gjort en utveckling mot centralisering mindre angelägen. Av väsentligt större betydelse är att utforma servicen på ett sådant sätt att den kan förändras och anpassas till bl. a. tillkomsten av nya användargrupper, nya ämnesavgränsningar och ny teknik.

Även den ämneskompetens för bl. a. bibliografering och informationsservice som under åren byggts upp i landet följer ett decentraliserat mönster. Ämneskompetens inom olika områden finns ofta koncentrerad till högskolor, vetenskapliga bibliotek, informationscentraler och myndigheter som genom sin allmänna intresseriktning eller sitt myndighetsansvar haft anledning att specialisera sig inom ett visst område. Teknisk kompetens särskilt för datorbaserad service finns företrädd bl. a. vid informationscentraler, datacentraler, institutioner för informationsbehandling, statskontoret, AB Atomenergi, FOA och SINFDOK.

Med tanke på att landet blir alltmer beroende av det nordiska och internationella utbudet av referensservice skulle åtgärder som syftar till en centralisering till en enda enhet inom landet av databaser med motsvarande information få endast begränsad samordningseffekt. För att motverka de nackdelar som eventuellt kan uppkomma genom en starkt utspridd service har de båda utredningarna föreslagit ett system med nationella ansvarsbibliotek inom olika ämnesområden och för särskilda typer av service (avsnitt 8.3). Genom en sådan åtgärd kommer informationsförsörjningen att operativt ombesörjas vid ett antal likvärdiga enheter. Det sistnämnda är en viktig förutsättning för att centrala planerings- och utvecklingsåtgärder skall få den genomslagskraft som behövs. Det är också väsentligt att centrala bedömningar kan göras oberoende av vilka tekniska hjälpmedel som används, vilka ämnesområden det gäller eller vilken organisation som skall utföra utvecklingsarbetet.

Båda utredningarna har i uppdrag att behandla verksamhet och inriktning för vissa institutioner med nationella informationsförsörjningsuppgifter. Detta gäller främst informationscentralerna vid IDC och MIC samt statens psykologisk-pedagogiska bibliotek (SPPB) och kungl. biblioteket med bibliografiska institutet. När det gäller de förstnämnda har redan tidigare redovisats skälen mot en lösning där informationscentralerna läggs samman eller överförs till ett gemensamt centralt organ. När det gäller kungl. biblioteket är dess uppgifter som forskningsbibliotek med samlingar av svensk litteratur och annan forskningslitteratur närmast att jämställa med de vetenskapliga biblioteken inom högskolan.

Verksamheten vid bibliografiska institutet är att hänföra till såväl nationaldokumentära uppgifter som nationella serviceuppgifter inom informationsförsörjningen. Även om det kunde finnas anledning överväga andra lösningar är det starka sambandet med förstnämnda uppgifter (pliktleveranserna av svenska skrifter och nationalbibliografin) ett mycket tungt skäl för att behålla institutet som en enhet i direkt anslutning till de nationaldokumentära uppgifter som kungl. biblioteket har.

När det gäller de *nationaldokumentära uppgifterna* är dessa en del av informationsförsörjningen. De har dock samtidigt ett kanske ännu starkare samband med samhällets kulturpolitiska strävanden. Även de nationaldokumentära uppgifterna utförs i viss mån i ett decentraliserat mönster. Vid sidan av kungl. biblioteket, riksarkivet och museerna har även de vetenskapliga biblioteken inom högskolan samt riksdagsbiblioteket och Bibliotekstjänst AB vissa nationaldokumentära uppgifter. Här finns dessutom en kontaktyta mot förlag, bokhandel och boktryckerier.

10 Alternativa organisationsformer och utredningarnas förslag

10.1 Principiella överväganden

En ändamålsenlig organisation för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning måste kunna fullgöra uppgifter av de mest skilda slag. Med nödvändighet blir därför ansvaret för informationsförsörjningen fördelat på en mängd olika organ. Utredningarna har tidigare beskrivit detta förhållande i termer av en decentraliserad struktur. Den grundläggande principen bör enligt utredningarnas mening vara att operativ verksamhet även fortsättningsvis utförs i ett decentraliserat mönster men förstärkt med ett centralt organ för planering och samordning (inkl. internationell samverkan) samt stöd till forskning och utveckling (inkl. viss utbildning) inom informationsförsörjningen i dess helhet.

Att på nationell nivå organisera informationsförsörjningen på ett ändamålsenligt sätt blir därvid i första hand en fråga om att skapa former dels för samverkan och ansvarsfördelning mellan skilda organisationer och institutioner inom flertalet samhällssektorer, dels för forskning och utveckling på området.

Utredningarna har inte haft i uppdrag att, annat än i vissa speciella fall, lämna förslag om hur den operativa verksamheten skall organiseras och finansieras. De speciella fall som åsyftas gäller hur försöksverksamheten vid informationscentralen vid tekniska högskolan (IDC) och medicinska informationscentralen vid karolinska institutet (MIC) skall överföras i permanent verksamhet samt hur ledning och drift av LIBRIS och därmed förenad verksamhet skall utformas. Dokumentationsverksamheten vid statens psykologisk-pedagogiska bibliotek behandlas av organisationskommittén för Stockholms högskoleregion. I det följande lämnas också förslag till organisation för de uppgifter kungl. biblioteket har. Vidare föreslås former för finansiering av Tekniska nomenklaturcentralen.

En gemensam utgångspunkt för den diskussion av olika organisationsalternativ som förs i detta kapitel är den decentraliserade struktur för servicen inom informationsförsörjningsområdet som idag gäller. Mot den bakgrunden anser utredningarna att ansvaret för ledning och drift av verksamheten vid MIC och IDC bör ligga hos resp. högskoleenheter.

Ett särskilt problem utgör LIBRIS, där valet av huvudman inte är lika självklart, särskilt som det ännu är ett system i försöksdrift. I nuläget har LIBRIS starkast samband med verksamheten vid bibliografiska institutet. Med hänsyn till att systemets framtida utformning och inriktning inte är

helt avgjord finns här skäl att överväga var ansvaret för LIBRIS-projektet skall ligga och systemets plats i den nationella organisationen. Beroende på vilken inriktning LIBRIS slutligen kommer att få kan intressentkretsen senare bli en delvis annan än nu.

Med principen att ansvar för löpande drift skall ligga vid viss myndighet eller organisation följer även ett visst tekniskt och ekonomiskt ansvar. Utvecklingsarbete av större omfattning och av utpräglat nationellt intresse bör däremot planeras och prioriteras ur ett helhetsperspektiv och därför i första hand finansieras med centrala medel. Utförandet av utvecklingsarbetet, som lämpligen sker i projektform, kan med fördel uppdras åt bibliotek, informationscentraler eller andra institutioner.

En säskild fråga som inte närmare diskuteras i samband med de organisatoriska alternativen gäller teknisk information till mindre och medelstor industri. SINFDOK-utredningen har i särskild skrivelse till industridepartementet lämnat vissa förslag om försöksverksamhet när det gäller sådant stöd.

10.2 Alternativa organisationslösningar

Båda utredningarna har i uppdrag att ompröva gränsdragningen och ansvarsfördelningen mellan myndigheter med nationella uppgifter inom informationsförsörjningen. Mot denna bakgrund skall här diskuteras olika lösningar att organisera de nationella uppgifterna. Utgångspunkten är de krav på helhetssyn som framkommit främst i avsnitt 7.3.

I kapitel 9 har utredningarna uppdelat de nationella uppgifterna för informationsförsörjning i följande fyra huvudgrupper:

- ☐ planerings- och samordningsuppgifter (inkl. internationell samverkan)
- ☐ forsknings- och utvecklingsuppgifter (inkl. viss utbildning)
- ☐ nationella serviceuppgifter
- ☐ nationaldokumentära uppgifter.

Denna gruppindelning är också grunden för den indelning på verksamhetsprogram som kommer att redovisas i det följande. De fyra grupperna av uppgifter kan organisatoriskt fördelas på olika sätt. Utredningarna diskuterar här två alternativa organisationslösningar.

Ansvaret för planering och samordning samt forskning och utveckling kan fördelas på skilda myndigheter inom olika sektorer eller hållas samlade inom ett centralt organ. För att uppnå den helhetssyn som eftersträvas har utredningarna valt att i båda alternativen samla ansvaret hos ett centralt organ.

De nationaldokumentära uppgifterna hålls i båda lösningarna organisatoriskt samman med dels de nationella serviceuppgifterna inom bibliografiska institutet, dels ledning och drift av LIBRIS och därmed förenad verksamhet (utförandeansvaret).

En möjlig lösning är att ombilda forskningsbiblioteksrådet (FBR) till ett centralt biblioteksorgan, en nämnd för bibliotekssamverkan för de vetenskapliga biblioteken och informationscentralerna inom högskolan, anting-

en som självständig myndighet eller med ställning som planeringsberedning inom universitets- och högskoleämbetet.

Inom industridepartementets ansvarsområde skulle med denna lösning SINFDOK komma att kvarstå med i stort sett oförändrade uppgifter och med ställning motsvarande ett forskningsråd för vetenskaplig och teknisk information och dokumentation. Dock förutsätts finansieringen av hela serviceverksamheten vid MIC och IDC bli överförd till resp. högskoleenhet.

En lösning med ett särskilt organ för bibliotekssamverkan inom högskolan som arbetar parallellt med SINFDOK skulle leda till att nuvarande splittring och brist på helhetssyn kommer att bestå, kanske t. o. m. förstärkas.

En möjlighet är att dela SINFDOK:s uppgifter på olika myndigheter. Rollen som forskningsråd skulle kunna överföras till styrelsen för teknisk utveckling (STU). Statens industriverk (SIND) skulle kunna överta ansvaret för information till mindre och medelstor industri. Statskontoret skulle kunna svara för programvaror och andra datatekniska frågor i anslutning till dess övergripande ansvar för datasamordning. Vid en sådan uppdelning av SINFDOK:s uppgifter skulle dock nackdelarna i form av bristande överblick och en allmän splittring helt naturligt komma att ytterligare förstärkas.

Utredningarna har den gemensamma ståndpunkten att endast en lösning som tillgodoser tidigare redovisade krav på helhetssyn, en huvudlinje i utredningarnas arbete, kan anses ändamålsenlig. För att åstadkomma detta krävs att det tänkta samordnings- och samverkansorganet får en viss oberoende ställning i förhållande till de myndigheter som i övrigt är verksamma inom området eller av andra skäl har starka intressen att bevaka.

Ett självständigt organ bör därför inrättas. Merparten av den verksamhet som det här är fråga om bedrivs inom utbildningsdepartementets ansvarsområde, vilket talar för att placera det nya organet under detta departement. Ett annat alternativ kan vara ett samordnings- och utvecklingsorgan under budgetdepartementet parallellt med stabsorgan som statskontoret och riksrevisionsverket. Den starka anknytningen till högskolan gör det emellertid naturligt att det organ som får samordnings- och utvecklingsuppgifterna på detta område läggs under utbildningsdepartementet med möjlighet för andra departementsintressen att påverka verksamhetens innehåll och även tillskjuta medel för vissa uppgifter.

10.3 Alternativ 1. Nationalbibliotek med samordnings- och utvecklingsuppgifter

Det första alternativ utredningarna övervägt innebär att kungl. biblioteket (med bibliografiska institutet), forskningsbiblioteksrådet (FBR) och SINFDOK upphör och ersätts med *ett nationalbibliotek* (central förvaltningsmyndighet), med vida uppgifter inom informationsförsörjningen, nämligen ansvar för nationella informationsförsörjningsuppgifter samt kungl. bibliotekets nuvarande nationaldokumentära uppgifter. Förutom ansvar för kungl. bibliotekets omfattande arkiv- och serviceuppgifter skulle den nya

myndigheten även ansvara för övergripande planering och samordning samt forskning och utveckling inom hela informationsförsörjningens område. En sådan central myndigheten skulle vidare fungera som internationellt kontaktorgan. En förebild för detta alternativ har varit British Library.

De uppgifter som nu åvilar de inledningsvis uppräknade institutionerna skulle, om detta alternativ väljs, i princip övergå till det nya verket och de medel SINFDOK nu förfogar över tillföras motsvarande verksamhet vid den nya myndigheten.

Olika gruppers intressen bör i detta liksom i det följande alternativet kanaliseras genom ett system av permanenta rådgivande nämnder och tillfälliga arbetsgrupper.

En central myndighet skulle ansvara för följande fyra verksamhetsprogram:

- ☐ planering och samordning (inkl. internationell samverkan)
- ☐ forskning och utveckling (inkl. viss utbildning)
- ☐ nationella serviceuppgifter
- ☐ nationaldokumentära uppgifter.

Ett nationalbibliotek med samordningsuppgifter kan organiseras i fristående enheter (institutioner) med egna anslagsframställningar under en gemensam styrelse: enheten för nationaldokumentära uppgifter, enheten för bibliografisk verksamhet och enheten för planering och utveckling, vartill kommer gemensamma resurser för administrativ service och förvaltning.

Detta alternativ innebär framför allt tillkomsten av ett tungt centralt förvaltningsorgan för informationsförsörjningsområdet, i vars ansvar även ingår nationaldokumentär verksamhet. Samma myndighet får ett övergripande ansvar för planering och utveckling inom informationsförsörjningen samt ansvar för en nationaldokumentär verksamhet av operativ karaktär. Att sammanföra dessa verksamheter med deras historiskt sett så skilda traditioner i en gemensam organisation kan emellertid skapa svårigheter och intressekonflikter.

Informationsförsörjningen riktas till forskning och utveckling oberoende av ämne. Ett nationalbibliotek med kungl. bibliotekets nuvarande ämnesprofil kan emellertid komma att allt för mycket inriktas mot humaniora och samhällsvetenskaper medan övriga vetenskapsområden kommer att beröras huvudsakligen genom sambandet med kungl. bibliotekets samlingar av svenskt material.

Styrelsen för ett nationalbibliotek, som även har samordnings- och utvecklingsuppgifter, måste kunna hantera såväl långsiktiga nationaldokumentära uppgifter som mer kortsiktiga frågor om att försörja olika intressentgrupper med vetenskaplig och teknisk information på ett snabbt och effektivt sätt. Båda typerna av uppgifter har en stor mängd intressenter med olika inriktning. Svårigheter kan därför uppstå att i myndigheten få en tillräckligt bred representation.

En nackdel med detta alternativ är att samma myndighet som fördelar

medel till forskning och utveckling inom informationsförsörjningsområdet sannolikt kommer att driva egna utvecklingsprojekt och konkurrera om utvecklingsanslagen, vilket kan leda till intressekonflikter.

10.4 Alternativ 2. En delegation för informationsförsörjning och ett nationalbibliotek

Det andra alternativet innebär en organisatorisk åtskillnad mellan å ena sidan uppgifterna planering, samordning och utveckling för informationsförsörjning och å andra sidan nuvarande kungl. bibliotekets operativa uppgifter, främst de nationaldokumentära.

En särskild *delegation för informationsförsörjning* inrättas för förstnämnda uppgifter. Delegationen övertar SINFDOK:s och FBR:s nuvarande uppgifter samt det utvecklingsansvar statskontoret nu har inom försöksdriften med LIBRIS och därmed förenad verksamhet. Även frågor om utveckling av andra informationssökningssystem bör föras till delegationens ansvarsområde. Delegationen får på detta sätt ett uttalat ansvar för övergripande planering och samordning samt forskning och utveckling inkl. fort- och vidareutbildning av personal inom informationsförsörjningens område. En betydande uppgift är att tjänstgöra som svenskt kontaktorgan för den internationella verksamheten.

Kungl. biblioteket ombildas till *nationalbibliotek* med oförändrad ställning som självständig myndighet. I dess styrelse bör ingå företrädare för olika berörda intressen. Nationalbiblioteket bör i detta alternativ tilldelas ansvaret för nuvarande kungl. bibliotekets nationaldokumentära uppgifter och dess nationella serviceuppgifter samt ledning och drift av LIBRIS och därmed förenad verksamhet (utförandeansvar).

SINFDOK och FBR upphör även i detta alternativ och deras verksamhet överförs till den nya delegationen. Ett system med permanenta nämnder och tillfälliga arbetsgrupper bör knytas till delegationen.

En delegation för informationsförsörjning skulle ansvara för följande tre program:

- ☐ Planering och samordning (inkl. internationell samverkan)
- ☐ Forskning och utveckling (inkl. viss utbildning)
- ☐ Nationella serviceuppgifter.

Ansvaret för det fjärde programmet, Nationaldokumentära uppgifter, skulle däremot föras till nationalbiblioteket.

En delegation som inte har direkt ansvar för en tung operativ verksamhet kan helt koncentrera sina insatser på att utveckla informationsförsörjningen i landet. En fristående delegation kan utan alltför stora ingrepp anpassas till förändrade förutsättningar utan att därmed servicen till användarna eller den långsiktiga uppbyggnaden av löpande verksamheter blir eftersatt. Informationsförsörjningen befinner sig, som framgått tidigare, i en omställningsprocess till ny teknik och nya användarkrav. En flexibel organisation som snabbt kan komma igång med nya uppgifter kan i en sådan si-

tuation vara en fördel. Planering och samordning samt forskning och utveckling inom informationsförsörjningen har en bred krets av intressenter som på vissa punkter starkt avviker från den intressentkrets nationalbiblioteket har.

En fristående delegation får en neutral ställning i förhållande till nationalbiblioteket och övriga vetenskapliga bibliotek och institutioner som svarar för informationsförsörjning. Detta kan vara betydelsefullt bl. a. när det gäller fördelningen av medel för forskning och utveckling samt eventuella medel för nationell service. Om medel kan ställas till förfogande från olika samhällssektorer (departement) får delegationen också lättare att verka inom hela informationsförsörjningen. Delegationen skulle också kunna lättare än ett nationalbibliotek med motsvarande samordningsuppgifter kunna fungera som brygga mellan olika intressen och genom en bred förankring verka för samarbete och gemensamma lösningar.

En nackdel kan emellertid vara att en fristående delegation med endast planerings- och utvecklingsuppgifter i vissa situationer kan uppfattas som en alltför "lätt" instans utan möjligheter att tillräckligt starkt hävda sina intressen. För att motverka detta krävs rätt sammansättning, saklig kompetens och mandat att verka inom området samt ekonomiska resurser för nödvändiga insatser.

10.5 Förslag till lösning

Osäkerhet råder på flera punkter när det gäller omfattningen av de nationaldokumentära uppgifterna. Nationalfonotekets ställning påverkas av den lösning som kan komma att väljas för arkivering av ljud- och bildmaterial. Beslut har inte heller meddelats i tidningsfilmningsfrågan.

Om nationalbibliotekets uppgifter vidgas i förhållande till nuvarande kungl. bibliotekets, kan detta innebära att de nationella informationsförsörjningsuppgifterna kommer i andra hand. Pågående förändringar med inverkan på nationalbibliotekets roll och ställning behöver klarläggas innan dess uppgifter eventuellt sammanförs med nya uppgifter som gäller planering och samordning samt forskning och utveckling för den vetenskapliga informationsförsörjningen i dess helhet.

För delegationslösningen talar följande skäl: ökade möjligheter att kunna verka på ett brett fält genom finansiering från olika samhällssektorer, förmåga till större anpassning och möjlighet till en bred representation för informationsförsörjningens intressenter. Det förhållandet att alla vetenskapliga bibliotek och informationscentraler får samma ställning gentemot delegationen talar också för en sådan lösning.

Även när det gäller servicen till industrin har delegationslösningen klara fördelar genom att underlätta samverkan och finansiering av särskilda åtgärder riktade till industrin. En sådan lösning underlättar vidare samfinansiering av projekt på nationell och internationell basis.

Mot bakgrund av vad här anförts om de båda alternativen har utredningarna kommit till den gemensamma ståndpunkten att övervägande skäl talar för att nu välja lösningen med dels en delegation för informationsförsörjning, dels ett nationalbibliotek.

Förordet för delegationsalternativet bygger bl. a. på den grundläggande förutsättningen att delegationen får sådan kompetens samt sådana befogenheter och ekonomiska resurser att den effektivt kan verka som centralt samordnings- och utvecklingsorgan inom informationsförsörjningsområdet.

När erfarenheter vunnits av den nya organisationen kan det bli aktuellt att ånyo pröva ansvarsfördelningen inom informationsförsörjningsområdet.

11 En delegation för informationsförsörjning

11.1 Ställning och uppgifter

Utredningarna föreslår en delegation för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning, i det följande benämnd *delegationen för informationsförsörjning*, med ställning som myndighet under utbildningsdepartementet. Den förutsätts få de uppgifter som anges i det följande och egna ekonomiska resurser för planering och samordning (inkl. internationell samverkan), forskning och utveckling (inkl. viss utbildning) samt för viss nationell service. Delegationen skall genom sin sammansättning och till myndigheten knutna permanenta nämnder och tillfälliga arbetsgrupper kunna verka inom hela informationsförsörjningsområdet. För att ge myndigheten förutsättningar att effektivt verka inom andra samhällssektorers ansvarsområden bör delegationen få en allsidig sammansättning.

Delegationen skall ha mandat att föreslå erforderliga åtgärder för samordning och utveckling inom hela informationsförsörjningsområdet. Den skall kunna i samråd med resp. huvudman hos regeringen föreslå ansvarsbibliotek för olika ämnesområden och serviceformer. Även i övrigt bör den ges mandat att fördela nationella uppgifter mellan de statliga organ som är verksamma inom informationsförsörjningen.

Delegationen skall vara centralt remissorgan för frågor inom informationsförsörjningsområdet. I denna egenskap skall organisationen ha till uppgift att svara för områdets samlade bedömning ur ett nationellt perspektiv. Statliga myndigheter och organisationer bör i alla frågor av större omfattning eller principiell betydelse som gäller informationsförsörjning söka samråd med delegationen. Delegationen skall också beredas tillfälle yttra sig över förslag till anslagsframställning från statliga myndigheter och organisationer som har direkt betydelse för informationsförsörjningen.

Delegationen skall genom sin roll som svenskt kontaktorgan för internationell samverkan svara för att svenska intressen bevakas och att svenska synpunkter får vederbörligt inflytande. Den bör också få till uppgift att utse kontaktorgan för operativ internationell samverkan.

I enlighet med den uppdelning av nationella informationsförsörjningsuppgifter på huvudgrupper som redovisats i det föregående (se avsnitt 10.2) kan följande beskrivning ge en mer konkret uppfattning om delegationens uppgifter.

Planering och samordning (inkl. internationell samverkan)

- *Långsiktig planering som underlag för en nationell informationsförsörjning:* Planera åtgärder inom informationsförsörjningen i ett långsiktigt perspektiv i enlighet med de riktlinjer och målsättningar som formuleras utifrån det nationella intresset och som står i samklang med övriga samhällsintressen inom utbildningspolitiken, forskningspolitiken, kulturpolitiken, industripolitiken, beredskapspolitiken och utvecklingen internationellt. Detta arbete bör bl. a. resultera i att delegationen upprättar fleråriga övergripande planer för informationsförsörjningsområdet.

- *Planering och samordning av landets referensservice och beståndsservice:* Planera och samordna referenssystem och beståndssystem i enlighet med angivna riktlinjer och utgående från de krav användarna ställer och med beaktande av de tekniska förutsättningarna i form av kommunikationsnät, datorservice osv. Detta arbete bör bl. a. resultera i förslag om utnyttjande och framtagande av databaser och kommunikationsnät samt förslag till ansvarsbibliotek. Ta initiativ i gallringsfrågor samt samråda och yttra sig i frågor rörande informationsförsörjningen.

- *Samverkan, kontakt och bevakning:* Samverka med nationella intressegrupper och sammanslutningar samt i förekommande fall nominera representanter i sådana. Hålla kontakt med användargrupper och utbudsorgan. Bevaka utvecklingen inom områden som har nära beröringspunkter med informationsförsörjningen i det gemensamma syftet att skapa överblick och kännedom om de krav och behov som finns hos olika intressentgrupper. Medverka i utformningen och fastställandet av regler och standarder samt vid behov ta initiativ till förhandlingar.

- *Nordisk och internationell samverkan:* Samverka med nordiska och övriga internationella organisationer, sammanslutningar och intressegrupper samt utse representanter i dessa. Företräda svensk informationsförsörjning i internationella sammanhang.

Forskning och utveckling (inkl. viss utbildning)

- *Forskning och utveckling:* Planera, initiera och vid behov stödja forskning och utvecklingsarbete avseende den vetenskapliga och tekniska informationsprocessen. Utarbeta en utvecklingsplan för forskning och utveckling inom informationsförsörjningen.

- *Tekniska hjälpmedel:* Bevaka, anpassa, utvärdera, ge utbildning och råd för samt ta initiativ till och vid behov finansiera utvecklingsinsatser för att åstadkomma ett ändamålsenligt utnyttjande av tekniska hjälpmedel för informationsförsörjning baserat på behov och resurser hos användare och utbudsorgan.

- *Datanät:* Bevaka datanätens utveckling samt beakta krav på anslutning och utveckling. Företräda informationsförsörjningsområdet i förhållan-

de till teleförvaltningar och andra myndigheter och organisationer. Uppmärksamma användarnas krav och behov samt initiera och vid behov stödja utveckling av teknik baserad på dessa krav.

- *Bibliografiska metoder, indexering och vokabulärfrågor:* Utvärdera, planera, initiera och vid behov stödja utvecklingsarbete när det gäller bibliografering för olika ändamål. Initiera och låta utföra studier av informationsanvändarnas och bibliotekens krav på den bibliografiska informationen. Utfärda rekommendationer och regler som främjar nationell och internationell samordning.

- *Administrativa hjälpmedel:* Bevaka områdets administrativa utveckling och rationalisering i syfte att nyttiggöra resultaten inom de organ som arbetar med informationsförsörjningen. Ta initiativ till utveckling av gemensamma metoder och hjälpmedel samt i mån av resurser svara för konsultation och rådgivning i frågor om service och rutiner samt utformning av utrustning och lokaler för bibliotek och andra institutioner för informationsförsörjning.

- *Anpassning till användarna:* Bevaka framstegen inom olika vetenskapsområden, särskilt informatik och beteendevetenskaper samt sådan forskning och utveckling som syftar till att anpassa servicen till användarnas behov. Initiera studier avseende referens- och bearbetningsservice, frågor om s. k. mellanhänder, mottagarreaktioner och utnyttjande av tekniska hjälpmedel. Främja översättnings- och analysservice för speciellt den mindre och medelstora industrins behov.

- *Standardisering och normering:* Bevaka och delta i utveckling av standarder, normer och terminologi inom informationsförsörjningen.

- *Vetenskaplig och teknisk resultatredovisning:* Bevaka utvecklingen av resultatredovisning och formerna för dess spridning med hänsyn till informationsförsörjningen. Verka för enhetlig nomenklatur och terminologi i samband därmed.

- *Utbildning och information:* Bevaka, planera och initiera utbildning (särskilt fortbildning och vidareutbildning) samt kursverksamhet för såväl biblioteks- och dokumentationspersonal som olika användargrupper. Yttra sig över berörda kursplaner på högskolenivå samt främja utbildnings- och kursverksamhet i föreningar och sammanslutningar. Bidra till att utbildning om informationskällor intas i kursplanerna för gymnasieskolan och högskolan samt i övrigt bidra till informationsinsatser bland användarna.

Nationella serviceuppgifter

- *Bibliografisk verksamhet:* Bevaka och främja utvecklingen av ämnesbibliografering avsedd för internationellt utbyte av vetenskaplig information.

- *Databehandlingsfrågor:* Delta i planering och finansiering av mer omfattande försöksdrift med datasystem inom informationsförsörjningen.

- *Litteraturförsörjning:* Medverka i planering och finansiering av kataloger för utländsk litteratur. Planera och stödja anskaffning av litteratur inom sådana speciella områden eller för sådana behov som inte blir tillgodosedda genom de vetenskapliga bibliotekens reguljära litteraturinköp grundade på lokala beslut. Denna uppgift kan innefatta såväl delegationens planerings- och samordningsuppgifter inom ramen för ett system med ansvarsbibliotek som fördelning av medel för speciella ändamål.

11.2 Sammansättning

Delegationens arbete berör olika samhällssektorer och grupper av intressenter. Dess sammansättning måste spegla detta förhållande genom en så bred representation som möjligt av sådana intressenter som kan främja en informationsförsörjning svarande mot landets samlade behov. Å andra sidan får organet inte bli alltför stort för att kunna fungera effektivt.

Informationsförsörjningen skall tillfredsställa informationsbehoven hos många olika användargrupper. Användarrepresentanterna föreslås därför få en stark ställning och tillsammans med representanter för allmänintressen bilda majoritet i delegationen.

Allmänintressena bör enligt utredningarnas mening företrädas av riksdagsledamöter.

Användarintressena bör företrädas i delegationen genom representanter för olika sektorer, t. ex. högre utbildning och forskning inom högskolan, teknisk forskning och utveckling, annan sektoriell forskning och utveckling samt industri och näringsliv.

Representanter för närliggande områden, t. ex. folkbiblioteksväsendet, nationaldokumentär verksamhet och datasamordning, bör också ingå i delegationen. Vidare bör i delegationen ingå chefen för delegationens kansli.

Utredningarna föreslår att delegationen för informationsförsörjning skall bestå av *högst tio ledamöter*, som regeringen utser för en tidsperiod av tre år. Bland ledamöterna utser regeringen ordförande och vice ordförande.

Utredningarna har inte ansett sig böra ta upp frågan om företrädare för personalorganisationerna.

Olika specialistintressen och utbudsorganisationer bör bli företrädda i nämnder och arbetsgrupper.

11.3 Organisation och arbetsformer

I delegationens uppgifter ligger att samverka med och bevaka utvecklingen inom stora delar av det svenska samhället. Kontakter är därför nödvändiga med olika användargrupper, vetenskapliga bibliotek och informationscentraler, folkbibliotek, industri och näringsliv, forskning och utveckling, olika myndigheter samt sammanslutningar och intressegrupper.

För att ytterligare bredda inflytandet från intressenterna och därmed underlätta kontakterna med dessa föreslås att delegationen kompletteras med ett antal permanenta rådgivande nämnder och tillfälliga arbetsgrupper.

Medan delegationens sammansättning avser att spegla allmänintressen och användarbehov, skall nämnder och arbetsgrupper i högre grad spegla mer speciell kompetens på området exempelvis inom serviceorganen och utbudsorganisationerna.

I det följande redovisas hur ett system med nämnder skulle kunna utformas under de förutsättningar som nu gäller. Exempel på nämnder som till en början skulle kunna vara motiverade är följande:

En nämnd för de vetenskapliga biblioteken, informationscentralerna och folkbiblioteken som skall kunna bereda sådana ärenden rörande informationsförsörjningen som dessa institutioner har att ombesörja samt samarbetsfrågor dem emellan.

En nämnd för förvaltningsbibliotek och företagsbibliotek som skall kunna bereda ärenden rörande informationsförsörjningen till och från denna typ av organisationer samt tjänstgöra som samarbetsorgan för gemensamma frågor.

En nämnd för industrifrågor som skall kunna bereda ärenden rörande näringslivets informationsförsörjning. Särskild hänsyn skall därvid tas till den mindre och medelstora industrins behov.

En nämnd för terminologi, klassifikation och språkfrågor som skall kunna bereda ärenden i dessa frågor samt föreslå och utvärdera forsknings- och utvecklingsinsatser inom dessa ämnesområden.

En nämnd för forskning och utveckling inom informationsförsörjningen som skall kunna bereda ärenden rörande sådan forskning och utveckling som har beröringspunkter med informationsförsörjningen samt föreslå och utvärdera insatser av utvecklings- och försökskaraktär.

En nämnd för kommunikationsfrågor (datanät m. m.) som skall kunna bereda ärenden i sådana frågor samt föreslå utvecklingsinsatser inom detta område. Nämnden skall även fungera som svensk kontaktkommitté för SCANNET.

En nämnd för utbildningsfrågor som skall kunna bereda ärenden rörande utbildningsfrågor inom informationsförsörjningen, särskilt frågor om fortbildning och vidareutbildning samt stipendiatverksamhet. Nämnden bör också bereda gemensamma informationsfrågor.

Man kan överväga att slå samman de två första nämnderna till en. Utredningarna har även diskuterat möjligheten att göra en uppdelning av nämnder utifrån den tidigare redovisade indelningen i tre system, dvs. en nämnd för referenssystemet, en nämnd för beståndssystemet och en nämnd för kommunikationssystemet.

Även om utredningarna ej i detalj vill fastställa en nämndorganisation är det angeläget att de uppgifter som medtagits i föregående uppräkning blir föremål för arbete i en nämndorganisation.

För att delegationen tillfredsställande skall kunna fullgöra sina uppgifter krävs att tillräckliga kansliresurser ställs till förfogande. Kansliet skall ha till uppgift att planera, bereda och i delegationen föredra ärenden. Vidare

skall i kansliets uppgifter ingå att med sekretariatsresurser och annan administrativ service biträda de nämnder och arbetsgrupper som kommer att inrättas.

Kansliet behöver en sådan sammansättning och kompetens att löpande bevaknings- och kontaktuppgifter inom de olika områden som berör informationsförsörjningen kan fullgöras effektivt. Även andra ärenden av återkommande karaktär skall kunna handläggas av kansliet och föredras i delegationen. I kraft av sin kompetens skall kansliet också kunna biträda användare och serviceorgan med råd och anvisningar i olika frågor, bl. a. om utnyttjande av tekniska hjälpmedel i informationsförsörjningssammanhang.

Kapacitet bör även finnas för utredningsverksamhet och sammanställning av olika rapporter och planeringsdokument, bl. a. fleråriga övergripande planer. Information om delegationens verksamhet och den svenska informationsförsörjningen bör också ingå som en del av kansliets uppgifter.

Till kansliuppgifterna hör vidare att initiera, planera och utvärdera forsknings- och utvecklingsprojekt samt insamla och analysera underlagsmaterial för diskussioner i delegation och nämnder.

Bland övriga kansliuppgifter ingår att ta fram underlag för delegationens verksamhetsplanering och anslagsframställning samt att sammanställa verksamhetsberättelse. En betydelsefull uppgift är att verka för en ändamålsenligare statistik än för närvarande i samverkan med statistiska centralbyrån.

Beredning av remisser och samrådsärenden samt framtagande av underlag för delegationens yttranden över myndigheters anslagsframställningar för informationsförsörjning blir andra uppgifter för kansliet.

Delegationens kansli uppdelas lämpligen på en planerings- och samordningsenhet och en utvecklingsenhet. Arbetet inom kansliet bör ledas av *en kanslichef*. För ledningen av arbetet vid de båda enheterna bör finnas *enhetschefer*. Vidare bör finnas *en ansvarig handläggare* för administrativa ärenden.

En betydande del av delegationens arbetsuppgifter kommer att vara av utrednings- och planeringskaraktär, vilket kräver tillgång till personal i kansliet med specialistkompetens inom olika områden. Dessa skall bl. a. kunna biträda med särskilda studier och framtagning av underlagsmaterial. Sakkunskap måste också finnas för att lägga ut uppdrag samt utvärdera och sammanställa resultaten av utvecklings- och utredningsprojekt. För rådgivning i tekniska och andra frågor bör finnas högt kvalificerad personal.

Utredningarna föreslår att till delegationens kansli inledningsvis förutom chefstjänstemän knyts personal motsvarande *sex handläggartjänster* för olika sakfrågor. För allmänt utredningsarbete bör också finnas assistentpersonal. Utredningarna föreslår att *fem assistenttjänster* inrättas varav fyra för allmänt utrednings- och sekretariatsarbete vid kansliet och en för administrativa göromål, bl. a. registratorsfunktionen samt ekonomi- och personalfrågor. Vidare bör medel motsvarande *fem biträdestjänster* ställas till delegationens förfogande. Sammanlagt innebär detta förslag att vid

kansliet inledningsvis inrättas *ca 20 tjänster*.

Utöver denna fasta personal bör delegationen disponera medel för att till sig kunna knyta konsulter för tillfälliga uppdrag och utredningar.

För närvarande finns vid SINFDOK:s sekretariat en chef för ledning av arbetet, en handläggare med främst administrativa göromål och visst internationellt arbete, två handläggare för beredning av sakfrågor, en handläggare för utredningsarbete och information samt en assistent och två skrivbiträden, sammanlagt åtta tjänster (se avsnitt 4.11.2). Styrelsen för teknisk utveckling svarar för rådets vaktmästeriservice och administrativ service (bl. a. personaladministration och ekonomi).

Forskningsbiblioteksrådet (FBR) har numera i praktiken två tjänster för sekretariatsuppgifter (en rådssekreterare och en assistent) som är uppförda på kungl. bibliotekets personalstat (se avsnitt 4.9.2 och 4.10.1).

Under perioden 1967–1975 var inom statskontoret utredningspersonal motsvarande i genomsnitt två à tre årsverken sysselsatta med utredningar om de vetenskapliga bibliotekens verksamhet. Vidare har under perioden 1975–77 SINFDOK-utredningen och BIDOK genom sina sekretariat svarat för utredningsarbete inom informationsförsörjningen.

Sammantaget innebär detta att ca 15 personer på heltid varit verksamma med uppgifter av den natur som den nya delegationen föreslås överta. För teknisk och annan rådgivning finns f. n. inte några särskilda resurser.

För kansliet tillkommer utöver löner även kostnader för lokaler, inredning och utrustning.

Delegationen bör därutöver erhålla resurser att fördela för stödjande av forskning och utveckling samt nationell service inom informationsförsörjningen. Detta belyses i det följande.

11.4 Ekonomi och anslagssystem

11.4.1 *Verksamhetsprogram*

Utredningarna föreslår att verksamheten vid delegationen skall bedrivas inom följande tre verksamhetsprogram:

- ☐ Planering och samordning
- ☐ Forskning och utveckling
- ☐ Nationella serviceuppgifter.

Ur verksamhetsprogrammet *Planering och samordning* skall kunna finansieras särskilda utredningar och uppdrag till konsulter och personer med specialistkompetens.

Ur verksamhetsprogrammet *Forskning och utveckling* skall kunna finansieras forsknings- och utvecklingsprojekt, teknisk rådgivning samt bidrag till initiering av utbildnings- och informationsinsatser. Detta program skall kunna användas dels för att finansiera projekt som delegationen initierar, dels för bidrag till projekt som institutioner, organisationer, företag och enskilda önskar bedriva inom informationsförsörjningsområdet.

Ur verksamhetsprogrammet *Nationella serviceuppgifter* skall kunna finansieras viss försöksverksamhet och försöksdrift. Från detta program

bör en eventuell försöksverksamhet med ett system av ansvarsbibliotek kunna finansieras. Vidare bör ur programmet kunna finansieras bidrag till verksamheter vid vissa organisationer och sammanslutningar samt stöd till speciella behovsområden, t. ex. förvärv av speciella publikationer och databaser av nationellt intresse.

11.4.2 *Medelsbehov*

Anslagen till SINFDOK:s och FBR:s verksamheter kommer att upphöra i och med tillkomsten av den nya delegationen. Som framgår av beskrivningen av SINFDOK (avsnitt 4.11) uppgår rådets totala budget för budgetåret 1977/78 till ca 7,4 milj. kr. De direkta bidragen till FBR:s verksamhet uppgår innevarande budgetår till ca 115 000 kronor (se avsnitt 4.10.1).

Utredningarna föreslår i kapitel 12 att den informationssökningsservice med bidrag från SINFDOK som f. n. bedrivs vid informationscentralerna inom karolinska institutet (MIC) och tekniska högskolans bibliotek i Stockholm (IDC) i fortsättningen skall finansieras över högskolans budget. Den totala kostnaden för denna verksamhet under innevarande budgetår beräknar utredningarna till ca 1,3 milj. kr. varav för MIC 0,4 milj. kr. och för IDC ca 0,9 milj. kr. Vidare föreslås att 0,4 milj. kr./budgetår tillförs MIC över högskolans budget för indexeringsverksamhet. Bidrag för denna verksamhet har hittills utgått från medicinska forskningsrådet. Ansvaret för fördelning av datortidsmedlen från UHÄ bör tillsvidare överföras från SINFDOK till delegationen. Dessa medel uppgår innevarande budgetår till ca 950 000 kr. Ovanstående belopp är beräknade i 1977 års penningvärde.

Medelsbehov: Programmet planering och samordning

Utredningarna har i det föregående betonat vikten av utökade planerings- och samordningsinsatser för att ändamålsenligt kunna utnyttja tillgängliga resurser inom informationsförsörjningen. Mot denna bakgrund föreslås att delegationen anvisas en medelsram om 2,6 milj. kr. för planering och samordning under det första verksamhetsåret. Härav beräknas preliminärt 1,9 milj. kr. för utredningsverksamhet (löner och arvoden m. m.) och 0,7 milj. kr. för utredningar genom sakkunniga och experter.

Medelsbehov: Programmet forskning och utveckling

För att upprätthålla en hög internationell nivå på informationsförsörjningen i Sverige behövs enligt utredningarnas uppfattning omfattande forsknings- och utvecklingsinsatser även i framtiden.

Utredningarna har vid genomgången av aktuella problemområden funnit ett antal angelägna forsknings- och utvecklingsprojekt. Projektförslagen avser hela informationsförsörjningsområdet. I anslagsframställningen för budgetåret 1978/79 redovisar SINFDOK vissa insatsområden som tillsammans med utredningarnas projektförslag kan ingå i ett underlag för delegationens utvecklingsplan. Se även bilaga 5.

Delegationen förutsätts vidare överta ansvaret för de projekt som nu finansieras med medel från SINFDOK och som fortgår vid delegationens

tillkomst. För budgetåret 1977/78 pågår projekt med medel från SINFDOK för totalt 3,4 milj. kr. (exkl. medel till MIC och IDC samt sekretariatskostnader). Mot bakgrund av den forskning och utveckling som en bättre beståndS-, referens- och kommunikationsservice kräver samt för att främja utbildningen inom informationsförsörjningen föreslås en medelsram för forskning och utveckling om *8,1 milj. kr.* det första verksamhetsåret. Härav beräknas 1,1 milj. kr. utgöra kostnader för löner, arvoden m. m.

Medelsbehov: Programmet nationella serviceuppgifter

För olika bidrag till verksamheter vid organisationer och sammanslutningar t. ex. TLS, IVA, SCANDOC, TNC och SIS har SINFDOK för budgetåret 1977/78 avsatt uppskattningsvis 1,1 milj. kr. Delegationen för informationsförsörjning förutsätts överta finansieringen av dessa verksamheter från SINFDOK.

För sådana bidrag samt försöksverksamhet och stöd till speciella behovsområden föreslår utredningarna en medelsram om *2,7 milj. kr.* under första verksamhetsåret varav 0,7 milj. kr. har beräknats för erforderliga utredningar som underlag för beslut (löner och arvoden m. m.).

Sammanfattning av delegationens medelsbehov

Utredningarna har funnit det angeläget att Sverige i likhet med flertalet andra industrinationer vidtar kraftfulla åtgärder för att samordna och förbättra informationsförsörjningen till forskning, utbildning och näringsliv liksom till samhället i övrigt. Delegationen för informationsförsörjning får omfattande arbetsuppgifter och, inom sitt ansvarsområde, ett nationellt ansvar över alla samhällssektorer.

Mot denna bakgrund och med hänsyn till omfattningen av det ansvarsområde för planering, samordning och utveckling som delegationen får föreslår de båda utredningarna att följande medelsramar ställs till delegationens förfogande under det första verksamhetsåret: till planering och samordning 2,6 milj. kr., till forskning och utveckling 8,1 milj. kr. samt till nationella serviceuppgifter 2,7 milj. kr. eller sammantaget *13,4 milj. kr.* Därav utgör 4,4 milj. kr. kostnader för löner, arvoden, expenser, lokaler och utrustning samt utredningar genom sakkunniga och experter vid delegationens kansli. Dessa förvaltningskostnader kan verka höga i jämförelse med motsvarande kostnader vid t. ex. forskningsråden. Detta sammanhänger med att delegationen utöver forskningsrådsfunktionen också får mycket omfattande planerings- och samordningsuppgifter för informationsförsörjningen i landet.

11.4.3 *Anslagssystem*

Utredningarna har i det föregående föreslagit att delegationen får ställning som myndighet under utbildningsdepartementet, även om delegationen skall kunna betjäna intressenter också inom övriga departements ansvarsområden. Koncentrationen av intressenter bedöms dock störst inom utbildnings- och industridepartementens ansvarsområden.

Anslagstekniskt kan delegationens medelsförsörjning lösas enligt två olika principer.

Ett alternativ är att alla medel till delegationen anvisas över utbildningshuvudtiteln och att delegationen inger anslagsframställning till utbildningsdepartementet.

Ett annat alternativ är att medlen för programmen forskning och utveckling samt nationella serviceuppgifter anvisas över såväl utbildningshuvudtiteln som industrihuvudtiteln. Därest denna lösning väljs inger delegationen anslagsframställningen till båda departementen.

Härutöver skall delegationen beakta möjligheterna att samfinansiera projekt med andra myndigheter, t. ex. styrelsen för teknisk utveckling (STU), statens industriverk (SIND), miljödatanämnden (MDN), forskningsrådsnämnden (FRN), statskontoret och statens kulturråd samt halvstatliga organ och privata intressenter.

11.5 Genomförandefrågor

Utredningarna föreslår att delegationen för informationsförsörjning inrättas *den 1 juli 1978*. Förberedelsearbetet bedöms vara av den omfattningen att en särskild organisationskommitté bör tillsättas. De tjänster som föreslås vid delegationens kansli bör inrättas fr. o. m. den 1 juli 1978.

Verksamheterna vid forskningsbiblioteksrådet (FBR) och statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK) föreslås upphöra med utgången av budgetåret 1977/78.

Organisationskommittén bör bl. a. utarbeta förslag till instruktion och arbetsordning för delegationen samt de befattningsbeskrivningar som kan krävas i kommande förhandlingar om löne- och anställningsvillkor mellan statens avtalsverk och personalorganisationerna. Delegationen bör ledigförklara och tillsätta flertalet tjänster. Tjänst som kanslichef tillsätts av regeringen.

12 Informationscentralerna vid karolinska institutet och tekniska högskolan i Stockholm

12.1 Allmänna överväganden

Båda utredningarna har enligt sina direktiv i uppdrag att ta ställning till och lämna förslag som berör de vetenskapliga informationscentralerna vid karolinska institutet (MIC) och tekniska högskolan (IDC).

I avsnitt 4.12 ges en kortfattad beskrivning av verksamheterna samt anslags- och intäktsutvecklingen under de senaste fem åren. Verksamheterna vid de båda informationscentralerna finns utförligt beskriven i rapporter som på uppdrag av SINFDOK-utredningen framtagits vid respektive central.

Utredningarna har funnit att de båda aktuella verksamheterna utgör ett värdefullt och i många stycken nödvändigt komplement till övrig verksamhet vid de vetenskapliga biblioteken. Merparten av centralernas verksamhet har numera, enligt utredningarnas mening, lämnat försöksstadiet. Det är därför inte längre motiverat att finansiera verksamheterna med utvecklingsanslag.

Utredningarna har i sin redovisning av strukturen på informationsförsörjningens område betonat betydelsen av den rådande decentraliseringen och regionaliseringen och därvid konstaterat att denna även fortsättningsvis är ändamålsenlig, under förutsättning att vissa planerings-, samordnings- och utvecklingsinsatser utförs på central nivå.

Delegationen för informationsförsörjning skall, enligt utredningarnas förslag, bl. a. få ansvar för planering, initiering och finansiering av utvecklingsprojekt inom informationsförsörjningen. Sådant utvecklingsarbete vid informationscentralerna som inte är att hänföra till systemunderhåll bör finansieras över delegationens anslag. Det ankommer vidare på delegationen att ta ställning till dessa centralers roll i ett system med ansvarsbibliotek.

12.2 Informations- och dokumentationscentralen vid tekniska högskolans bibliotek

Informations- och dokumentationscentralen (IDC) har för närvarande en organisatorisk ställning som är jämförbar med en avdelning vid tekniska högskolans bibliotek. Verksamheten finansieras dock i särskild ordning.

Utredningarna anser denna organisatoriska inplacering av informationstjänsten ändamålsenlig. Mot bakgrund av det tidigare redovisade synsättet med traditionell biblioteksservice och informationstjänster som ett sammanhängande område anser utredningarna en sådan nära anknytning till den övriga biblioteksverksamheten vara väl lämpad att svara mot användarnas krav på en samlad service. Ingen åtskillnad bör sålunda göras mellan informations- och dokumentationscentralen och biblioteket i övrigt. All verksamhet förutsätts utgöra delar av tekniska högskolans biblioteks ansvarsområde.

Den verksamhet som hittills bedrivits vid biblioteket avseende informationsservice kan fördelas på:

- ☐ operativ verksamhet inom naturvetenskap och teknik samt beteende- och samhällsvetenskap
- ☐ uppdragsverksamhet
- ☐ forskning och utveckling.

I den förstnämnda verksamheten ingår datorbaserade informationstjänster, databasproduktion, utbildning samt tillhandahållande av dokument i anknytning till referensservicen. Tekniska högskolans bibliotek (KTHB) bör inom ett system med ansvarsbibliotek ges i uppgift att tillhandahålla datorbaserad informationsservice inom teknik och angränsande naturvetenskaper. Verksamheten bör utformas så att den förutom högskoleenhetens behov även kan tillgodose landets behov i övrigt. I informationsservicen bör ingå såväl referenstjänster som kopie- och utlåningsservice i anslutning till dessa.

För informationstjänster inom beteendevetenskaperna bör enligt utredningarnas mening statens psykologisk-pedagogiska bibliotek (SPPB) eller dess efterföljare ha ansvaret. Driften av de datorbaserade tjänsterna bör emellertid av datasamordningsskäl kunna handhas av tekniska högskolans bibliotek på likartat sätt som hittills. Verksamheten bör bedrivas på uppdragsbasis, varvid tekniska högskolans bibliotek ges full merkostnadstäckning av SPPB eller dess efterföljare.

Likaså bör biblioteket, i mån av resurser, kunna åtaga sig annan uppdragsverksamhet. Även andra intressenter inom informationsförsörjningen i landet bör kunna ges tillfälle att utnyttja den kompetens och de produkter som finns vid tekniska högskolans bibliotek. Huvuduppgiften måste dock vara att tillhandahålla informationstjänster inom tekniska och angränsande naturvetenskapliga ämnen, vilket innebär att uppdragsverksamheten ges lägre prioritet.

Utvecklingen av informationssökningssystemet 3RIP, som sker inom informationscentralen, är enligt utredningarnas uppfattning att betrakta som ett forsknings- och utvecklingsprojekt. Övrig utvecklingsverksamhet får anses utgöra en naturlig del i strävandena att underhålla och vidmakthålla bibliotekets datorbaserade informationstjänster. Sådant arbete är alltid nödvändigt i anslutning till en löpande service även om dess omfattning kan diskuteras. SINFDOK planerar att under hösten 1977 utvärdera systemet 3RIP. Innan resultatet av denna utvärdering föreligger anser utred-

ningarna att underlag saknas för att ta ställning till frågan om projektets framtid.

Principiellt bör projekt av denna typ, som har inslag av tillämpad forskning och grundläggande produktutveckling, inte ses som en del av den löpande verksamheten vid informationscentraler och bibliotek. Det kan däremot vara befogat att på uppdragsbasis förlägga sådana utvecklingsprojekt till sådana organ. Finansiering bör ske över det forsknings- och utvecklingsprogram som utredningarna föreslagit för delegationen. Sådan pågående projektverksamhet bör därför inte överföras till tekniska högskolans budget.

Mot denna bakgrund föreslår utredningarna att tekniska högskolan i Stockholm övertar ansvaret för finansieringen av den informationsservice, med undantag för forsknings- och utvecklingsverksamheten, som nu bedrivs vid tekniska högskolans bibliotek med bidrag från SINFDOK. Ansvaret för fördelning av datortidsmedlen från UHÄ föreslås samtidigt bli överfört till delegationen.

Den organisatoriska inordningen i biblioteket och överföringen av finansieringsansvaret bör ske snarast. Personalansvaret för den personal som avlönas med anslag från SINFDOK åligger redan tekniska högskolan.

Samtidigt bör uppdras åt delegationen att i samråd med KTHB och övriga berörda utreda vissa frågor beträffande den framtida verksamheten vid biblioteket mot bakgrund av övergången från försöksverksamhet till drift. Härvid bör eftersträvas en balanserad verksamhet med avseende på referens- och beståndsservice ägnad att på ett rimligt sätt tillfredsställa de krav på service som kan ställas av främst utbildning, forskning och industri. Frågor som härvid bör uppmärksammas är vilket databasutbud som är lämpligt med tanke på övriga tillgängliga referenstjänster, hur beståndsservicen i anslutning till de datorbaserade tjänsterna skall lösas samt vilka särskilda åtgärder som kan behöva vidtagas för att möta industrins behov av service.

12.3 Medicinska informationscentralen vid karolinska institutet

Medicinska informationscentralen vid karolinska institutet (MIC) har ställning som en serviceenhet vid institutet. Verksamheten finansieras med medel ur karolinska institutets budget, från universitets- och högskoleämbetet när det gäller datortidsmedel, medicinska forskningsrådet, vissa andra forskningsråd, institutets fonder samt genom uppdragsverksamhet och avgifter. Försöken med dokumentationsservice inom de kemiska och biologiska ämnesområdena finansieras med projektbidrag från SINFDOK. Den nu gällande ordningen med huvudmannaskapet för informationscentralen hos karolinska institutet bör enligt utredningarnas uppfattning bestå även i framtiden. Informationscentralen och karolinska institutets bibliotek är nu separata enheter. Detta ställer speciella krav på samarbete och planering så att referenstjänster och dokumentförsörjning effektivt kan samordnas. En närmare institutionell samordning mellan de två enheterna bör övervägas. Vidare bör i samråd med delegationen undersökas övriga möjligheter till rationalisering.

Verksamheten vid medicinska informationscentralen kan grovt indelas i:

- ☐ operativ verksamhet inom medicin och biokemi m. fl. ämnesområden
- ☐ indexeringsverksamhet och ämnesbibliografering
- ☐ uppdragsverksamhet
- ☐ forskning och utveckling.

I den operativa verksamheten ingår datorbaserade informationstjänster inom de s. k. livsvetenskaperna (medicin, biologi, biokemi, delar av beteendevetenskaperna m. fl.), arbetsmedicin, yrkeshygien och miljövård. Enligt utredningarnas mening bör MIC inom ett system med ansvarsbibliotek ansvara för datorbaserad informationsservice inom livsvetenskaperna. Den externa servicen bör riktas till forskning inom högskolan, läkare verksamma inom klinisk forskning eller inom sjukvård samt till förvaltning och näringsliv.

Uppgiften att indexera skandinaviska rapporter och tidskrifter för MEDLARS ingår i avtalet med National Library of Medicine (NLM) och ger i utbyte databasen MEDLARS II och den programvara som används vid MIC.

I mån av resurser bör även fortsättningsvis uppdragsverksamhet kunna utföras vid MIC. På samma sätt som vid tekniska högskolans bibliotek bör uppdragsverksamheten inriktas på att ge även andra intressenter inom informationsförsörjningen i landet tillgång till den kompetens och de produkter som finns vid MIC. För uppdragsverksamheten förutsätts MIC kunna erhålla full merkostnadstäckning via de organ som ger uppdragen.

Den del av medicinska informationscentralens verksamhet som finansieras med anslag från SINFDOK, dvs. försöken med kemisk dokumentation, bör enligt utredningarnas mening utvärderas. Mot bakgrund av en sådan utvärdering bör delegationen bedöma om verksamheten skall överföras i permanent drift.

Den utvecklingsverksamhet som bedrivs vid MIC får anses ingå i arbetet att underhålla och vidmakthålla informationscentralens datorbaserade informationstjänster. Större forsknings- och utvecklingsprojekt bör som regel finansieras ur delegationens utvecklingsprogram.

För närvarande pågår försök med avgiftsbeläggning av MEDLINE-servicen. Vilka effekter detta kommer att få på sikt för MIC:s intäkter är ännu för tidigt att avgöra. Den finansieringsbild som informationscentralen uppvisar är splittrad, något som utredningarna ur principiell synvinkel finner mindre önskvärt. Utredningarna anser att operativ verksamhet bör finansieras över ordinarie budget eller med avgifter. Det är sålunda angeläget att så stor del som möjligt av finansieringen av MIC kan ske över karolinska institutets budget. Under förutsättning att den kemiska dokumentationsverksamheten överförs i permanent drift bör denna finansieras på samma sätt. Forskningsrådens ekonomiska ansvar skulle därvid upphöra och motsvarande medel beräknas över institutets budget. När det gäller fördelning av datortidsmedlen förutsätts ansvaret samtidigt överföras till delegationen.

Det är även önskvärt att karolinska institutet övertar det finansiella an-

svaret för den indexeringsverksamhet, som för närvarande bekostas av medicinska forskningsrådet.

12.4 Medelsbehov

Utredningarna föreslår att den informationssökningsservice med bidrag från SINFDOK som bedrivs vid MIC och IDC i fortsättningen skall finansieras över resp. högskolas budget. Den totala kostnaden härför beräknar utredningarna till ca 1,3 milj. kr. för budgetåret 1977/78, varav för MIC 0,4 milj. kr. och för IDC 0,9 milj. kr. Vidare föreslås (avsnitt 11.4.2) att 0,4 milj. kr./budgetår tillförs MIC över högskolans budget för indexeringsverksamhet. SINFDOK:s nuvarande ansvar för fördelning av datortidsmedlen från UHÄ, f. n. 950 000 kr., bör tills vidare överföras till delegationen. Beräkningarna utgår från 1977 års penningvärde.

Frågor enbart för BIDOK

13 Nationalbiblioteket

13.1 Ställning och uppgifter

De båda utredningarnas förslag till organisatorisk lösning innebär att kungl. biblioteket ombildas till nationalbibliotek med främst nationella uppgifter. Kungl. biblioteket är nu en fristående myndighet under ledning av en riksbibliotekarie. Nationalbiblioteket föreslås på samma sätt få ställning som fristående myndighet inom utbildningsdepartementets ansvarsområde men under ledning av en styrelse med företrädare för olika intressen.

Slutsatsen av den genomgång BIDOK gjort av nuvarande kungl. bibliotekets verksamhet är att kärnan i bibliotekets uppgifter även fortsättningsvis bör hållas samlad inom en organisation. Frånsett den tidigare föreslagna överföringen av ansvaret för bibliotheksservicen till Stockholms universitet har inte framkommit skäl att avskilja ytterligare någon grupp av uppgifter , utöver forskningsbiblioteksrådets sekretariat. Vissa uppgifter föreslås i stället tillkomma.

Nationalbiblioteket bör överta det ansvar för nationaldokumentära uppgifter som nu åvilar kungl. biblioteket. Vidare bör nationalbiblioteket svara för vissa informationsförsörjningsuppgifter (nationella serviceuppgifter) inom bibliografiska institutet samt utförandeansvaret för LIBRIS och därmed förenad verksamhet.

Utredningarnas förslag innebär att nationalbiblioteket främst inriktas mot nationella uppgifter. Detta innebär en viss förändring i förhållande till kungl. bibliotekets hittillsvarande verksamhet. Man måste dock räkna med en omställningsprocess innan denna riktningsförändring får fullt genomslag. Bland annat behöver universitetsbiblioteket i Stockholm viss tid för planering, uppbyggnad av samlingar och andra förberedelser innan universitetet helt övertar ansvaret för bibliotheksservicen vad avser utländsk litteratur till forskning och högre utbildning vid universitetet. Även sedan universitetsbiblioteket övertagit denna uppgift kommer nationalbibliotekets betydande samlingar att vara en källa för forskning oavsett var i landet denna bedrivs, men kanske framför allt för stockholmsregionen.

Ledamoten Willers gjorde på denna punkt i sin egenskap av riksbibliotekarie följande förtydligande: ”Vid sidan av det upprustade universitetsbiblioteket skall nationalbiblioteket också – och i överensstämmelse med vad

som är fallet med alla andra nationalbibliotek – fungera som ett lokalt forskningsbibliotek med ett representativt bestånd utländsk litteratur inom de områden som sedan lång tid varit dominerande för denna sida av biblioteksverksamheten."

I BIDOK:s samrådsyttrande (1976-03-01) angående vissa gränsdragningsproblem mellan universitetet i Stockholm och kungl. biblioteket anfördes bl. a. att det bör ankomma på de två kommande biblioteksledningarna att i lämpliga organisatoriska former gemensamt utforma en inköpspolitik med beaktande av olikheterna i de två bibliotekens huvuduppgifter.

Inom det nya nationalbiblioteket kommer att finnas två grupper av uppgifter med skilda inriktningar och krav. För att åstadkomma en lämplig resursfördelning mellan dessa olika arbetsuppgifter föreslår BIDOK en uppdelning av nationalbibliotekets verksamheter som återspeglar denna skiljelinje, nämligen på ett program för nationaldokumentära uppgifter och ett för nationella serviceuppgifter.

13.2 Nationaldokumentära uppgifter

Den i kungl. bibliotekets instruktion fastställda skyldigheten att samla, förvara och tillhandahålla svenska, tryckta skrifter, *arkivbiblioteksfunktionen*, bör bli en central uppgift för det nya nationalbiblioteket. Till dess nationaldokumentära uppgifter bör därutöver också hänföras uppgiften att vårda och förkovra kungl. bibliotekets äldre samlingar av böcker och annat tryck som handskrifter, kartor och planscher.

Utredningen om skyldighet att leverera biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift har nyligen i betänkandet Pliktexemplar av skrift (DsU 1977: 12) föreslagit bl. a. att kungl. biblioteket liksom hittills skall ha rätt till ett exemplar av varje svensk skrift (se avsnitt 4.4.2). Detta exemplar skall enligt förslaget vara så fullständigt som möjligt och särskilt bevaras för framtiden, ett nationalexemplar. BIDOK biträder utredningsmannens förslag om ett särskilt nationalexemplar och ett reservexemplar. Kommittén föreslår att det nya nationalbiblioteket får ansvaret att vårda och tillhandahålla nämnda nationalexemplar av svenska skrifter. En bestämmelse om detta bör införas i bibliotekets instruktion. Nationalbiblioteket förutsätts därutöver erhålla det förlagsexemplar som används vid bibliografering av svensk litteratur vid bibliografiska institutet. Enligt förslaget i avsnitt 11.1 skall delegationen för informationsförsörjning kunna ta initiativ i gallringsfrågor som rör biblioteksexemplar av svensk skrift.

Samlingarna av kartor och planscher baseras delvis på pliktleveranserna av skrift och har bl. a. därigenom ett samband med dessa samlingar. Ansvarsfördelningen mellan kungl. biblioteket och vissa andra institutioner har diskuterats vad gäller kartmaterialet. Nationalbiblioteket bör enligt BIDOK:s mening överta kungl. bibliotekets ansvar för denna nationaldokumentära uppgift.

Handskriftsamlingen (se avsnitt 4.9.3) har inte samma nationaldokumentära karaktär som arkivsamlingen av tryckta skrifter. Handskriftsamlingen i

kungl. biblioteket är emellertid ett komplement till trycksamlingen och handskriftmaterialet utnyttjas ofta för forskningsändamål jämsides med de tryckta skrifterna. Omvänt gäller att det tryckta materialet många gånger är en förutsättning för förståelsen av handskriftmaterialet. Likartade handskriftsamlingar finns också vid de äldre universitetsbiblioteken. Det nära sambandet mellan samlingen av tryckta skrifter och handskriftsamlingen motiverar att nationalbiblioteket får ansvaret för nuvarande kungl. bibliotekets handskriftsamling och därtill hörande uppgifter.

Insamling, bevarande och tillhandahållande av *fonogramsamlingarna vid nationalfonoteket* innebär uppgifter av nationaldokumentär karaktär. Nationalfonoteket beräknas nu genom frivilliga leveranser täcka den svenska produktionen till ca 90% (se avsnitt 4.9.3). Nationalfonotekets framtida ställning och uppgifter, bl. a. frågan om lagstadgade pliktleveranser av svenska salufördа skivor och bandupptagningar, sammanhänger med den i annat sammanhang aktualiserade frågan om bevarandet av Sveriges Radios ljud- och bildmaterial samt frågan om pliktexemplar av svenska skrifter. Enligt vad BIDOK erfarit pågår förberedelser inom regeringens kansli för att framlägga proposition i nämnda frågor. Enligt BIDOK:s uppfattning kan samlingarna av salufördа fonogram och därmed förenad verksamhet i organisatoriskt och administrativt hänseende med fördel knytas till nationalbiblioteket.

Bokvården vid kungl. biblioteket innefattar såväl skydd åt nyinkommet material som skyddsåtgärder i form av ombindning eller konservering av äldre böcker, handskrifter, kartor m. m. Vård och tillhandahållande av ett nationalexemplar av svenska skrifter ställer särskilda krav på skydd av detta med tiden unika material.

En annan betydelsefull uppgift för nationalbiblioteket blir att svara för rådgivning och konsultation i fråga om vård av bl. a. äldre bok- och handskriftsamlingar.

Skyddsfilmning av dagstidningar får också anses vara en nationaldokumentär uppgift. Denna fråga har utretts av tidningsfilmningskommittén. I proposition 1976/77: 59 (sid. 347) har utbildningsministern bl. a. berört tidningsfilmningskommitténs förslag om skyddsfilmning av tidningar (DsU 1976:14) och härvid anfört följande: "Förslagen har delvis samband med andra aktuella biblioteksfrågor, bl. a. med dem som behandlas av BIDOK. Jag avser att senare, när kommitténs andra rapport har remissbehandlats och då större klarhet har vunnits även i andra biblioteksfrågor, ta upp kommitténs olika förslag i ett sammanhang." Tidningsfilmningskommitténs förslag innebär bl. a. att kungl. biblioteket eller dess efterföljare (nationalbiblioteket) får ett särskilt ansvar för kontinuerlig mikrofilmning av svenska dagstidningar, skyddsfilmning av äldre material samt ansvaret för att ett nationalexemplar av tidningstrycket bevaras för framtiden.

Även framställning av *nationalbibliografin i dess olika delar* vid bibliografiska institutet har ett nationaldokumentärt syfte, nämligen att göra svenska skrifter tillgängliga för såväl nutid som framtid. Uppgifterna att svara

för ISBN- och ISSN-registren har också ett sådant syfte. Det finns också ett klart funktionssamband mellan den svenska samlingen av skrifter och arbetet med nationalbibliografin.

Till de nationaldokumentära uppgifterna hör slutligen olika åtgärder för att göra nationalbibliotekets samlingar tillgängliga, bl. a. katalogisering av bibliotekets samlingar och andra bibliografiska tjänster samt utlåning, kopiering och läsmöjligheter i biblioteket. Vidare ingår bibliotekets utställningsverksamhet.

Inom det nationaldokumentära området föreslås nationalbiblioteket sammanfattningsvis få till uppgift att:

- samla, ordna, förvara och tillhandahålla i landet framställda och utgivna skrifter (nationalexemplaret av svensk skrift) samt utomlands utgivna skrifter av svenska författare eller om svenska förhållanden eller av utländska författare på svenska språket
- samla, ordna, förvara och tillhandahålla handskrifter som tillhör området för bibliotekets verksamhet
- hålla en representativ samling utländsk litteratur
- samla, ordna, förvara och tillhandahålla svenska salufördа grammofoninspelningar och bandupptagningar (fonogram)
- svara för skyddsfilmning av dagstidningar, tillhandahålla bruksexemplar av tidningsfilm samt bevara ett nationalexemplar av tidningstrycket
- svara för framställning av nationalbibliografiska publikationer samt föra de svenska registren över internationella standardnummer för böcker (ISBN) och periodiska skrifter eller andra seriepublikationer (ISSN).

13.3 Informationsförsörjningsuppgifter

13.3.1 *Nationella serviceuppgifter*

Utöver de nationaldokumentära uppgifterna föreslås det nya nationalbiblioteket få ett ansvar för vissa nationella informationsförsörjningsuppgifter, i det föregående betecknade som nationella serviceuppgifter.

Det gäller främst den bibliografiska verksamheten med anknytning till framställningen av accessionskatalogen samt sådana nytillkommande uppgifter som har ett direkt samband härmed, bl. a. att tillhandahålla utländsk bibliografisk information i datorläsbar form (MARC-information) från bibliografiska centraler i andra länder samt därvid lämna svensk bibliografisk information i utbyte.

Insatser från nationalbiblioteket för att upprätta specialbibliografier eller ämnesbibliografier med utgångspunkt i dess omfattande specialsamlingar bör betraktas som bidrag till informationsförsörjningen inom ramen för ett system med ansvarsbibliotek. Förmedling av informationssökningsservice från databaser med vetenskaplig information inom vissa ämnesområden kan också vara uppgifter av sådan karaktär.

BIDOK föreslår att nationalbiblioteket bör få till uppgift att:

- ☐ i urval tillhandahålla bibliografisk information i datorläsbar eller konventionell form
- ☐ ansvara för utbyte av bibliografisk information med bibliografiska centraler i andra länder och internationella organisationer
- ☐ gentemot stater som önskar bilaterala bytesavtal fungera som central bytesinstitution
- ☐ i ett system av ansvarsbibliotek svara för referenstjänster, ämnesbibliografering och samlingar.

13.3.2 *LIBRIS*

I BIDOK:s uppdrag ingår även att föreslå huvudmannaskap för drift av det datorbaserade systemet LIBRIS. Den försöksverksamhet som bedrivs med detta system har beskrivits i avsnitt 4.13.

Statskontoret har på regeringens uppdrag i samråd med universitetskanslersämbetet (universitets- och högskoleämbetet) och forskningsbiblioteksrådet bedrivit försöksverksamhet med LIBRIS. Statskontorets LIBRIS-grupp har i det sammanhanget huvudsakligen svarat för den datatekniska samordningen av projektet. För samråd i uppkommande frågor har funnits en särskild ledningsgrupp bestående av företrädare för de tre intressenterna. Forskningsbiblioteksrådet och de LIBRIS-anslutna biblioteken har – inom tillgängliga resurser – svarat för de bibliotekstekniska insatserna, bl. a. en grundlig revision av katalogiseringsreglerna.

Utredningarna har i det föregående (avsnitt 8.7) diskuterat datateknikens utnyttjande i informationsförsörjningen, bl. a. erfarenheterna från LIBRIS-projektet. När det gäller fortsatt systemutveckling eller annat utvecklingsarbete för att utnyttja datatekniken inom informationsförsörjningen, bl. a. LIBRIS, har utredningarna föreslagit att delegationen får ett övergripande planerings- och finansieringsansvar. Utvecklingsarbetet bör på delegationens uppdrag bedrivas i projektform och huvudsakligen utföras vid olika vetenskapliga bibliotek och informationscentraler.

Utredningarna föreslår att nationalbiblioteket tilldelas ansvaret för ledning, drift och underhåll av LIBRIS (utförandeansvar). Denna lösning bedöms vara den mest ändamålsenliga främst med hänsyn till nationalbibliotekets ansvar för framställning av nationalbibliografiska produkter och accessionskataloger samt tillhandahållande av svensk och utländsk bibliografisk information i övrigt.

13.3.3 *Vissa andra serviceuppgifter*

Som framgår av nulägesbeskrivningen svarar kungl. biblioteket även för vissa andra serviceuppgifter gentemot bibliotek i stockholmsregionen. Det gäller i första hand biblioteksdepån i Bålsta, biblioteksskolan samt stockholmsbibliotekens bilservice.

Det bör uppdras åt den organisationskommitté som BIDOK föreslår i det

följande att överväga nationalbibliotekets fortsatta engagemang i dessa lokala eller regionala uppgifter.

13.4 Styrelsens sammansättning

Nationalbibliotekets styrelse bör till sin sammansättning spegla bibliotekets kontaktytor mot samhället. Kontakter finns framför allt med forskning och utbildning inom och utom högskolan, de vetenskapliga biblioteken och folkbiblioteken samt myndigheter och organisationer inom kultursektorn, särskilt bokbranschen.

Styrelsens sammansättning bör också spegla verksamhetens uppdelning på nationaldokumentära uppgifter och nationella informationsförsörjningsuppgifter.

Nationalbibliotekets användare består i första hand av forskare och studerande, personer verksamma vid statliga myndigheter och organisationer men även av massmedia samt privatforskare. Nationalbiblioteket behöver också upprätthålla goda kontakter med författare, konstnärer, journalister liksom med bokhandel, bokförlag, boktryckerier och bokbinderier.

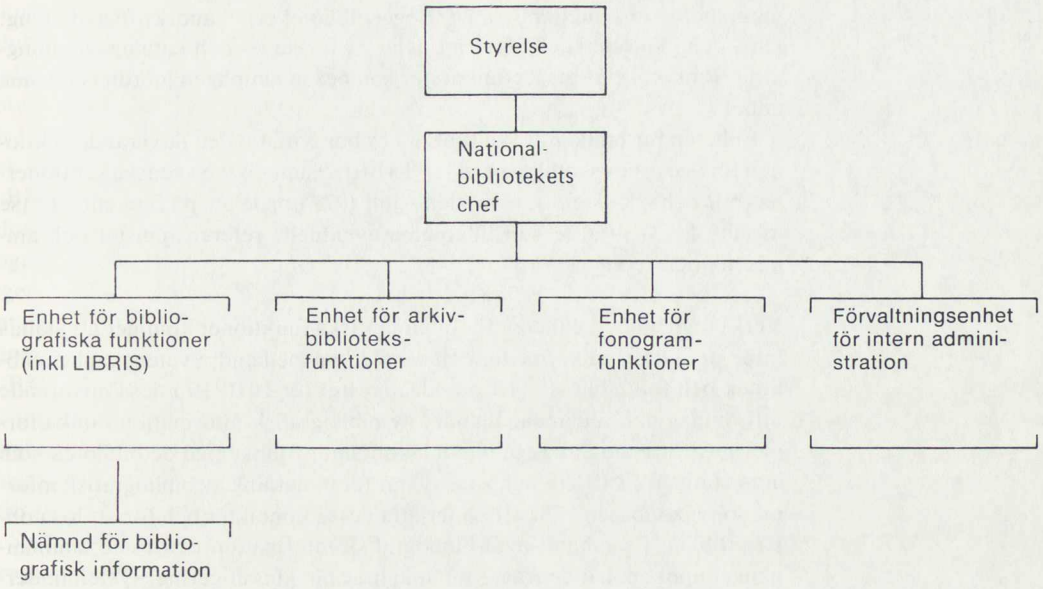
BIDOK anser det angeläget att styrelsen för nationalbiblioteket får en sammansättning där olika intressen i en eller annan form kan bli företrädda. Forskning och utbildning inom och utom högskolan (humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Stockholms universitet, universitets- och högskoleämbetet), författare, bok- och musikförläggare, boktryckerier och bokbinderier (Sveriges Författarförbund, den grafiska branschorganisationen och branschorganisationerna för bokhandel och förläggare), den vetenskapliga tekniska informationsförsörjningen i landet, särskilt de vetenskapliga biblioteken (delegationen för informationsförsörjning), samt kultursektorn (kulturrådet och riksarkivet). BIDOK har inte ansett sig böra ta upp frågan om företrädare för personalorganisationerna.

BIDOK föreslår att nationalbibliotekets styrelse består av *högst tio ledamöter*, som regeringen utser för en period av tre år. Nationalbibliotekets chef bör ingå som ledamot. Bland ledamöterna utser regeringen styrelsens ordförande.

13.5 Organisation och arbetsformer

De nationaldokumentära uppgifterna och de nationella serviceuppgifterna bör kunna urskiljas i nationalbibliotekets funktionella uppdelning och inre struktur.

De nationaldokumentära uppgifterna består i bl. a. följande funktioner: insamlande funktion, bevarande funktion, tillhandahållande funktion, bibliograferande funktion (med framställning av nationalbibliografiska produkter) samt förande av nationalbibliografiska register (t. ex. ISBN och ISSN). De nationella serviceuppgifterna för informationsförsörjning består

Figur 13.1. Nationalbibliotekets organisation.

av bl. a. följande funktioner: uppbyggnad och underhåll av litteraturlokaliseringsregister, framställning av gemensamma nyförvärvslistor och accessionskataloger, ämnesbibliografering (bl. a. utbyte av nationell bibliografisk information) samt referenstjänst och litteraturservice inom ett system för ansvarsbibliotek. Utöver nämnda funktioner tillkommer vissa speciella serviceuppgifter samt funktioner för intern administration.

I den organisation som nu tillämpas är huvuddelen av här berörda verksamheter fördelade på vad som brukar kallas kungl. biblioteket resp. riksbibliotekariens centrala uppgifter (se avsnitt 4.9.2). Till de senare hör bl. a. bibliografiska institutet och nationalfonoteket. Utifrån det förslag till uppdelning på verksamhetsprogram som presenterats tidigare i detta kapitel bör, enligt BIDOK:s uppfattning, nationalbiblioteket lämpligen organiseras (se figur 13.1) på tre huvudenheter, nämligen:

- En enhet för arkivbiblioteksfunktioner
- En enhet för fonogramfunktioner
- En enhet för bibliografiska funktioner (inkl. LIBRIS).

Härtill kommer en särskild förvaltningsenhet för intern administration.

Enheterna för arkivbiblioteksfunktioner och fonogramfunktioner har huvudsakligen nationaldokumentära uppgifter. Nationalfonotekets samlingar av skivor och bandupptagningar bör hållas samlade och kräver särskild kompetens och utrustning som bör beaktas vid uppbyggnad av en ny organisation.

Enheten för arkivbiblioteksfunktioner bör innehålla huvuddelen av de funktioner som inryms i det nuvarande kungl. bibliotekets svenska avdel-

ning, bokvårdsavdelning (med Roggebiblioteket), handskriftsavdelning, kart- och planschavdelning samt delar av förvärvs- och katalogavdelningarna. Bibliotekets servicefunktioner kan också lämpligen inordnas i denna enhet.

Enheten för bibliografiska funktioner bör omfatta den nuvarande sektionen för accessionskatalogen (AK), LIBRIS samt de två svenska sektionerna (NB och CK) som fr. o. m. den 1 juli 1977 uppdelats på fyra enheter (se avsnitt 4.9.3). Vidare kan tillkomma eventuella referenstjänster och ämnesbibliografering.

Verksamheten vid enheten för bibliografiska funktioner kommer att ställas inför stora krav på kontakter och samverkan med andra vetenskapliga bibliotek och folkbibliotek. Utförandeansvaret för LIBRIS i dess nuvarande utformning och tillhandahållandet av bibliografisk information i olika former medför behov av regelbundna kontakter främst med de bibliotek som är anslutna till LIBRIS och som svarar för inmatning av bibliografisk information i databasen. För att underlätta dessa kontakter och för att lösa olika problem i samband med bibliografisk information och i det sammanhanget uppkommande frågor om lokalisering, klassificering, systemunderhåll, m. m. bör inrättas en särskild *nämnd för bibliografiska frågor* med företrädare för de LIBRIS-anslutna bibliotek som uppdaterar databanken samt Bibliotekstjänst AB och delegationen för informationsförsörjning.

13.6 Ekonomi och anslagssystem

Kungl. biblioteket disponerar budgetåret 1977/78 totalt ca 15,9 milj. kr. varav till bokinköp m. m. ca 6,0 milj. kr. och till avlöningar m. m. ca 9,9 milj. kr. Bibliotekets nuvarande personal (juli 1977) kan grovt fördelas på följande funktioner:

	Personår
Nationaldokumentära funktioner	145
Funktioner för nationella serviceuppgifter	15
Forskningsbiblioteksrådets sekretariat	2
Arbete med LIBRIS	3

Till den nationaldokumentära funktionen har här bl. a. räknats arbetet med de nationalbibliografiska publikationerna och centralkatalogisering av svensk litteratur samt bibliotekets löpande kundservice t. ex. i låneexpeditionen. De nationella serviceuppgifterna gäller i första hand verksamheten med accessionskatalogen (AK).

För LIBRIS-sekretariatet har under budgetåret 1976/77 anvisats medel från statsbudgetanslaget Vetenskapliga bibliotek, Bokinköp m. m. posten till regeringens disposition.

BIDOK föreslår att kungl. biblioteket för det övergångsår (budgetåret 1978/79) som här föreslås anvisas medel motsvarande bibliotekets medelsram för innevarande budgetår med normal uppräkning till följd av prisom-

räkningar. Vidare föreslås för driften av LIBRIS och därmed förenad verksamhet (utförandeansvaret) en medelsram av samma storleksordning som under innevarande budgetår beräknats under anslaget Vetenskapliga bibliotek, Bokinköp m. m. posten till regeringens disposition. Medelsbehovet för LIBRIS och därmed förenad verksamhet beräknas (med tillägg för pris- och löneomräkningar) bli ca 4,8 milj. kr. för budgetåret 1978/79.

BIDOK vill erinra om den vikt kommittén fäster vid att de problem för informationsförsörjningen i dess helhet som följer av förseningarna i bibliograferingen av svenskt material och framställningen av accessionskatalogen för utländsk litteratur får en lösning. Ökade insatser för att göra bibliotekets samlingar tillgängliga genom uppordnande, katalogisering och annan bibliografering är enligt BIDOK också angelägna.

BIDOK föreslår att en översyn genomförs av nationalbibliotekets interna organisation utifrån statsmakternas beslut på basis av såväl BIDOK:s förslag som förslag från tidningsfilmningskommittén (TFK), dataarkiveringskommittén (DAK) och utredningen om skyldighet att leverera biblioteksexemplar av tryckt skrift m. m.

Slutligen förordar BIDOK att nationalbiblioteket får två verksamhetsprogram i statsbudgeten nämligen:

- Nationaldokumentära uppgifter
- Nationella serviceuppgifter.

Anslagsframställning för programmet Nationella serviceuppgifter som bl. a. omfattar ledning och drift av LIBRIS (utförandeansvaret) och därmed förenad verksamhet (accessionskatalogen) bör utarbetas i samråd mellan nationalbiblioteket och delegationen för informationsförsörjning.

13.7 Genomförandefrågor

BIDOK föreslår att kungl. biblioteket ombildas till nationalbibliotek med en styrelse och med namnet nationalbiblioteket fr. o. m. *den 1 juli 1979*. Styrelsen bör tillsättas i god tid före ingången av budgetåret 1979/80 bl. a. för att behandla de tjänstetillsättningsärenden som uppkommer inför starten 1 juli 1979. Tjänst som chef för nationalbiblioteket tillsätts av regeringen.

Förberedelsearbetet med en översyn av nationalbibliotekets interna organisation och förslag till anslagsframställning för budgetåret 1979/80 bör lämpligen anförtros en särskild organisationskommitté.

14 Samverkan mellan folkbibliotek och forskningsbibliotek

Folkbibliotekens betydelse i informationsförsörjningen har beskrivits i det föregående. Genom att nya användarkategorier tillkommit, den högre undervisningen decentraliserats och regionaliserats och vuxenutbildningen expanderat förutser BIDOK att folkbibliotekens roll i försörjningen med vetenskaplig och teknisk information kommer att öka. Överhuvudtaget leder människornas ökade behov av kunskaper och ökade krav på faktainformation till att folkbibliotekens roll i informationsförsörjningen kommer att förändras och vidgas. De nya kategorierna av användare torde vara mindre vana att själva söka och bedöma den vetenskapliga och tekniska information de behöver. Folkbiblioteken kommer därför sannolikt att få vidgade uppgifter även som förmedlare av vetenskaplig och teknisk information. Härtill kommer samhällets behov av att delge medborgarna information, vilket ofta kan ske genom folkbiblioteken.

Dessa bibliotek kan också utgöra en bas i en utbyggd vetenskaplig och teknisk informationsservice till mindre och medelstor industri samt lokal förvaltning. SINFDOK-utredningen har i skrivelse till regeringen (bilaga 4) bl. a. tagit upp frågan om en försöksverksamhet för att studera erfarenheterna av ett samarbete mellan företagareföreningen och läns- och stadsbiblioteket i Västerås. Avsikten med en sådan försöksverksamhet är att företagareföreningen i stället för att hålla egen expertis inom informationsförsörjningens område via ett samarbetsavtal skulle utveckla och använda bibliotekets befintliga resurser (se vidare avsnittet 15.2 om industrifrågor samt bilaga 4). Folkbiblioteken bildar ett system som täcker hela landet. Genom detta system förmedlas fjärrlån och annat samarbete med vetenskapliga bibliotek i syfte att tillgodose informationsförsörjningsbehoven inom varje kommun i landet. Det direkta samarbetet mellan folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken gäller främst fjärrlån. Fjärrlånesamarbetet har fungerat under lång tid och är av allra största vikt. Även om samarbetet fungerar väl finns problem. Ett sådant problem är att snabbt och enkelt från folkbiblioteken lokalisera efterfrågad litteratur i de vetenskapliga biblioteken. Förseningarna i utgivningen av accessionskatalogen över utländsk litteratur och avsaknaden av anknytning till LIBRIS databas medför att folkbiblioteken ställs inför svårigheter när man uttömt folkbibliotekens egna möjligheter (inkl. lånecentraler och länsbibliotek) och önskar söka litteratur i de vetenskapliga biblioteken.

Vidare kan kostnaderna för fjärrlån vara betungande för folkbiblioteken. Framför allt blir returerna till forskningsbiblioteken kostsamma. Någon

klar bild av kostnader för fjärrlån i jämförelse med kostnader för köp har man emellertid inte i dag vid folkbiblioteken.

De hittills restriktiva lånebestämmelserna för utlån av svenskt tryck från universitetsbiblioteken har också inneburit vissa problem för folkbiblioteken. När det gäller fjärrlån tillämpar de vetenskapliga biblioteken en fördelning av låntagande bibliotek efter geografisk belägenhet. Med anledning av den nya indelningen i högskoleregioner finns enligt BIDOK:s mening skäl att se över dessa bestämmelser bl. a. för att underlätta fjärrlånesamarbetet mellan de vetenskapliga biblioteken och folkbiblioteken.

Kungl. Maj:t uppdrog genom beslut (1974-10-30) åt statskontoret att i samråd med universitetskanslersämbetet och forskningsbiblioteksrådet samt statens kulturråd utreda förutsättningarna för en utbyggd datateknisk samverkan mellan statliga forskningsbibliotek och kommunala folkbibliotek. AB Förenade företagskonsulter utförde på uppdrag av statskontoret en undersökning av området, vilket resulterade i rapporten Datateknisk samverkan mellan bibliotekssystem (1975). I rapporten diskuteras tre möjligheter för samverkan. Det längstgående alternativet med en helt integrerad drift på en gemensam dataanläggning rekommenderades. Bibliotekstjänsts AB styrelse har tagit ställning till rapporten och instämt i rekommendationen.

Bibliotekstjänst AB (Btj) katalogiserar och lagrar i BUMS databas praktiskt taget hela den svenska förlagsproduktionen, vilken i sin helhet även behandlas av bibliografiska institutet och lagras i LIBRIS databas. Om bibliograferingen kan samordnas torde avsevärda rationaliseringsvinster vara möjliga. Det bör härvid framhållas att problemet i princip inte är av datateknisk natur. Ett krav på rationellt samarbete mellan bibliografiska institutet och Btj bör ställas oavsett om man vid bibliograferingen utnyttjar datatekniska hjälpmedel eller inte. Åtskilligt dubbelarbete utföres också vid behandling av utländska arbeten som förvärvats både av folkbibliotek och forskningsbibliotek.

I det underlag till en utvecklingsplan för delegationen för informationsförsörjning som utredningarna redovisar i bilaga 5 ingår bl. a. flera projekt med syfte att åstadkomma en ökad samverkan i den bibliografiska verksamheten på nationell nivå. BIDOK anser att delegationen bör ta initiativ till och stödja samverkansprojekt i syfte att åstadkomma ett samarbete med folkbibliotek, nationalbiblioteket samt förlagen. Den nämnd för bibliografiska frågor BIDOK föreslagit vid det nya nationalbiblioteket bör som en betydelsefull uppgift ha att verka för en bibliografisk samverkan mellan folkbibliotek och forskningsbibliotek i syfte att undvika dubbelbibliografering beroende på olikheter i bibliografiska regler.

Delegationen bör också verka för ett ökat samarbete mellan folkbibliotek, vetenskapliga bibliotek och andra intressenter i fråga om utvecklingen av nomenklatur och standardisering för informationsförsörjning.

Genomförandet av högskolereformen har vållat vissa problem i fråga om informationsförsörjningen till nya användargrupper. Dessa problem diskuteras i en till regeringen ställd skrivelse från statens kulturråd Förslag om utredning av litteraturförsörjningen till högskoleutbildningen (1977-06-16, Dnr 77: 968). Denna nya och omfattande verksamhet försätter de kommu-

nala biblioteken, länsbiblioteken och lånecentralerna i en svår avvägningssituation vid fördelning av medel och ger anledning till överväganden om vilken service dessa bibliotek skall upprätthålla i förhållande till högskolan. Kulturrådets skrivelse utmynnar i ett förslag att frågan om högskoleutbildningens och distansundervisningens litteraturförsörjning utreds utan dröjsmål. Det kan här tilläggas att problemet inte enbart består i att tillgodose nya behov utan även i att undvika dubbelarbete och onödiga dubbelköp.

Mot bakgrund av folkbibliotekens ökade betydelse i den vetenskapliga informationsförsörjningen bör den föreslagna delegationen enligt BIDOK:s mening särskilt uppmärksamma, ta initiativ till och stödja samarbetet mellan folkbiblioteken och de vetenskapliga biblioteken och informationscentralerna.

En högt prioriterad uppgift för den nya delegationen bör enligt BIDOK:s mening vara att underlätta fjärrlånesamarbetet och i samarbete med ansvariga organ inom folkbibliotekssektorn gemensamt utveckla och utnyttja datatekniska hjälpmedel i informationsförsörjningen. En nämnd för vetenskapliga bibliotek, informationscentraler och folkbibliotek vid delegationen skulle kunna ha till uppgift att verka för ett sådant ökat samarbete.

Frågor enbart för SINFDOK-utredningen

15 För SINFDOK-utredningen särskilda frågor

15.1 Inledning

SINFDOK-utredningen skall enligt sina direktiv bl. a. klarlägga vilka verksamhetsformer som i dagens läge är ändamålsenliga inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation.

Den delegation för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning som utredningen tillsammans med BIDOK föreslår (kapitel 11) ger förutsättningar för en samordning och planering av hela området. Det helhetssyn som utredningarna förordar kommer att underlätta ett effektivt arbete såväl nationellt som internationellt. En grundtanke i förslaget är att den operativa verksamheten, liksom hittills, skall vara decentraliserad och som regel utföras i anslutning till den institution som har störst sakkunskap på området. Delegationens uppgift blir att ur nationell synpunkt planera och samordna verksamheten och lämna bidrag till gemensamma uppgifter av typen forskning, utveckling, utbildning och nationell service.

I detta kapitel behandlas, med utgångspunkt från nyssnämnda organisation, vissa för SINFDOK-utredningen viktiga frågor. Det gäller härvid såväl några i direktiven angivna uppgifter som ett antal områden vilka aktualiserats under utredningens gång eller där SINFDOK f. n. lämnar bidrag till verksamheten.

15.2 Industrins informationsbehov

I direktiven för SINFDOK-utredningen anföres: "För ett industriland som Sverige, som svarar för endast en liten del av världens totala forsknings- och utvecklingsarbete, har utnyttjandet av tillgänglig kunskap särskild betydelse. En hög ambitionsnivå är därför önskvärd vad gäller utvecklingen av de speciella metoder och system som hänför sig till den vetenskapliga och tekniska informationsbehandlingen."

Detta har under utredningens gång i hög grad bekräftats. Betydelsen av en rationellt ordnad informationsförsörjning har understrukits av representanter från såväl större som mindre industriföretag. Denna uppfattning stöds av de uppgifter som utredningen inhämtat vid kontakter med olika näringslivsorganisationer samt besök bl. a. vid patent- och registreringsverket, Svenska institutet för livsmedelsforskning, Ingenjörsvetenskapsakademien samt vissa större företag. Många har svårigheter att hantera

den strida och ständigt växande strömmen av information. Utnyttjande av moderna metoder, t. ex. datateknik och mikrografi, är ibland enda möjligheten att hitta relevant information inom rimlig tid. Det finns därför ett behov att förbättra den nationella informationsservicen till industrin.

Genom det arbete som, delvis med stöd från SINFDOK, hittills gjorts i Sverige har man ett gott utgångsläge för fortsatta insatser även om viss obalans råder mellan olika delar av informationsförsörjningen. Den föreslagna delegationen bör därför ges möjligheter att vidmakthålla och vid behov höja dagens ambitionsnivå. En nödvändig förutsättning är att den får tillräckliga personella och ekonomiska resurser liksom mandat att i samverkan med de operativa enheterna planera verksamheten.

Ur industrins synpunkt kan därvid följande anföras. Utredningarnas förslag innebär att delegationen skall vara användarinriktad och att allmänintressen och användarintressen skall ha majoritet (avsnitt 11.2). Industrin förutsätts representerad i delegationen. Det är angeläget att delegationens medlemmar har en god överblick och nära kontakt med verksamheten. Detta är viktigare än specialkunskap inom något av informationsförsörjningens delområden (biblioteksfrågor, datateknik, informatik).

En rådgivande nämnd för industrifrågor som diskuterats i avsnitt 11.3 kan vidare initiera och bereda frågor av särskild betydelse för näringslivet. Här bör ingå representanter för de slutliga användarna av informationen (tekniker, forskare) och informationsexperter med kunskap om utvecklingstendenser och industrins behov.

Delegationen förutsätts ha medel att stödja forsknings- och utvecklingsarbete rörande olika delar av informationsförsörjningen liksom viss nationell service. Viss samordning eller samfinansiering kan därvid krävas med sådan angränsande verksamhet som finansieras vid STU (systemutveckling) eller SIND (stöd till mindre industri). Vid behandling av stöd till forsknings- och utvecklingsarbete av betydelse för näringslivet bör delegationen inhämta synpunkter från såväl den tilltänkta nämnden för forskning och utveckling som nämnden för industrifrågor. I vissa fall kan det vara lämpligt att industrin bidrar till finansieringen av projekt på informationsförsörjningens område.

Bland frågor som under utredningens gång diskuterats med industrins företrädare och bedömts angelägna är tillgången till vissa mindre vanliga, för industrin värdefulla tidskrifter och publikationer, uppbyggnad inom landet av några från beredskaps- eller konkurrenssynpunkt särskilt viktiga referensdatabaser samt uppbyggnaden av intressanta faktadatabaser. Vissa faktadatabaser kan erfordras även utanför det vetenskapliga och tekniska fältet. Vidare har från industrins sida betonats behovet av medel för genomförande av kartläggningar och analyser av industrins informationsbehov i olika avseenden. Dessa frågor bör bli föremål för delegationens intresse.

Statens industriverk har till SINFDOK-utredningen lämnat rapporten Informationstjänster till industrin (SIND PM 1976:1). Där framhålls särskilt de små och medelstora företagens behov av stöd då det gäller att utnyttja det internationella utbudet av teknisk och vetenskaplig information. SINFDOK-utredningen delar uppfattningen att särskilda åtgärder krävs på detta

område. Medan de stora industriföretagen som regel har en väl utbyggd biblioteks- och dokumentationstjänst och effektivt kan utnyttja moderna tekniska hjälpmedel krävs för de mindre företagen som vanligtvis inte har tillgång till egna sådana resurser hjälp med insamling och "översättning" av det tillgängliga materialet. Denna översättning avser såväl överföring till svenska av utländsk text som en bearbetning av den vetenskapliga och tekniska informationen så att den direkt kan tillämpas på företagets aktuella problem.

Industriverket behandlar fortlöpande frågor om förbättring av industrins informationsförsörjning bl. a. genom företagareföreningarna. SINFDOK-utredningen har lämnat vissa förslag om försöksverksamhet i en skrivelse till industridepartementet (bilaga 4).

15.3 Patentinformation

SINFDOK-utredningen skall enligt sina direktiv bl. a. beakta de problem som gäller utnyttjandet av patent- och registreringsverkets tekniska information. Frågan behandlas av statens industriverk i dess delrapport till utredningen. I rapporten lämnar industriverket en beskrivning av patentverkets utrednings- och rådgivningsverksamhet.

Industriverket bedömer det angeläget att den kvalificerade tekniska fackkunskap som finns tillgänglig vid patentverket i ökad utsträckning kan komma industrin till godo utan att detta behöver ha samband med en specifik patentansökan. I rapporten lämnas en redogörelse för patentverkets uppdragsverksamhet och biblioteksservice mot bakgrund av verkets långtidsplan för perioden 1975–1985. Industriverket anser att de båda verksamhetsgrenarna bör byggas ut så att patentverket på ett bättre sätt kan förmedla teknisk information till industrin, främst mindre och medelstora företag, samt till allmänheten.

SINFDOK-utredningen, som haft överläggningar med patentverket, delar industriverkets uppfattning att den tekniska fackkunskap som står till patentverkets förfogande i ökad utsträckning bör nyttiggöras inom industrin. Utredningen stöder sin uppfattning bl. a. på de uppgifter som inhämtats vid studiebesök i ett flertal länder. Några länder, däribland Frankrike och Japan, har vidtagit omfattande åtgärder för ett effektivare utnyttjande av patentinformationen. Det bör erinras om att även styrelsen för teknisk utveckling (STU) svarar för viss patentservice. STU ger allmänna råd och upplysningar i frågor som rör uppfinningars utveckling, patentsökning och försäljning samt informerar om lagar och avtal avseende arbetstagares uppfinningar och förslag. En genom STU utförd förhandsgranskning syftar till att ge uppfinnaren en uppfattning om uppfinningsidén är ny och huruvida den har utsikter att leda till en produkt eller metod som från teknisk och ekonomisk synpunkt kan konkurrera med vad som finns i marknaden.

I augusti 1977 har patentverket sänt ut en promemoria Teknisk information på patentområdet på omfattande remiss. Patentverket redovisar i promemorian ett förslag till utveckling och effektivering av informationsservicen till förmån för uppfinnare, forskare och företag.

SINFDOK-utredningen har haft möjlighet att ta del av promemorian och

finner bl. a. den redan påbörjade förstärkningen av verkets biblioteksservice värdefull. Patentverken i flera länder undersöker nu möjligheterna att underlätta för industrin och andra intressenter att utnyttja den tekniska information som finns att hämta i patentlitteraturen. Som framgår av promemorian kan utvecklingen sägas avvika från den tradition som det svenska patentverket hittills upprätthållit, vilken i stor utsträckning avskärmat den tekniska expertisen inom verket från en mera direkt kontakt med uppfinnare, forskare och näringsliv. Utredningen vill för sin del tillstyrka att patentverket får utvidga sin konsultinriktade service i stort sett efter de linjer som anges i promemorian. Stor uppmärksamhet bör i detta sammanhang, som patentverket förutsatt, ägnas åt att utforma systemet så att inte förtroendet för patentverkets myndighetsutövning rubbas.

Utredningen finner det angeläget att den delegation för vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning som tidigare föreslagits upprätthåller kontakter med patentverket i frågor av gemensamt intresse, t. ex. utformningen av olika söksystem.

15.4 Tekniska nomenklaturcentralen

Verksamheten vid Tekniska nomenklaturcentralen TNC finns beskriven i avsnitt 4.14. TNC:s uppgift är enligt stadgarna att åstadkomma en för svenska förhållanden lämpad teknisk nomenklatur, varmed förstås "allt som rör teknikens språkliga uttrycksmedel samt dessas innebörd". Arbetet omfattar därvid "tekniken jämte dess grund- och gränsvetenskaper". De statsmedel som TNC nu erhåller lämnas huvudsakligen av SINFDOK.

En entydig och för svenska språket anpassad nomenklatur är av betydelse för att skapa stadga och pregnans i det tekniska och vetenskapliga publikationsarbetet. Dagens starka inflöde av utländska, internationellt använda termer och uttryck gör uppgiften särskilt angelägen även utanför det vetenskapliga och tekniska fältet. Nomenklaturarbetet får därvid betydelse även i samband med klassifikationsfrågor och referensservice. Utredningarna har därför anfört att en särskild nämnd för terminologi, klassifikation och andra språkfrågor vore naturlig inom delegationen. Denna nämnd skulle eftersträva samarbete med den arbetsgrupp på området som etablerats av Svenska Akademiens ordboksredaktion, Svenska språknämnden, Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS) och TNC. SIS har för många av sina standarder ett behov av väl definierade termer. Det samarbete som nu äger rum mellan TNC och SIS och dess fackorgan bör därför ägnas särskild uppmärksamhet.

Delegationen bör från SINFDOK överta ansvaret för det ekonomiska stöd som utgår till TNC. En uppgift som under utredningens gång har aktualiserats från olika håll är fortsatt utbyggnad av faktadatabasen TERMDOK, som visat sig fungera väl och fylla ett påtagligt behov.

Organiserat nomenklaturarbete har först tagits upp inom det tekniska fältet och därtill hörande vetenskapsområden. På senare tid har frågan aktualiserats även inom andra fält, bl. a. det medicinska. Sannolikt kommer ytterligare önskemål i framtiden att uppstå. Det är i detta sammanhang

angeläget att de erfarenheter som vunnits under TNC:s mångåriga verksamhet kan komma andra intressenter tillgodo.

TNC har utarbetat ett förslag till flerårsplan för verksamheten som skulle innebära att omslutningen under en sjuårsperiod ökade från ca 1,4 milj. kr/år till ca 4,7 milj. kr/år i 1977 års penningvärde. Enligt TNC:s förslag kulle statens bidrag till verksamheten tredubblas för att vid periodens slut uppgå till ca 2,6 milj. kr/år.

SINFDOK-utredningen föreslår att TNC mot bakgrund av en genomarbetad och av delegationen i princip godkänd flerårsplan årligen hos delegationen ansöker om erforderliga medel. Flerårsplanen liksom framställningarna om bidrag till TNC:s verksamhet bör behandlas av de tilltänkta nämnderna för terminologi och klassifikation resp. industrifrågor.

15.5 Drift, underhåll och utveckling av programvara

Programvara för datorbaserad informationssökning har utvecklats eller på annat sätt anskaffats för användning inom informationsförsörjningen av olika statliga myndigheter. SINFDOK har låtit utveckla programsystemet EPOS/VIRA (med kompletterande moduler) som bl. a. används vid tekniska högskolans bibliotek (KTHB) samt finansierar den ännu inte avslutade utvecklingen av informationssökningssystemet 3RIP. Sistnämnda projekt avser SINFDOK låta utvärdera under hösten 1977. FOA har utvecklat programsystemet CORSAIR. Statskontoret har genom avtal med Unesco (tidigare ILO) nyttjanderätten till ISIS som vidareutvecklats tillsammans med andra svenska myndigheter. Medicinska informationscentralen MIC har genom avtal med National Library of Medicine i USA (NLM) tillgång till MEDLARS II (varav ELHILL III är en del). DAFA förfogar över systemen IMDOC och STAIRS, vilka anskaffats på kommersiell basis från respektive tillverkare. Utöver de uppräknade systemen finns även andra generella system tillgängliga vid statliga datacentraler. Ett exempel är System 1022 vid Stockholms datamaskincentral (QZ), vilket bl. a. används av STU för projektregistrering.

Merparten av tillämpningarna i form av datorbaserad informationssökning är förlagd till QZ. Detta gäller t. ex. utnyttjandet av EPOS/VIRA, MEDLARS II, CORSAIR samt ISIS. Även utvecklingen av 3RIP pågår vid QZ. Således finns en stark koncentration till denna datacentral, som har anslutning till det gemensamma nordiska datanätet SCANNET och därigenom kan ge terminalbaserad service över hela Norden.

Vid flera andra statliga datacentraler finns tillämpningar i form av informationssökningssystem som kan hänföras till informationsförsörjningen. Det är dock främst de system som är i drift vid QZ som har ett direkt intresse för SINFDOK-utredningen. Finansieringen av systemens utveckling har helt eller delvis skett med statliga medel. Ansvaret för såväl drift och underhåll som utveckling av systemen åvilar statliga myndigheter. Systemen är därigenom generellt tillgängliga för statsförvaltningen.

För EPOS/VIRA är driften förlagd till QZ, medan underhåll och utveckling sker genom tekniska högskolans bibliotek. För CORSAIR är ansvaret

för drift samt visst underhåll och utveckling lagt på nämnda datacentral. Huvudansvaret för systemet åvilar dock FOA. För ISIS är driften förlagd till QZ som även svarar för underhåll. Utvecklingsansvaret ligger emellertid hos statskontoret i samverkan med myndigheter som är användare av systemet genom samarbetsgruppen för ISIS-användare vid QZ (SIQ). Utvecklingsarbete på systemet utförs delvis vid QZ. För MEDLARS II är driften förlagd till QZ, medan underhålls- och utvecklingsansvaret åvilar MIC. Enligt uppgift är avsikten att datamaskincentralen (QZ) på sikt skall få ett större ansvar även för detta system.

3RIP slutligen är fortfarande i ett försöksstadium och det framtida ansvaret för användning av systemet är ännu inte avgjort.

SINFDOK-utredningen anser det önskvärt att delegationen i framtiden får en aktiv roll vid utvärdering, utnyttjande och utveckling av de aktuella systemen vid QZ. Ansvaret för drift och löpande underhåll bör i huvudsak kunna fördelas som för närvarande. Delegationen bör ges uppgiften att följa utvecklingen inom problemområdet och förmedla användarnas behov samt mot bakgrund därav framföra krav till de systemansvariga. Delegationen bör vidare kunna stödja utvecklingsprojekt ekonomiskt. I delegationen och dess kansli bör sådan kunskap finnas om dessa och andra likartade system att man kan anvisa hur och när ett visst system är lämpligt att använda. Därutöver bör delegationen kunna biträda användare med teknikstöd i form av anvisningar vid initiering av nya tillämpningar.

När det gäller utvecklingsansvaret är det enligt utredningens mening en fördel om delegationen kan nå en sådan överenskommelse med respektive ansvarigt organ att man i samråd beslutar om sådan utveckling som är av generellt intresse för informationsförsörjningen.

För en väl fungerande verksamhet är det angeläget att samarbete etableras mellan delegationen och QZ men även med andra berörda datacentraler. Delegationen och datacentralerna bör överväga om särskilda former krävs för samarbetet, t. ex. i form av regelbundna gemensamma möten vid vilka utvecklingsplaner m. m. kan diskuteras. Det kan också enligt utredningens mening ibland vara ändamålsenligt att delegationen ställer vissa ekonomiska eller personella resurser till datacentralernas förfogande för samordnings- och utvecklingsprojekt samt teknikstöd.

Delegationen bör slutligen hålla en så bred bevakning av utvecklingen att låsningar till föråldrad eller oekonomisk teknik kan undvikas. Detta skall bl. a. ske genom att delegationen löpande bevakar och utvärderar de produkter som finns på marknaden samt tar initiativ till utvecklingsprojekt.

15.6 Faktadatabaser

I det föregående har diskuterats framväxten av så kallade faktadatabaser, dvs. databaser som innehåller mätvärden, material- och produktinformation samt ekonomiska uppgifter i en sådan form att de direkt är användbara för den som söker information. Faktadatabaser skiljer sig från traditionella referensdatabaser genom att de senare oftast kräver att grunddokumenten

anskaffas för att informationen skall bli användbar. I vissa fall förekommer även kombinationer av de båda databastyperna, dvs. fakta finns tillsammans med källhänvisningar i samma databas. En del av faktadatabaserna är kompletterade med dataprogram som möjliggör för användaren att göra beräkningar.

Uppbyggnaden av faktadatabaser kan i vissa fall innebära problem när det gäller att belägga relevans och giltighet hos de data som erhålls. Committee on Data for Science and Technology (CODATA) inom International Council of Scientific Unions (ICSU) söker därför att på ett internationellt plan stimulera insamling och utvärdering av data bl. a. i form av faktadatabaser med s. k. kritiskt evaluerade data. I första hand har det skett inom fysik och kemi, men på senare tid har även ingenjörsvetenskaper samt biologi och geologi kommit att omfattas. CODATA har nyligen föreslagit Unesco att etablera en internationell referenscentral, World Data Referral Centre (WDRC), som skall underlätta sökandet i första hand efter numeriska data inom teknik och naturvetenskap. På flera håll växer centra för informationsanalys (Information Analysis Centre) upp, avsedda att inom olika ämnesområden svara för framtagandet av kritiskt evaluerade data eller analyserad och värderad information om produkter, förfaranden, processer m. m.

Verksamheten inom CODATA bedrevs med stöd från SINFDOK tills den fått förankring inom den svenska CODATA-kommittén vid Vetenskapsakademien (KVA). Dess arbete har i första hand gått ut på att kartlägga olika databasverksamheter i vårt land utanför de konventionella fysik- och kemiområdena, såsom geo- och biovetenskaperna. Kommittén har som framgått av avsnitt 4.8.6 även översatt en CODATA-publikation för att förbättra redovisningen av experimentella mätningar, Vägledning för presentation av numeriska data från experiment i källtidskrifter (1975).

Bland svensk service inom området kan nämnas de databaser inom kristallografi och masspektrografi som finns i drift vid Medicindata i Göteborg, och som kan nås via SCANNET. Även vissa av databaserna inom miljövårdens informationssystem (MI) kan karaktäriseras som faktadatabaser, liksom TNC:s system TERMDOK. I Sverige är vidare vissa faktadatabaser tillgängliga via de amerikanska företagen Systems Development Corp., Lockheed Information System och General Electric Co. (se avsnitt 4.5.3).

SINFDOK har i olika sammanhang sökt initiera verksamhet inom området faktadatabaser. Detta har emellertid ännu så länge endast givit begränsade resultat. Bl. a. inleddes 1972 en studie av möjligheterna att skapa en databas med produktinformation inom området "småmotorer och pumpar". Efter inledande undersökningar visade det sig emellertid att behoven var större inom järn- och stålområdet. Detta ledde till att SINFDOK och NORDFORSK gemensamt år 1974 inledde motsvarande studie inom det senare området. Studien har avslutats i juni 1977. Under hösten 1977 kan denna studie väntas leda till beslut om ett eventuellt försöksprojekt för att utröna de praktiska förutsättningarna mera i detalj. NORDFORSK väntas inom den närmaste framtiden även i övrigt ta upp frågor om faktadatabaser.

Ur SINFDOK-utredningens synvinkel är det angeläget att betona att delegationen med uppmärksamhet bör följa utvecklingen inom faktadatabasområdet, såväl internationellt som inom landet. Ur nationell synvinkel är det av intresse att söka utröna inom vilka områden det finns behov av uppbyggnad av nya databaser eller anslutning till existerande databaser utomlands. Med tanke på att området är relativt nytt kan det finnas utrymme för svenska insatser av stort bytesvärde internationellt.

En annan väsentlig fråga är att utröna de krav på programvara som ställs av faktadatabaser. I vissa avseenden kan dessa väntas vara desamma som när det gäller hantering av referensinformation, medan i andra avseenden, t. ex. beräkningskapacitet och presentationsformer, kraven är större. Det bör bli en uppgift för delegationen att inventera och utvärdera befintlig programvara inom och utom landet med tonvikt på användning för faktainformation. Värderingen bör sikta till att kunna ge användarna upplysning om vilken programvara som är tillgänglig och i vilka situationer den är användbara samt eventuellt tjäna som underlag för beslut om viss kompletterande systemutveckling när det gäller de produkter som används för den svenska informationsförsörjningen i övrigt.

15.7 Utbildning och stipendiatverksamhet

15.7.1 *Utbildning*

Tidigare i betänkandet (avsnitt 8.8) har givits en bild av utvecklingen inom informationsförsörjningen. I samband därmed har vikten av utbildningsinsatser för att möta denna utveckling betonats. Utbildningen berör såväl specialistpersonal som användare, och det finns särskild anledning att uppmärksamma behoven hos nytillkommande grupper. Det är angeläget att delegationen fortlöpande följer utvecklingen på utbildningsområdet och vid behov initierar ny verksamhet samt söker påverka redan existerande utbildningsformer.

SINFDOK-utredningen har velat uppmärksamma utbildningsbehoven särskilt och finner det angeläget att fort- och vidareutbildning av personal vid informationscentraler och bibliotek på alla nivåer byggs ut och anpassas till de nya förutsättningar som beskrivits i det föregående. Tillfälle måste ges åt all personal att bredda och fördjupa sina kunskaper. Stor vikt måste läggas vid att personalen får tillfälle att vinna insikt i vilka möjligheter och begränsningar den moderna tekniken ger. Detta gäller inte minst specialistpersonal inom informationsförsörjningsområdet. Det är annars svårt att få till stånd ett nödvändigt samarbete mellan tekniker och övrig personal vid bibliotek och informationscentraler.

Utbildningen av dokumentalister och litteraturingenjörer är synnerligen viktig. Denna personal skall, utgående från speciella ämneskunskaper, kunna genomföra informationssökningar i både tryckta och datorläsbara bibliografier samt tillhandahålla referenser. Individuella önskemål från användarna ställer nya krav på personalen inom informationsförsörjningen. Användarna kommer i framtiden sannolikt att behöva utföra en allt större del av informationssökningen. Detta kan endast uppnås genom en bred satsning på utbildning av användare, bl. a. genom att grundutbildning inom

olika ämnesområden kompletteras med utbildning i informationsförsörjning. Även om det under överskådlig framtid kommer att vara specialistpersonalen som utför huvuddelen av informationsarbetet är det väsentligt att användarna bereds möjligheter att själva lära sig hantera informationssökningssystem och andra tekniska hjälpmedel som medger en decentraliserad service. Omfattningen av informationsutbudet och den med nödvändighet splittrade bilden av informationsförsörjningen gör att även användaren måste utbildas för att kunna hitta rätt i den mångfald av service som erbjuds. Användarutbildning förekommer visserligen på många håll, men denna uppfyller endast i enstaka fall kraven på överblick och helhetssyn. Det är sålunda inte tillräckligt att ge användaren utbildning på enskilda informationstjänster.

Vidareutbildning av bibliotekspersonal förekommer endast i begränsad utsträckning i Sverige. Särskilt är utbildningen av dokumentalister och litteraturingenjörer dåligt tillgodosedd. Man bör dock hålla i minnet att betydande utbildningsinsatser görs av fristående organ, i några fall med statligt stöd. Tekniska litteratursällskapets kursverksamhet har t. ex. erhållit bidrag av SINFDOK och sällskapet har gjort betydande insatser för utbildningen av personal, särskilt vid förvaltnings- och företagsbibliotek.

Åtskilliga problem kommer emellertid att kvarstå. Utbildningen på området måste anpassas till den snabba utvecklingen inom informationsförsörjningen och behöver därför ses över med jämna mellanrum.

Mot bakgrund av den betydelse utbildningsfrågorna har föreslås att delegationen och den tilltänkta nämnden för ubildningsfrågor som en inledande åtgärd inventerar tillgänglig utbildning inom informationsförsörjningen och utreder behovet av olika typer av utbildning för de kategorier som berörs. Stor vikt bör därvid läggas vid att kartlägga behoven av utbildningsinsatser för olika användarkategorier, särskilt de som riskerar att bli eftersatta.

15.7.2 *Stipendiatverksamhet*

I syfte att höja den allmänna kompetensen inom informationsförsörjningens område, att följa utvecklingen inom området samt att bedriva egen avancerad systemutveckling tillämpar SINFDOK ett system med stipendier (se avsnitt 4.11.6). Härigenom vill man bidraga till att specialister utbildas, ofta i anlutning till utvecklingsprojekt. Dessa specialister skall sedan på olika håll i samhället kunna ge sitt bidrag till utvecklingen inom informationsförsörjningen. Dessa insatser har inneburit ett icke ringa resurstillskott och en höjning av kompetensen särskilt i fråga om den datorbaserade informationssökningen. Numera finns personal med sådan kompetens vid informationscentraler, bibliotek, datacentraler och myndigheter inom de områden SINFDOK lagt vikt vid. SINFDOK-utredningen anser likväl att möjligheterna till stipendiatverksamhet bör finnas kvar. Visserligen kan forskarutbildningen i ämnen som informationsbehandling, informatik m. fl. med tiden komma att fylla allt större del av informationsförsörjningens behov. Området är emellertid vidsträckt, befinner sig i snabb utveckling och konkreta krav ställs på utbildningsinsatser inriktade på service till användaren. Det är därför inte troligt att man inom en nära framtid kan bygga upp och underhålla en kompetens på området endast genom for-

skarutbildningen och kurser vid landets universitets- och högskoleinstitutioner. Stipendier bör även, enligt utredningens mening, kunna utgå för mindre avancerade former av specialistutbildning med teknisk inriktning.

Bilaga 1 Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommitténs direktiv

Utdrag ur statsrådsprotokoll den 29 maj 1975

Chefen för utbildningsdepartementet statsrådet Zachrisson anmäler frågan, *utredning rörande ett centralt biblioteksorgan m. m.* och anför:

Riksdagen har fattat beslut med anledning av regeringens proposition om reformering av högskoleutbildningen m. m. (prop. 1975:9, UbU 1975:17, rskr 1975:179). I propositionen behandlas de vetenskapliga bibliotekens organisation (s. 543–546).

De vetenskapliga biblioteken möter ett allt större utbud av vetenskaplig information. Enligt tillgängliga uppgifter har den samlade mängden av vetenskaplig-teknisk information fördubblats under det senaste årtiondet. Denna utveckling har medfört att ett lokalt forskningsbibliotek endast kan förvärva ett begränsat urval av nyutkommen vetenskaplig litteratur. Om den viktigaste informationen inom vetenskap och teknik över huvud taget skall kunna skaffas till vårt land, krävs en specialisering och samordning mellan biblioteken.

Det senaste årtiondets utveckling har också kännetecknats av att tekniska hjälpmedel, såsom automatisk databehandling (ADB), telekommunikation, mera utvecklade kopieringsmetoder etc., har tagits i anspråk i allt större utsträckning. Den nya tekniken har bl. a. underlättat möjligheterna att få tillgång till det internationella informationsutbudet inom vetenskap och teknik. En förutsättning för att förbättra de möjligheter till informationsutbyte som den nya tekniken erbjuder är dock att de skilda länderna samordnar sina informationssystem. Jag vill i sammanhanget erinra om Unescos och Europarådets strävanden på detta område under senare år.

Det är av väsentlig betydelse att de vetenskapliga bibliotekens organisation anpassas till denna snabba utveckling. Statskontoret, som på Kungl. Maj:ts uppdrag har utrett hithörande frågor, har med skrivelse den 29 november 1973 lagt fram en rapport benämnd De vetenskapliga biblioteken – Organisation och administration (stencil). I rapporten föreslås bl. a. att ett särskilt ledningsorgan inrättas för vissa gemensamma biblioteksfunktioner såsom planering och samordning av de vetenskapliga bibliotekens verksamhet, frågor avseende bibliografisk information och dokumentation samt driften av det datorbaserade informationssystemet LIBRIS. I rapporten diskuteras möjligheter att organisera detta organ. Den enklaste lösningen synes enligt statskontoret vara att ombilda forskningsbiblioteksrådet. Andra möjligheter är att knyta en nämnd till det av 1968 års utbild-

ningsutredning (U 68) föreslagna universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) eller att inrätta en särskild myndighet med egen styrelse. Den senare lösningen aktualiserar enligt statskontoret frågan om bl. a. den framtida organisationen för de uppgifter som f. n. fullgörs av statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK).

Vid min anmälan av frågor om de vetenskapliga bibliotekens organisation i prop. 1975: 9 (s. 545) framhöll jag, att jag fann det väl motiverat med ett centralt ledningsorgan för gemensamma biblioteksfunktioner på detta område och att ett sådant organ borde bygga på den kärna av nationella biblioteksuppgifter som f. n. fullgörs av kungl. biblioteket och forskningsbiblioteksrådet. Även ansvaret för drift m. m. av det datorbaserade informationssystemet LIBRIS borde, framhöll jag, föras över från statskontoret till ett sådant ledningsorgan liksom visst ansvar för den verksamhet som – ofta med internationell anknytning – byggts upp vid universitet och högskolor med stöd av bl. a. bidrag från SINFDOK. Jag betonade att ett ledningsorgan av här antytt slag även skulle kunna skapa förutsättningar för en utbyggd samverkan mellan forskningsbibliotek och folkbibliotek.

Frågan om ett centralt biblioteksorgan av här berört slag bör nu, i enlighet med vad jag anförde i propositionen, utredas av särskilda sakkunniga.

De sakkunniga bör utarbeta förslag om ett centralt organ för sådana gemensamma funktioner inom biblioteksverksamheten som aktualiserats i statskontorets rapport. Av de i rapporten nämnda gemensamma funktionerna fullgörs f. n. huvuddelen av kungl. biblioteket och forskningsbiblioteksrådet. Vissa funktioner, framför allt driften av LIBRIS, har ännu inte fått en slutgiltig organisatorisk förankring. Som har framhållits i en av forskningsbiblioteksrådet i maj 1975 till utbildningsdepartementet ingiven lägesrapport över det svenska informations- och biblioteksområdet föreligger ytterligare en rad uppgifter som är av den arten att de bör hänföras till ett centralt biblioteksorgan.

De sakkunniga bör inventera vilka ytterligare arbetsuppgifter som bör åligga ett dylikt centralt biblioteksorgan. De bör utgå från att universitets- och högskoleämbetet (UHÄ) skall ha i vart fall det ansvar för anslagsframställningar m. m. i fråga om de vetenskapliga biblioteken som f. n. åvilar universitetskanslersämbetet (jfr prop. 1975: 9 s. 545) och att styrelsen för jordbrukets högskolor och statens veterinärmedicinska anstalt skall ha motsvarande ansvar i fråga om biblioteken vid nämnda högskolor. De sakkunniga bör i fråga om samordningen mellan det centrala biblioteksorganet och UHÄ samråda med den centrala organisationskommittén för högskolereformen.

De sakkunniga bör särskilt uppmärksamma de gränsdragningsproblem som kan uppkomma vid fördelningen av uppgifter mellan ett centralt biblioteksorgan av här berört slag och nuvarande kungl. biblioteket. Det sistnämndas uppgifter avseende biblioteksservice till utbildning och forskning bör, som jag anförde i prop. 1975: 9 (s. 45), så långt möjligt inordnas i biblioteksorganisationen för högskolan i Stockholm. I dessa frågor bör de sakkunniga samråda med organisationskommittén för Stockholms högskoleregion.

De sakkunniga bör utarbeta förslag till hur sådana arbetsuppgifter, främst av kulturbevarande karaktär, vid kungl. biblioteket, vilka inte på ett

naturligt sätt kan inordnas vare sig i den lokala biblioteksorganisationen i Stockholm eller i ett centralt biblioteksorgan, skall organiseras.

De sakkunniga bör samråda med statskontoret samt med den utredning av verksamheten inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation som chefen för industridepartementet inom kort kommer att föreslå regeringen.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet

att tillkalla högst sju sakkunniga för utredning rörande ett centralt biblioteksorgan m. m.,

att utse en av de sakkunniga att vara ordförande,

att besluta om experter, sekreterare och annat arbetsbiträde åt de sakkunniga.

Vidare hemställer jag att regeringen föreskriver

att de sakkunniga får samråda med myndigheter samt begära uppgifter och yttranden från dem,

att ersättning till sakkunnig, expert och sekreterare skall utgå i form av dagarvode enligt kommittékungörelse (1946: 394), om ej annat föreskrivs,

att kostnaderna för utredningen skall betalas från åttonde huvudtitelns kommittéanslag.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

Bilaga 2 SINFDOK-utredningens direktiv

Utdrag ur statsrådsprotokoll den 26 juni 1975

T. f. chefen för industridepartementet statsrådet Norling anmäler frågan, *utredning om organisation av verksamheten inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation* och anför:

Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK) inrättades den 1 juli 1968 som ett självständigt organ administrativt knutet till styrelsen för teknisk utveckling (STU), som samtidigt inrättades (prop. 1968: 68, SU 1968: 131, rskr 1968: 304). SINFDOK är ett centralt organ för vetenskaplig och teknisk information och dokumentation och har till uppgift bl. a. att samordna resurserna inom området för vetenskaplig och teknisk information och dokumentation, ta initiativ och främja forsknings- och utvecklingsarbete, svara för den långsiktiga planeringen samt fungera som nationellt och internationellt kontaktcentrum. De operativa funktionerna, dvs. driften av informations- och dokumentationssystem, handhas av vederbörande fackorgan.

SINFDOK har sedan starten bedrivit en verksamhet med betydande bredd. Omslutningen, som hela tiden ökat, uppgick budgetåret 1974/75 till ca 5,7 milj. kr. Verksamheten finansieras över anslaget Styrelsen för teknisk utveckling: Teknisk forskning och utveckling. Programmässigt ingår SINFDOK:s verksamhet i STU:s delprogram Informations- och dokumentationsverksamhet tillsammans med STU:s egen motsvarande verksamhet. SINFDOK:s personaladministration och medelsförvaltning sköts av STU.

I sin anslagsframställning för budgetåret 1975/76 lade SINFDOK fram en femårsplan för sin verksamhet. Som övergripande mål för verksamheten angavs därvid att SINFDOK skulle bidraga till ett effektivt utnyttjande av den samlade kunskapen inom vetenskap och teknik. SINFDOK har hittills främst satsat på utveckling av effektivare system för lagring och sökning av datorbaserad information. Tyngdpunkten för det utvecklingsarbete som stöds av SINFDOK väntas nu komma att förskjutas till system med decentraliserade datorterminaler och kommunikation via telefonnätet mellan dessa och de centrala datorer i vilka informationen har lagrats.

En betydande andel av SINFDOK:s utgifter avser operativ verksamhet vid informationscentraler, främst vid tekniska högskolans i Stockholm bibliotek och karolinska institutets biomedicinska dokumentationscentral. Denna verksamhet finansieras till en del med användaravgifter. SINF-

DOK har i de två senaste årens anslagsframställningar framhållit att utgifterna för informationscentralerna innebär en minskad handlingsfrihet för SINFDOK och en snedbelastning i budgeten till förfång för det mera renodlade utvecklingsstödet.

Institutionella förändringar har ägt rum eller planeras inom områden av väsentlig betydelse för SINFDOK:s verksamhet. Statens industriverk har inrättats som sammanhållande organ för mot industrin inriktade statliga stöd- och serviceåtgärder. Den översyn av STU, forskningsråden och de vetenskapliga bibliotekens organisation m. m. som har genomförts eller genomförs av skilda utredningar kan komma att påverka SINFDOK:s verksamhet. Detta påkallar en översyn av förutsättningarna för SINFDOK:s insatser och roll utöver den anpassning SINFDOK självt har gjort och kan komma att göra.

Den verksamhetsform som valdes för SINFDOK vid starten år 1968 hade provisorisk karaktär och det förutsattes att en utvärdering skulle ske efter någon tid. Det bör nu efter sju års verksamhet vara möjligt att göra en samlad bedömning av uppnådda resultat. Inriktning, ambitionsgrad och omfattning hos den nu planerade verksamheten ökar behovet av en sådan prövning.

Jag vill vidare peka på den tekniska utveckling som har ägt rum inom dataområdet. Tekniken att hantera datorbaserad information har utvecklats mycket snabbt under SINFDOK:s verksamhetstid. Vissa av de organ som har behov av att utnyttja sådan teknik för sin informations- och dokumentationsverksamhet har i dag bättre möjligheter att själva bedöma olika tekniska lösningar än då SINFDOK inrättades. Detta förhållande kan påverka förutsättningarna och motiven för SINFDOK:s insatser.

Som jag har nämnt redan i prop. 1975:1 (bil. 15 s. 143) anser jag att frågan om SINFDOK:s uppgifter och verksamhet bör utredas. Jag förordar att en sakkunnig tillkallas med uppgift att klarlägga vilka förutsättningar som föreligger för SINFDOK:s verksamhet och vilka verksamhetsformer som i dagens läge är ändamålsenliga inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation. I anslutning härtill vill jag anföra följande.

För ett industriland som Sverige, som svarar för endast en liten del av världens totala forsknings- och utvecklingsarbete, har utnyttjandet av tillgänglig kunskap särskild betydelse. En hög ambitionsnivå är därför önskvärd vad gäller utvecklingen av de speciella metoder och system som hänför sig till den vetenskapliga och tekniska informationsbehandlingen.

Det avgörande skälet för att ha ett särskilt organ för teknisk och vetenskaplig information och dokumentation är att organet i fråga utför uppgifter som inte annars skulle bli utförda. Den sakkunnige bör undersöka om STU, forskningsråden, statskontoret, försvarets forskningsanstalt, de vetenskapliga biblioteken och industriverket i utövandet av sina normala funktioner kan täcka delar av SINFDOK:s nuvarande insatsområde. Den sakkunnige bör på grundval av en analys av mål, medel och rollfördelning för dessa organ inom det aktuella området identifiera eventuellt återstående behov av insatser för att stödja utveckingen inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation.

Då det gäller mot industrin inriktad informations- och dokumentations-

verksamhet bör den sakkunnige kunna anlita industriverket för en delutredning som kan ligga till grund för den sakkunniges vidare analys. Härvid bör beaktas även de problem som gäller utnyttjandet av patent- och registreringsverkets tekniska information. Delutredningen bör syfta till att bestämma dels lämplig utformning av och ambitionsgrad för insatserna, dels i vilken utsträckning industriverket kan genomföra insatserna i fråga. Motsvarande gäller STU i fråga om stöd till teknisk utveckling och forskning och statskontoret då det gäller system- och datasamordningsfrågor i anslutning till datorbaserade informations- och dokumentationssystem.

De verksamheter som SINFDOK finansierar vid informationscentralerna vid tekniska högskolans i Stockholm bibliotek och karolinska institutets biomedicinska dokumentationscentral har i dag nått en sådan mognad att de kan ses som ett normalt inslag i berörda läroanstalters verksamhet. De bör därför kunna finansieras och administreras i enlighet därmed. Chefen för utbildningsdepartementet har den 29 maj 1975 fått bemyndigande att tillkalla en utredning med uppdrag bl. a. att utarbeta förslag om ett centralt organ för vissa gemensamma biblioteksfunktioner (jfr prop. 1975: 9 s. 545). Den sakkunnige bör i samråd med denna utredning överväga hur den operativa verksamheten vid tekniska högskolans bibliotek och biomedicinska dokumentationscentralen bör inordnas i organisationen för den vetenskapliga biblioteksverksamheten i övrigt.

Den sakkunnige bör särskilt beakta de krav det internationella samarbetet inom området ställer och SINFDOK:s nuvarande funktioner då det gäller informations- och dokumentationsarbetet inom olika internationella organisationer och i Norden.

Tekniska nomenklaturcentralen får i dag statliga bidrag genom SINFDOK. Den sakkunnige bör i utredningsarbetet innefatta frågan om planering, samordning och finansiering av verksamhet inom området vetenskaplig och teknisk nomenklatur och terminologi.

Om den sakkunnige finner övervägande skäl tala för att det även i framtiden behövs ett särskilt organ för statliga insatser inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation, bör en översyn göras av SINFDOK:s uppgifter, verksamhetsformer, organisation och finansering. Finner den sakkunnige däremot att tillräckliga skäl saknas för att ha ett särskilt organ bör förslag utarbetas till hur SINFDOK:s samtliga nuvarande uppgifter skall fördelas på befintliga eller nya organ. Samråd bör i båda fallen ske med STU-utredningen (I 1974: 06), forskningsrådsutredningen (U 1974: 02) och forskningsavgiftskommittén (I 1974: 01) samt med den tidigare nämnda utredningen om ett centralt biblioteksorgan.

Den sakkunnige bör vara oförhindrad att ta upp de övriga frågor som kan aktualiseras i samband med utredningsarbetet.

Om den sakkunnige finner det lämpligt bör utredningsarbetet kunna bedrivas etappvis på så sätt att de två nämnda alternativen i organisationsfrågan redovisas i en promemoria. Denna bör kunna remissbehandlas varefter den sakkunnige kan utarbeta sitt förslag.

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för industridepartementet

att tillkalla en sakkunnig med uppdrag att utreda frågor rörande organisation av verksamheten inom området teknisk och vetenskaplig informa-

tion och dokumentation,

att besluta om experter, sekreterare och annat arbetsbiträde åt den sakkunnige.

Vidare hemställer jag att regeringen föreskriver

att den sakkunnige får samråda med myndigheter samt begära uppgifter och yttranden från dem,

att ersättning till sakkunnig, experter och sekreterare skall utgå i form av dagarvode enligt kommittékungörelsen (1946: 394) om ej annat föreskrives,

att kostnaderna för utredningen skall betalas från trettonde huvudtitelns kommittéanslag.

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

Bilaga 3 BIDOK:s samrådsskrivelse (1976-03-01) till organisationskommittén för Stockholms högskoleregion

Samråd rörande vissa gränsdragningsproblem mellan universitetet i Stockholm och kungl. biblioteket

Organisationskommittén för Stockholms högskoleregion (H 75 S) har i en rapport som utarbetats inom dess biblioteksgrupp (1976-02-02) föreslagit

– att universitetet i Stockholm fr. o. m. budgetåret 1977/78 får det fulla ansvaret för den vetenskapliga litteraturförsörjningen till den utbildning och forskning som bedrivs vid universitetet,

– att universitetet fr. o. m. budgetåret 1977/78 övertar personalansvaret för den personal som f. n. är placerad vid institutionen Stockholms universitets bibliotek och latinamerika-institutets bibliotek eller kan komma att tilldelas dessa institutioner under budgetåret 1976/77.

Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén (BIDOK) tillstyrker att universitetet i Stockholm fr. o. m. nämnda tidpunkt övertar det fulla ansvaret för sin egen litteraturförsörjning inom utbildning och forskning. I enlighet härmed bör kungl. bibliotekets instruktionsenliga ansvar för bibliotekservice åt universitetet upphöra fr. o. m. budgetåret 1977/78. Kungl. bibliotekets roll som lokalt forskningsbibliotek bör som nu till omfattning och ämnesområde fastställas av regeringen.

I rapporten redovisas därutöver vissa förslag i övrigt, vilkas lösning enligt BIDOK:s mening kräver fortsatta överväganden. Härom får BIDOK anföra följande.

Frågan om överföring av ytterligare ett antal befattningar från kungl. biblioteket till det nya universitetsbiblioteket bör – som H 75 S föreslår – prövas i anslutning till de årliga anslagsframställningarna från kungl. biblioteket och universitetskanslersämbetet (motsv.).

I anslagsframställningarna för budgetåret 1977/78 bör berörda myndigheter – kungl. biblioteket och universitetet i Stockholm – redovisa förslag om antalet biblioteksbefattningar och lämplig fördelning härav på tjänstetyper samt en plan för en successivt genomförd omfördelning mellan kungl. biblioteket och det nya universitetsbiblioteket i Stockholm av den ytterligare bibliotekspersonal som här förordade förändringar i uppgiftsfördelningen motiverar.

Universitetet i Stockholm bör fr. o. m. budgetåret 1977/78 tillföras den medelsförstärkning för bokinköp och bokbindning som här förordade förändringar i uppgiftsfördelningen mellan kungl. biblioteket och universitetet motiverar. Det bör ankomma på de två kommande biblioteksledningar-

na att i lämpliga organisatoriska former gemensamt utforma en inköpspolitik med beaktande av olikheterna i de två bibliotekens huvuduppgifter.

I anslagsframställningarna för budgetåret 1977/78 bör sistnämnda myndigheter på motsvarande sätt som i fråga om personal redovisa det beräknade medelsbehovet för inköp och bindning av utländsk vetenskaplig litteratur till *dels* kungl. biblioteket *dels* det nya universitetsbiblioteket i Stockholm.

De övriga frågor som redovisas i rapporten – bl. a. om eventuella depositioner av större omfång – bör avgöras och genomföras efter överenskommelse mellan de två biblioteken i varje särskilt fall.

Vid den slutliga handläggningen av detta ärende har deltagit ledamöterna Moberg, ordförande, Almefelt, Janson, Nilsson, Pettersson, Tell och Willers.

Bilaga 4 SINFDOK-utredningens skrivelse (1977-06-15) till industridepartementet

Företagareföreningarnas roll vid förmedling av teknisk information till mindre och medelstora företag, m. m.

Regeringen tillsatte år 1975 en utredning om organisation av verksamheten inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation.

Utredningen har antagit namnet SINFDOK-utredningen. Utredningsarbetet bedrivs i nära samarbete med biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén, BIDOK (U 1975:06).

I SINFDOK-utredningen är direktören Harry Brynielsson utredningsman. Han biträds av experterna Börje Holmborn, Hans Håkansson, Christian Lindström och Johan Martin-Löf. Sekreterare i utredningen är departementssekreteraren Nils Berg och avdelningsdirektören Krister Gustavson.

Enligt sina direktiv skall utredningen bl. a. pröva vilka verksamhetsformer som i dagens läge är ändamålsenliga inom området teknisk och vetenskaplig information och dokumentation. Direktiven återges i *bilaga A*.

Då det gäller mot industrin inriktad informations- och dokumentationsverksamhet bör den sakkunnige, enligt direktiven, "kunna anlita industriverket för en delutredning som kan ligga till grund för den sakkunniges vidare analys. Härvid bör beaktas även de problem som gäller utnyttjandet av patent- och registreringsverkets tekniska information. Delutredningen bör syfta till att bestämma dels lämplig utformning av och ambitionsgrad för insatserna, dels i vilken utsträckning industriverket kan genomföra insatserna ifråga."

Statens industriverk har på utredningens begäran genomfört en delutredning, som redovisats i SIND PM 1976:1 "Informationstjänster till industrin", *bilaga B*.

Frågor rörande den mot industrin inriktade informations- och dokumentationsverksamheten kommer att behandlas närmare i utredningens slutbetänkande som avlämnas under hösten 1977. Som exempel på problem som kommer att beröras i betänkandet kan nämnas verksamheten vid högskolornas informationscentraler, behovet av referenscentraler, förbättrad bok- och tidskriftsförsörjning till industrin, patentinformation, utbildning samt tekniskt nomenklaturarbete.

Med hänsyn till pågående propositionsarbete i anslutning till företagareföreningsutredningens betänkande "Utbyggd regional näringspolitik" (SOU 1977:3) vill dock SINFDOK-utredningen redan nu framföra vissa

synpunkter. Som särskilt skäl kan anföras att man som vägledning till mer permanenta åtgärder bör räkna med viss försöksverksamhet och att vissa medel måste reserveras så att den kan komma igång så tidigt som möjligt. Denna skrivelse upptar således endast sådana frågor som nära hänger samman med företagareföreningarnas verksamhet medan övriga förslag kommer att framläggas i slutbetänkandet.

Då det gäller informationsbehovet hos mindre och medelstor industri gäller att frågor rörande myndighetsföreskrifter, gällande standard, marknads- och behovsutveckling, utbildning, serviceutbud etc. kan vara av minst lika stor betydelse som den tekniska eller vetenskapliga informationen. Den verksamhet som behandlas nedan avser i första hand teknisk information men även information i denna vidare bemärkelse.

Som underlag för nedanstående förslag har bl. a. tjänat SIND PM 1976:1, som kommenteras av experter på information och dokumentation. Vidare vill utredningen hänvisa till erfarenheterna från det hittillsvarande arbetet vid statens råd för vetenskaplig information och dokumentation (SINFDOK), kontakter med intressenter i Sverige företrädda i en rådgivande industrigrupp, synpunkter inhämtade på motsvarande verksamhet i några andra länder, bl. a. Danmark, Norge, Canada, Frankrike och Storbritannien samt pågående utredningsarbete inom OECD.

Vad gäller SIND PM 1976:1 och andra delrapporter, som kommer att redovisas i slutbetänkandet, anser SINFDOK-utredningen, att de innehåller intressant kompletterande information. Delrapporterna bör emellertid inte ses som delar av SINFDOK-utredningens betänkande. För innehållet i rapporterna och där framförda förslag svarar de myndigheter som utarbetat dem.

SIND PM 1976:1 om informationstjänster till industrin lägger tyngdpunkten på förbättrad spridning av *redan tillgänglig information* till mindre och medelstor industri. Statens industriverk anser att statliga insatser för att förbättra och systematisera spridningen av information till mindre och medelstor industri främst bör ta formen av *intensifierad uppsökande företagsservice* i dessa företag *från landets företagareföreningars sida*.

På informationsområdet bör företagareföreningarna ha kontaktförmedlande uppgifter, fullgöra vissa rådgivningsinsatser samt bedriva mer allmän informationsverksamhet. Företagareföreningarna bör bl. a. kunna hänvisa företag i behov av informationstjänster, rådgivning, konsultverksamhet och utbildning till i enskilda fall lämpliga bransch- och intresseorganisationer, myndigheter, konsulter, organisationer inriktade på tekniska och andra litteraturtjänster samt kurs- och utbildningsarrangörer. Föreningarna bör vidare kunna bistå företagen med att definiera de verkliga informationsbehoven samt med rådgivning i anslutning till att komplex och svårtillgänglig information kanaliseras till företagen.

Industriverket bedömer dessa regionala insatser vara angelägna. Verket menar dock samtidigt att den långsiktiga utbyggnaden av företagareföreningarnas uppsökande verksamhet i industrin inte enbart kan motiveras från informationssynpunkt, utan bör grundas på behov av med informationsaktiviteter integrerad företagsservice i övrigt. I medvetande om frågans stora betydelse bearbetar industriverket planer på en förstärkt informationsfunktion vid föreningarna.

SINFDOK-utredningen kan i stort instämma i dessa slutsatser.

Även företagareföreningsutredningen (SOU 1977:3) föreslår en utökning av företagsserviceverksamheten vid föreningarna, (kap. 10). För vissa av de områden som bedöms viktiga t. ex. produktutveckling (inklusive patentfrågor), marknadsinformation och utbildning gäller att kännedom om redan befintlig kunskap kan vara av stort intresse. En förutsättning är dock att materialet presenteras i en för mottagaren direkt tillgänglig form.

STU har sedan några år vid en del högskoleorter s. k. kontaktsekreterare med uppgift att ge råd och förmedla kontakter med institutioner och FoU-organ. En utvidgning av denna verksamhet undersöks för närvarande.

SINFDOK-utredningen har haft möjlighet att studera redan etablerad företagsservice i ett flertal länder inom och utom Europa och har funnit att det finns betydande likheter mellan den verksamhet som bedrivs i Sverige och motsvarande regionala verksamheter i nordiska länder, Storbritannien, Frankrike och Canada. Det rör sig i samtliga fall om långsiktig verksamhet med främsta syfte att stärka den mindre och medelstora industrins konkurrenskraft. Infrastrukturen varierar mellan de olika länderna men sättet att nalkas företagen, skapa kontakt och angripa problemen uppvisar flera gemensamma drag.

Den tekniska informationsservicen kan, som industriverket påpekat, ses som ett naturligt led i den företagsservice som befinner sig under utbyggnad i landet kring företagareföreningarna. Företagen kan sägas ha behov av att få rätt information i en *användbar form* men också att göras medvetna om det informationsutbud som existerar. Kraven är i princip desamma oavsett om frågorna rör avtal, skatter, miljö, säkerhet, juridik, marknadsföring eller teknik. När det gäller främst de mindre och medelstora företagen är det ofta fråga om tekniska problem som behöver lösas inför produktförbättringar, maskinanskaffningar, produktionsutvidgning, tillfälliga produktionsstörningar m. m.

Den nödvändiga informationen finns redan i betydande utsträckning att få tag på, exempelvis i svenska och utländska forskningsrapporter och patenthandlingar, faktadatabaser och kataloger. Men för mindre och medelstora företag är det ofta svårt att tillgodogöra sig dessa erfarenheter utan att en *mellanhand* mellan informationskällorna och användarna tar fram informationsmaterialet ur just de fakta som företaget behöver ha tillgång till. Man vill om möjligt ha konkreta besked och slippa välja mellan olika alternativ. Framför allt söker företagsledaren en opartisk, erfaren och kunnig samtalspartner, som han har förtroende för.

Att finna en effektiv lösning på denna informationsöverföring via en mellanhand är ett svårt problem, som påverkas av flera faktorer bl. a. mottagarens behov och mottagarekapacitet, mellanhändernas erfarenhet och utbildning, vetskapen om och åtkomsten av erforderligt informationsmaterial. Det senare ställer också krav på att bibliotek och andra informationskällor fungerar i ett samverkande system. Endast erfarenheter från försöksverksamhet kan skapa underlag för mer permanenta åtgärder. Bl. a. bör man undersöka förutsättningarna att inkludera långsiktiga, strategiska, frågor i rådgivningen.

SINFDOK har tagit initiativ till det s. k. Kalmarprojektet. En kontakt-

man har anställts med uppgift att samla erfarenhet om hur en uppsökande kontakt- och informationsverksamhet skall bedrivas för att göra bästa nyttan i mindre och medelstora företag. Han skall också stegvis försöka precisera företagens behov av tekniköverföring. Målgrupp är bl. a. företagsledare och övriga chefer vid vissa verkstadsföretag med mellan 20 och 200 anställda. Projektet berör också utbildning av personalen vid företagareföreningen i Kalmar län. Det följs av en särskild referensgrupp inom SINFDOK.

Exempel på annan försöksverksamhet, som stötts av SINFDOK är:

□ Projektet "Informationsförmedling till mindre och medelstora företag" som genomförs vid högskolan i Luleå i nära samarbete med högskolans bibliotek. Målet för projektet är

att bistå företagen i regionen, framför allt mindre och medelstora, med kvalificerade IoD-tjänster som informationssökning, selektiv litteratursammanställning, sammanfattning i användbar form,

att utveckla formerna för denna verksamhet genom att aktivt försöka förändra informationsutnyttjandet i företagen,

att utvärdera verksamheten till gagn för liknande projekt eller mera permanent verksamhet samt formulera nya målsättningar för detta.

□ Ett flertal projekt vid Umeå universitet om informationsutnyttjandets förutsättningar och effekter. Man koncentrerar arbetet på grundläggande relationer och har kommit fram till att den nuvarande IoD-verksamheten behöver breddas via ökade inslag av behovsanalyser, mottagaranpassning, marknadsföring, utbildning och samordning mellan olika åtgärder för informationsspridning och utnyttjande.

SINFDOK:s initiativ i Kalmar län, Luleå och Umeå bedömer utredningen vara värdefulla. Utredningen är av den uppfattningen att det är nödvändigt att förbättra informationsservicen till näringslivet och särskilt till den mindre och medelstora industrin. Stat och kommun bör ta en ökad del av ansvaret för en *systematisk och långsiktig informationsförmedling till mindre och medelstora företag*. Det gäller att på olika sätt bl. a. göra redan *känd teknik* tillgänglig för företagen på ett effektivare sätt än nu. Många företag har idag svårigheter att utnyttja informationstjänster på ett ändamålsenligt sätt. Det är också vanligt att företagen översköljs med information av obetydligt intresse. Den nyttiga informationen tenderar att drunkna i det stora utbudet.

SINFDOK-utredningen vill i allt väsentligt ställa sig bakom de förslag om utbyggd regional service via företagareföreningarna som framförts i betänkandet "Utbyggd regional näringspolitik". I samband med denna utbyggnad föreslår utredningen en utvidgad försöksverksamhet på IoD-området i enlighet med nedanstående program. Utredningen förutsätter därvid att den av SINFDOK stödda verksamheten i Kalmar, Luleå och Umeå planenligt kan fortsättas, och att resultaten därifrån kan tillgodogöras i den styrgrupp, som skall leda och utvärdera verksamheten (se nedan).

a) Vid ytterligare två företagareföreningar, förutom den i Kalmar län, påbörjas försök med teknisk informationsförmedling inom ramen för den

ordinarie företagsserviceverksamheten. Arbetet skall bl. a. kunna bedrivas som en systematisk uppsökning av mindre och medelstora industriföretag i länet. Vid val av företagareförening bör hänsyn tas till möjligheter att utnyttja de tidigare erfarenheterna bl. a. från Luleå och Umeå liksom samarbetsmöjligheter med Stiftelsen Industriellt Utvecklingscentrum i Skellefteå. För arbetet bör vid varje förening anställas en erfaren tekniker som har förutsättningar att vinna förtroende hos företagarna och har möjlighet att analysera företagens behov av teknisk information. Han bör vara så väl informerad på IoD-området att han snabbt kan lämna hänvisningar till goda muntliga och skriftliga informationskällor. I princip bör denna erfarna tekniker vara generalist liksom flertalet övriga tekniska konsulter vid företagareföreningarna men han bör ha en god IoD-utbildning (se nedan) och också kunna bistå övriga anställda vid företagareföreningen med informationssökning.

Genom denna utvidgning av försöksverksamheten till ytterligare två föreningar kan man få erfarenheter från olika branscher, företagsstorlekar och regioner. Man får vid bedömningen av resultaten ett säkrare underlag och blir ej beroende av det positiva eller negativa utfallet i något enstaka område.

b) Till en företagareförening knytes en professionell IoD-expert som kan få tillgång till modern teknisk utrustning. Han kan biträda de i företagsservicen verksamma tjänstemännen. Ev. kan denne expert vara konsult åt några företagareföreningar som regelbundet besöks under perioder på ett par veckor. Han skall normalt ej delta i den uppsökande verksamheten. Han bör dock i samband med mer omfattande eller speciella uppdrag ha direktkontakt med vederbörande industri så att han får erfarenhet av industriernas arbetssätt och problem.

Utredningen har i samband med studiebesök i Västerås på ett preliminärt stadium diskuterat med företrädare för Västerås kommun och företagareföreningen i Västmanlands län om det finns förutsättningar att där etablera en försöksverksamhet. Denna skulle innebära ett nära samarbete mellan företagareföreningen och det väl utrustade läns- och stadsbiblioteket vid förmedling av teknisk information till mindre och medelstora företag. I stället för en egen IoD-expert skulle företagareföreningen via ett samarbetsavtal kunna utnyttja vid länsbiblioteket befintliga resurser. Parterna har visat intresse för förslaget och utredningen vill rekommendera att frågan undersöks ytterligare. Erfarenheterna från Luleå kan därvid vara av stor betydelse.

c) I samband med den under a) och b) föreslagna verksamheten bör man undersöka branschforskningsinstitutens möjligheter att i ökad omfattning stödja verksamheten vid mindre och medelstor industri. Den försöksverksamhet som bl. a. STU och de nordiska textilforskningsinstituten tidigare bedrivit har visat att sådana kontakter kan vara av stor nytta för företagen. Den ger också instituten värdefull information om aktuella problem som kan behöva ökade forskningsinsatser.

En förutsättning för att ett gott resultat skall uppnås är att instituten kan lämna sin erforderliga medverkan utan för lång väntan för avnämaren. Viss resursförstärkning krävs för att man skall kunna ha den erforderliga beredskapen. Många institut är klart positiva till ett samarbete av detta slag. I samband med mindre uppdrag bör – i varje fall under försöksperioden – branschforskningsinstitutens medverkan ske utan kostnad för företagen. Vid mer omfattande arbeten bör på sikt den normala taxan tillämpas.

Exempel på intressanta verksamheter i sammanhanget skulle kunna vara verkstadsteknisk forskning, livsmedelsforskning, korrosion, ytkemi, förpackningsforskning e. likn. Det bör ankomma på STU att efter samråd med SINFDOK och SIND lämna förslag på branschforskningsinstitut som har förutsättningar att deltaga i försöksverksamhet av detta slag.

Verksamheten under a), b) och c) bör noga definieras, följas upp och utvärderas av en särskild styrgrupp. I denna grupp kan ingå företrädare för bl. a. SIND, SINFDOK, STU och industriförbundet/SHIO. Enligt utredningens mening vore det önskvärt att industriverket senast i sin anslagsframställning för budgetåret 1981/82 får möjlighet att framlägga förslag som grundar sig på erfarenheterna av försöksverksamheterna vid företagareföreningarna och branschforskningsinstituten.

d) Den ovan nämnda försöksverksamheten, som bör ske i samband med den föreslagna utbyggnaden av företagareföreningarnas serviceverksamhet, kräver viss utbildning i IoD-service av berörd personal vid föreningarna. Utbildningen skulle ta sikte på att visa vilka informationskällor som står till buds och vägen att snabbt få tillgång till materialet. Den skulle även ange lämpliga metoder för att analysera företagens informationsproblem och systematiskt söka information. Deltagarna skulle vidare genom besök vid intresseorganisationer, branschforskningsinstitut, forskningsinstitutioner, patent- och registreringsverket, andra statliga myndigheter med näringspolitiska uppgifter, bibliotek och informationscentraler, SINFDOK, IVA m. fl. organisationer få en inblick i verksamheterna och också få värdefulla personliga kontakter.

Utredningen vill föreslå att industriverket får i uppdrag att i samråd med bl. a. SINFDOK utforma programmet för denna vidareutbildning. Visst underlag finns redan i SINFDOK:s PM 1974/75: 4 Informationsförmedling för mindre och medelstor industri. Den personal som enl. a) skall medverka i företagsservicen bör först genomgå utbildningen. Utredningen föreslår att handläggare vid fyra företagareföreningar, varav två bör vara de föreningar som berörs av förslagen under punkt a), genomgår sådan utbildning.

Visar det sig sedan att erfarenheterna av den föreslagna utbildningen blir goda, bör det, enligt utredningens mening, ankomma på industriverket att i samråd med andra berörda myndigheter föreslå en permanent form för vidareutbildning av företagareföreningarnas personal när det gäller informationstjänster till industrin.

Utredningen har preliminärt försökt uppskatta kostnaderna för de angiv-

na försöksverksamheterna, inklusive medel för utnyttjande av avgiftsbelagda informationstjänster vid högskolornas informationscentraler.

SINFDOK-utredningen föreslår för den närmaste treårsperioden med början den 1 juli 1978 det program som ovan beskrivits under a)–d) samt

att 320 000 kr/år anslås till statens industriverk för försöksverksamhet med uppsökande teknisk informationsservice i företagareföreningarna, m. m. (punkt a),

att 230 000 kr/år anslås till statens industriverk för anställning av IoD-expert eller samarbete mellan företagareförening och folkbibliotek (punkt b),

att 300 000 kr/år anslås till styrelsen för teknisk utveckling för teknisk informationsservice i samarbete mellan branschforskningsinstitut och företagareföreningar (punkt c) samt

att högst 100 000 kr/år avsättes till statens industriverk för utbildning av berörd personal vid fyra företagareföreningar, däribland de två föreningar som berörs av förslagen under punkt a), i förmedling av informationstjänster till industrin (del av första årets anslag bör kunna förbrukas under senare år) (punkt d).

Vid behandlingen av detta ärende, vari utredningsmannen beslutat, har deltagit utredningsmannen, experterna Holmborn, Håkansson, Lindström och Martin-Löf samt sekreterarna Berg, föredragande, och Gustavson.

Bilaga 5 Underlag för utvecklingsplan inom informationsförsörjningens område

1 Inledning

Svenska utvecklingsinsatser inom informationsförsörjningsområdet bör bedömas med hänsyn till bland annat följande faktorer:

- ☐ speciella användarbehov som bättre skulle kunna tillgodoses genom insatser av utvecklingskaraktär
- ☐ möjligheterna att genom nationella utvecklingsinsatser förbättra informationsförsörjningen som till sin karaktär i huvudsak är internationell
- ☐ kompetensprofilen i Sverige när det gäller utvecklingsarbete inom området
- ☐ det internationella bytesvärdet hos svenska utvecklingsinsatser.

Bland de uppgifter som föreslagits för den nya delegationen för informationsförsörjning ingår upprättandet av en utvecklingsplan omfattande angelägna insatsområden och projekt. Denna plan, som förutsätts bli reviderad årligen, skall ligga till grund för delegationens prioriteringar och fördelning av medel för forskning och utveckling. För utformningen av en första utvecklingsplan bör en utgångspunkt kunna vara de bedömningar som gjorts av SINFDOK när det gäller angelägna insatsområden och inriktningen av framtida forsknings- och utvecklingsarbete. En redovisning av dessa bedömningar återfinns i SINFDOK:s anslagsframställning för budgetåret 1978/79. Här redovisas kortfattat några väsentliga inslag i SINFDOK:s femårsprogram för det mest omfattande delområdet Utveckling av system för informationssökning samt motsvarande planering inom det nordiska samarbetets ram.

Som underlag för en utvecklingsplan för delegationen lämnas i denna bilaga vissa förslag till tänkbara utvecklingsprojekt bl. a. mot bakgrund av den diskussion som förs i kapitel 8. Vissa av de projektförslag som redovisas förekommer i andra förteckningar över projektidéer, t. ex. det förslag till projektförteckning SINFDOK utarbetat för NORDINFO (1977). Det faktum att motsvarande projektförslag framförts i nordiska sammanhang bör inte hindra att de aktualiseras på nationell nivå. Möjligheterna till nordisk samordning måste dock genomgående beaktas.

En rad forsknings- och utvecklingsprojekt med bl. a. medel från SINFDOK pågår för närvarande och kommer att pågå vid tidpunkten för delegationens inrättande. Delegationen för informationsförsörjning bör inled-

ningsvis inventera och utvärdera dessa projekt. Det bör enligt utredningarnas uppfattning ankomma på delegationen att ta ansvar för dem och bedöma deras framtid.

Nedanstående bedömningar och förslag kan sammantagna ses som underlag för en första utvecklingsplan omfattande det arbete som bör initieras eller bedrivas av delegationen för informationsförsörjning.

Detta underlag till ett program har följande delar:

- ☐ SINFDOK:s planering av forskning och utveckling, särskilt system för informationssökning
- ☐ övrig utveckling av datateknik i informationsförsörjningen
- ☐ övrig utveckling avseende databasuppbyggnad och bibliografering
- ☐ försöksverksamhet med ansvarsbibliotek och fjärrlånebidrag jämte utveckling av hänvisningstjänster
- ☐ utvärderingsinsatser
- ☐ användarundersökningar.

Flertalet av projektförslagen är förhållandevis kortfattat beskrivna. Det förutsätts i de flesta fall att projekten inleds med en förstudie som mer i detalj preciserar målen för projekten, utredningsarbetets uppläggning och organisation samt projektens ekonomiska konsekvenser.

2 SINFDOK:s planering av forskning och utveckling

2.1 *Utveckling av system för informationssökning*

SINFDOK redovisar i sin anslagsframställning för budgetåret 1978/79 ett femårsprogram för bl. a. delområdet Utveckling av system för informationssökning. I det följande ges en översikt av programmets innehåll och SINFDOK:s kostnadsberäkningar.

De nuvarande stora datorbaserade systemen vidareutvecklas framför allt ifråga om kontakten mellan användaren och systemen genom att kunskapen om språkliga mekanismer och "computational linguistics" förbättras. Datorprogram utvecklas till att kunna ställa motfrågor när användarens fråga är vag eller oriktig.

Nya små datorer med stor kapacitet motiverar utveckling av program för specifika behov. Inom femårsperioden bedöms det t. ex. vara möjligt att ta fram datorprogram för effektiv bildbehandling åt konstruktörer och liknande grupper.

Andra områden är utveckling av ekonomiska modeller för informationsförsörjning, vilket även kräver speciella datainsamlingsprogram, utveckling av redigeringssystem för tidigare nämnda datorprogram samt utveckling av metoder för skapande av faktadatabaser även innefattande mindre bransch- resp. företagsdatabaser.

Fortsatt stöd till försök med SCANNET som ger brukare i ett nordiskt land tillgång till databaser i de övriga nordiska länderna. Behovet av att skapa små faktadatabaser liksom möjligheterna att kunna bygga upp stör-

re, decentraliserade databaser kräver vidareutveckling av bland annat nodfunktionerna. Någon ytterligare nod i Sverige kan behövas för att ge försöksverksamheten tillräcklig omfattning.

Utvecklingsarbetet kräver försöksverksamhet av tillräcklig omfattning för olika delar av informationsprocessen. Terminalsökning förutsätts öka och kompletteras med möjlighet att lagra frågor för framtida SDI-ändamål. Man förutser en successiv utjämning mellan satsvis bearbetning och terminalbearbetning. Under de närmaste åren förutsätts försöksverksamheten med interaktiva system sålunda komma att öka.

Vidare siktar man till försöksverksamhet med uppbyggnad av faktadatabaser, bl. a. genom hierarkiskt ordnade insamlingssystem anpassade till användarstrukturen. Vid små faktadatabaser ingår även försök med avancerad mikroficheteknik.

För delområdet Utveckling av system för informationssökning beräknar SINFDOK enligt anslagsframställning för budgetåret 1978/79 kostnaderna till 4,18 milj. kr (alternativ 1). För delområdet Behovsanalys, bruksanpassning och utvärdering, som inte här redovisas, beräknas 1,18 milj. kr. Sammanlagt uppgår SINFDOK:s beräknade behov för nämnda budgetår till 8,29 milj. kr. En mer fullständig redovisning av SINFDOK:s kostnadsberäkningar finns i avsnitt 4.11.

2.2 *Nordisk forskning och utveckling*

SINFDOK deltar även i planeringen av forskning och utveckling inom det nordiska samarbetets ram. Den nordiska projektkatalog som SINFDOK överlämnat till NORDINFO innehåller en projektsamling som är mer tillämpningsinriktad än det svenska programmet. Förutom en önskvärd ökning av samarbetet inom området har motivet varit att få till stånd en resurstilldelning för projekt som är av nordiskt intresse. Om projekten kommer till stånd i NORDINFO:s regi blir den svenska andelen av kostnaden ca 43 %.

Delområdet Ny teknik och förbättrade metoder gäller bl. a. hantering av terminologiska ärenden via datanät, datorkonferenser, utveckling av dialogteknik och rutiner för hantering av mikroform.

Organisation och rationalisering berör problem beträffande priselasticitet, prissättning och utvärdering av skilda informationstjänster.

Projekten under Databaser bygger delvis på etablerade nordiska aktiviteter, som t. ex. Ship Abstracts och nordisk standardiseringsverksamhet, men innehåller också nya tillämpningar som nordiska produkter, tidningsartiklar och notiser samt en hänvisningsdatabas för tillgängliga informationstjänster. Ett projektförslag med stark biblioteksanknytning är MARC on-line, för vilket en förstudie pågår.

Datanätsproblemen berör studier av meddelandessystem i SCANNET och utveckling av metodik för sökning i interaktiva system.

Försöksverksamheten slutligen gäller i första hand stöd till hållande av nya databaser för att dels introducera dessa, dels få möjligheter att bestämma användarnas värdering av dem.

Kostnaderna för de av SINFDOK föreslagna nordiska projekten för utveckling av informationssökningssystem under budgetåret 1978/79 beräknas till totalt 0,71 milj. kr.

3 Förslag till andra utvecklingsprojekt avseende datateknik

Nyhetsbevakning och anskaffning baserad på MARC-databaserna.

Bland de utvecklingsbehov som diskuterats och från bibliotekshåll angetts som angelägna hör att göra MARC-posterna i LIBRIS-databasen tillgängliga för mera kvalificerad sökning än systemet f. n. medger (avsnitt 8.4.3). Detta kan ge upphov till flera delprojekt.

Ett utvecklingsprojekt bör därför syfta till att skapa en tjänst genom vilken olika bibliotek eller andra intresserade kan få en *löpande bevakning* av i MARC-databaserna nytillkommet material. Intressenterna skulle därvid regelbundet kunna få profiler avsökta mot databaserna. Utdata, dvs. MARC-poster som svarar mot profilerna, kan sedan tjäna som underlag för biblioteken i samband med beslut om anskaffning. De erhålla referenserna utgör också underlag för beställning av litteratur.

Nyhetsbevakningen bör kunna kompletteras med en rutin för *framtagning av katalogkort baserade på MARC-posterna* för de böcker som inköps. De MARC-poster som blir underlag för inköp bör kunna kompletteras med uppgift om vilka bibliotek som köpt boken och föras över till LIBRIS. Därigenom skulle omfattningen av LIBRIS-databasen kunna begränsas till de objekt i MARC-databaserna som anskaffats till de svenska biblioteken.

Rutiner av här antytt slag bör kunna drivas i anslutning till i Sverige redan befintlig SDI-service och på sikt kunna utvidgas till att även omfatta terminalservice.

Breddad terminalåtkomst till LIBRIS

LIBRIS-databasen är av stort intresse för fler än de i dag anslutna biblioteken. Många mindre bibliotek med begränsade ekonomiska resurser har intresse av åtkomst till databasen. Ett utvecklingsprojekt bör därför syfta till att öka möjligheterna till terminalåtkomst till LIBRIS för sökning (således ej katalogisering). Projektet bör leda till att LIBRIS kan nås på annat sätt än genom fasta förbindelser, t. ex. genom SCANNET eller uppringda förbindelser. Dessutom bör fler terminaler än i dag samtidigt kunna utnyttja LIBRIS och dessa terminaler bör kunna vara av enklare slag än dagens LIBRIS-terminaler, t. ex. skrivmaskinsterminaler. Sådana terminaler kan ofta också användas för sökningar i andra databaser. Projektet sammanhänger bl. a. med LIBRIS omläggning till ny dator.

Bibliotekssystem för minidatorer

I syfte att motverka kostnadsökningarna skulle ett projekt kunna omfatta en utveckling av lokala rutiner för bibliotek med hjälp av minidatorer. Bland de rutiner som kan komma ifråga kan nämnas rutin för redovisning av det lokala bibliotekets bestånd, lånerutin och periodicakontroll.

I anslutning till ovanstående projekt bör också studeras möjligheterna att knyta samman *minidatorer vid olika bibliotek i ett databasnät*. Genom

ett sådant förfarande kan man också koppla en fjärrlånerutin till systemet. En sådan rutin kan ha olika nivåer. En nivå kan ge möjlighet till förfrågan över nätet angående vilket bibliotek som har ett visst dokument. En mer kvalificerad nivå skulle kunna ge möjlighet till bokning för lån i beståndsregistret.

Ett nät av samverkande minidatorer för olika biblioteksrutiner medför krav på såväl teknisk som systemmässig samordning och standardisering. Bl. a. krävs en minimipost som är lika i alla deltagande register och så uppbyggd att den entydigt identifierar ett dokument och ger besked om var det finns. Minimiposten bör sedan kunna byggas ut med hänsyn till lokala behov.

Även i ett databasnät förutsätts en central funktion för bl. a. katalogproduktion.

Ur teknisk synpunkt bör det vara möjligt att ansluta olika typer av utrustning av varierande fabrikat, kostnad och komplexitet.

Lokala rutiner för bibliotek och minidatornät har nära anknytning till varandra och bör därför bli föremål för en gemensam förstudie.

Integration mellan referenssystem och beståndssystem

Som ett särskilt utvecklingsprojekt skulle kunna utredas möjligheterna att koppla sökningar i bibliografiska databaser till beställningar av dokument i ett automatiserat fjärrlånesystem. Det finns redan i dag system av detta slag. Dessa är dock förhållandevis begränsade. I detta projekt bör utredas möjligheten att utnyttja hela eller större delar av det svenska bok-, tidskrifts- och rapportbeståndet för en sådan integration.

Projektet har anknytning till såväl Biblioteksystem för minidatorer som det nedan beskrivna projektet Utnyttjande av BLLD.

Direktåtkomst av TERMDOK

Teknisk nomenklaturcentralens tekniska termer finns i dag samlade i en databas. Denna är dock inte tillgänglig för utomstående. Delegationen skulle därför kunna stödja ett projekt som syftar till att göra TNC:s databas tillgänglig för direkt åtkomst via terminal för en bredare krets av användare.

Databas med samkataloger för periodica

I de nordiska länderna pågår i dag ett samarbete rörande lokaliseringsinformation när det gäller tidskrifter. Detta tar sig bl. a. uttryck i publikationerna LIST Tech, LIST Biomed, LIST Agr och NOSP-projektet. Information i publikationer av detta slag blir fort inaktuell. Det finns därför behov av att hålla informationen tillgänglig på ett medium som medger att förändringar når användarna så snart som möjligt.

Ett sätt att nå detta mål är att hålla samkataloger för tidskrifter, såväl alfabetiska som ämnesorienterade, tillgängliga som databaser för uppdatering och direktsökning via terminal. Från databasen skulle också regelbundet uppdaterade versioner kunna tas ut i form av mikrofilm eller tryck på papper.

Utnyttjande av BLLD

British Library Lending Division (BLLD) utnyttjas i ökande utsträckning av svenska bibliotek för kopieservice. Det kan inte bortses från att BLLD används för anskaffning även av sådant material som finns tillgängligt i Sverige. Anledningen kan vara bristande kunskaper från användarna var material finns i Sverige (brister i de bibliografiska hjälpmedlen) och/eller brister i den service biblioteken ger (långa expedieringstider etc.). Utnyttjandet av BLLD i Sverige kan utredas i ett projekt som delas upp i två delprojekt som har att belysa skilda frågeställningar inom problemområdet.

I ett särskilt delprojekt bör utredas i vilka situationer ett utnyttjande av BLLD är fördelaktigt samt utforma rekommendationer för detta utnyttjande. Utredningen bör ge svar på frågan vilken roll BLLD bör få i ett svenskt fjärrlånesystem med olika utvecklingsnivåer. Även i ett effektivt svenskt eller nordiskt fjärrlånesystem har BLLD sin givna plats p. g. a. samlingarnas omfattning. I ett särskilt delprojekt bör därför utredas hur kommunikationen med BLLD kan förbättras. Här kan finnas olika lösningar, t. ex. ökad användning av telex vid beställning av dokument från BLLD och från svenska centraler som förmedlar beställningar till BLLD. I delprojektet bör också behandlas frågan om en koppling mellan sökning i bibliografiska databaser och dokumentbeställning hos BLLD. Frågan är föremål för BLLD:s intresse då det gäller kopplingen till dels databaser som söks via terminal i Storbritannien, dels databaser som kan komma att bli tillgängliga via EURONET. Eventuellt kan det även bli möjligt med en direktkoppling mellan bibliografisk sökning i databaser belägna i Sverige (Norden) och dokumentbeställning hos BLLD.

I en framtid skulle en datalänk till BLLD av ovan antytt slag kunna kopplas in i ett fjärrlånesystem för svenska bibliotek.

Skandinavisk nod till de amerikanska datanäten

Svenska informationssökare utför i ökande utsträckning litteratursökning i databaser som finns vid datacentraler i USA, främst SDC och LIS (se avsnitt 4.5.3). Det bör ligga i delegationens intresse att tillgängligheten till de utländska datacentralerna förbättras för svenska användare. Delegationen skulle därför kunna verka för att en skandinavisk nod till de amerikanska datanäten kommer till stånd. Inrättandet av en sådan nod ligger inom de skandinaviska teleförvaltningarnas ansvarsområde, men delegationen bör i form av ett utvecklingsprojekt fånga upp och föra fram de svenska informationssökarnas krav.

4 Förslag till utvecklingsprojekt avseende databasuppbyggnad och bibliografering

Projekt- och rapportregistrering

Från många håll har framförts behovet av registrering av projekt av olika slag samt rapporter från dessa projekt. Delegationen skulle kunna bedriva ett utvecklingsarbete som syftar till att ta fram metoder för hur projekt och

rapporter skall registreras. I ett sådant arbete bör också ingå att utforma riktlinjer för tillhandahållande av rapporter från projekten. Detta utvecklingsarbete har nära samband med det förslag forskningsrådsutredningen nyligen framlagt om registrering av forsknings- och utvecklingsprojekt och avhandlingsämnen (SOU 1977: 52 och 1977: 54).

I en rapport från forskningsrådens samarbetsdelegation, Utredning beträffande media för vetenskaplig resultatförmedling (FSD-rapport 1977: 1) behandlas problematiken kring registrering och återvinning av rapporter. Rekommendationer ges som bör kunna leda till samordnande åtgärder från såväl forskningsrådens som delegationens sida.

Auktoritetsregister

Till detta utvecklingsområde hör också ett projekt som syftar till en standardiserad form för registrering av bl. a. namn på upphovsman, författare, institutioner, etc. En sådan standardisering skulle skapa förutsättningar för uppbyggnad av s. k. auktoritetsregister.

Katalogisering före publicering

I syfte att tillhandahålla bibliografiska data om ny litteratur så snabbt som möjligt har i flera länder inletts projekt i syfte att utföra katalogisering av publikationer före publicering, s. k. CIP (Cataloguing in publication). Avsikten är att göra data tillgängliga för bokbranschen och biblioteken i maskinläsbar form (MARC) och i nationalbibliografier samt i publikationen. För bibliotek som deltar i datorbaserade system blir tidsvinsten mest påtaglig. För övriga bibliotek som själva framställer sina kataloger kan arbetsbesparingen i katalogiseringen också bli betydande.

CIP-projekt förekommer i större skala i Australien, Brasilien och USA. I andra länder som Canada, Storbritannien och Västtyskland har CIP-projekt nyligen igångsatts.

I Sverige förekommer en likartad verksamhet genom Bibliotekstjänsts sambindning. Vissa försök har också utförts vid bibliografiska institutet.

I ett särskilt projekt bör utredas förutsättningarna för att införa CIP i Sverige.

Fördelning av det nationalbibliografiska arbetet

Möjligheterna till en fördelning av det nationalbibliografiska arbetet bör utredas. En målsättning bör därvid vara att de bibliografiska uppgifterna skall registreras där de först återfinnes. Projektet bör resultera i en fördelningsplan för det nationalbibliografiska arbetet. Detta projekt har nära anknytning till förslaget om ett system med ansvarsbibliotek.

"Luckan 1700–1829"

Skrifter från perioden 1700–1829 finns inte behandlad i någon svensk nationalbibliografisk publikation, med undantag av två speciella grupper av tryck (rättegångshandlingar och riksdagshandlingar). Projektet Sveriges

nationalbibliografi 1700–1829 som pågår vid kungl. biblioteket syftar till att fylla denna lucka. Arbetet bedrivs av tjänstemän vid kungl. biblioteket med anslag från riksbankens jubileumsfond. Det är angeläget att detta projekt fullföljs.

Samordning av ämnesbibliografering och specialbibliografering

Ett projekt bör också startas som syftar till att få till stånd en samordning av insatserna i fråga om ämnesbibliografering och specialbibliografering. Projektet bör resultera i en kartläggning, där det konstateras vilka områden som är eftersatta, samt en fördelningsplan inom ramen för systemet med ansvarsbibliotek. Speciellt för humaniora och samhällsvetenskaper är det viktigt att undersöka i vad mån ny teknik kan tas i anspråk vid bibliograferingen. Även i detta projekt bör målsättningen vara att utföra bibliograferingen så nära källan som möjligt.

Samkatalog över äldre utländsk litteratur

Förutsättningarna för att samkatalogisera äldre utländsk litteratur i svenska samlingar bör utredas. En sådan katalog skulle komplettera Accessionskatalogen, som börjar först 1886. Ett förarbete till en samkatalog skulle vara att inventera samlingar av äldre tryck i landet och beskriva dessas inriktning, omfång och tillgänglighet.

5 Försöksverksamhet med ansvarsbibliotek och fjärrlånebidrag samt utveckling av hänvisningstjänster

Ansvarsbibliotek och fjärrlånebidrag

I avsnitt 8.3 har utredningarna utvecklat tanken på ett system med ansvarsbibliotek. Dessa skulle svara för såväl referens- som beståndsservice inom sina respektive områden. Även organ utanför den statliga sektorn borde kunna erbjudas deltaga i samarbetet. Den nationella service som ansvarsbiblioteken avses svara för innebär ökade kostnader för bl. a. anskaffning av viss litteratur och fjärrlåneservice.

Statskontoret har med skrivelse (1977-06-14) till regeringen överlämnat en utredningspromemoria med förslag beträffande inköp och fjärrlån vid vetenskapliga bibliotek. Som ett diskussionsinlägg framförs i statskontorets promemoria förslag om ett slags "fjärrlånebidrag" till sådana vetenskapliga bibliotek som har en mycket betydande nettoutlåning till andra bibliotek. Ett sådant bidrag skulle utbetalas till respektive högskola som en direkt ersättning för att dess bibliotek ställer samlingarna till förfogande inom den gemensamma fjärrlåneverksamheten.

Med hänsyn till att varken systemet med ansvarsbibliotek eller modellen med fjärrlånebidrag är i detalj utförda och flera tekniska och ekonomiska frågor återstår att lösa föreslås ett särskilt projekt där dessa förslag prövas. Ett sådant projekt bör inledas med en förstudie där riktlinjerna för en försöksverksamhet dras upp. Som underlag för en försöksverksamhet behöver bibliotekens bestånd och service kartläggas samt utnyttjandet stude-

ras. Vidare behöver riktlinjer formuleras för ansvarsfördelningen och särskilda studier genomföras för aktuella behovsområden.

Hänvisningstjänster

I avsnitt 8.4.5 har utredningarna berört frågor om hänvisningstjänster. Ett projekt skulle kunna syfta till att inventera vilka hänvisningstjänster som finns samt utreda inom vilka områden sådana saknas i Sverige.

I samband med ett sådant projekt skulle också kunna utvecklas hjälpmedel för folkbiblioteken, så att dessa utöver bibliografisk hänvisningsverksamhet kan stå till tjänst med hänvisning till olika informationskällor. Sådana hjälpmedel kan vara förteckningar över olika informationskällor. Eventuellt kan detta utvecklas till en förmedling av svar på sakfrågor. Motsvarande hjälpmedel kan behöva utvecklas även för andra organ, t. ex. företagareföreningarna.

6 Förslag till utvärderingsinsatser

Utvärdering av administrativa hjälpmedel

Kontorstekniska hjälpmedel av olika slag används inom de organ som deltar i informationsförsörjningen. Statskontoret har ansvaret för att inom statsförvaltningen följa utvecklingen av de kontorstekniska hjälpmedlen och utvärdera dessas lämplighet i olika situationer. Delegationen bör följa statskontorets arbete inom detta område och verka för att nya rön vinner tillämpning inom informationsförsörjningen.

En för informationsförsörjningen viktig teknik är mikrofilmtekniken och dess olika tillämpningsområden. Förutom för lagring och distribution av dokument kan denna teknik användas för datorutskrifter (COM) och i en framtid troligen också för inmatning (CIM).

Viktiga frågeställningar att beakta då det gäller mikrofilmtekniken är bl. a. lagringsbeständighet, format, prestanda och priser på kamera-, framkallnings- och dupliceringsutrustning samt läsare. Andra intressanta tekniska hjälpmedel som bör bevakas är telekommunikationsutrustning av typ telex, telefaksimil och TV samt konferenssystem.

Datateknikens utveckling medför behov av värdering och utveckling av terminalarbetsplatser i bibliotek och dokumentationscentraler.

Utvärdering av informationssökningssystem

På det datatekniska området torde det vara av speciell vikt att i ett utvecklingsprojekt genomföra en utvärdering av tillgängliga terminalbaserade system för hantering av referensinformation. Ett sådant projekt skulle utgöra grunden för fortlöpande utvärdering av sådana system. Som utgångspunkt skulle kunna tjäna de olika system som via egna utvecklingsinsatser eller på annat sätt står till de statliga datacentralernas och deras kunders förfogande. Utvärderingen bör ta fasta på systemens karakteristika i termer av användningsområden, användarvänlighet, kostnader osv. Även de erfarenheter som erhållits vid utveckling och drift av systemen samt upp-

gift om var kunskapen om systemen finns bör kunna sammanställas och presenteras genom ett sådant projekt. Ett utvärderingsprojekt av detta slag bör ses som en fortsättning av den utvärdering av informationssökningssystem som statskontoret genomförde under början av 1970-talet.

Utvärdering av databaser

Ett annat område som bör bli föremål för utvärdering är olika databasers kvalitet samt deras användbarhet för olika grupper av informationssökare. En sådan utvärdering bör också behandla olika faktorer som påverkar åtkomsten till databaserna, t. ex. prissättningen vid de organ som tillhandahåller databaserna, sökprogrammens användaranpassning och innehållsmässig standardisering. Såväl bibliografiska databaser som faktadatabaser bör ingå i projektet.

Utvärdering av programvara för faktadatabaser

Ett utvecklingsprojekt som är allt mer angeläget är en inventering och utvärdering av programvaror som skall kunna användas för uppläggning av och sökning i faktadatabaser (se avsnitt 15.6). De frågeställningar som bör besvaras är i stort sett desamma som gäller för projektet Utvärdering av informationssökningssystem. Projektet bör dessutom resultera i en formulering av krav på de programvaror som skall kunna användas för faktadatabaser.

Utvärdering av katalogsystem

Inför diskussionerna om framtida system för katalogisering och lokalisering bör erfarenheterna från sådana system på olika håll i världen insamlas och värderas. Aktuella system för sådana bedömningar är t. ex. BALLOTS, DOBIS och OCLC.

Utvärdering av utbildning

Utbudet av utbildning inom informationsförsörjningsområdet är ganska begränsat. Det utbud som finns bör dock bevakas och värderas av delegationen, som underlag för rådgivning och beslut om åtgärder inom området (se avsnitt 8.8 och 15.7).

7 Användarundersökningar

Metodiska modeller för användarundersökningar behöver utarbetas. De flesta hittillsvarande undersökningar ha ej varit metodiskt och statistiskt sett tillfredsställande.

Användarundersökningar bör betraktas som en huvuduppgift för delegationen. Med hjälp av dem skall servicen vid olika bibliotek och informationscentraler kunna anpassas till kraven från olika användarkategorier. Delegationen måste sålunda främja projekt inom detta område, varvid höga krav bör ställas på vetenskaplig metod.

Förteckning över inkomna rapporter m. m.

1. Informationstjänster till industrin. Utredning från Statens industriverk. Stockholm (Statens industriverk) 1976 (duplic.) (SIND PM 1976: 1).
2. Inköp och fjärrlån vid vetenskapliga bibliotek. PM 1977-05-31 från Statskontoret. Stockholm (Statskontoret) 1977 (duplic.).
3. MIC Medicinska informationscentralen, karolinska institutet. Organisations- och verksamhetsbeskrivning. Solna (MIC) 1976 (duplic.).
4. Pliktexemplar av skrift. Betänkande av utredningen om skyldighet att leverera biblioteksexemplar av tryckt svensk skrift m. m. Stockholm (Utbildningsdepartementet) 1977 (duplic.) (Ds U 1977: 12).
5. SINFDOK-utredningen. Statskontorets delutredning. Stockholm (Statskontoret) 1976 (duplic.) (Statskontoret. Rapport 1976: 34).
6. Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek. Rapport 1975-12-18 till SINFDOK-utredningen (duplic.).
7. SINFDOK. En förvaltningsrevisionell studie. Stockholm (Riksrevisionsverket) 1977 (Dnr 1976: 384) (duplic.).
8. STU. PM 1976-09-23. Delutredning för SINFDOK-utredningen. Stockholm (Styrelsen för teknisk utveckling) 1976 (duplic.).
9. STU-utredning nr 54-1976. Selander, Aja: Information för teknisk utveckling. Anpassning av informations- och dokumentationstjänster till användarna inom industrin. Bilaga 1 till STU:s delutredning.
10. STU-utredning nr 55-1976. Vedin, Bengt Arne: IoD – ekonomi, effektivitet, utveckling. Bilaga 2 till STU:s delutredning.
11. STU-utredning nr 56-1976. Gustafson, Carl G.: Mellanlänksagentens betydelse för informationsutnyttjandet. Den informella kommunikationens och den lokala-regionala mellanlänksagentens betydelse för informationsutnyttjandet. Bilaga 3 till STU:s delutredning.
12. Tell, Björn: Internationell och nordisk IoD-politik samt försök till riktlinjer för en svensk samverkanspolitik. Promemoria utarbetad i januari 1976 på uppdrag av BIDOK och SINFDOK-utredningen, återgiven med tillägg i TRITA-LIB-6010. Stockholm (The Royal institute of technology) 1976 (duplic.).
13. TRITA-LIB-1066. IDC-KTHB. En beskrivning av informations- och dokumentationscentralen vid KTHB. Stockholm (The Royal institute of technology) 1976 (duplic.).
14. Kontrakt med databasleverantörer och ESA. Bilaga till TRITA-LIB-1066. Stockholm (The Royal institute of technology) 1976 (duplic.).

Förkortningar

ABACUS	Sökprogram för satsvis bearbetning
AEC	U.S. Atomic Energy Commission
AGRI-NET/AGRIS	International Information System for Agricultural Sciences and Technology (databas m. m.)
AK	Sveriges offentliga bibliotek. Stockholm, Uppsala, Lund. Accessionskatalog. Fortsättes av: Accessionskatalog över utländsk litteratur i svenska forskningsbibliotek
AKB	Accessionskatalog ... AKB. Böcker och nytillkomna tidskrifter och serier
AKP	Accessionskatalog ... AKP. Tidskrifter och serier
BALLOTS	Terminalbaserat bibliotekssystem, Stanford University
BFR	Statens råd för byggnadsforskning
BI	Bibliografiska institutet vid kungl. biblioteket
BIDOK	Biblioteks- och dokumentationssamverkanskommittén
BIOSIS	Bio Sciences Information Service of Biological Abstracts (databas)
BLLD	British Library Lending Division
Btj	Bibliotekstjänst AB
BUMS	Bibliotekstjänsts utlånings- och mediakontrollsystem
BYGGDOK	Institutet för byggdokumentation
CA	Chemical Abstracts (databas)
CAC	Chemical Abstracts Condensates (databas)
CANCER-LINE	Databas inom området cancerforskning
CDC	Control Data Corporation
CHEMLINE	Faktadatabas över kemiska substanser
CHEMNAME	Chemical Dictionary on line (databas)
CIM	Computer Input Microfilm
CK	Centralkatalogiseringssektionen vid bibliografiska institutet
CODATA	Committee on Data for Science and Technology
COM	Computer Output Microfilm
CORSAIR	Söksystem för satsvis bearbetning
CRIS	Current Agricultural Research (databas)
CTHB	Chalmers tekniska högskolas bibliotek
DAFA	Datamaskincentralen för administrativ databehandling
DANDOK	Statens udvalg vedrørende videnskabelig og teknisk information og dokumentation

DFE	Delegationen för energiforskning
DIALOG	Terminalbaserat informationssökningssystem
DOBIS	Dortmunder Bibliothekssystem (terminalbaserat bibliotekssystem)
ED-rapporter	Rapporter från ERIC Document Reproduction Service
EG	Europeiska gemenskapen
ELECOMPS	Faktadatabas inom området elektronik
ELHILL III	Terminalbaserat informationssökningssystem
ENERGY-LINE	Databas inom energiområdet
EPOS	Profilhanteringssystem
ERDA	Energy Research and Development Administration
ERIC	Educational Resources Information Center (databas m. m.)
ESA	European Space Agency
EUDISED	European Documentation and Information System for Education
EURONET	Europeiskt datanät som planeras av EG
FAO	Food and Agriculture Organisation of the United Nations
FBR	Forskningsbiblioteksrådet
FID	International Federation for Documentation/Fédération internationale de documentation
FOA	Försvarets forskningsanstalt
GRA	Government Reports Announcements (databas)
GUB	Göteborgs universitetsbibliotek
IDC	Informations- och dokumentationscentralen vid tekniska högskolans i Stockholm bibliotek
IFLA	International Federation of Library Associations and Institutions
ILO	International Labour Office
IMDOC	Terminalbaserat informationssökningssystem
INIS	International Nuclear Information System (databas)
INSPEC	International Information Services for the Physics and Engineering Communities (databas)
IoD	Information och dokumentation
IR	Information Retrieval
IRRD	International Road Research Documentation (databas)
ISBD	International Standard Bibliographic Description
ISBN	International Standard Book Numbering
ISDS	International Serials Data System
ISIS	Terminalbaserat informationssökningssystem
ISMEC	Information Service in Mechanical Engineering (databas)
ISO	International Organisation for Standardisation
ISSN	International Standard Serial Numbers
IVA	Ingenjörsvetenskapsakademien
KB	Kungl. biblioteket
KI	Karolinska institutet
KIB	Karolinska institutets bibliotek

KOMPOST	Postformat för bibliografiska databaser
KTH	Tekniska högskolan i Stockholm
KTHB	Tekniska högskolans i Stockholm bibliotek
LIBRIS	Library Information System
LINDOK	Dokumentationscentralen vid Linköpings universitetsbibliotek
LIS	Lockheed Information System
LIUB	Linköpings universitetsbibliotek
LUBDOK	Dokumentationscentralen vid Lunds universitetsbibliotek
LUP-nämnden	Samarbetsnämnden för lokal- och utrustningsprogramkommittéerna för universitet och högskolor
LUUB	Lunds universitetsbibliotek
MARC	Machine Readable Cataloguing
MDN	Miljödatanämnden
MechEn	Mechanical Engineering (databas)
MEDLARS	Medical Literature Analysis and Retrieval System (databas och programsystem)
MEDLINE	Medical Literature Analysis and Retrieval System on line (databas)
MFR	Medicinska forskningsrådet
MIC	Medicinska informationscentralen vid karolinska institutet
NASA	National Aeronautics and Space Administration
NATIS	National Information Systems (Unesco)
NB	Nationalbibliografiska sektionen vid bibliografiska institutet
NE	Nämnden för energiproduktionsforskning
NIH	National Institute of Health
NLM	National Library of Medicine
NOP-M	Nordisk publiceringsnämnd för medicin
NORDBYGG-DOK	Databas inom området byggnadsteknik
NORDDOK	Nordiskt koordineringsorgan för vetenskaplig och teknisk information och dokumentation
NORDFORSK	Nordiska samarbetsorganisationen för teknisk-naturvetenskaplig forskning
NORDINFO	Nordiskt samarbetsorgan inom området forskningsbiblioteksväsende, vetenskaplig information och dokumentation
NOSP	Nordisk samkatalog för periodica
NSA	Nuclear Science Abstracts (databas)
NTIS	National Technical Information Service
OCLC	Terminalbaserat bibliotekssystem vid Ohio College Library Center
OECD	Organisation for Economic Cooperation and Development
ORBIT	Terminalbaserat informationssökningssystem
PAPERCHEM	Databas inom området pappersteknik
PRECIS	Preserved Context Index System
QZ	Stockholms Datamaskincentral

RECON	Terminalbaserat informationssökningssystem
SAB	Sveriges allmänna biblioteksförening
SCANDOC	Scandinavian Documentation Center
SCANNET	Scandinavian Network (datanät)
SDC	System Development Corporation
SDI	Selektiv delgivning av information
SDS	Space Documentation Service
SFS	Svensk författningssamling
SIDA	Styrelsen för internationell utveckling
SIND	Statens industriverk
SINFDOK	Statens råd för vetenskaplig information och dokumentation
SIS	Standardiseringskommissionen i Sverige
SOU	Statens offentliga utredningar
SPN	Statens personalnämnd
SPPN	Statens psykologisk-pedagogiska bibliotek
SSIE	Smithsonian Science Information Exchange (databas)
STAIRS	Terminalbaserat informationssökningssystem
STU	Styrelsen för teknisk utveckling
SUB	Stockholms universitetsbibliotek
SÖ	Skolöverstyrelsen
TERMDOK	Datorbaserat register över svenska tekniska termer
TFD	Transportforskningsdelegationen
TINFO	Tieteelisen informoinnin neuvosto, rådet för vetenskaplig information
TLS	Tekniska litteratursällskapet
TNC	Tekniska nomenklaturcentralen
TOXLINE	Toxicology on line (databas)
TYMNET	Tymshare Network (datanät)
UBC	Universal Bibliographic Control
UHÄ	Universitets- och högskoleämbetet
UKÄ	Universitetskanslersämbetet
UN	Utländska nyförvärv till större svenska folkbibliotek
Unesco	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation
UNISIST	Intergovernmental Programme for Co-operation in the Field of Scientific and Technological Information (Unesco)
VIRA	Sökprogram för satsvis bearbetning
WHO	World Health Organisation
VTI	Statens väg- och trafikinstitut
UmUB	Umeå universitetsbibliotek
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
3RIP	Terminalbaserat informationssökningssystem

Statens offentliga utredningar 1977

Kronologisk förteckning

1. Totalförsvaret 1977–82. Fö.
2. Bilarbetstid. K.
3. Utbyggd regional näringspolitik. A.
4. Sjukvårdsavfall. Jo.
5. Kvinnlig tronföljd. Ju.
6. Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. B.
7. Rätten till vapenfri tjänst. Fö.
8. Folkhögskolan 2. U.
9. Betygen i skolan. U.
10. Utrikeshandelsstatistiken. E.
11. Forskning om massmedier. U.
12. Kommunal och enskild väghållning. K.
13. Sveriges samarbete med u-länderna. Ud.
14. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. Ud.
15. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. I.
16. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. I.
17. Översyn av jordbrukspolitiken. Jo.
18. Inflationsskyddad skatteskala. B.
19. Radio och tv 1978–1985. U.
20. Kommunernas ekonomi 1975–1985. B.
21. Svensk undervisning i utlandet. U.
22. Arbete med näringshjälp. A.
23. Psykiskt störda lagöverträdare. Ju.
24. Näringsidkares avbetalningsköp m. m. Ju.
25. Båtliv 2. Registerfrågan. Jo.
26. Kvinnan och försvarets yrken. Fö.
27. Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. Ju.
28. Kortare väntetider i utlänningsärenden. A.
29. Konkursförvaltning. Ju.
30. Elektronmusik i Sverige. U.
31. Studiestöd. U.
32. Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. Ju.
33. Allmänflygplats–Stockholm. K.
34. Inrikesflygplats–Stockholm. K.
35. Inrikesflygplats–Stockholm. Bilagor. K.
36. Ersättning för brottsskador. Ju.
37. Underhåll till barn och frånskilda. Ju.
38. Folkbildningen i framtiden. U.
39. Företagsdemokrati i kommuner och landstingskommuner. Kn.
40. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. S.
41. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Sammanfattning. S.
42. Kronofogdemyndigheterna. Kn.
43. Koncentrationstendenser inom byggnadsmaterialindustrin. I.
44. Skyddad verkstad-halvskyddad verksamhet. A.
45. Information vid kriser. H.
46. Pensionsfrågor m. m. S.
47. Billingen. I.
48. Översyn av de speciella statsbidragen till kommunerna. B.
49. Översyn av rättshjälpssystemet. Ju.
50. Häktning och anhållande. Ju.
51. Fusioner och förvärv i svenskt näringsliv 1969–73. H.
52. Forskningspolitik. U.
53. Sektorsanknuten forskning och utveckling. Expertbilaga 1. U.
54. Information om pågående forskning. Expertbilaga 2. U.
55. Forskning i kontakt med samhället. Expertbilaga 3. U.
56. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. I.
57. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga A. I.
58. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga B. I.
59. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga C. I.
60. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga D. I.
61. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga E. I.
62. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga F. I.
63. Fortsatt högskoleutbildning. U.
64. STUs stöd till teknisk forskning och innovation. I.
65. Kommunernas gatuhållning. Bo.
66. Patienten i sjukvården – kontakt och information. S.
67. Energi, hälsa, miljö. Jo.
68. Energi, hälsa, miljö: Hälso- och miljöverkningar vid användning av fossila bränslen. Jo.
69. Energi, hälsa, miljö: Hälso- och miljöverkningar vid användning av kärnkraft. Jo.
70. Energi, hälsa, miljö: Arbetsmiljö vid energiproduktion. Jo.
71. Svensk informationsförsörjning inför 80-talet. U.I.

KUNGL. BIBL.
24 OKT 1977
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1977

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kvinnlig tronföljd. [5]
Psykiskt störda lagöverträdare. [23]
Näringsidkares avbetalningsköp m. m. [24]
Revision av vattenlagen. Del 4. Förslag till ny vattenlag. [27]
Konkursförvaltning. [29]
Konsumentskydd vid köp av begagnad personbil. [32]
Ersättning för brottsskador. [36]
Underhåll till barn och frånskilda. [37]
Översyn av rättshjälpssystemet. [49]
Häktning och anhållande. [50]

Utrikesdepartementet

Biståndspolitiska utredningen. 1. Sveriges samarbete med u-länderna. [13] 2. Sveriges samarbete med u-länderna. Bilagor. [14]

Försvarsdepartementet

Totalförsvaret 1977–82. [1]
Rätten till vapenfri tjänst. [7]
Kvinnan och försvarets yrken. [26]

Socialdepartementet

Socialutredningen. 1. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. [40] 2. Socialtjänst och socialförsäkringstillägg. Sammanfattning. [41]
Pensionsfrågor m. m. [46]
Patienten i sjukvården – kontakt och information. [66]

Kommunikationsdepartementet

Bilarbetstid. [2]
Kommunal och enskild väghållning. [12]
Allmänflygplats–Stockholm. [33]
Brommautredningen 1. Inrikesflygplats–Stockholm. [34] 2. Inrikesflygplats–Stockholm. Bilagor. [35]

Ekonomidepartementet

Utrikeshandelsstatistiken. [10]

Budgetdepartementet

Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. [6]
Inflationsskyddad skatteskala. [18]
Kommunernas ekonomi 1975–1985. [20]
Översyn av de speciella statsbidragen till kommunerna. [48]

Utbildningsdepartementet

Folkhögskolan 2. [8]
Betygen i skolan. [9]
Forskning om massmedier. [11]
Radio och tv 1978–1985. [19]
Svensk undervisning i utlandet. [21]
Elektronmusik i Sverige. [30]
Studiestöd. [31]
Folkbildningen i framtiden. [38]
Forskningsrådsutredningen 1. Forskningspolitik [52] 2. Sektorsanknuten forskning och utveckling. Expertbilaga 1. [53] 3. Information om pågående forskning. Expertbilaga 2. [54] 4. Forskning i kontakt med samhället. Expertbilaga 3. [55]
Fortsatt högskoleutbildning. [63]
Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning. [71]

Jordbruksdepartementet

Sjukvårdsavfall. [4]
Översyn av jordbrukspolitiken. [17]
Båtliv 2. Registerfrågan. [25]
Energi- och miljökommittén. 1. Energi, hälsa, miljö. [67] 2. Energi, hälsa, miljö: Hälso- och miljöverkningar vid användning av fossila bränslen. [68] 3. Energi, hälsa, miljö: Hälso- och miljöverkningar vid användning av kärnkraft. [69] 4. Energi, hälsa, miljö: Arbetsmiljö vid energiproduktion. [70]

Handelsdepartementet

Information vid kriser. [45]
Fusioner och förvärv i svenskt näringsliv 1969–73. [51]

Arbetsmarknadsdepartementet

Utbyggd regional näringspolitik. [3]
Arbete med näringshjälp. [22]
Kortare väntetider i utlänningsärenden. [28]
Skyddad verkstad–halvskyddad verksamhet. [44]

Bostadsdepartementet

Kommunernas gatuhållning. [65]

Industridepartementet

Handelsstålsutredningen. 1. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet [15] 2. Handelsstålsindustrin inför 1980-talet. Bilagor. [16]
Koncentrationstendenser inom byggnadsmaterialindustrin. [43]
Billingen. [47]
Delegationen för energiforskning. 1. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. [56] 2. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga A. [57] 3. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga B. [58] 4. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga C. [59] 5. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga D. [60] 6. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga E [61] 7. Energi – program för forskning, utveckling, demonstration. Bilaga F. [62]
STUs stöd till teknisk forskning och innovation. [64]
Vetenskaplig och teknisk informationsförsörjning. [71]

Kommundepartementet

Företagsdemokrati i kommuner och landstingskommuner. [39]
Kronofogdemyndigheterna. [42]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen

KUNGL. BIBL.
24 OKT 1977
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-03697-5
ISSN 0375-250X